

T.C.
GEDİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE YAHUDİ
LOBİSİNİN DIŞ POLİTİKAYA ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cansu PASLIOĞLU

Danışman

Yrd.Doç.Dr. Zeynep ŞAHİN MENCÜTEK

İZMİR - 2015

T.C.
GEDİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE YAHUDİ
LOBİSİNİN DIŞ POLİTİKAYA ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cansu PASLIOĞLU

Jüri Üyeleri

Yrd. Doç. Dr. Zeynep ŞAHİN MENCÜTEK

Yrd. Doç. Dr. Gaye GÜNGÖR

Yrd. Doç. Dr. Uğur Burç YILDIZ

İZMİR-2015

TEZ KABUL VE ONAY

Cansu PASLIOĞLU tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak sunulan “**Amerika Birleşik Devletlerinde Yahudi Lobisinin Dış Politikaya Etkisi**” başlıklı bu çalışma Gediz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği ile Gediz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim ve Öğretim Yönergesi'nin ilgili hükümleri uyarınca tarafımızdan değerlendirilerek savunmaya değer bulunmuş ve 8.10./2015 tarihinde yapılan tez savunma sınavında aday oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Jüri Üyeleri:

Yrd. Doç. Dr. Zeynep ŞAHİN MENCÜTEK

Yrd. Doç. Dr. Gaye GÜNGÖR

Yrd. Doç. Dr. Uğur Burç YILDIZ

İmza

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Amerika Birleşik Devletleri’nde Yahudi Lobisinin Dış Politikaya Etkisi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Cansu PASLIOĞLU

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Amerika Birleşik Devletleri'nde Yahudi Lobisinin Dış Politikaya Etkisi

Cansu PASLIOĞLU

Gediz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası Politik Ekonomi Ana Bilim Dalı

Uluslararası Politik Ekonomi Yüksek Lisans Programı

Amerika Birleşik Devletleri Kongre'sinde güçlü bir lobi faaliyeti yürüten Yahudi lobisi, dış politikada İsrail Devleti'nin çıkarları doğrultusunda karar alınması yönünde etkide bulunmaya çalışmaktadır. Bu konuda özellikle coğrafi konumu nedeniyle kendi varoluşuna tehdit olabilecek ülkelerin bertaraf etmeye ya da en azından güçlerini dengede tutabilecek bir dış politika kararları aldırmaya çaba sarf etmektedirler. Bu çalışmada Kongre üzerinde Yahudi lobisinin etkisi ve gücünün incelenmesi için iki örnek olay alınıp karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. İlk örnek olay olarak Irak Savaşı'nda Yahudi lobisinin etkisi ve gücü Kongre üzerinde özellikle finans ve medya aracılığı ile daha hissedilir olurken, İran nükleer programıyla ilgili olarak 2003 yılından itibaren yürütülen müzakerelerde Yahudi lobisi ve İsrail'in tutumu gerek medyanın gerekse başlıca Yahudi lobi kuruluşu olan Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi'nin söylemlerine ve sert tutumlarına rağmen etkisi ve gücü daha az hissedilmiş ve müzakerelerin durdurulması yönünde yürütmüş olduğu faaliyetleri sonuçsuz kalmıştır. Sonuç olarak Yahudi lobisinin söz

konusu iki örnek olayda gücü ve etkisi birisinde daha etkili olurken diğesinde görece daha az etkisi hissedilmiştir.

Anahtar Kelime: Diaspora, Irak Savaşı, İran nükleer programı, Amerika Birleşik Devletleri siyasal sistem, Yahudi lobisi.

ABSTRACT

Master's Thesis

Foreign Policy Effect of the Jewish lobby in the United States

Cansu PASLIOĞLU

Gediz University

Graduate School of Social Sciences

Department of International Political Economy

Master of International Political Economy Program

Jewish lobby in the United States has been actively involved in the American politics and tried to influence the decisions of the Congress in line with Israel's interests. Particularly, it has lobbied for taking foreign policy decisions that would help to eliminate 'hostile' regimes which threatened the existence of Israel and 'distrupted' the balance of power in the region. This thesis examines two case study in comparative manner. In the first case, Jewish lobby's impact and power on the US's Congress's decision about Iraq war became apparent. In the second case, the possible impact of the same lobby that aims to impede US-Iranian nuclear talks is relatively limited despite the similar discourses in the first case.

Key terms: diaspora, Iraq war, Iran's nuclear programme, US's political system, Jewish lobby

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	vi
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	5
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	5
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	5
4. ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ	7
5. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	7

2. BÖLÜM

DİASPORA ve YAHUDİ DİASPORASI

1. GİRİŞ	8
2. DİASPORA TANIMI	8

2.1. Klasik Diasporalar	11
2.2. Genişlemiş Diaspora	14
2.3. Diaspora Türleri	15
3. YAHUDİ DİASPORASININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	18
3.1. Yahudi Tarihi	18
3.2. Babil Sürgünü	21
3.3. Pers İmparatorluğu ve Sürgünden Dönüşü	23
3.4. Büyük İskender ve Roma İmparatorluğu Döneminde Yahudiler	26

3. BÖLÜM

YAHUDİ GÖÇLERİ ve YENİ DÜNYA'DA YAHUDİ TOPLUMU

1. GİRİŞ	30
2. ABD'DE YAHUDİ TOPLUMUNUN OLUŞUMU.....	30
2.1. Sefarad Yahudilerinin Göçü	31
2.2. Yeni Dünya'ya Göç	32
2.3. Pogromlar ile Göç	37
2.4. Holokost ile Göç	38
2.5. Kesin Dönüş.....	40
3. ABD'DE YAHUDİ NÜFUSU	42

4.BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN SİYASAL YAPISI VE LOBİCİLİK

1. GİRİŞ	44
2. ABD'DE SİYASAL SİSTEM.....	44
2.1. ABD Anayasası.....	45
2.2. Yasama.....	47
2.2.1. Kongre'de Yasa Yapma Süreci	49

2.2.2. Kongre'nin ABD Dış Politikasında Sahip Olduğu Roller.....	50
2.2.3. Kongre'de Lobilerin Önemi	53
2.3. Yürütme	53
2.3.1. Başkan	54
2.3.2. Başkanın Yürütme Araçları: Bakanlıklar ve Diğer Kurumlar ve Dış Politika.....	55
2.3.2.1. Ulusal Güvenlik Konseyi.....	56
2.3.2.2. Dışişleri Bakanlığı	56
2.3.2.3. İstihbarat	57
2.3.2.4. Savunma Bakanlığı.....	57
3. HÜKÜMETLERİ TEMSİL ETMEYEN ULUSAL NİTELİKLİ AKTÖRLER.....	58
3.1. Bireyler	58
3.2. Gruplar	59
4. LOBİ TANIMI	61
4.1. Doğrudan Lobiler.....	62
4.2. Dolaylı Lobiler.....	62
5. ABD SİYASAL SİSTEMİNDE LOBİLERİN ÖNEMİ ve DİŞ POLİTAKAYA ETKİLERİ.....	63

5. BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE YAHUDİ LOBİSİ

2. GİRİŞ	66
2. ABD'DE YAHUDİ LOBİSNİN OLUŞUMU	66
3. ABD'DEKİ RESMİ YAHUDİ LOBİSİ.....	71
3.1. B'nai B'rith (Ahit Oğulları).....	72
3.2. Amerika'nın Siyonist Örgütü (Zionist Organization of America-ZOA)	72
3.3. Amerikan Yahudi Komitesi (American Jewish Committee -AJC)	73
3.4. Anti-Propaganda Ligi (Anti-Defamation League-ADL)	73

3.5. Amerikan Yahudi Ek Dağıtım Komitesi (American Jewish Relief Committee-JDC)	73
3.6. Yahudi Kongresi (American Jewish Congress)	74
3.7. Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi (The American Israel Public Affairs Committee-AIPAC)	74
4. MEDYADA YAHUDİ LOBİSİNİN ETKİSİ.....	76
5. YAHUDİ LOBİSİ ve FİNANS SEKTÖRÜ	79
6. EĞİTİMDE YAHUDİ LOBİSİ.....	81
7. DIŞ POLİTİKADA YAHUDİ LOBİSİNİN ETKİSİ	82
8. KONGRE ve SİYASETTE YAHUDİ LOBİSİ.....	83

6. BÖLÜM

ÖRNEK OLAY I: IRAK'I ÖZGÜRLEŞTİRME OPERASYONU'NDA YAHUDİ LOBİSİNİN ETKİSİ

1. GİRİŞ	85
2. IRAK SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ	85
2.1. Savaş'ın Nedenleri	92
3. MEDYA ve IRAK SAVAŞI.....	97
3.1. Arap Medyasında Irak Savaşı	98
3.2. İsrail ve ABD Medyasında Irak Savaşı.....	100
4. IRAK SAVAŞI'NDA YAHUDİ LOBİSİNİN ETKİSİ	104
4.1. AIPAC ve Irak Savaşı.....	110

7. BÖLÜM

ÖRNEK OLAY II: İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMINDA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN POLİTİKASI ve İSRAİL'İN TUTUMU

3. GİRİŞ	113
-----------------------	------------

4. İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMININ GEÇMİŞİ	114
3. İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMINDA ABD VE İSRAİL.....	123
4. NÜKLEER KRİZ.....	131
5. OBAMA DÖNEMİNDEKİ İRAN NÜKLEER MÜZAKERELERİ ve İSRAİL'İN TUTUMU	137
5.1. Müzakerelerin Yeniden Başlaması ve Cenevre Görüşmeleri	145
5.2. Türkiye'nin Arabuluculuk Çalışmaları ve Tahran Bildirgesi	149
5.3. BMGK Yaptırımları.....	156
5.4. İstanbul Görüşmeleri.....	162
5.5. Arap Baharı Sonrası ve Ruhani Dönemi İran'ın Nükleer Programı	179
5.6. Ortak Eylem Planı.....	188
5.7. 2015 Müzakereleri ve Nihai Anlaşma	201
SONUÇ.....	212
KAYNAKLAR	216

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADL	Anti-Propaganda Ligi (Anti-Defamation League)
AIPAC	American Israeli Public Affairs Committee (Amerikan-İsrail Kamu İşleri Komitesi)
AJC	Amerikan Yahudi Komitesi (American Jewish Committee)
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu
CIA	Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
FBI	Federal Bureau of Investigation (Federal Soruşturma Bürosu)
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Örgütü (International Atomic Energy Agency)
JDC	Amerikan Yahudi Ek Dağıtım Komitesi (American Jewish Relief Committee)
MOSSAD	İstihbarat ve Özel Operasyonlar Enstitüsü (Ha-Mossad le-modi'in u le- tafkidim meyuhadim
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

NPT	Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (Non-Proliferation Treaty)
NSC	Ulusal Güvenlik Konseyi (National Security Council)
NSYO	Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT Nuclear Non-Proliferation Treaty)
PAC	Politik Eylem Komiteleri (Political Action Committee)
PNAC	Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi (Project for New American Century)
UAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
UAEK	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (International Atomic Energy Agency - IAEA)
UNMOVIC	BM Gözlem ve Denetim Komisyonu (United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission)
UNSCR	BM Güvenlik Konseyi Kararı (United Nations Security Council Resolution)
UNSCOM	BM Özel Komisyonu (United Nations Special Commission)
WJC	Dünya Yahudi Kongresi (The World Jewish Congress)
ZOA	Amerika'nın Siyonist Örgütü (Zionist Organization of America)

GİRİŞ

Diaspora her ne kadar anlamı ve içeriği bakımından hala tartışılmaya devam edilse de genel olarak ‘ana yurdundan ayrılarak başka ülkelere dağılan topluluklar’ anlamında kullanılmaktadır. Diaspora kavramının ilk olarak ortaya çıkışında Yahudi tarihinin etkisi olmakla beraber, kavram zaman içerisinde iş, eğitim ve ticaret gibi nedenlerle gerçekleşen göçleri de kapsayacak şekilde geniş bir anlama sahip olmuştur. İlk olarak Yahudilerin durumu için kullanılan diaspora kavramı zaman içerisinde benzer olayları yaşayan Afrikalılar, Ermeniler başta olmak üzere Çinliler, Filistinliler gibi birçok topluluk içinde kullanılmaya başlanmıştır.

1948 yılında Siyonizm hedeflerine ulaşmış İsrail Devleti’nin kurulmuş olmasına rağmen yurtlarına göç etmeyi tercih etmeyen ve Amerika kıtasında yaşamlarını sürdürmeye devam eden Yahudiler olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) kalmayı tercih eden Yahudiler zamanla ülkede güçlü konuma gelmiş ve ABD siyasal sisteminin temel dinamiklerinden biri olarak kabul edilen lobi faaliyetlerini yürüterek kendi çıkarları doğrultusunda hükümet kararlarını etkilemeye çalışmışlardır. Bu anlamda ABD siyasal sistemine ve karar alma mekanizmasına özellikle ekonomik ve nüfusları bakımından büyük etki eden Yahudi lobisi ABD’de güçlü bir lobi faaliyetleri yürütmekle birlikte ABD’nin dış politikasına etki eden en önemli ve en güçlü lobi olarak değerlendirilmektedirler. Ayrıca Yahudi lobisinin medya ve finans alanlarında da güçlü etkileri görülmektedir. ABD’de medyanın karar verme sürecini etkilemesi bakımından rolü ve önemi büyüktür. Medyada iyi lanse edilen bir kararın kamuoyu üzerinde olumlu bir etkisi olurken aksi bir durumda kamuoyu alınan karara tepki verebilmektedir. Bu bakımdan ABD yönetimi bir karar alırken kamuoyunda destek bulması yönünde çalışmalar yürütmektedirler. Böylece Yahudi lobisinin de kontrol ettiği veya sahip olduğu medya ile ülkenin hem iç hem de dış politikasını yönlendirerek ülkelerinin aleyhine bir karar alınmasını önlemeye çalışmaktadırlar. Uygulamak istediği politikaları da kamuoyunda destek bularak karar alıcılar üzerinde baskı kurma yönünde faaliyet yürütmektedirler. Finans alanında ise her ne kadar özellikle ABD’de bazı sektörlerden dışlanmış olsalar zamanla bu alana girmeyi başlamışlar hatta süreç içerisinde en güçlü konumda olmuşlardır. Finansal gücü elinde tutan Yahudiler karar alma sürecini de seçim

zamanında adaylara maddi yardım şeklinde destekte bulunarak etkilemeye çalışmaktadırlar. Bu anlamda adayların ek bir desteğe ihtiyaç duyması ile Yahudi lobisi Kongre üzerinde etkisi artmaktadır. Yahudi örgütleri içerisinde ABD'nin iç ve dış politikayı etkileme bağlamında özellikle de ekonomik gücü ve Kongre'deki ağırlığı nedeniyle en etkili çalışmalar yapan AIPAC, (Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi (*The American Israel Public Affairs Committee*)) kongre aracılığı ile ABD dış politikasında etkili olarak İsrail aleyhine bir politika oluşmasını engellemeye çalışmaktadırlar.

ABD başkanının ve Kongre'nin savaş ilan etme veyahut kuvvet kullanma yetkisi vardır. Yahudi lobisinin de buralardaki etkisi ve gücü tartışılmazdır. Bu anlamda İsrail'in yararına olabilecek bir askeri müdahale söz konusuysa lobi gücünü ve etkisini kullanarak ülkeyi savaşa sürükleyebilmektedir. Tüm bu söylenen ışığında Yahudi lobisinin bu noktada gücü ve etkisi anlaşılması için bu çalışmada Mart 2003 yılında başlayan Irak savaşı örnek olay olarak incelenmiş ve ikincil kaynaklar ışığında ABD hükümetinin savaş kararı almasında Yahudi lobisi ve İsrail'in etkisi olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun içinde özellikle Kongre üzerinde yapılan baskıya, Arap, İsrail ve ABD medyası ve AIPAC'ın faaliyetleri incelenmiştir. Eldeki verilere göre Irak Savaşı'na giden süreçte Saddam rejiminin kitle imha silahlarına sahip olmasının ve 11 Eylül saldırıları ile bağlantılı olduğu düşünülmemesinin oldukça etkili olduğu görülmüştür. Bu nedenle Irak rejimi sadece ABD'ye tehdit oluşturduğu için değil aynı zamanda kitle imha silahlarıyla İsrail'e de tehdit olarak görüldüğü için güç kullanımıyla bertaraf edilmesi fikri uzun süre işlenmiştir. Bu fikrin olgunlaşmasında Kongre ve medya önemli bir rol oynamıştır.

Birleşik Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) onayı olmadan bir askeri operasyon düzenlemek isteyen ABD hükümeti Kongre'ye başvuruda bulunarak en azından yapacağı operasyonun meşru olmasını sağlamaya çalışmıştır, bu da dolaylı olarak ancak Kongre'de etkili olan Yahudi lobisinin onayıyla mümkün olmuştur. Yahudi lobisi, ABD'nin özellikle Ortadoğu bölgesiyle ilgili olarak bir karar alırken Kongre'deki ağırlığını daha fazla hissettirmektedir. ABD'nin Irak'a karşı bir askeri operasyon düzenlemesi İsrail'in güvenlik sorununu çözmesi ile alakalı olduğu için Yahudi lobisi Kongre'de savaş kararının alınması üzerine faaliyet yürütmüştür. Ayrıca Washington Post, New York Times, Ha'aretz ve Jerusalem Post gibi hem

ABD'nin hem de İsrail'in önemli medya organlarında savaş ile ilgili olumlu haberlere ve demeçlere yer verilerek savaşın kamuoyunda destek bulması yönünde çalışmalar yapılmıştır. AIPAC ise hem Kongre'deki etkisi hem de ekonomik gücü ile ABD hükümetinin Irak'a karşı askeri operasyon aşamasında ve sonrasında destekte bulunmuştur.

Yahudi lobisinin ABD'nin dış politikasındaki etkisinin anlaşılacağı diğer muhtemel olay ise ABD-İran ilişkileri olarak değerlendirilebilir. ABD Başkanı George Bush'un 29 Ocak 2002 yılında yaptığı Ulusa Sesleniş konuşmasında Kuzey Kore, İran ve Irak'ı şer eksenini olarak ithaf etmesi Irak savaşından sonra nükleer programından ötürü İran'ın da askeri müdahaleye maruz kalacağı dile getirilmeye başlanmıştır. Her ne kadar İran'ın tartışmalı nükleer programı ABD tarafından başlatılmış olsa da İran'da değişen yönetimlerle programın boyutu ABD ve İsrail için tehlikeli bir noktaya gelmiş ve İran'ın nükleer programından durdurması yönünde gerek ABD hükümeti gerek İsrail gerekse Yahudi lobisi çalışmalar yürütmüştür. İran Başbakanı Muhammed Hatemi döneminde ABD ile ilişkilerde ılımlı hava eserken Ahmedinejad döneminde İran'ın ABD ve müttefiki olan İsrail'e karşı düşmanca tutumu iki ülke arasında yaşanan gerilimin tırmanmasına neden olmuştur. Fakat ABD Başkanı Barack Obama'nın tekrar seçilmesi ve İran'da müzakere yanlısı bir adayın iktidara gelmesi ile bugün hala daha sonuçlanmayan ama en azından olumlu adımlar atılan bir döneme girilmiştir. İsrail ve Yahudi lobisi ise kendi varoluşuna tehdit olarak algıladığı için İran'ın nükleer programıyla ilgili bir müzakere yapılmasından yana olmamıştır. Bunu engellemek için de özellikle medya aracılığıyla İran'ın nükleer programının İsrail'in varlığını ve güvenliğini tehdit ettiği tezini ısrarla işlemiştir. Bu anlamda Kongre üzerinde etkisi olan Yahudi lobisi İran'la yapılan herhangi bir anlaşmanın Kongre'den geçmemesi için faaliyetler yürütürken bir yandan da İran'a karşı bir askeri operasyon düzenlenmesi yönünde yönetimi etkilemeye çalışmaktadır. Fakat Irak Savaşı vakasının aksine İsrail ve Yahudi lobisi nükleer müzakereleri tam olarak kendi lehine çevirememişler ve birbiri ardına gelen müzakerelerde olumlu adımlar atılarak nihai anlaşma için tarih belirlenmiştir. İsrail ve Yahudi lobisinin ABD, Fransa, İngiltere, Rusya, Çin ve Almanya (P5+1) ve İran arasında yürütülen nükleer müzakere süreci engelleyip engellemeyeceği ancak 30 Haziran 2015 tarihinde belirlenen nihai anlaşmada görülecektir.

Bu çalışmanın ana argümanı Yahudi lobisinin ABD'nin dış politikasında etkisi vardır. Bu etkisi ekonomik gücü, medya kontrolü ve Kongre'deki sahip olduğu nüfusları ile ilintili olduğu fakat gerek olayların gerekse karar alma mekanizmasında yer alan kişilerin aynı olmadığı nedeni ile dış politikadaki etki derecesi farklı olduğu düşünülmektedir.

Bu tez altı bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın 'Diaspora ve Yahudi diasporası' adlı ilk bölümünde Yahudilerle özdeşleştirilen ve onların sürgündeki halleri tanımlamak için kullanılan diaspora kavramının ne olduğu, süreç içerisinde nasıl geliştiği, kimlere diaspora denilebileceği anlatılmakla beraber Yahudiler için diaspora başlangıcı kabul edilen 1. Mabed ve 2. Mabed yıkılışı ele alınmıştır. Böylece Yahudi diasporasının tarihsel gelişimi ele alınacaktır.

Çalışmanın 'Yahudi Göçleri ve Yeni Dünya'da Yahudi Toplumu' adlı ikinci bölümünde, engizisyon, pogramlar ve holokost yaşayan Yahudilerin Amerika kıtasının keşfiyle yeni dünyaya göçleri nasıl gerçekleştirdiği ve buradaki nüfusları incelenmekle beraber tekrar Kenaan topraklarına nasıl döndükleri anlatılacaktır.

Çalışmanın 'Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasal Yapısı ve Lobicilik' adlı üçüncü bölümde, ABD'nin siyasal yapısı incelenecek ve bu yapısında lobilerin etkileri özellikle lobilerin dış politika yapım sürecinde nasıl rol oynadıkları irdelenecektir.

Çalışmanın 'Amerika Birleşik Devletleri'nde Yahudi Lobisi' adlı dördüncü bölümde ABD'deki Yahudi lobisinin örgütlerine ve bu örgütlerin özellikle medya, finans, eğitim, dış politika, Kongre ve siyasetteki güçlerine ve etkilerine değinilecektir. Ayrıca bütün örgütlerle birlikte AIPAC'ın işleyişine de yer verilecektir.

Çalışmanın 'Örnek Olay I: Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu'nda Yahudi Lobisinin Etkisi' adlı beşinci bölümde tüm anlatılanlar ışığında Yahudi lobisinin etkisi ve gücünün anlaşılması için Irak savaşı örneği ele alınacaktır.

Çalışmanın 'Örnek Olay II: İran'ın Nükleer Programında ABD'nin Politikası ve İsrail'in Tutumu' adlı altıncı bölümde ise 1979 devrimi öncesi ve sonrasında ABD, İsrail ve Yahudi lobisinin İran nükleer programındaki politikası ele alınmıştır.

Bu çalışmayla ABD'nin dış politika alanında Yahudi lobisinin gücü ve etkisi anlaşılması amaçlanmaktadır.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Bu çalışmada, diasporadan gelen Yahudilerin tarihsel boyutuna ve Yahudi Lobisi'nin oluşumuna bakarak ABD'nin dış politika kararlarında özellikle de yasama ve yürütme gücü üzerindeki etkisi olup olmadığı tartışılacaktır. Olası etkiyi anlamak için de Irak Savaşı ve İran'ın nükleer programı için yürütülen müzakereler vaka çalışması olarak ele alınacak ve karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışma popüler söylemde ve bazı akademik çalışmalarda sıklıkla dile getirilen Yahudi lobisinin bazı ülkelerin siyasal yapısında etkili olduğu tezini ele alarak bunu somut dış politika yönelim ve kararları üzerinden analiz etmek amaçındadır. Yahudi lobisinin gücünün en çok hissedildiği ülke olarak ABD bilindiği için bu ülkenin özellikle dış politika kararlarında Irak savaşı ve İran nükleer programındaki müzakere süreçlerinde almış olduğu kararlarda lobinin tavırları bu yaşananlarda vaka çalışması olarak ele alınmıştır. Bunun için öncelikle diaspora Yahudilerinin zaman içerisinde ABD'de Yahudi lobisi adı altında nasıl güçlendiği ele alınmış ve siyasal alanındaki etkisi süreç içerisinde daha güçlü konuma gelmiş ve bu anlamda değerlendirilmenin yapılabilmesi için dış politika yapım sürecinde oynamış olduğu iki önemli olay ele alınarak karşılaştırma yapılmıştır. Böylece Yahudi lobisinin gücü ve etki derecesi anlaşılacaktır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada ayrıntılı ve derinlemesine veri toplama, mevcut durumları anlama ve açıklama amacıyla nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmada durum

çalışması yönetimi kullanılmıştır. Durum çalışması, güncel bir olgu, olay, durum, birey ve gruplar üzerinde odaklanıp derinlemesine incelemeye çalışmasıdır. Bir başka tabirle araştırmacının araştırılan konuyla ilgili önyargılara sahip olmadan konunun etraflıca incelenmeye çalışılmasıdır.¹Durum çalışması nasıl ve niçin sorunlarının cevaplarını hedefleyen, araştırmacının kontrol edemediği bir olgu ya da olayı olabildiğince detaylı incelemesini mümkün kılan bir araştırma yöntemidir.²

Bu araştırma, Yahudi lobisi, İsrail, ABD, İran ve Irak literatür tarama türünde yapılmış olmakla birlikte verilerin toplanması, çözümlenmesi ve yorumlanması yolu izlenmiştir. Konuyla ilgili yayımlanmış kitaplar, makaleler, gazeteler, dergiler ve çeşitli internet sitelerinden yararlanılmıştır. Fakat gereken röportajlar yapılamadığı için bu anlamda kısıtlı bir araştırma olmuştur.

Diaspora konusunun açıklanması için literatürde önemli bir yerde olan Robin Cohen'in *Global Diasporas an Introduction* adlı kitabı ana kaynak olarak kullanılmıştır. Yahudi lobisi ile ilgili olarak ise birçok makale ve kitap bu konuyla ilgili bir araştırma yapmak istediği zaman temel kaynak olarak kullandıkları ve bu alanda çalışılan en önemli kaynaklardan biri olan gösterilen Stephen Walt- John Mearsheimer'in *İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası* adlı kitabı ana kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca SETA, TÜSİAD, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu (USAK), Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) ve Ankara Strateji gibi araştırma enstitülerinden yararlanılarak kaynak kullanımı zenginleştirilmiştir.

İran ve Irak olayı ele alınarak karşılaştırmalı vaka çalışması yapılmış ve süreç izleme metodu kullanılmıştır. Çalışmanın özellikle örnek olay olarak alınan iki konunun araştırılmasında yerel gazetelerin yanı sıra İsrail, ABD ve Arap basını detaylı araştırılmış ve yetkililerin hem Irak Savaşı hem de İran nükleer programı ve bu konuda yürütülen müzakereler ile ilgili olarak vermiş olduğu röportaj, demeçler ve söylemleri ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

¹Altun, Taner/**Ekiz**, Durmuş/**Odabaşı**, Merve: “Sınıf Öğretmenlerinin Sınıflarında Karşılaştıkları Okuma Güçlüklerine İlişkin Nitel Bir Araştırma”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:17, 2011, s. 85

²**Şimsek** Hasan/**Yıldırım**, Ali: Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006, s. 278

4. ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

Bu çalışmada teorik olarak baskı grupları ve lobilerin dış politikaya etkisi ve diasporaların lobi faaliyetlerini etkileyen faktörler olarak iki literatürden yararlanılmıştır.

Baskı grupları bir alt dalı olan lobcilik yöntemini kullanarak ülke dış politikasını yasama ve yürütme üzerinden etkilemeye çalışmaktadır.

Diaspora toplulukları içerisinde önemli bir yere sahip olan Yahudi diasporası lobi faaliyetlerini yürütürken gerek güçlü örgütleri ve kamuoyunda destek bulmaları gerekse finans ve medya güçlerinin de etkisi söz konusu olmuştur.

5. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Yahudi lobisi ve ABD'nin dış politika alanına etkisi konusu ile ilgili literatür taraması yapıldığında detaylı bilgiye ulaşılmaktadır. Fakat bu tezde biraz daha geriye gidilerek diasporadan gelen Yahudiler incelenip daha sonra zamanla bu Yahudilerin nasıl siyasi bir güç olduğu incelenecektir. Ayrıca farklı makalelerde, kitaplarda ve kaynaklarda ayrı başlık altında incelenmiş bir bütün olarak araştırma yapılmamıştır. ABD'nin dünyada hakim güç olma özelliği ile birlikte onun uyguladığı politikalar ve aldığı kararlar diğer dünya devletleri için önemlidir. Tüm bunlarla beraber nüfusları azımsanmayacak kadar çok olan Yahudilerin geçmişi ve süreç içinde siyasi bir güç oluşumu ve bununla da birlikte ABD üzerindeki etkileri ve ayrıca Irak Savaşı ile İran nükleer programı özellikle de Obama döneminde ele alınan müzakereler ile bu olaylardaki hem etkileri ele alınmış hem de karşılaştırılması yapılacak incelenmiş olması araştırmanın önemini arttırmış böylece bir bütün olarak literatür taramasına girmesi gerektiği önem arz etmektedir. Sonuç olarak Yahudi lobisinin ABD'nin dış politikasına etkili olduğu bilenen bir gerçektir ve bu alanda da çalışılan birçok araştırma mevcut olmasına rağmen bu çalışma diğer çalışmaların aksine iki farklı örnek olay alınarak Yahudi lobisinin ABD'nin dış politikasında ne derece etkili olup olmadığı açıklanmaya çalışılmıştır

2. BÖLÜM

DİASPORA ve YAHUDİ DİASPORASI

1. GİRİŞ

Diaspora Yahudiler için önemli bir kavram olmakla birlikte tarih boyunca mağduriyetlerini bu kavram adı altında açıklamaya çalışmışlardır. Fakat zaman içerisinde diaspora sadece Yahudilere has bir kavram olmaktan çıkıp ülkesinden kendi isteğiyle belli amaçlar uğruna ayrılmak zorunda kalan topluluklar içinde kullanılmaya başlanmıştır.

Babil Kralı Nebukadnezar ve Pers Kralı Koreş'in Yahudi literatüründeki yeri önemlidir. Nebukadnezar Yahudiler için büyük önem taşıyan Kudüs'ü ve Süleyman mabedini yerle bir edip Yahudilerin sürgün hayatını başlatmıştır. Pers Kralı Koreş ise Yahudilerin sürgünden dönmesine izin vermekle birlikte mabed ve şehri yeniden inşa etmelerine izin vermiştir.

Bu bölümde diasporanın tanımıyla başlayıp, Yahudilerle ilişkilendirilen bu kavramın onlara tarih boyunca nasıl lanse edildiği, neden onlara diaspora denildiği, yaşamış oldukları sürgünleri anlatılmaya çalışılacaktır.

2. DİASPORA TANIMI

Diaspora; Türk Dil Kurumu sözlüğünde 'herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer' ve 'Yahudilerin ana yurtlarından ayrılarak yabancı ülkelerde yerleşen kolları, kopuntu' anlamına geldiği belirtilmiştir.³

Diaspora herhangi bir ulusun kendi yurdundan ayrılmış kolu olarak tanımlanabilmektedir.⁴ Eski Yunanca 'bir şeyin üzerine dağılmak' anlamına gelen diaspora kelimesi tarihte ağırlıklı olarak Yahudilerin sürgündeki halleri için

³**Türk Dil Kurumu,**

http://tdk.gov.tr/?option=com_karsilik&view=karsilik&kategori1=abecesel&kelime2=D, 2014 (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2014)

⁴**Butler,** Kim D.: "Diasporanın Tanımı ve İçeriği", Çev. Gülgün Kozan ve Nihan Çevirgen, *ORSAM*, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=571>, (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2014)

kullanılmış ve bu anlamda Yahudi diasporası ve onun kökenleri, diaspora kavramının ortaya çıkışında çok önemli bir yere sahiptir.⁵ Süreç içerisinde kavramda genişlemeler meydana gelmiştir. Böylece, grupların zorla anayurtlarından ayrılmalarının yanı sıra eğitim, ticaret ve iş gibi nedenlerle kendi istediğiyle yurdundan ayrılanlar da diaspora olarak adlandırılmaya başlamıştır.

Diaspora için çağdaş kullanımda basitçe şu tanımlanmaktadır: ‘Etnik grupların eşanlamlısıdır.’ Bu şekilde tanımlanmış bir terimin sınırlarını belirlemek zordur.⁶

Diaspora, bir etnik çevrenin genellikle zorla ya da travmatik koşullar altında, kendi öz vatanlarından, yabancı ülkelere dağılmasıdır.⁷ Genel bir tanımlama yaparsak, diaspora, farklı nedenlerle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan ve dünyanın dört bir yanına dağılmış fakat ülkesi ile olan ilişkilerini koparmamış etnik azınlıklardır.

Diaspora çalışmalarının dört aşaması vardır. İlk aşamada Yahudileri tanımlamak için kullanılan diaspora kavramı 1960’lar ve 1970’lerde genişlemiştir. Böylece Afrikalılar, Ermeniler ve İrlandalılar içinde kullanılmaya başlamış yani onları da kapsamıştır. İkinci aşamada olan 1980 ve sonrasında diaspora metaforik(mecazi) bir anlam kazanmış ve farklı çeşitlikteki insan grupları yani siyasi mültecileri yabancı yerleşikler, göçmenler, etnik ve ırksal azınlıklar için kullanılmaya başlanmıştır.⁸ Böylece 1980 sonrasında diasporanın tanımının genişlemesiyle iki ayrı görüş ortaya çıkmıştır. İlk görüş, diaspora kavramının spesifik bir kavram olduğu için genişletilmemesi gerektiği iken, ikinci görüş, spesifik bir kavram olmadığını kabul etmiş ve genişletilebilir olduğu savunmuştur.

Üçüncü aşama, 1990’ların ikinci yarısından itibaren ise diaspora çalışmalarında sosyal inşacılığın ve post-modernizmin etkisi görülmeye başlanmıştır. Post-modernist okumalardan esinlenen sosyal inşacılar, daha önceden sınırları çizilmiş diasporanın iki temel yapı taşı olan ‘Anayurt’ ve ‘Etnik/Dini Toplum’ kavramlarını ayırıştırma arayışı içerisine girmiştir. Post-modern dünyada çokça tartışıldığı üzere kimlikler yersizleştirilebilir, esnek bir şekilde ve duruma göre birleştirilebilir veya ayırıştırılabilir. Bu nedenle, diasporaya ilişkin konseptlerin bu

⁵**Mutluer**, Mustafa: “Ermeni Diasporası ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, *Jeopolitik*, Sayı: 2, s. 80

⁶**Dufoix**, Stephane: *Diasporas*, Çev. Işık Ergüden, Metis Yayıncılık, İstanbul 2011, s.37

⁷**Giddens**, Anthony: *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Ankara 2005, s.259

⁸**Cohen**, Robin: *Global Diasporas: an Introduction*, New York 2009, s. 19

karmaşıklığa bir cevap olarak radikal bir şekilde yeniden düzenlenmek zorunda olduğu ortaya çıkmıştır.⁹

Kısaca, tüm bu söylenenler ile diaspora kavramında bir sapma gerçekleşmiş ve insan hareketliliğinin olduğu her yerde bir yersizleşme, yurtsuzlaşmadan bahsedilmeye başlanmıştır. Tüm kimlikler yersiz yurtsuz olmakla birlikte aslında onlar diaspora gibidir. Post-modern bir dünyada kimlikler topraksızlaştı ve esnek bir biçim yapıldı yeniden yapılmaya başlandı. Diaspora kavramı da değişimlere ayak uydurmaya çalışmaktadır. Almanya’da yaşayan Türkleri bir kısım akademisyen diaspora olarak görürken bir kısım akademisyen de onları diaspora olarak görmemektedir. Fakat biz onları diaspora olarak kabul edip ve şuan da orada halen daha yaşayan üçüncü nesil Türkleri ele alırsak ki Türkçeyi bile aksanlı konuşan bu kişilerin evleri acaba Türkiye mi yoksa Almanya mıdır? İşte Post-modernizm esnek düşünmeyi önermekle birlikte tüm bu gerçeklere dikkat çekmek istemiştir. Sonuçta değinildiği üzere dünyada kimlikler mekansızlaşmıştır.

Son olarak dördüncü aşama da ise kimlikler esnekleşmeye ve topraksızlaşmaya başladığı ön kabulünden hareket eder. En önemlisi de diaspora açısından vatan kavramı hala daha geçerliliğini korumaya devam etmektedir. Bir bireyin spesifik olarak vatani, devleti olmayabilir. Ama bir bireyin kimliğini kurması açısından hayalide olsa bir vatan arayışı önemlidir.¹⁰ Bir başka deyişle diaspora için vatan kavramı önemli olmaya devam etmiştir. Diaspora topluluklarının bilincinde hayali de olsa bir vatan ve vatana dönme fikri olmalıdır. Daha sonra üzerinde duracağımız Afrikalı Karayiplileri bu doğrultuda örnek olarak verebiliriz. Çünkü Karayip’e gelen topluluklar başka ülkelere gelmiş ve buradan da başka ülkelere göç etmişlerdir. Bu sebeple kökenleri nerede olduğu tam olarak bilinmemektedir.

Sonuç olarak, diaspora kavramı Batı literatüründe uzun süredir olmakla birlikte, özellikle 1980’li yıllardan itibaren yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Diaspora kavramı dünyanın pek çok yerine göç etmiş topluluklar için kullanılır ve kavram zoraki bir dağılışı, asıl ülkeden uzaklaşmışlık ve yaşanan ülkede bir varoluş güçlüğü’nün bulunması gerekliliğini içermektedir.¹¹ Bir halkın, bir toplumun dünyanın çeşitli ülkelerine dağılışı anlatan bu kavramın ilk kullanımı

⁹Cohen, s.21

¹⁰Cohen, s. 23

¹¹Mutluer, s. 80

Filistin dışında daha sonra da İsrail'in dışında yaşayan Yahudileri belirlemek için olmuştur.¹²

Diaspora kavramının ortaya çıkışında Yahudilerin etkisi olmakla birlikte ayrıca ilk olarak da Yahudiler için kullanılmıştır. 19. Yüzyıldan sonra ise göç, sürgün gibi benzeri deneyimleri yaşayan diğer toplumlar da diaspora olarak değerlendirilmeye başlanmış ve böylece kavram genişlemeye başlamıştır.¹³

2.1. Klasik Diasporalar

Yahudiler, Afrikalılar, Ermeniler ve Filistinliler klasik diaspora adı altında ele alınmaktadırlar. Tüm bu klasik diasporaların ortak özelliği ise travmatik bir olay sonrasında kendi ülkelerinden iki ya da daha fazla ülkeye kovulmuş ve sürülmüş olmalarıdır.

Klasik diasporaya en uygun örneklerden biri Yahudi diasporasıdır. Daha sonraki bölümde detaylı olarak anlatılacak olan Yahudi diasporası, İsrail halkının Mısır'dan kovulma hikayesine dayanmaktadır. Bu hikayeye göre Yahudilerin kutsal mekanı olan Süleyman mabedinin Babil Kralı Nebukadnezar tarafından yıkılmasının ardından Yahudiler kendilerine Tanrı tarafından verildiği düşündükleri Mısır'ı terk etmek zorunda kalmışlar ve böylece diaspora onlar için başlamış oldu.

Diğer bir klasik diaspora olan Afrikalılar da ise sömürgecilik döneminde milyonlarca Afrikalının ABD'ye getirilmesi ve burada zorla köleleştirilmesi söz konusudur. Afrikalıların belleğinde bir umut ve vatan imgesini temsil eden Etiyopya'dır ve Afrikalıların Etiyopya'ya geri dönme ve orada yaşama isteği vardır. İsrail, Yahudiler için ne kadar anlamlı ise, Afrikalılar içinde Etiyopya aynı anlamı taşımıştır. Fakat her ne kadar dönme istekleri olsa da Afrikalıların kendisi bile Etiyopya denildiği zaman kendi geçmişlerini, kölelik tarihlerini, beyazlığın üstünlüğünü, sömürüyü kısaca negatif hatıraları hatırlamaktadır. Dolayısıyla aslında Etiyopya'nın pozitif bir imaj halinde, diaspora söyleminde kurulabilmesi çok da kolay olmamıştır. Afrika diasporasını oluşturan birçok unsur vardır. Coğrafi olarak

¹²**Taşkıran**, Cemalettin: "Ermeni diasporası nedir? Ne istiyor?", *Ermeni Araştırmaları Enstitüsü*, Cilt 3, <http://www.eraren.org/index.php?Page=YayinIcerik&IcerikNo=130>, (Erişim Tarihi: 18 Kasım 2014), s.3.

¹³**Dufoix**, s. 26

bütün Afrika kıtasını kapsamakla beraber Afrika'yla da sınırlı değildir. Etiyopya'da siyahlık, Afrikalı olmanın sembolü olarak algılanmıştır. Bir başka ifadeyle derisinin renginden dolayı da siyah kökenli insanların köleleştirildiğini düşünürsek sadece Afrikalılarla sınır değildir. Marcus Garvey Afrika'ya dönüş hareketinin önderleri olmakla beraber aynı zamanda siyah hareketi önderidir. Bu pozitif imajın oluşturulmasında önemli bir rolü vardır. Önündeki en büyük engellerden birisi de bu negatif imajlardı. Bunların yerine pozitif imajların koyulması önemliydi. Bunun için siyahlara der ki; sizler kendi tarihinizi hep beyazların gözünden ve size biçtiği rollerden düşünürseniz hiçbir yere varamazsınız. Çünkü zaten beyazlar sizi köle olarak düşünüyor, sizde kendinizi köle olarak düşünürseniz hiçbir yere varamazsınız. Özellikle mağdur diaspora gibi bir kimliğin kendine güvenini yeniden kazanması gerekmektedir. Garvey gibi popüler önderlerin önündeki en büyük engel aslında bu kendine güven duymama, kendini beyazın gözünde tanımlamadır. Afrikalı, siyah hareketini yaratabilmek için Afrikalı bireylerin öncelikle kendisine güvenmesini gerekiyor.¹⁴ Sonuç olarak Afrika Diasporası, tarihsel hafızada ataları, Afrika'dan gelen, ancak hali hazırda kıta sınırları dışındaki diğer ülkelerde ikamet eden ve bu ülkelerde vatandaşlıkları bulunan kişilerdir.¹⁵

Bir diğer klasik diaspora ise Ermenilerdir. Ermeni Diasporası, Ermenistan dışında yaşayan ve dünyanın birçok ülkesinde o devletlerin vatandaşları olarak yaşayan Ermenileri tanımlamaktadır. Diaspora kavramı hem Ermenilerin kendisi tarafından hem de başkaları tarafından Ermenilere ilişkin olarak kullanılan bir kavramdır. Bizans İmparatorluğu tarafından 6. yüzyılda kovulmuşlar, 20. yüzyılda da 1915 ve 1916'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan sürgün edilmişlerdir.

Ermeni diasporası İncil'deki bazı hikayelere atıfta bulunmaktadır. 150 günlük yağmurdan sonra 7. ayın 17. günü Nuh'un gemisi Ararat'ta bir dağa oturur. Tüm hayvanlar, insanlar vs. bu hikaye de yeniden doğduğuna göre Ararat da yeniden doğuşun simgesi olarak görülmüştür. Bizans imparatoru Maurice, 578 yılında on bin Ermeni'yi Kıbrıs'a, on iki bin Ermeni'yi Makedonya'ya ve sekiz bin Ermeni'yi de Pergama'ya göndermiştir. Bu sürgünler Ermeni diasporasının da erken başlangıcı

¹⁴Cohen, s. 40-43

¹⁵Omitowoju, Adeleke: "Kültürel Alışverişe Zemin Hazırlamak", Çev. Ayşe Merve Kamacı, TASAM, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/_f6e62a40-13eb-435e-923c-63996e1475bb.pdf , (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2014)

olmuştur. Daha sonra İslam'ın egemenliği altına girerek Ermeni Emirliği kurulmuşlardır. Selçuk Türkleri, Tatarlar, Moğollar ve Türkmenler tarafından etki altına alınmışlardır. Tüm bu etkilere rağmen dillerini ve dinlerini korumuşlardır. 1915 yılında Ermenilerin Suriye ve Filistin'e sürülmesi¹⁶ Osmanlı döneminde, Ermeni tarihindeki en dramatik olayı oluşturmuştur. Bu ermeni diasporasında çok belirleyici bir öneme sahiptir. 1. Dünya Savaşı'nda kurtulabilen Ermeniler, Ortadoğu'da özellikle Lübnan, Suriye, Filistin, İran'a göç etmişlerdir. Etiyopya, Latin ABD, Yunanistan, İtalya ve İngiltere'ye gidenler de olmuştur.¹⁷

1915 tehcirinden sonra bugünkü Ermeni diasporasının büyük kısmı oluşmuştur. ABD, Rusya, Lübnan ve Fransa gibi birçok yere dağılmışlar, belli yerlerde yoğunlaşmamışlardır. Ayrıca Yahudi diasporasından sonra en aktif diaspora Ermeni diasporasıdır.

Son olarak Filistinliler de klasik diaspora olarak ele alınmaktadır. Filistin 1940'lı yıllara kadar İngiliz mandası altında olmuştur. 1948 yılında İsrail'in kurulmasıyla bölgede yaşayan Filistinlilerin çoğu saldırılardan dolayı evlerini terk etmişlerdir. Böylece önce komşu ülkelere sonra da dünyanın değişik yerlerinde sığınmacı olarak yaşayan Filistinliler daha çok kültürel ve coğrafi uzaklık ve kendi yurtlarına geri dönme isteği olduğu için bölge ülkelere göç etmeyi tercih etmişlerdir. Bu sebeple Avrupa'ya çok büyük çaplı bir göç yaşanmamıştır. 1967 savaşı ile de ikinci büyük travma yaşayan Filistinlilerden çok az bir kısmı Almanya'ya göç etme şansı yakalamıştır. Ürdün ve Lübnan'daki askeri çatışmalar, Filistinlilerin kitlesel olarak bu ülkelere kovulması ya da bu ülkelerde hareket özgürlüklerinin kısıtlanması, Filistinlilerin Arapların yaşadığı sınırlardan uzaklaşmalarına neden olmuştur. Avrupa'daki Filistinlilerin çoğu bugün devletsiz olarak mülteci belgeleri ile yaşamlarını sürdürmektedirler. Böylece İsrail'in kurulmasıyla Filistinliler evlerini ve mallarını kaybetmeleriyle birlikte vatandaşlıklarını da kaybetmişlerdir.¹⁸

Belirtilen tüm toplulukların tek ortak özelliği; ana vatanlarından zorla başka bir yere gönderilmiş olmasıdır. Travmatik bir olay olmasından dolayı bu toplulukları

¹⁶ Her ne kadar Soykırım olarak kabul eden ülkeler olsa da Birleşmiş Milletler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından soykırım olarak kabul edilmemiştir. Tartışmalı bir konu olan bu sözde soykırım aslında Ermenileri diaspora olarak tutan en önemli olay olmuştur.

¹⁷ **Cohen**, s. 44

¹⁸ Filistin Diasporası, <http://filistinler.tr.gg/-Filistin-Diasporasi-.htm>, (Erişim Tarihi: 18 Kasım 2014)

klasik diaspora başlığı altında ele almaktayız. Klasik diaspora kendi ülkelerinden zorla ve baskı yoluyla bir başka yere göç ettirmedi.

2.2. Genişlemiş Diaspora

Bir topluluğun diaspora olarak sayılabilmesi için yukarıda açıklanan klasik diaspora tanımına uygun olması yeterli oluyordu. Fakat zaman içerisinde bu tanıma uygun olan her topluluk doğal olarak kendini diaspora olarak kabul ettirmeye çalışmıştır. Diaspora kavramında bir değişikliğe gidilmiş ve diaspora kavramı yazarlar tarafından genişletilmiştir. Robin Cohen'e göre bir azınlık topluluğu dokuz özelliğe sahipse o topluluğu diaspora olarak tanımlayabiliriz. Bu özellikler;

- Orijinal anayurttan, genellikle açlık ve baskı gibi trajik bir olay sonucu iki veya daha fazla yabancı bölgeye dağılma
- Bazı durumlarda, anayurttan iş, ticaret veya kolonyalist nedenlerle ayrılma
- Konumu, tarihi ve başarıları dahil olarak anayurda ilişkin kolektif bir hafıza ve mit olması
- Varsayılan tarihi yurdun idealleştirilmesi ve bu yurdun korunması, inşası, güvenliği, refahı, ve hatta yaratılmasına yönelik kolektif taahhüt
- Kolektif tasvip bulan bir dönüş hareketinin gelişimi
- Farklılık, ortak tarih ve ortak gelecek düşüncesine dayalı ve uzun süre korunan güçlü bir etnik grup bilinci
- İçinde yaşanan toplumlarla sorunlu ilişki, en azından kabul edilmeme veya grubun başına bir başka felaketin gelme ihtimali
- Diğer ülkelerde yaşayan topluluk üyeleri ile dayanışma ve sempati
- İçinde yaşanan ülkede çoğulculuğa geçit veren bir ortamda varlığı sürdürme olasılığı¹⁹

Diaspora topluluklarının bir diğer özelliği de büyük devlet kurma amacı içerisinde olmalarıdır. Ermenilerin, Yahudilerin ve Rumların büyük Ermenistan, büyük İsrail ve büyük Yunanistan hedefleri vardır. Bu durum diaspora toplumlarının ortak yönlerine işaret etmektedir. Uzun süre bir devlete sahip olamamak ve onun

¹⁹Cohen, s. 36

getirdiği zorluklar bu topluluklarda zaman zaman çok büyük bir ülke ve çok güçlü bir devlet özlemini kamçılıyor olabilir²⁰ ki zaten diaspora topluluklarının en önemli özelliklerinden biri anayurda dönüş özlemi olmakla birlikte bir vatanlarının olmasıdır.

Diasporanın üzerinde uzlaşılan özelliklerine somut bir örnek olarak Almanya'ya göç eden Türkleri verirsek, klasik diasporadan çok genişlemiş diasporaya uygundurlar. Travmatik bir olaydan ülkelerini terk etmekten ziyade daha çok var olan durumlarını daha da iyileştirmek için göç etmişlerdir. Türkler daha çok vasıflı insanlardı ve iş ve ticaret için göç etmeyi tercih etmişlerdi ki buda iş ve ticaret diasporası olarak adlandırılmaktadır. Fakat iş veya yerleşmek için göç etmiş her grup diaspora olarak sayılmamaktadır.

2.3. Diaspora Türleri

Bir topluluğun diaspora olarak sayılabilmesi için son olarak üzerinde uzlaşılan dokuz özellekle tam örtüşmeyebilir. Bunları açıklayabilmemiz için diaspora türlerine ihtiyaç vardır. Diaspora türleri aşağı yukarı dokuz özelliği soyut anlamda taşıyanlardır. Bir başka deyişle soyutlama yapar ve fenomeni açıklayabilmek için yaptığımız bir soyutlamadan ibarettir. diasporaları 5 başlık altında sınıflandırabiliriz:

- a. Mazlum/Mağdur diasporalar: Yahudiler, Filistinliler, İrlandalılar, Afrikalılar ve Ermeniler.
- b. Emek diasporaları: Hintliler, İtalyanlar, Türkler.
- c. Emperyal Diasporalar: İspanyollar, Portekizler, Hollandalılar, Almanlar, Fransızlar, İngilizler.
- d. Ticaret diasporaları: Çinliler, Lübnanlılar.
- e. Yersizleştirilmiş/Kültürel diasporalar: Karayipliler.²¹

Diasporanın belli başlı özellikleri vardır. Anavatanından uzakta olan herhangi bir topluluğu diaspora olarak düşünebilmek için bu özellerin o toplumda olması gerekmektedir.

²⁰Laçiner, Sedat: Türkler ve Ermeniler, Kaktüs Yayınları, İstanbul 2004, s.40.

²¹DEİK, "Dünyada Diaspora Stratejileri: Türk Diasporası İçin Öneriler", https://www.deik.org.tr/2886/D%C3%BCnyada_Diaspora_Stratejileri_ve_T%C3%Diasporas%C4%B1_i%C3%A7in_%C3%96neriler.html, (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2014), s. 4

Mağdur diaspora, Yahudiler, Ermeniler ve Afrikalılar olarak literatüre geçer. Aynı zamanda İrlandalılar ve Filistinliler için de kullanılır. Günümüzde birçok sığınmacılar aslında mağdurdur. Fakat onların ülkelerine geri dönüp dönmeyecekleri ya da diaspora olarak mobilize olup olmayacaklarını zaman gösterecektir ki mağdur olmasalar sığınmacı olmazlardı zaten. Ayrıca mağdur diasporada anavatanında savaş zulüm gibi zorlayıcı nedenlerle ayrılmaları söz konusudur. Daha öncede değinildiği üzere önceleri yalnızca zorlama ve mağduriyet nedeniyle anavatandan ayrılma diaspora olarak kabul edilirken zamanla diaspora kavramında değişimler meydana gelmiştir. Böylece eğitim, ticaret vs. gibi nedenlerle kendi isteğiyle anavatanından ayrılması söz konusu olan topluluklarda diaspora olarak adlandırılmaktadır.

Emek diasporası için Çinliler, Japonlar, Türkler, İtalyanlar ve Kuzey Afrikalılardan ziyade en iyi örnek olarak senetli Hintli işçileri verebiliriz. Kölelik yasaklandıktan sonra emek diasporası yeni bir kölelik biçimi olarak geliştirilip işverenle işçi arasında belirli bir zaman dilimini kapsayan bir kontrat yapılmaktadır. Böylece işçi vatanından ayrılarak çalışacağı ülkeye gelip sosyal hakları olmaksızın ağır koşullarda yaşayıp, çalışmaktadır. Emperyal diaspora ise, kolonyalizmin bir ürünü olan diasporadır. Bir başka deyişle Avrupalı toplumların Afrika'da ya da Asya'da oluşturdukları sömürgelerde gidip orada yaşayan insanlar kastedilir. Neredeyse tüm Avrupalı kolonyal güçler kendi diasporalarını oluşturmuşlardır. Giden insanların bir kısmı da gittikleri yerde lokalize olmuş, orada evlenmiş ve kendi ülkelerine yüzlerini çevirmişlerdir.²²

En büyük emperyal diaspora olarak İngiltere'yi örnek verebiliriz. İngiltere'nin en büyük sömürge topraklarından biri Hindistan'dır. Aynı zamanda Rusya'da önemli örnekler arasındadır.

Ticaret diasporasını ilk olarak tanımlayan Abner Cohen'e göre, tek bir yerde toplanmamış yani mekânsal olarak dağılmış fakat sosyal olarak birbirlerine bağımlı bir millet ya da toplumdur. Ticaret diasporası tamamen özgür, bireyin kendi hareketine dayalı bir olgudur. Bu diasporaya en iyi örnek Çin diasporasıdır. 13. yüzyıl Çin Moğollar tarafından istila edilmiş ve bu istila sonrasında Çinliler Japonya, Kamboçya ve Vietnam'a doğru ilk göçleri başlamıştır. 17. Yüzyılda Mançuların istilasını daha sonra 1842-1900 yılları arasında İngiliz işgali ile milyonlarca Çinli diğer

²²Cohen, s. 84, 88

ülkelere göç etmiştir. Çinin nüfusu bakımından, sayısal olarak yeryüzündeki en kalabalık diasporayı oluşturmaktadırlar. Dünyanın pek çok yerinde 'Chinatown' diye adlandırılan kendi mahallelerini kuran Çinliler önemli bir baskı grubu oluşturmuşlar böylece göç ettikleri ülkeyle tam anlamıyla bütünleşmemişlerdir. Ayrıca gittikleri ülkede önemli derece ülke sermayelerine katkıda bulunmaktadırlar. Örneğin, Endonezya'da toplam nüfusun sadece yüzde 3'ünü oluşturan Çinliler, ülke sermayesinin yüzde 70'ini kontrol etmektedirler.²³

Yersizleştirilmiş/Kültürel diaspora Parsiler, Sinhisler, Romanlar, Müslümanlar ve Karayipliler bu kategoridedir. Örneğin Karayipliler Afrikalılar kölelik ticareti zamanında göçlerle Karayip'e gelip, Karayip'lerden de ABD, Hollanda ve Fransa'ya gitmişlerdir. Belleklerinde idealize vatan yoktur. Mesela ABD'de yaşayan bir siyah Karayiplinin kökenleri nerede? Sorusuna net bir cevap yoktur. ABD'ye ataları Karayip'ten gelmiş ama Karayip'e Afrika'dan gelmiş. Böylece sürekli bir yer değiştirme söz konusudur. Diasporanın gördüğümüz özelliklerini düşündüğümüzde, Karayiplileri yersiz diaspora olarak adlandırıyoruz. Çünkü bu azınlık, sömürge zamanında Afrika'dan zorla Karayiplilere getirilmiş ve Karayip'ten de başka yerlere göç etmişlerdir. Bu yüzden yersiz diaspora olarak ele alabiliriz. Bir Afrika orijinine olan inanç yani kolektif kimliğin kurulması diaspora açısından önemlidir. En azından Afrika'ya ya da Karayiplere sembolik bir bağlılık olması gerekiyor. Afrika, Karayipler ve gittikleri ülkeler arasında bir geçişlilik sağlayan kültürel ürünlerin ve etkileşimlerin var olması gerekiyor; bayramlar, değişik litüreler, kültürel şenlikler vs. o sembolik bağı etkileşimi canlı tutmaya yarayan ve bu geçişliliği sağlayan. Mesela Afrika, Karayip ve Hollanda bu üçü arasında geçişliliği sağlayan kültürel ürünlerin ve etkileşimlerin olması gerekiyor. Sonuç olarak, yurtdışındaki Karayiplilerin yersiz diaspora özellikleri göstermektedir. Ayrıca Afrika hiçbir zaman Karayiplilerin imgesinden yok olmayacaktır.²⁴

Günümüzde neredeyse anavatanının dışında yaşayan göçmenlere, mültecilere, işçilere, işadamlarına, öğrencilere kısaca herkes için diaspora kavramı kullanıldığından kavramın anlamı karmaşıklaştığı düşünülmektedir. Anayurt dışında yaşayan herkes doğal olarak diaspora mıdır? Kimlere, ne zaman ve hangi koşullarda

²³ Tarih Boyunca Diasporalar, *Focus Dergisi*, <http://www.focusdergisi.com.tr/tarih/00373/>, (Erişim Tarih: 25 Kasım 2014)

²⁴ **Cohen**, s. 145, 149-150

diaspora denilebileceği net bir şekilde ortaya konulamamasına rağmen literatürde bu soruya verilen cevap olumsuz verilmiştir. Diasporaların özelliklerinin neler olduğu ve hangi grupların diaspora olarak adlandırılabilmesi gibi konularda, ortak bir uzlaşmaya varılamamıştır. Fakat zorunlu göç dışında iş, eğitim, ticaret, evlilik gibi nedenlerle oluşan gönüllü göçün de diaspora oluşumuna kaynaklık edebilmektedir. Ayrıca diasporaların diğer ülkelerdeki soydaşlarıyla da iletişim ve işbirliği içerisinde olması gerektiği hususları, kavramın güncel yorumuna en önemli katkılardır.²⁵

Tüm diasporalar olumsuz yerlerden çıkıyor diyebiliriz. Çünkü ekonomik açıdan geri, önemli silahlı çatışmalara maruz kalmış ve göreceli olarak da hızlı bir nüfus artışına sahip yörelerden yola çıkmaktadır. Tarihçilere göre ise, diasporanın oluşumunda acılı bir geçmişin varlığı söz konusudur. Aynı zamanda da içinde yaşadığı öteki toplumla bütünleşmemesi gerekmektedir.²⁶

3. YAHUDİ DİASPORASININ TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1. Yahudi Tarihi

“Sam, Ham ve Yafet adında üç oğlu olan Nuh Peygamber, Tufandan sonra çiftçiliğe başlar. Bir gün dikip yetiştirdiği bağı üzümlerinden yapılan şaraptan içip sarhoş olur, çadırında çıplak olarak sızar. Onu, bu durumda küçük oğlu Ham görür.”²⁷

Hız. Nuh ayıldığında oğlu Ham'ın kendisini çıplak gördüğünü anlayınca ceza olarak Ham'ı, oğlu Kenan'ı ve ondan türeyecekleri lanetlemiştir. Kenan soyunun Sam ve Yafet'in oğullarına kul köle olmasını dilemiştir. Yahudi inancına göre Filistinliler, Hız. Nuh tarafından lanetlenen Ham'ın soyundan gelen Kasluhiler kavmindedir. Bu inanca göre de Yahudiler ise, Ham'ın soyunun kendisine 'kul köle'

²⁵Yaldız, Fırat: “Diaspora Kavramı Bağlamında On İki Ada Türk Toplumunu”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2004, s. 53

²⁶ Tarih Boyunca Diasporalar, *Focus Dergisi*, <http://www.focusdergisi.com.tr/tarih/00373/>, (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2014)

²⁷ Tekvin/Yaratılış, 9. Bölüm, <http://incil.info/kitap/gen/9/>, (Erişim Tarihi: 30 Kasım 2014)

olacağı Sam'ın soyundan gelmektedirler. İşte lanetlenmeyle başlayan bu olay yüzyıllarca sürecek olan kanlı savaşların çıkış noktasıdır.²⁸

“Nuh Peygamberin oğullarından Sam ve oğulları Mezopotamya tarafına yayılıp burada çoğalırlar. Bunların onuncu kuşağından olan Hz. İbrahim ise Kenan ülkesine göç eder. Burada iki oğlu olur. Bunlardan İsmail Arapların, dolayısıyla Hz. Muhammed'in (s.a.v.) cediti olurken, İshak da, İsrail Oğullarının dolayısıyla Hz. Musa'nın cediti olur. Hz. İshak'ın oğlu Hz. Yakub'un on iki oğlu vardır. Hz. Musa Hz. Yakub'un oğullarından biri olan Levi'nin soyundan geldiği rivayet edilmektedir. Hz. Yakub'un oğullarından bir diğeri olan Yusuf ise babası tarafından çok sevildiği için diğer kardeşleri tarafından kıskanılır. Ona bir oyun oynarlar ve Yusuf Peygamber diğer kardeşlerince tuzağa düşürülüp kuyuya atılır. Kuyudan yolcularca çıkarılan Yusuf, Mısır'da köle olarak satılır. Uzun maceralardan sonra Mısır'da idareci olur. Babasını ve kardeşlerini Mısır'a getirtir ve böylece Mısır'a yerleşmiş olurlar. Yahudiler, zamanla Mısır'da çoğalmaya başlarlar.”²⁹

Yusuf'un ölümünden sonra ve Firavunların bölgeyi kontrol etmesiyle Yahudiler hem Firavundan baskı, zulüm görmüşler ve köle gibi davranmışlar hem de kendilerine (Firavuna) tapmalarını istemişler. Bu sırada ise Allah onlara Musa peygamberi göndermiştir.

“Musa Peygamberin bi'seti sırasında bu İsrail Oğulları Mısır'da esir hayatı yaşamaktaydılar. Musa Peygamber bunları Mısır'dan alıp götürdü ve Kızıldeniz'i geçirerek Firavunun zulmünden kurtarmıştır. Onların peşinden gelen Firavun ve adamları Kızıldeniz'de boğularak helak oldular. Hz. Musa ve Yahudiler bugün Sina çölünün bulunduğu yerde kırk yıl kadar yaşadılar. Musa peygamber köle hayatına alışmış bir kavimden istenen vasıfta bir millet çıkaramayacağını anlayınca yeni nesil üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırdı. Yeni yetiştirdiği bu nesil kuzeye doğru yani Arzı-ı Mev'ud, yani va'd edilmiş topraklara doğru hareket etmiştir. Ki bu yer şimdiki Filistin'dir. Fakat Hz. Musa Filistin'e girmeden yolda vefat edince yerine halefi Yeşu/Yuşa/Yoşu/Yehuşua geçti.”³⁰

²⁸Yahya, Harun: Kabala ve Masonluk, Araştırma Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 104

²⁹Akgün, Mustafa: Yahudinin Tahta Kılıcı, 7. Baskı, Akgün Yayıncılık, Ankara 2004, s. 20

³⁰Akgün, s. 21

Yoşu, Hz. Musa'nın yeğenidir ve aynı zamanda öğrencisidir. Hz. Musa'nın ölümünden sonra Kenan/Kenaan topraklarını fethetmiştir. Kenan toprakları deniliyordu çünkü o topraklara hakim olan Kenanlılardı. Ancak Yahudiler orayı başka şekilde adlandırmıştır; Va'd edilmiş topraklar yani şuan ki Filistin. Yoşu bu toprakları da on iki kabile arasında böldürmüştür.

“Yoşu Filistin'in yerlileri Filistileri yerlerinden kovarak kavmini oraya yerleştirmiştir. Ancak, kendi inanışlarına, dinlerine tam manasıyla riayet etmedikleri için Allah, Filistinlileri bunların başına tekrar musallat etmiş ve Filistin'den kovulmuşlardır. M.Ö. 1100 yıllarında olan bu hadiseler Ahd-i Atik'in³¹ muhtelif yerlerinde kaydedilmektedir. Yine bu sıralarda gelen Samuel adlı Peygamberleri bunları ıslah ile tekrar eski itikatlarına döndürür, birliği tekrar sağlar. M.Ö. 1015 yılında ise tahta geçen Davud Peygamber, Kudüs'ü başşehir yapar. Davud Peygamberin ölümünden sonra krallık en muhteşem devrini ise Hz. Süleyman zamanında yaşar. Hz. Süleyman başşehir Kudüs'te (İbranice adı Yeruselaym) Siyon Dağı üzerine meşhur Süleyman Mabedini inşa ettirir. İnşaat yedi yıl sürer. Tevrat'ın muhafaza edildiği “Ahid Sandığı” da buraya nakledilir. Bu mabade Yahudilerce, “Beyt Hamiktaş” (Kutsal Ev) adı verilmektedir ve günümüzde sadece bir duvarı intikal edebilmiştir.”³²

Bu mabedin inşa ettiren Hz. Süleyman Yahudileri daha da güçlendirmiştir aynı zamanda da ülkeyi idari bakımdan eyaletlere ayırarak devletin temellerini sağlamlaştırmıştır. Hz. Süleyman'ın ölümünden sonra zayıflayan devlet içerde çıkan karışıklıklar nedeniyle İsrail ve Yuda/Yahuda olarak iki ye bölünmüştür. Hz. Süleyman, on iki kabile olan İsrail oğullarını tek Kralın idaresi altında toplamıştır. Fakat devletin ikiye bölünmesiyle kabilelerde bölünmüş ve İsrail Krallığı kurulurken on iki kabile tarih sahnesinden silinmiştir.³³

³¹ Eski sözleşme. Ahd-i Atik'in Yahova ile İsrailoğulları arasında bir sözleşme olduğuna inanılır. Yahudi inancına göre Rab, Hz. İbrahim ile bir sözleşme yapmış, aynı sözleşme daha sonraki peygamberler ile de tekrarlanmıştır. Bu sözleşme ile Rab Yahova İsrailoğullarını kendi kavmi ilân etmiş ve onları diğer insanlardan üstün kılacağını, onları Vadedilmiş Topraklar'a götüreceğini söylemiştir. Yahudiler de bu vaade karşılık Rablerine verdikleri sözü tutup onun emirlerinden çıkmayacaklardı.

³² Akgün, s. 21-22

³³ Uğur, Ali: Küresel Tehlike Siyonizm ve İsrail, Profil Yayınları, İstanbul 2014, s. 33

2.3. Babil Sürgünü

Hız. Süleyman'ın ölümünden sonra zayıflayıp iki krallığa bölünen Yahudi toprakları ilk olarak Asurlular tarafından ardından da Asurluları yıkarak güçlenen Babilliler tarafından saldırıya maruz kalmıştır.

Yahudi toplumunun tarih içerisinde birçok sürgün hikayesi olmasına rağmen ilk ve en etkili sürgün hayatları 587/586 yılında Babil Kralı Nebukadnezzar/Buhtunnasr'ın Kudüs'ü ele geçirip mabetlerini yerle bir ettikten sonra Yahudileri Babil'e sürgüne göndermesiyle başlamıştır. Hız. Süleyman'ın ölümünden sonra özellikle Mısır'a giden ticaret yolunun geçtiği için stratejik bir öneme sahip olan Yahudi toprakları İsrail ve Yahuda krallıkları olarak ikiye bölünerek zayıflamış ve ilk olarak sonra Asur'a sürgüne gönderilen on İsrail kabilesinin zaman içerisinde tarih sahnesinden silinmesine neden olan Asurlular tarafından daha sonrada en önemli sürgünü gerçekleştiren Babilliler tarafından saldırılara maruz kalmıştır.³⁴

“Tevrat ve Zebur’uda kapsayan Musevilik dininin kutsal kitabı olan Tanah’a göre Kudüs’ün işgali ve Yahudilerin Babil’e sürgüne gönderilmesi, Yahuda kralı Yehoyakim zamanında başlamış ve kral Tsedekiya döneminde sona ermiştir. Yahudi kralı Yehoyakim, Babillilere hediyeler vererek Yahuda’nın işgalini bir süre geciktirmiştir. Fakat Babillilerin Mısırlılar tarafından zor duruma sokulması, kral Yehoyakim’i Mısırlılara güvenerek Babillilere karşı isyan etmeye cesaretlendirmiştir. Bunun üzerine Nebukadnezzar Kudüs’ü yeniden işgal etmiş ve çıkan isyanı 598/597’de şiddetli bir şekilde bastırmıştır. Yehoyakim’den sonra, yerine oğlu Yehoyakin tahta geçmiştir. Kudüs Nebukadnezzar’ın ordusu tarafından kuşatıldığı için ancak üç ay tahtta kalabilmiştir. Şehri ele geçiren Nebukadnezzar, isyanın cezası olarak henüz on sekiz yaşında olan Yahuda kralı Yehoyakin’i, ailesini, kraliyet görevlilerini, savaşçıları, sanatkarları ve Kudüs ve Yahuda’dan farklı gruplardan insanları sürgüne göndermiştir. Nebukadnezzar, Yehoyakin’i sürgüne gönderdikten sonra yerine amcası Mattanya’yı adını Tsedekiya olarak değiştirerek kral atamış ve ondan bağlılık sözü almıştır. Fakat

³⁴Kurt Ali Osman: Erken Dönem Yahudi Tarihi; Yahudiliğin Mimarı Ezra, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 33-36

Tsedekiya, Mısır firavunlarının vaatlerine güvenerek Nebukadnezzar'a karşı isyan etmiştir. Bunun üzerine Nebukadnezzar, bu olay sonrasında Yahuda'nın bir daha isyana kalkışmaması için komutanı Nebuzaradan'ı, 587 yılında Kudüs'ü yerle bir etmek görevlendirmiştir. Nebuzaradan, Kudüs'ü ele geçirdikten sonra, mabedi ve şehrin duvarlarını yerle bir etmiştir. Kralın oğullarını onun gözü önünde öldürmüş, kralı da gözlerini kör ettikten sonra, zincire vurarak Babil'e götürmüştür. Ayrıca Nebuzaradan Yahuda'nın askeri, sivil ve dini liderlerini Ribla'da idam ettirmiş; daha az tehlikeli olan halkını da Babil'e sürgüne göndermiştir.³⁵

Tarihte Yahudilerin zorla ilk sürgünü olarak adlandırılan Babil Sürgünü gerçekleşmiş oldu ve böylece bu sürgün ile Yahudiler birçok yere dağılmışlardır. Ayrıca Yahudiler için büyük önem arz eden kutsal mekanlarının Babilliler tarafından yıkılması onlar için unutulmayacak bir olay olarak hafızalarında yer almıştır.

“Babil kralı Nebukadnezzar döneminde yaşanan bu olaylar neticesinde Yahudilerin son kalesi Kudüs ve dolayısıyla güneydeki Yahuda Krallığı da, İsrail krallığı gibi sona ermiş ve kutsal Kudüs şehri Yahudilerin nazarında ‘dul bir kadın gibi’ kalmıştır. Babillilerin Yahuda'nın yaptıkları yıkım, katliam ve sürgünlerin bu kadar şiddetli olmasının sebebi, Yahuda krallarının yapılan anlaşmalara sadık kalmamasında ve Babil'e karşı defalarca isyan etmesinde aramak gerekir. Önce Yehoyakim, ardından Yehoyakin ve son olarak da Tsedekiya'nın isyanı, Kral Nebukadnezzar'ın bir daha isyan edemeyecek şekilde Yahuda'nın yerle bir edilmesini emretmesiyle son bulmuştur. Kudüs'ün 587 yılında tahrip edilmesi, Yahudi tarihinde çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yahudiler daha önceki dönemlerde birçok kriz dönemi yaşamış olmasına rağmen, hiçbirisi onlar üzerinde Babil sürgünü kadar etkili olmamıştır. Kudüs'ün ve mabedin yıkılması, Davud krallığının sona ermesi, ciddi kültürel ve teolojik sarsıntı meydana getirmiş, Yahudilerin zihninde çok derin izler bırakmıştır. Yahudilerin Kudüs'ün, mabedin ve Davud krallığının ebedi olarak korunmuşluğu ve fethedilemezliğine olan inançları yıkılmıştır. Bu inanç, şehrin ve mabedin yıkılıp Davud krallığının sona ermesiyle büyük oranda kaybolmuştur. Bazı

³⁵Kurt, s.37-39

Yahudi yazarlar, sürgünü ölümden bile daha ağır bir ceza olarak görmüştür. Çünkü ölüm, sıkıntıları sona erdirirken, sürgün yeni şanssızlıkların ve sıkıntıların başlangıcı olmuştur. Yahudilerin Babil sürgünü, 539 yılından Pers kralı Cyros/Keyhüsrev/Koreş'in Babil'i fethedip Babillileri mağlup etmesinin ardından Yahudilere dönüş izni vermesine kadar devam etmiştir.”³⁶

Nebukadnezzar'ın mabedi yıkması Yahudi geleneğinde kötümser bir imgelem bir başka deyişle sürgün, yerinden edilme ve köleleştirme gibi bir imgelem oluşturmuştur. Yahudiler kendilerine Tanrı tarafından sözü verilen toprakları terk etmek zorunda kalırlar ve onlar için bir sürgün hayatı başlar. Ayrıca İsrail tarihi boyunca, Nebukadnezzar'ı Tanrı'nın evinin yıkıcısı ve meşhur Babil Sürgünü'nün mimarı olarak hatırlamaktadır.

Babil, Yahudiler için bir sürgün, yerinden edilmişlik sembolü haline gelir. Babil İmparatoru Nebukadnezzar'ın yaptıkları Yahudi halk kültüründe nesilden nesile anlatılarak canlılığını korumuştur. Böylece o kolektif kimliğin aslında canlı tutulmasına neden olmuştur.

2.4. Pers İmparatorluğu ve Sürgünden Dönüşü

Babil kralı Nebukadnezzar'ın güçlü yönetimi, 561'de sona ermiştir. Onun ölümüyle birlikte, imparatorluk güç kaybetmeye ve hızla çökmeye başlamıştır. Babil'in Persler tarafından ele geçirilmesiyle Babil imparatorluğu yıkılmıştır. Bu olay Yakın Doğu'da yeni bir gücün ortaya çıkmasına yol açmıştır: Ahamendi/Ahameniş krallığı veya diğer adıyla Pers İmparatorluğu.³⁷ Pers İmparatoru Koreş, 539 yılında Babil'i ele geçirmiş ve Yahuda'daki Yahudi toplumu Pers hakimiyeti altına girmiştir. Koreş, Yahudilerin sürgündeki hayatlarına son vererek Kudüs'e dönmelerine ve yıkılan Süleyman Mabedinin de yeniden inşasına izin veren bir ferman yayınlamıştır. Babil Kralı Nebukadnezzar'ın yıkıcı tutumunun aksine Koreş, politik özgürlük ve dini hoşgörü siyaseti sayesinde herkesin sevgisini kazanmıştır.

³⁶Kurt, s. 43,49-50

³⁷Kurt, s. 73

Daha önceden de bahsedildiği üzere Yahudiler Babil'e sürgün edilmelerini günahlarının cezası olarak nitelendiriliyordu. Onlar için bu günahların cezası Pers imparatorluğunun Babil imparatorluğunu yıkarak onlara yeniden yurtlarına dönmeleri ve İkinci Mabet Dönemi olarak adlandırılan mabedin inşasına izin veren bir ferman yayınlamasıyla son bulmuştu. Yayınlanmış olan bu ferman sayesinde Yahudiler Filistin'e dönmüşler ve onlara göre millet olarak yok olmaktan kurtulmuşlardı. Bu sebeple Koreş'in Yahudi tarihinde ve literatüründe çok özel bir yeri vardır.

“Yahudilerin, Musa önderliğinde Mısır'dan çıkışlarından sonra, Filistin topraklarına ikinci büyük yolculuklarını, Babil sürgününden dönüşte yaptıkları sonucuna ulaşılabilir. Koreş'in yayınladığı dönüş fermanıyla birlikte başlayan Yahudilerin Babil'den dönüş süreçleri, yaklaşık bir asırlık zaman dilimi içinde ve dört ayrı grup halinde gerçekleşmiştir. İlk dönüş, 538 yılında, dönüşü izin veren Koreş döneminde yaşanmıştır. Diğerleri ise sırasıyla I. Darius (521-485), I. Artahşahta (464-423) ve II. Artahşahta (404-358) dönemlerinde gerçekleşmiştir. Söz edilen bu dört kral, Yahudilerin sürgünden dönmelerine ve Yahuda'da yeniden yapılanmalarına izin vermiş ve bu amaçla ferman yayınlamışlardır. Koreş'in yayınlamış olduğu fermanı Tanah kitabında da söz edilmektedir. Ayrıca Tanah'ın Ezra kitabına göre Koreş dönüş fermanını yayınladıktan sonra Kudüs'e dönmek isteyen Yahudilere önderlik ve sonrasında liderlik yapmak üzere Yahudi soylusu Şeşbatsar vali olarak görevlendirilmiştir. Tanah'ta ilk sürgün dönüşünün Şeşbatsar'la başladığı söylenebilir.”³⁸ Böylece Pers Kralı Koreş, Yahudileri Babil esaretinden kurtararak ülkelerine dönmelerini ve tekrar devletleşmelerini sağlamıştır.³⁹

Koreş öldükten sonra tahta oğlu Kambis geçmiştir (530-522). Kambis döneminde imparatorluk savaş ve iç isyanlarla karşı karşıya kalmış ve sürgünden dönen Yahudilerinde bu bağlamda huzurları bozulmuştur. Ayrıca mabedin inşası da

³⁸Kurt, s. 89-93

³⁹Ojalvo Denis: “Muhavere, İslamiyet öncesi Fars-Yahudi ittifakları”, *ŞALOM*, Ocak 2014, http://www.salom.com.tr/haber-89662-Islamiyet_onesi_farsyahudi_ittifaklari.html, (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2014)

bu dönemde tamamlanamamıştır. Kambis'in ölümünden sonra ise imparatorluğun içindeki isyanlar daha da artmış ve bu isyanlar ancak Kambis'ten sonra yerine geçen I. Darius döneminde bastırılabilmiştir. Kambis döneminde ara verilen mabedin inşası ise I. Darius döneminde tekrar devam edilmiştir. I. Darius döneminde Koreş'in vali olarak görevlendirdiği Şeşbatsar'ın yerine Zerubbabel geçmiş ve sürgünden dönenlerin sayısında büyük bir artış Zerubbabel liderliğinde olmuştur.

“Tanah”ın anlatımına göre, Zerubbabel bir takım engellerle karşılaşmış olmasına rağmen Darius’un krallığının ikinci yılında kralında desteğini alarak mabedi yeniden inşaaya başlamış ve mabedin yapımı Darius’un krallığının altıncı yılında tamamlanmıştı. Ezra’nın Kudüs’e gelişi ise (457-458) yani ilk sürgün dönüşünden yaklaşık seksen yıl, mabedin inşasından da elli yıldan fazla bir zaman sonraya gelmektedir. I. Darius’un ölümünden bir zaman sonra ise Kral I. Artahşaşa tahta geçmiş ve tıpkı Darius gibi oda isyan ve ayaklanmalarla meşgul olmuştur. I. Artahşaşa döneminde değişen politik şartlar neticesinde Babil’den Yahuda’ya yerleşmek üzere gelen yeni bir Yahudi dalgası başlamıştır. Yahuda’ya dönenlere, Pers imparatorları tarafından görevlendirilen Ezra liderlik yapmıştır. Ezra’yla birlikte Kudüs’e dönenlerin sayısı, daha önceki dönemlere nazaran çok daha az olmuştur. Yahudilerin büyük çoğunluğu Babil’de ve yerleştikleri bölgelerde kalmayı tercih etmişlerdir. Fakat Talmud’da Ezra’nın önderliğindeki dönüş, diğerlerinden farklı ele alınmış, Musa’nın Mısır’dan çıkışına ve Yeşu’nun Filistin topraklarına girişine benzetilmiştir. Bu sayede Ezra, ikinci bir Musa, onun önderliğinde Babil’den çıkış da, Yahudi tarihindeki ikinci bir çıkış olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca İsrail topraklarının sınırı, bu dönemde son şeklini almıştır. Ayrıca Ezra’ya göre, sürgüne giden ve sürgünden dönenlerin neslinden gelenler ancak Yahudi’dir. Sürgüne gitmeyip, Yahuda’da kalanlar veya sürgünden dönmeyenler, gerçek Yahudi değildir. Böylece Ezra, ‘kutsal zürriyet’ (zera kodeş) olarak Yahudilerin etnik veya biyolojik tanımını yapmıştır. Kendilerini Yahudi olarak kabul eden Samiriler başta olmak üzere, yabancılara karşı en sert tedbir Ezra tarafından alınmıştır. Ezra, Samirilerle siyasi ve dinsel bağlarını koparmak için bir dizi değişiklik yapmıştır.”⁴⁰

⁴⁰Kurt, s. 97, 105, 107, 126, 131

Ezra Torah, Torah adı verilen kanunları koymayı başlamıştır. Bu kanunlar günümüzde Yahudi dini olarak bildiğimiz birçok kuralın orijinali bu döneme dayanmaktadır. Örneğin, etnik ayrımcılık ve dinsel köktenciliği destekleyen kanunlar koyulmuştur. Yani Yahudiliğin kendi içine kapanmış kendi etnisitesinden olanlara olumlu, diğer insanlara karşı olumsuz bana ve köktenciliğe varan öğretiler bu dönemde geliştirilmiştir. Ayrıca Yahudi olmayanlarla evlilik yasaklandı (ki bu özellikle Samirilerle evli olanlar kastedilmiştir), sünnet, domuz eti yememek gibi bir takım diyetle ilgili kurallar koyulmuştur.

2.5. Büyük İskender ve Roma İmparatorluğu Döneminde Yahudiler

Kral Süleyman'ın Tapınağı'nın inşa edilmesinden yıkılışına kadar geçen 370 yıllık süreye Birinci Tapınak Dönemi adı verilir. O tarihten sonra Filistin toprakları, önce Babillilerin yönetimine ellinci yılında son veren Persler'in ve ardından M.Ö. 332'de Büyük İskender'in ordularının Pers ordularını zaptetmesiyle de Makedonyalıların eline geçti. Makedonya Kralı'nın Yahudilere hoşgörülü davrandığı çeşitli tarihsel kaynaklarda görülmektedir.⁴¹ İskender'in ölümü ile Yeruslayim, Mısırlılar ve Helenler arasında birkaç kez el değiştirmiş, bundan en çok etkilenen de yerli halk olmuştur. Ancak her şeye rağmen Beyt Hamikdaş, dini ve sosyal yaşamın merkezi olmaya devam etmiştir.⁴² Daha sonra, durmadan gelişen ve doğuya yönelen Roma İmparatorluğu M.S. 4 yılında Filistin'i ilhak etti ve Herod iktidarı geldi.⁴³ Bu dönemde Yahudileri dini yaşayışlarında serbest bıraktılar. Ayrıca Yahudi tapınağı da Roma tarafından korunmuştur.

Roma'ya karşı belki de hiçbir yerde Kudüs'te olduğu kadar aşırı ve alevli bir isyan çıkmamıştı. Romalıları Kudüs'ü kuşatmaya zorlayan olayları başlatanlar Yahudi Zealotlar (Fanatikler)'di. Romalıları, Filistin'i M.Ö. 63 yılında bölgede kan dökmeden İmparatorluğa katmışlar, sonra da zamanın şartlarına göre 'hoşgörülü' sayılabilecek bir yönetim biçimi oluşturmuşlardı. İmparatorluk içinde Yahudilere,

⁴¹**Besalel**, Yusuf: Yahudi Tarihi, Gözlem Kitap, İstanbul 2000, s. 50

⁴²**Tuna**, Serpil: Türkiye'de Sinagog Mimarisi ve Edirne Büyük Sinagogu, (Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 26

⁴³**Yahya** Harun, Mesih Müjdesi, Araştırma Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 23

başka topluluklara tanınmamış hak ve ayrıcalıklar verilmişti. Yahudiler kendi kralları tarafından yönetiliyor ve dinlerini özgürce yaşayabiliyorlardı.⁴⁴

Yahudilerin her fırsatta isyan etmeleri üzerine Romalı kumandan Titüs, harekete geçerek, M.Ö. 70 yılında Yahudilerin mabedini yerle bir ederek, çoğu Yahudi'yi kılıçtan geçirmiştir. Geri kalanların çoğunu da dünyanın dört bir yanına göndererek esir pazarlarında satılmışlardır.⁴⁵ Bir başka deyişle Yahudiler, Filistin'den çıkarılıp dünyanın dört bucağına sürülüyorlardı. Lakin bundan önce çok sayıda Yahudi, sürgün edilme şansını bile bulamayarak Romalılar tarafından öldürüldü ve köle olarak satıldı. Artık Yahudiler için 2000 sene sürecek yeni bir Devletsizlik Dönemi başlamıştı. Tamamı Kudüs'ten çıkarılan Yahudilerin, Diasporada tekrar toparlanıp kendilerini yeniden Kudüs'e getirecek bir Mesih beklemekten başka yapacak bir şeyleri yok gibiydi.⁴⁶

A.H. Eroğlu bu hususta şunları kaydetmektedir:

“M.S. 63 yılından itibaren Roma yönetimi altında yaşayan Yahudiler, M.S. 66 yılında bu yönetime başkaldırmıştır. Bu arada çalkantılar içinde bulunan Roma'da imparator olan Vespasianus, oğlu Titüs'ü Kudüs üzerine yollamıştır. Titüs Yahudilerin şiddetle karşı olmalarına rağmen M.S. 70 yılında Kudüs'e girmiş, Büyük Tapınağı yıkmış ve birçok Yahudi'yi kılıçtan geçirmiştir.”⁴⁷

Sonuç olarak Roma generali Titüs tarafından ikinci tapınağından da yıkılmasıyla birlikte Yahudiler yine dört bir yana dağılmışlardır. Bu durum artık Yahudilerin kendilerinin de benimsediği bir imaj haline gelmiştir; sürgün, göç. Hristiyan taraf, Tanrı'nın oğlu İsa'nın çarmığa gerilmesinde Romalılara yardım etmelerinin nedeni olarak görmektedir. Hristiyan din adamlarına göre Yahudiler sonsuza kadar günaha mahkum edilmişlerdi.

“Genel bir değerlendirme yaparsak eğer, M.Ö. 721 yılında İsrail Krallığı'nın ve Samarya'nın Asurlularca yerle bir edilmesiyle başlarsa da, asıl diaspora M.Ö. 586'da, Babil Kralı II. Nabukadnezzar'ın Yahuda'yı ve Kudüs'ü yakıp yıkmasıyla oluşur. Kavramın yaygın ve bilinen kullanımı,

⁴⁴**Erdemir Halil/ Erdemir, Hatice P.:** “Kudüs'te Yahudi İsyanı ve Yahudiler”, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, http://www.historystudies.net/Makaleler/359413609_HAL%C4%B0%20ERDEM%C4%B0R.pdf, (Erişim Tarihi: 01 Aralık 2014)

⁴⁵**Akgün, s. 23**

⁴⁶**Uğur, s. 49**

⁴⁷**Akgün, s. 23**

Yahudilerin M.Ö.586 yılında Babil Sürgünü sonucu dağıtılmalarını ifade etmektedir. Diaspora, Yahudi tarihiyle ilgili bir kavram olarak algılanır. Yahudilerin tarihte Filistin'den çıkarılışlarına işaret eder. Babillilerin Yahudi Krallığı'nı yıkmasından sonra çok sayıda Yahudi tutsak alınarak Babil'e sürülmüştür. M.S.70 yılında Kudüs'ün yıkılması, Yahudilerin çoğunluğunun sürgünde yaşamasına ve daha da dağılmalarına yol açmıştır. Pek çok Yahudi, Babil egemenliğindeki bölgelerde zorunlu ikamete tabi tutulur. Yahudi diasporası dışında herhangi bir yerde azınlık olarak yaşayan diğer din mensupları da diaspora oluştururlar. Dolayısıyla diaspora, Yahudilerin tarihte yaşamış oldukları, öyle ki, yaşamaya iyice alışmış oldukları bir sürgün durumuna işaret ediyor. Gerçi bu sürgün kimin başına gelirse o bir çeşit diaspora yaşamış sayılabiliyor ama, sadece yurdundan çıkarılmış olmak değil, aynı zamanda bir Yahudi gibi çıkarılmış olmak çok önemlidir. Yahudilerin Avrupa, Kuzey Afrika ve ABD'ye göçleri, bu bölgelerde de Yahudi diasporasının oluşmasına yol açmıştır.⁴⁸

Yahudi tarihini kronoloji olarak bakarsak eğer;

- M.Ö. 587 Babil Kralı Nebukadnezar tarafından Yehuda Krallığı'nın ve Kudüs Tapınağı'nın yıkılması ve Yahudilerin toplu halde Mezopotamya'dan kovulmaları
- M.S.70 Filistin bir Roma eyaleti oluyor. Yahudiler, Arabistan Yarımadası'na ve Etiyopya'ya kaçmaları
- 1254 Yahudiler, Kral Saint Louis (IX.) döneminde Fransa'dan kovulmaları
- 1492 İspanya'dan kovulan Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu'na, Fas'a ve Hollanda'ya sığınmaları
- 19. yüzyıl Avrupa'da yaşayan Yahudiler bazı haklar elde ediyorlar. Ne var ki, Romanya, Rusya ve İspanya'da yaşayan Yahudilerin hiçbir hakları bulunmamaları
- 1880-1914 2 milyon Yahudi Avrupa'dan ABD'ye göç etmeleri

⁴⁸Arslan, Elif: Ermeni diasporasının Ermenistan iç politikası üzerine etkileri, Ermeni Sorunu, 2006, <http://www.ermenisorunu.gen.tr/ermeni-diasporasinin-ermenistan-ic-politikasi-uzerine-etkileri/>, (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2014), s. 15

- 1935 Nürnberg Yasaları ile Nazi rejimi, Alman Yahudilerini vatandaşlıktan çıkarması
- 1942 Hitler, bütün Yahudileri öldürmeyi hedefleyen "Nihai Çözüm" kararını alınması
- 1948 İsrail Devleti kurulması⁴⁹

Yahudileri, Avrupa'da siyasal ve hukuksal eşitlik elde etmek için uzun süre mücadele etmişlerdir. 19. yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde ise, bu kez de özellikle Rusya'da acımasız bir antisemitizm uygulamasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Rusya'da uygulanan Pogromlar, yani Yahudileri öldürme ve mallarını yağmalama politikaları nedeniyle, çok sayıda Yahudi, İngiltere üzerinden Yeni Kıta'ya göç etti. Bu dönemde, yaklaşık 2 milyon Yahudi'nin ABD'ye yerleştiği sanılmaktadır. ABD, bu yoğun göç dalgasını kesmek için, bir süre sonra kota uygulamasına geçmek zorunda kalmıştır.⁵⁰

⁴⁹ Tarih Boyunca Diasporalar, *Focus Dergisi*, <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0463-tarihboyunca.htm>, (Erişim Tarih: 25 Kasım 2014)

⁵⁰ Tarih Boyunca Diasporalar, *Focus Dergisi*, <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0463-tarihboyunca.htm>, (Erişim Tarih: 25 Kasım 2014)

3. BÖLÜM

YAHUDİ GÖÇLERİ ve YENİ DÜNYA'DA YAHUDİ TOPLUMU

1. GİRİŞ

Babil ve Roma İmparatorlukları dönemi Yahudi tarihinde en önemli sürgün yılları olarak tarih sahnesine adını yazdırmıştır. Yahudilerin yaşamış oldukları sürgün hayatları onların dünyanın dört bir tarafına dağılmalarına neden olmuştur. Kitlesele olarak ilk göçü İspanya ve Portekiz'e gerçekleşmiş ve burada Yahudiler Sefarad Yahudileri olarak anılmaya başlanmıştır. İber Yarımadasından da sürgün edilen Yahudiler en önemli göçünü ABD'ye yapmışlardır.

Bu bölümde ABD'de Yahudi toplumunun nasıl oluştuğu ele alınmakla birlikte, Yahudilerin Kenaan'dan sürgün edilmesiyle başlayan ve tekrar topraklarına gerçekleştirilen zaman aralığında önemli göçleri anlatılmaya çalışılmıştır.

2. ABD'DE YAHUDİ TOPLUMUNUN OLUŞUMU

Dünyadaki Yahudi nüfusunun bu derece yaygın olmasının nedeni Birinci (M.Ö. 587) ve İkinci (M.Ö. 70) Yıkılış devrelerinden sonra Yahudilerin dünya yüzüne dağılmalarıdır.⁵¹ Bir başka deyişle Babil Kralı Nebukadnezzar'ın Yahudilerce kutsal sayılan Süleyman Mabedini yıkması Birinci Yıkılış, Romalılar tarafından mabedin yıkımı da İkinci Yıkılış olarak adlandırılır ve bu yıkılışların ardından dünyanın pek çok yerlerine Yahudi göçleri olmuştur. Pogromlar, antisemitizmin yükselişi, Holokost gibi etkenlerin tümü, Yahudilerin sürekli göç etmesine ve son aşamada da İsrail'e göç etmesine neden olmuştur. Birçok coğrafyaya yayılan Yahudilerin, bugün her ne kadar süper güç olma özelliği eskisine nazaran daha az olmasına rağmen ABD'ye göçü kendi göç tarihleri içinde önemli bir yerde tutulmaktadır.

⁵¹ Akgün, s. 245

2.1. Sefarad Yahudilerinin Göçü

Sefarad terimi İbranicede ‘İspanya’ kelimesinden türemiştir. Sefarad Yahudileri İspanya, Portekiz, İtalya, Yunanistan, Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da yaşayan Yahudiler ve onların soyundan gelenlerdir.

İspanya Endülüs Emevileri devrinde Yahudilere önemli bir baskı söz konusu değilken Müslüman Berberi hanedanı Almohatların iktidara geçmesiyle Yahudilerin konumlarında önemli bir değişim başlamıştır. Çünkü Yahudiler kendilerine sağlanan imtiyazları kullanmış ve Hristiyanları Müslümanlar aleyhine haçlı seferleri için kışkırttıkları ortaya çıkmıştır. Avrupa, Yahudilerin sempatizan kazanmaya başlaması ve hatta Hristiyanlığı dejenere etme ihtimali bulunması üzerine bu dini toplumu istememiştir ki zaten Yahudilere İsa’yı öldüren veya ölümüne sebebiyet verenler gözü ile bakıyorlardı. Ayrıca, kara veba denilen salgınlarda su kuyularını zehirleyenlerin Yahudiler olduğu dedikodularının yayılmasıyla çıkan şiddet olaylarında yüzlerce Yahudi cemaati yok edilmiştir. Yahudi din adamları, vaftiz olunarak Hristiyan dinene dönülmesi şeklinde fetva vermesi bütün olumsuzlukları izole edecek bir çözüm olarak görülmüş böylece on binlerce Yahudi dönmesi oluşmuştur. Katolik yasaları Yahudileri resmi görevlerden dışladığı için Yahudiler din değiştirmiş gibi görünüyor ve böylece devlet yapısı içinde kolaylıkla yükselmişlerdir. Konversolar yani Hristiyanlığa geçen Yahudiler bu gizlilik sayesinde kısa zamanda dini kurumları ele geçirip kilise ve devletin üst mevkilerine gelmişlerdir. Gizli Yahudiyi ırksal bazda değil dini bazda ayırmak için tecrit ve ayırım kararı alınmıştır ve bu süreç İspanyol Engizisyonu ve Portekiz engizisyonundan Ukrayna Kazakların gerçekleştirdiği katliamlara Rus çarları tarafından desteklenen pogromlara kadar uzamıştır. Ayrıca Yahudilerin yerleşmiş oldukları İspanya, Portekiz, İngiltere, Fransa, Almanya ve diğer ülkelerden kovulmaları da bunların içine girmiştir.⁵² Böylece Yahudilerin büyük işkenceler gördüğü ve arkasından da sürgün edildiği bir zaman dilimine gelinmiştir.

Engizisyon mahkemeleri kurularak yapılan işkencelere rağmen bu da sonuç vermeyince 31 Mart 1492’de Elhamra sarayında İspanya da yaşayan Yahudilerin

⁵²Atabay, Tuğba: “Avrupa’daki Yahudi Sorunları ve Osmanlı İmparatorluğuna Göçleri”, *TÜYAM*, 2014, <http://tuyam.org/index.php/hakkimizda/kadromuz/tugbaatabay/42-avrupadaki-yahudi-sorunlari-ve-osmanli-imparatorluguna-goecleri> ,(Erişim Tarihi: 24 Aralık 2014)

kovulmasına karar veren belge imzalanmıştır. Böylece Yahudi dinine mensup olan ya da kökenleri bu dine inanmış halka dayanan herkes dört ay içinde İspanyayı terk edecek ve yanına altın para vb. ziynet eşyası almayacaktı. Ülkeyi terk etmeyenin de idam edileceği belirtilmiştir. Bu sebeplerle yaklaşık 300.000 kadar Sefarad Yahudisini ülkeden kovmuştur. Bunların büyük çoğunluğu Osmanlı imparatorluğu, Hollanda ve Kuzey Afrika'ya kaçarken bir bölümü güney Avrupa ve Ortadoğu'ya göç etmişlerdir. Yaklaşık 5 bin Yahudi de ABD'ye göç etmiştir.⁵³

Yahudi tarihçi M. Kayserling göre Yahudilerin İspanya'daki tarihleri sona erdiğinde ABD'deki tarihleri başlamıştır. Engizisyon, İspanya ve Portekiz devletlerinin yer aldığı İber Yarımadası İbraniler'in sonu olurken, batı yarımküredeki kıtada onların başlangıcı olmuştur.⁵⁴

2.2. Yeni Dünya'ya Göç

ABD'ye göç eden Yahudi tarihi aslında Kristof Kolomb'la başlamaktadır. 2 Ağustos 1492 tarihinde İspanyol Engizisyonu'nun ardından binlerce Sefarad Yahudisi İspanyol krallığı ve Katolik Kilisesi tarafından ülkeden sürülmüştür. 3 Ağustos'ta batıya yelken açacak olan Kolomb yanına bir grup Yahudi alır. Ancak bu Yahudiler mülteci değillerdir, çünkü Kristof Kolomb'un gezi planı uzun süredir önemli Yahudiler tarafından izlenmektedir. Maceralı yolculuk insanlık tarihine yeni bilgiler kazandırmış ve Yahudilere 'Yeni dünya' kapılarını açmıştır.⁵⁵

Yeni Dünya'ya gelen ilk gemiler, bir Marrano Yahudisi'ni de getirmiştir. Luis de Torres⁵⁶, İbranice'yi iyi bildiğinden Kolomb tarafından, yolculuğunda kendisine eşlik etmesi için davet edilmiştir. De Torres'in günlüğüne, Kolomb'un, Çin'e ve Uzakdoğu'ya varıldığında, on kayıp kavimin sürgün Yahudilerini bulabileceğini düşündüğünü yazmıştır. Kısaca, De Torres günlüğünde, bu tehlikeli yolculuğa çıkmak için neden bu kadar hevesli olduğunu açıklamıştır.⁵⁷

⁵³ **Atabay**, <http://tuyam.org/index.php/hakkimizda/kadromuz/tugbaatabay/42-avrupadaki-yahudi-sorunlari-ve-osmanli-imparatorluguna-goecleri> , (Erişim Tarihi: 24 Aralık 2014)

⁵⁴ **Friedman**, Lee M.: Jewish Pioneers and Patriots, 2. Baskı, Macmillan 1943, s. 65-66.

⁵⁵ **Akcanbaş**, Mert: Yahudi Enternasyonalı; Henry Ford, Destek Yayınevi, İstanbul 2013, s. 37

⁵⁶ Bir sofer'in, yani bir Tora yazıcısının oğluydu ve kendisi de sofer olmak üzere eğitilmiştir. Sofer; dini metinleri yazan ve kanun uyarınca dini vecibelerini yerine getiren kişidir.

⁵⁷ **Blech**, Rabi Benjamin: Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü, Çev. Estreya Seval Vali, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2004, s. 244

“İspanya’dan kovulduğumuz o meşum gün, Yahudi takvimine göre 5252 (1492) yılının Tişa be Av’ı idi. O gün, kutsal mabedimizin yüzyıllar önce iki kez yıkıldığı gündü. Ve şimdi o hazin güne bir trajik olay daha ekleniyordu. Üç yüz bin kişi, Mısır esaretinden kurtarılanların yaklaşık yarısı, Akdeniz sahiline inerek yeni bir ülkeye, Yahudiliklerini serbestçe yaşayabilecekleri bir ülkeye gitmenin yolunu arıyordu. Ben de aralarındaydım. Ancak ben sığınmacı değildim; Kolomb’un keşif gezisine katılmakla görevlendirilmişim. Ona eşlik etmeyi kabul ettim çünkü Yahudi kardeşlerimi bulursam, hayatımı barış ve özgürlük içinde yaşayabilecektim. Don Rodriguez, amcası Don Gabriel Sanchez, Alonso de Loquir, Rodrigo de Triana, Chon Cabrera, Doktor Briena ve Doktor Marco, hepsi yürüttüğüm mantığı kabul etti ve Rodrigo hariç, diğerleri gemilerle yola koyuldular. Sürekli Engizisyon korkusuyla yaşayan büyük bir conversos⁵⁸ grubuyduk. Yaşadığımız tehlikeli durumdan kurtulmanın yolunu bulmayı umuyorduk.”⁵⁹

Yetmiş iki gün denizde yol aldıktan sonra nihayet Yeni Dünya’ya ulaşmışlardır. De Torres, bu özel anın kendisi ve vatandaşları için ne anlama geldiğini, günlüğüne yazdığı şu sözlerle kaydetti: Ve ben, Yosef Ha Levy Haivri – İbrani Levy’nin oğlu Yosef- arkadaşarımla farklı bir şarkı söyledim; Yahudiliğimizi açıkça ilan edebileceğimiz bir yere bizi getirdiği için Tanrı’ya bir şükran şarkısı.⁶⁰ Böylece Yahudiler ilk olarak ABD’ye 1492 yılında Kristof Kolomb ile gelmiştir.

Amerika kıtasının keşfinden sonra bu kıtaya göçler başlamış ve göçenlerin başında İspanya, İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, Portekiz gibi sömürgeci devletlerin halkı gelmiştir. Söz konusu ülkeler zengin olmak gibi bir takım gayelerle yeni kıtaya gidiyorlardı.⁶¹

ABD’de Yahudi tarihi 1492 yılında İspanya’dan Yahudilerin kovulmasıyla başlamıştır. Engizisyonundan kaçmak isteyen Yahudiler Hollonda’ya sığınmışlar, bir yüzyıl sonra da Brezilya’daki Hollonda sömürgesi olan Recife’ye yerleşmişlerdir. Böylece ABD’de Yahudi toplumu başlamış oldu. 1654 yılında sömürge Portekizlilerin eline geçince oradan kaçmak zorunda kalmışlar ve yirmi üç Yahudi

⁵⁸ Hristiyanlığı kabul edip Yahudiliklerini gizleyen ‘din değiştiren kişiler’ anlamına gelen İspanyolca bir sözcüktür; Yahudiler arasında daha çok Maranos olarak bilinir.

⁵⁹ **Blench**, s. 244

⁶⁰ **Blench**, s. 245

⁶¹ **Akgün**, s. 245

Hollanda'nın Kuzey ABD'deki sömürgesi olan New Amsterdam'a (New York) geçmişlerdir.⁶²

New Amsterdam koloninin Hollandalı valisi Peter Stuyvesant, New Amsterdam'a getirilen yirmi üç Yahudi sığınmacıyı, geri göndermek istemiş fakat koloni, Dutch West India Company'nin egemenliğindeydi ve bu şirketin hisselerinin sahiplerinin çoğu da Amsterdamlı Yahudiler olduğu için Yahudilerin New Amsterdam'a yerleşmişlerdir. Böylece Kuzey Amerika'da Yahudi toplumsal varlığı başlamış oldu.⁶³ Yani şirketin Yahudi yatırımlarına bağımlı olması aslında bölgeden kovulmalarını engellemiştir.

Amerikan Devrimi sırasında Philadelphia'ya göç eden Yahudiler daha sonra tekrar onlar için cennet olacağını bildikleri New York'a dönmüşlerdir. Bugün ABD ihracat ve ithalatının büyük bölümünün yapılarak vergilendirildiği New York Yahudilerin başkentidir. Bazı Yahudi yazarlar, ABD'yi Peygamberlerinin bildirmiş olduğu 'Vaad Edilen Topraklar' ve New York'u da 'Yeni Kudüs' olarak görmüşlerdir. Bu yazarlardan bazıları daha da ileri giderek Rocky Dağları'nın tepelerine 'Siyon Tepesi' adını vermektedirler.⁶⁴

Newport, Rhode Island, Yahudilerin ABD sömürgelerinde yerleştiği ikinci bölge olmuştur. Newport'un kanunlarına göre, orada yaşayan hiç kimse herhangi bir görüş farklılığı yüzünden hiçbir şekilde taciz edilemez, cezalandırılmaz, huzursuz edilemez ya da sorgulanamazdı. Yahudiler bu hoşgörü ortamında Newport'ta günümüzde Touro Sinagogu olarak bilinen küçük bir mabet inşa etmişlerdir. Tora'nın okunduğu kürsünün (Bimah) altında, sokağa kadar uzanan bir yeraltı geçidi vardır. Geleneğe göre, ibadet özgürlüğüne sahip olan Yeni Dünya Yahudileri, Marano'ların maruz kaldığı zulümlerin yara ve anılarını hala taşıyordu. Bu yüzden mabetlerinde emniyet olarak bir tünel inşa etmişlerdir. Çünkü ihtiyaç duydukları takdirde, dua evinden kaçabileceklerdi. Fakat endişeleri yersiz oldu. Çünkü George

⁶²Sarna Jonathan D. / Golden, Jonathan: "The American Jewish Experience Through the Nineteenth Century: Immigration and Acculturation", *National Humanities Center*, <http://nationalhumanitiescenter.org/tserve/nineteen/nkeyinfo/judaism.htm>, (Erişim Tarihi: 24 Aralık 2014)

⁶³Yahya, Harun: Yeni Dünya Düzeni yada Yeni Masonik Düzen, Araştırma Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 72

⁶⁴Akcanbaş, s. 40

Washington Birleşik Devletler'in ilk başkanı olunca, Yahudi cemaatinin başkanı Moses Seixas, ABD liderinden destek ve iyi dileklerini bildiren bir mektup almıştır.⁶⁵

George Washington'un söz konusu mektubu şu şekildedir: "Birleşik Devletler Hükümeti, hiçbir şekilde bağınazlığa onay vermez, zulme yardım etmez. Birleşik Devletler koruması altında yaşayanlara iyi vatandaşlar olarak hareket eder ve gerektiğinde destek verir. İbrahim'in çocukları bu ülkede yaşasın. Herkes kendi bağının ve hurma ağacının altında güvenlik içinde otururken, onları korkutacak kimse olmayacak."⁶⁶

George Washington (1789-1797) zamanında ülkede çoğunluğu başarılı tüccar olan 4.000 Yahudi vardır. Ancak Yahudiler ABD toplumuna asimile olmamışlardır. Sıradan işlere girmemişler, çiftçilik yapmamışlar veya fabrikalarda çalışmamışlardır. Yahudiler ABD'de tüccar olmayı seçmişlerdir.⁶⁷

1664'de İngilizler, Hollandalıları mağlup ederek, onları New Netherland'dan kovmuşlar ve koloninin adı ise New England olmuştur. Bu kolonide sayıları Sefared göçleriyle daha artan önemli sayıda Yahudi yaşıyordu. 17. yüzyılın sonunda Aşkenaz Yahudileri de ABD'ye gelmeye başlamış ve Kuzey'deki Yahudilerin güçlenmesi üzerine, Latin Amerika'daki bazı Yahudiler de oraya göç etmişlerdir. Kısaca, Yeni Dünya, ilk baştan beri Yahudiler için uygun bir yurt olmuştur. Yahudi tarihçi Eli Barnavi Yahudilerin Kuzey Amerika'da son derece rahat hareket ettiklerini ve Katolikler gibi diğer azınlıklara göre çok daha özgür olduklarını vurgulamıştır.⁶⁸

ABD'nin kuruluşu, demokrasiyi benimsemesi, kökünü İncil'den alması ve ilk ilkelerinden biri olan dini toleransa sahip olması bakımından dünya tarihinde benzersiz bir olaydır. Dini toleransa sahip olmasının nedeni 17. Yüzyılın başında Avrupa'daki dini zulümden kaçan Püriten⁶⁹ sığınmacıların ABD'ye yerleşmiş olmasıdır. Bu Püritenler İngiltere'den göçlerine, Yahudilerin Mısır'dan çıkışı gözüyle bakıyordu. Onlar için İngiltere Mısır, kral firavun, Atlantik Okyanusu Kızıldeniz,

⁶⁵ Blech, s. 248

⁶⁶ From George Washington to The Hebrew Congregation in Newport, Rhode Island, 18 Ağustos 1970, <http://www.tourosynagogue.org/history-learning/gw-letter>, (Erişim Tarihi: 24 Aralık 2014)

⁶⁷ Akcanbaş, s. 41

⁶⁸ Yahya, s.72

⁶⁹ Püriten, I. Elizabeth'in İngiliz Kilisesi'nde başlattığı reformist harekete karşı çıkan, kendini 'saflığı' aramak olarak tanımlayan bir Protestan doktrin ve ibadet şeklidir.

Kızılderililer ise eski Kenaanlılar idi. Onlar yeni bir Vaat Edilen Toprak'ta Tanrı ile yeni bir anlaşmaya giren yeni İsraililer idi.⁷⁰

Avrupa ve Ortadoğu'dan sürülen veya ekonomik şartların bozulmasıyla göç eden nüfusun önemli bir bölümü yeni kıtaya yönelmiştir. ABD'ye en fazla göç eski Sovyetler Birliği, İran ve İsrail'den olmaktadır. Daha sonra Almanya ve Polonya gibi anti-semitizmin yaygın oldukları yerlerden göçler hız kazanmıştır.⁷¹

ABD'ye yönelen göçün nedenleri; Avrupa'daki anti-semitizmin artışı, fakirlik ve ABD yönetiminin Yahudi göçleri üzerine fazla bir kısıtlama getirmemesidir. Topluma adapte olan Yahudiler hem ekonomik açıdan zenginleşmişler hem de kendi aralarında örgütlenip bağlarını kuvvetlendirmişlerdir. Böylece yaşanan olumlu şartlar beraberinde yeni göç dalgalarına neden olmuş ve ABD'ye sürekli olarak özellikle çoğu Çarlık Rusyası ve Doğu Avrupa'dan gelen Yahudi göçleri devam etmiş ve bu göçlerle ABD'ye uyum sağlayan Yahudiler kendi örgütlerini kurmuşlardır. New York ve çevresinde birçok sinagog inşa etmelerinin yanında Yahudi göçmenlere yardım topluluğu, Yahudi hastaneleri, Yahudi bakımevleri kurarak örgütlenmelerini hızlandırmışlardır. Böylece hem ABD'ye uyum sağlamışlar hem de Yahudi kimliklerini korumuşlardır. II. Dünya Savaşı sırasında Nazi katliamından kurtulan Yahudilerin bir kısmı Filistin'in yanı sıra ABD'ye göç etmiştir. Böylece II. Dünya Savaşı sonunda ABD'deki Yahudi nüfusu 3 milyona ulaşmıştır.⁷²

Yahudiler Amerikan Devrimi'nde finansal desteğinin, Devrim Ordusu'nun İngiltere'yi yenmesinde payı büyük olmuştur. ABD'nin onlara yeni bir hayat vermesine karşı, Yahudiler de ABD'ye Hayim (İbranice hayat anlamına gelir) vermişlerdir. Herkes için özgürlük ve adaletin olduğu, Tanrı'nın altında bir ulus şeklinde tanımlayan ABD, Yahudiler için 'Altın Ülke' olmuştur. Amerika kıtasının keşfinden sonra bu bölge Yahudi halkı için en büyük sığınaklardan biri olmuştur. Çünkü ABD Yahudilere, dünyadaki bütün ülkelerin o ana kadar verdiğinden çok daha fazlasını vermiş ayrıca, özgürlük ve kendisini ifade etme fırsatını bekleyen bir halkın yetenekleriyle, hiçbir ülkenin kutsanmadığı kadar kutsanmıştır. ABD

⁷⁰ Yahudiler ve ABD'nin Kuruluşu, http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2813&Itemid=217, (Erişim Tarihi: 24 Aralık 2014)

⁷¹ **Bilgili**, Münür: Doğu Akdeniz Kıyısında (Suriye, Lübnan, İsrail) Yaşanan Göçler ve Devlet Oluşum Süreçlerine Etkileri, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 104

⁷² **Bilgili**, s. 104

nüfusunun yüzde üçünden azını teşkil etmesine rağmen, ülkenin kültürüne ve entelektüel canlılığına katkıları büyüktür. ABD Yahudileri topraklarına kabul ederek, dünyadaki en kutsanmış ve en güçlü ulus olmasına büyük katkılarda bulunacak bir halka kucak açmıştır.⁷³

1.3. Pogromlar ile Göç

Babil ve Roma sürgünlerinden sonra İsrail devletinin temelini oluşturan en önemli göçler 1882 yılında başlamıştır.

“19. Yüzyılın ortalarında dünyadaki Yahudi nüfusu yaklaşık 4.750.000 idi ve bunun sadece yüzde on dördü Batı Avrupa’da yaşıyor, yüzde bir buçuğu ABD’ye gitmiş, yüzde yetmiş ikisi ise hala çarların baskıcı rejimleri altında bulunuyordu. ABD ‘bağnazlığa onay vermez’, Fransa ‘liberte, egalite, fraternite’ (özgürlük, eşitlik, kardeşlik) ilan eder ve İngiltere, Yahudilerin üzerindeki kısıtlamaları yavaşça kaldırırken, Rusya antisemitizmi yasal kılmanın daha da iyi yollarını buluyordu. Çarlar değişiyor ama tsorus (Yidiş dilinde ıstırap) hep devam ediyordu.”⁷⁴

Yahudilerin imparatorluk içindeki varlıklarından rahatsız olan Ortodoks Hristiyanlar, Yahudilere karşı çeşitli aralıklarla saldırılar düzenlediler. Rusçada pogrom adı verilen ve daha sonra siyasi literatüre bu şekilde girecek olan Yahudi aleyhtarı saldırılar siyasi siyonizmin neşv ü nema bulmasına bir başka tabirle büyüyüp gelişmesinde sebep olan olaylardan biridir.⁷⁵ Çarlık Rusya’sında Yahudiler sayısız pogromlara maruz kalmıştır.

“1881’de Rusya Çarı II. Alexander’a karşı yapılmış suikastta Yahudilerin önemli rol oynadığı ortaya çıkınca, anti-semitizm Rusya’da devlet politikası haline dönüşmüştür. Rusya İmparatorluğu sınırları içinde 5.000.000’u aşan Yahudi nüfusuna karşı yürütülen politika hem fiziksel saldırıları (pogrom) hem de toplumsal sınırlamaları (üniversite kontenjan sınırlamaları vs.) içeriyordu. Devletin Yahudilere karşı uygulanan baskı

⁷³ **Blench**, s. 258

⁷⁴ **Blench**, s. 260

⁷⁵ Siyasi Siyonizmin Kurucusu Leo Pinsker, <http://ortadoguuzmani.com/?reqp=1&reqr=nzcdYaEvLaE5pv5jLabhM2H=>, (Erişim Tarihi: 24 Aralık 2014)

politikası Yahudileri çeşitli siyasi akımlara itmiş (liberalizm, sosyalizm, siyonizm), ve büyük Yahudi göç dalgalarına yol açmıştır. Bu sayı 1881-92'de, yılda 19.000 Yahudi ABD'ye geliyordu. 1892-1903'te ortalama 37.000'e fırladı; 1903-14 arasında ortalama 76.000'di; 1924'e gelince büyük çoğunluğu Doğu Avrupa ve Rusya'dan olan 2 milyon Yahudi ABD'ye göç etti.”⁷⁶

Rusya'daki pogromların ve baskıların tam olarak ne zaman gerçekleştiğini bilmek zordur. Ama bunu bilmek için Batı Avrupa'dan ABD'ye doğru yönelen devasa göç dalgalarına dikkat edilebilir. Pogromlar ile yaklaşık yarım milyon Yahudi çarların ülkesinden kaçarak özgürlerin yurduna göç etmiştir. Yeni Dünya'ya gidemeyenler içinse Aliyah fikri, yani daha iyi bir yaşam arayan Yahudilerin, İsrail'e göç etmesi gibi başka bir rüya şekillenmeye başlamıştır. Dolayısıyla 19. Yüzyıl çarlarının, 20. Yüzyılda Yahudi yaşamının en büyük iki merkezini oluşmasını desteklemekten sorumlu olduğunu söyleyebiliriz: ABD ve İsrail Devleti.⁷⁷

Pogromlara karşı gösterilen tepkilerden biri Rus Yahudileri arasında milliyetçi ve Siyonist hareketin doğması olmuş ve Yahudi gençlerinin çoğu bu harekete dahil olmuştur. Bu yüzden 1881'de gerçekleşen ilk pogrom sadece Rusya Yahudilerinin değil tüm Yahudi ulusunun tarihinde bir dönüm noktasını teşkil etmiştir.⁷⁸

1.4. Holokost ile Göç

Nazilerin Yahudileri katletmesini tanımlamak için en yaygın şekilde kullanılan sözcük olan Holokost, sunakta tamamıyla yakılmış ve Tanrı'ya sunulmuş kurbanlara atıf yapan dini bir terimden gelir. Nazi Almanya'sı 1933 ile 1945 yılları arasında 'fethettiği ülkelerin halkları üzerinde, insan yaşamını ve ruhunu, önceki çağların gaddar baskılarını geride bırakan, planlanmış bir vahşetle katlederek, bir terör hükümdarlığını kurdu.’⁷⁹

⁷⁶Umerova, Zenife: Yahudi Lobisinin ABD İçindeki Konumu ve Ortadoğu Politikasındaki Rolü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 76

⁷⁷Blech, s. 262

⁷⁸Siyasi Siyonizmin Kurucusu Leo Pinsker, <http://ortadoguuzmani.com/?reqp=1&reqr=nzcdYaEvLaE5pv5jLabhM2H=>, (Erişim Tarihi: 24 Aralık 2014)

⁷⁹Blench, s. 285

Nazi şiddetinin Yahudilere karşı ilk toplu şiddet eylemi 9-10 Kasım 1938 tarihinde Kristallnacht ‘kırık cam gecesi/Kristal Gece’ olmuştur. Bu saldırılardan sonra yerleri kaplayan kırık cam parçalarının karanlıkta parlamasından ötürü bu adla anılmıştır. Alman bir diplomatın Polonya’lı Yahudi bir öğrenci tarafından vurulması olayların başlaması için bahane olmuştur. Gecenin sonunda 36 Yahudi öldürülmüş, onlarcası ağır yaralanmış, Yahudilere ait 800 dolaylarında işyeri yağmalanmış, tahminen 191 sinagog da yakılıp yıkılmış ve 30 bin varlıklı Yahudi tutuklanmıştır. Kristal Gece’den sonra Alman ve Avusturya Yahudilerinin hayatları giderek zorlaşmış ve sonunda nihai çözüm ‘Holokost’ gerçekleşmiştir.⁸⁰ Binlerce kişi Almanya’dan kaçmış ve bunların önemli bir bölümü ABD’den sığınma talebinde bulunmuştur. Hitler, bazılarının Yahudi karşıtı politikalarını eleştirdiği halde, hiç kimsenin Almanya’dan kaçan Yahudileri kabul etmeye istekli olmadığını keyifle izlemiştir. İngilizler Balfour Deklarasyonu’nun⁸¹ verdiği sözleri kısıtlayan Beyaz Kitap’ı dayatmış ve Yahudilerin Filistin’e göç etmesini önlemiştir. ABD antisemitizm hareketi sebebiyle göçmen kotasının sınırlarını genişletmeyi reddetmiştir.⁸² Böylece ABD, Antisemitizm yüzünden ancak 200.000 Yahudi almıştır. Almanların Yahudilere zulmettiği açıkça ortaya çıktığı zaman bile Amerikan Devlet Departmanı’nın Yahudi kabul kriteri öylesine serttir ki, ABD kanunu tarafından teknik olarak Yahudilere ayrılan kontenjanın %75’i boş kalmıştır. Kuramsal olarak ABD’ye gidebilecek çok sayıda Yahudi koşulları karşılayamamıştır. Toplamda 800.000 kadar Yahudi dünyanın çeşitli yerlerine sığınmış ama çoğunluk kaçamamıştır.⁸³

Yirminci yüzyıl, Yahudi halkı için, bütün geçmişi boyunca en keskin farklılığı gösteren iki olaya tanıklık yapmıştır. Holokost, halkın tamamını yok etmeyi planlayan ve altı milyon Yahudi’nin ölümüyle sonlanan, benzeri görülmemiş bir dehşetti. İnanılması zor ama Nazi’lerin ‘Kesin/Nihai Çözüm’ünden hemen sonra

⁸⁰ **Yanarocak**, Sara: Tarihte haftanın olayı: Kristallnacht-09-10.11.1938, *ŞALOM* http://www.salom.com.tr/haber-84669-tarihte_haftanın_olayi_kristallnacht__0910111938.html, (Erişim Tarihi: 24 Aralık 2014)

⁸¹ Balfour Deklarasyonu’nda Britanyalıların sözü vardır; “Filistin’de Yahudi halkı için milli yurt kurulmasını kabul etmek ve bu amacın gerçekleşmesini kolaylaştırmak için ellerinden geleni yapmak.” Beyaz kitap ile bu söze ihanet ediliyordu ve Kitap, Filistin’e Yahudi göçünün beş yıllık bir süre içinde sadece 75.000 kişi ile sınırlandırıyor.

⁸² Blench, s. 292

⁸³ “Holokost”, <http://www.sevivon.com/pages/holokost/genelbakis/article14.htm>, (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2014)

‘Kesin Dönüş’, yani sürgündeki bir halkın, Vaat Edilmiş İsrail Toprağı’na iki bin yıllık dönüş rüyası gerçekleşti.⁸⁴ Bir başka deyişle Holokost aslında Avrupa’daki Yahudilerin sonunu getirirse de, İsrail Devleti’nin doğuşuna yol açmıştır.

1.5. Kesin Dönüş

16 Ocak 1996 tarihinde İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizmann Almanya’daki Parlamento’da Yahudilerin tarihini şöyle özetlemiştir;

“Mısır’da köleydim. Sina Dağı’nda Tora’yı aldım. Yeoşua ve Eliya ile Yarden Nehri’ni geçtim. David ile Yeruslayim’e girdim. Zedekya ile sürgün edildim. Ve Babil’in nehirlerinin kıyılarında iken bunu unutmadım. Tanrı Siyon tutsaklarını geri getirdiğinde, kalıntılarını inşa edenlerin arasında düş kurdum. Romalılarla çarpıştım ve İspanya’dan kovuldum. Mainz’de kazığa bağlanıp yakılarak öldürüldüm. Yemen’de Tora okudum ve Kishinev’de ailemi yitirdim. Treblinka’da kül oldum, Varşova’da baş kaldırdım ve sürüldüğüm, doğduğum, geldiğim ve geri döndüğüm İsrail topraklarına göç ettim.”⁸⁵

Weizmann’ın yapmış olduğu bu konuşma devletsiz bir diasporanın nasıl devlete bağlı bir diaspora olduğunu en basit şekilde ortaya koymuştur.

Nazi Almanya’sı tarafından dünyanın en büyük Yahudi diasporasının büyük bir kısmı Avrupa’da yapılan soykırımla birlikte yok edilmiştir. Yaşanan bu olay bütün Dünya Yahudilerinin birleşmesini ve Siyonizm’in amacına ulaşmasını büyük ölçüde etkilemiştir. Siyonizm Yahudilerin Filistin’e dönmelerini ve burada Yahudi devletinin kurulmasını amaçlayan siyasi bir hedeftir. Yahudiler, Filistin’i anayurtları olarak gördüklerinden onlar için özel bir önemi vardır. Roma Sürgünü’nden sonra dünyanın dört bir tarafına dağılmışlar ve Tanrı’nın kendilerine vaat edilmiş toprak olarak verdiğini iddia ettikleri Filistin’e dönüp burada devletlerini yeniden kurmanın hayaliyle yaşıyorlardı. Siyasi tarihte bu hayale İncil’deki Filistin’in Siyon (Zion) isminden esinlenerek Siyonizm adı verilmiştir. İlk başta mesihçi bir karakter taşıyan

⁸⁴ Blench, s. 279

⁸⁵ President Weizman Speech to Bundestag, Ocak 1996, <http://mfa.gov.il/MFA/MFA-Archive/1996/Pages/President%20Weizman%20Speech%20to%20Bundestag%20-%20Jan%2016-%202019.aspx>, (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2014)

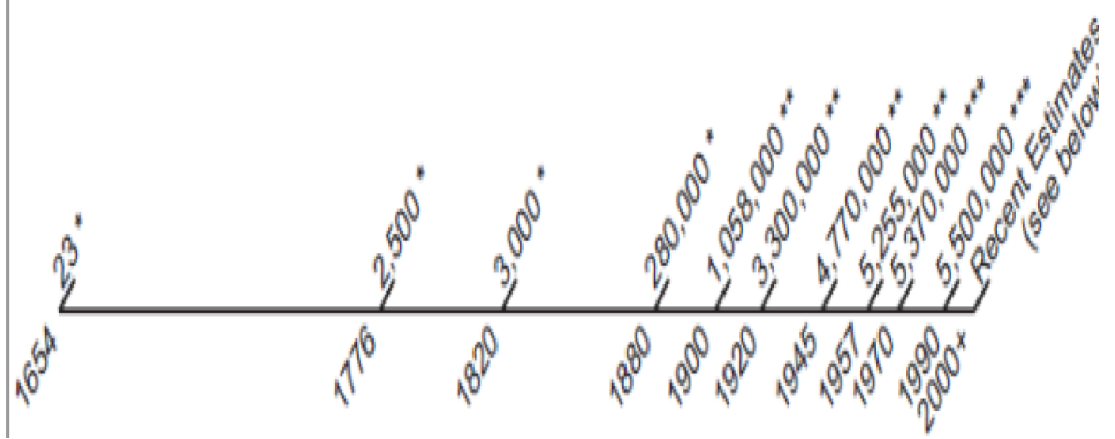
yani Tanrı tarafından gönderilecek olan Mesih'in Dünya'ya yayılmış Yahudileri toplayarak Filistin'e getirecek, burada Yahudi Devleti'ni yeniden kuracak bir karakter taşımaktaydı. Fakat Yahudiler, diğer halkların Mesih beklemeden bağımsızlıklarına kavuşup, devletlerini kurduklarını görünce, Siyasal Siyonizm'e geçmişlerdir. Yani Filistin'de devlet kurmak için Mesih beklenmeyecekti. Bu yolda Theodor Herzl tarafından teşkilatlandırılan Siyasal Siyonizm, 1896 tarihinden itibaren Osmanlı Devleti'nden Filistin'de toprak talebinde bulunmaya başlanmış fakat bu talepleri reddedilmiştir. Siyonistler yaklaşan Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin muhtemelen dağılacağını görüp, o zaman dünyada en büyük etkiye sahip Büyük Britanya ile irtibata geçtiler. Siyonistlerin desteğiyle I. Dünya Savaşı sonunda İngiliz işgaline uğrayan Filistin'de 1920'de İngiliz Manda İdaresi kuruldu. Bu idarenin himayesinde Filistin'e göç eden ve burada kuvvetlenen Yahudiler, II. Dünya Savaşı sonunda Siyonizm'in hedefini gerçekleştirdiler.⁸⁶ Böylece 1948 yılında İsrail Devleti kurulmuş oldu.

Siyonizm, Soykırım ve bunu izleyen İsrail Devleti'nin kuruluşu ABD'deki Yahudi toplumunun birleşmesini, örgütlenmesini ve siyasi gücünün harekete geçirilmesini sağlamıştır. Savaş sonrasında ABD'deki Yahudi toplumu Avrupa'nın Yahudi merkezlerinin yok edilmesiyle 4.5 milyonluk nüfusuyla dünyanın en büyük, en zengin ve siyasi açıdan en önemli Yahudi cemaati haline gelmiştir. Yahudi Lobisi'nin kurulmasıyla İsrail'in varlığı ABD'deki Yahudi siyasi etkisine bağlanmış oldu.⁸⁷

⁸⁶Umerova, s. 81

⁸⁷Umerova, s. 85

3. ABD'DE YAHUDİ NÜFUSU

* Amerikan Yahudi Tarih Kurumu ** Amerikan Yahudi Yıllığı *** Ulusal Yahudi Nüfus Araştırması⁸⁸

“ABD’ye 17. Yüzyıldan beri özellikle çoğunluğu Sefarad Yahudiler olan göçler yaşanmıştır. Ayrıca 19. Yüzyılda da Almanya’da Yahudi karşıtı yasalar ve kısıtlamalar nedeniyle birçok Aşkenaz Yahudileri ABD’ye göç etmiştir. 1880 yılında ise ABD’de birçoğu eğitimli ve laik Alman Yahudisi olan yaklaşık 250.000 Yahudi nüfusu vardı. Doğu Avrupa’da zulüm ve ekonomik zorluklar yaşanması nedeniyle ABD’ye Yahudi göçleri önemli ölçüde artmıştır. 1880-1925 yılları arasında ABD’ye göç eden iki milyonu aşkın Doğu Avrupa Yahudisinin de bulunduğu milyonlarca Yahudi Yeni Dünya’ya gelmiştir. Doğu Avrupa’daki pogromlar, modern Antisemitizm’in yükselişi, Holokost ve Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkışı gibi etkenlerin tümü, çok yüksek sayıda Yahudinin bir ülkeden diğerine, bir kıtadan diğerine hareket ve göç etmesine, sonunda da toplu olarak İsrail’e gelmesine neden olmuştur. İran İslam Devrimi birçok İran Yahudisini İran’dan kaçmaya zorlamıştır. Bunların çoğu ABD’ye (özellikle de Los Angeles’a) ve İsrail’e sığınmıştır. Sovyetler Birliği’nin yıkılması ile birlikte, o zamana kadar ülke sınırlarını terk etmesine müsaade edilmeyen Yahudilerin birçoğunun gitmesine bir anda izin verilmiştir. Bu, 1990’ların başında İsrail’e doğru bir göç dalgası yaratmıştır. Yahudi Ajansı’nın verilerine göre, 2007 yılı itibariyle, dünyada 5,4 milyonu İsrail’de, 5,3 milyonu ABD’de, geriye kalanı ise dünyanın dört bir yanındaki çeşitli büyüklüklerdeki cemaatlerde yaşayan,

⁸⁸ Berman Jewish Databank, <http://www.jewishdatabank.org/Studies/american-jewish-year-book-articles.cfm>, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2014)

13,2 milyon Yahudi vardır. 2012 yılında yapılan nüfus sayımına göre ABD’de 5,5 ile 8 milyon olarak tahmin edildiği görülmekte ve Yahudiler ABD nüfusunun %1.7 ile %2.6 oluşturmaktadırlar.”⁸⁹

Amerikan Yahudi Yıllığı’nda belirtilene göre en çok Yahudi nüfusu olan ülke İsrail, ikinci sırada ise 1,9 milyon kişiyle New York, ardından da 655 bin kişi ile Hayfa, 621 bin kişi ile Los Angeles, 570 bin kişi ile Kudüs ve 514 bin kişi ile Florida’nın güneydoğusu takip etmektedir. Dünyada en çok Yahudi’nin yaşadığı ülkeler sırasıyla İsrail, ABD, Fransa, Kanada, İngiltere, Rusya, Arjantin, Ukrayna, Almanya, Brezilya, Güney Afrika ve Macaristan olarak belirtilmektedir.⁹⁰

⁸⁹ Amerikalı Yahudiler, http://en.wikipedia.org/wiki/American_Jews, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2014)

⁹⁰ **Palambo**, Rakela: “Gelecekte dünya Yahudi nüfusu nereye?”, *ŞALOM*, 2012, http://www.salom.com.tr/haber-84466-gelecekte_dunya_yahudi_nufusu_nereye.html, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2014)

4. BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN SİYASAL YAPISI VE LOBİCİLİK

1. GİRİŞ

ABD’nin keşfiyle birlikte başlayan ve zaman içerisinde nüfuslarını arttırarak daha büyük bir toplum olan Yahudiler ABD’nin siyasal sisteminde söz sahibi olmaya başlamıştır. Güçlü bir örgüt çatısı altında kendi çıkarları doğrultusunda kararları etkilemeye çalışan Yahudi lobisinin özellikle ABD’deki gücü yadsınamaz bir gerçektir. Bu bölümde ABD’nin siyasal sistemi incelenmiş ve lobilerin bu yapıda nasıl etkili oldukları anlatılmaya çalışılmıştır.

2. ABD SİYASAL SİSTEM

Elli eyaletten oluşan federal yapıya sahip ABD’de Başkanlık ve Kongre Sistemivardır.⁹¹ Başkanlık Sistemi kısaca, yürütmenin başı ve meclisin ayrı ayrı halktarafından seçildiği anayasal düzenin adıdır.⁹²

ABD’nin siyasal yapısı federalizm, güçler ayrımı ve kontrol ve denge gibi üç önemli ilkeye dayanmaktadır. Federal sistemde yetkiler önce federal düzeyde, yasama, yürütme ve yargı organları arasında sonra da federal hükümet ve eyaletler arasında paylaşılmıştır. Yetkilerin bu şekilde dağıtılarak hem demokratik yapı düzenli bir şekilde işlemekte hem de organlar arasında denge sağlanıp çatışmalar önlenmektedir. Güçler Ayrımı’nda ise Kongre yasaları yapmakta, Başkan bu yasaları uygulamakta Federal Anayasa Mahkemesi ise uygulamanın yasalara uygunluğunu denetlemektedir. Kontrol ve Denge ise öncelikle etkisini Kongre’nin iki meclisli (Temsilciler Meclisi ve Senato) yapısında göstermektedir. Ayrıca, Kongre’den geçen bir yasa Başkan tarafından veto edilebilirken antlaşmalar ve üst düzey bürokratların

⁹¹ Arı, Tayyar: ABD’da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika, MKM Yayıncılık, Bursa 2009, s. 21

⁹² Ünaltaş, Altay: “Demokratik reform önerisi: Yarı Başkanlık Sistemi”, Ocak 2008, http://www.haber10.com/makale/17/#.VXaPr8_tmko, (Erişim Tarihi: (8 Ocak 2015)

atamaları Senato'nun onayını gerektirmektedir.⁹³ ABD'nin siyasal yapısı böylece birbirini dengelemekte ve bütün güçlerin tek bir kişide toplanması önlenmekle birlikte diktatör bir rejimin oluşumuna izin verilmemektedir.

Lobiler, ABD siyasal sistemine ve karar alma mekanizmasına gerek ekonomik gerekse nüfus olarak çok büyük etkileri vardır. Bu sebeple ABD siyasal sisteminin temel dinamiklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle seçim sürecinde adayların kendilerini seçimlere hazırlanması ve seçim kampanyaları sırasında onlara maddi destekte bulunması Lobilerin etkilerini daha da arttırmaktadır. Seçim kampanyalarının gittikçe masraflı hale gelmesi ve bunların adayların tek başlarına karşılayamayacakları miktarlara ulaşması Kongre üyeleri açısından lobiler tarafından yapılacak parasal desteği önemli hale getirmektedir. Bu konuda üyelerini kampanyaları desteklemek için harekete geçirebilenler veya kendileri geniş mali olanaklara sahip olanlar Kongre üzerinde daha etkili olmaktadır.⁹⁴ Dış politikada karar verme sürecinde doğrudan yer alan siyasal organların yanı sıra karar verme sürecine doğrudan ve dolaylı etkileyen faktörler içinde toplumsal örgütler, gruplar ve hareketler yer almaktadır. Baskı grupları olarak adlandırılan bu gruplar ABD'de lobiler şeklinde anılmaktadırlar.⁹⁵

Sistemin dinamiklerinden biri olan Anayasaya ise bir sonra ki bölümde değinilecektir.

2.1. ABD Anayasası

ABD'de başarılı bir lobi yapabilmek için öncelikle hukuk ve siyasal yapıyı iyi analiz etmek gerekmektedir. Bu sebeple de ABD siyasal yapıyı anlayabilmek, bunun içinde Anayasayı öncelikli olarak incelemek gerekir.⁹⁶

ABD, siyasal sistemini yazılı bir anayasa ile oluşturan dünyanın ilk devletlerinden birisidir. 25 Mayıs 1787 yılında kabul ve ilan edilerek halen

⁹³ Arı, 2009, s. 21

⁹⁴ Arı, Tayyar: "ABD'de Lobiciliğin Dış Politikaya Etkisi ve Türk Lobisi", *Avrasya Dosyası: Türkiye-ABD İlişkileri*, 2005, Cilt 11, Sayı 2, http://www.tayyarari.com/download/lobi_avrasya.doc, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015), s. 9

⁹⁵ Umerova, s. 6

⁹⁶ Özer, Atilla: *Anayasa Hukuku Genel İlkeler*, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s. 9.

yürürlükte olan en eski anayasadır.⁹⁷ Yedi ana maddeden oluşan ve bu ana maddelerin kendi içinde bölümlere ayrılarak oluşturulan ABD anayasası, diğer ülkelerin anayasası ile kıyaslandığında sayısal olarak az olan maddeler daha çok yönlendirici ve düzenleyici bir işlev üstlenmiştir.⁹⁸ Daha mükemmel bir birlik kurmak, adaleti sağlamak, iç dirliği güvence altına almak, ortak savunmayı sağlamak ve genel gönenci sağlamak yani sosyal refahın geliştirilmesini sağlamak ABD anayasasının giriş bölümünde açıklanan anayasanın hedefleridir.⁹⁹

Anayasanın ilk üç maddesi yasama, yürütme ve yargıyı düzenlerken, diğer üç madde devletin federatif yapısının gerekli kıldığı düzenlemeleri yapar, sonuncu madde de anayasanın kabul edilmesi ile ilgili düzenlemeyi içermektedir. Ayrıca, Federal yönetimin, federe devletler ile daha iç savaş döneminde aralarında yaptıkları anlaşmadan dolayı anayasanın değiştirilmesi durumunda mümkün olduğu kadar çok sayıda eyaletin onayı gerekli görüşmüştür. Bu sebeple bir anayasa değişikliğinin gerçekleşebilmesi için, değişikliğin hem federal hem de federe parlamentolar tarafından aynen kabul edilmesi gerekmektedir. Bu yoldan ABD’de anayasa değişikliği federal kongredeki her bir meclisin (Senato ve Temsilciler Meclisi) 2/3 çoğunluğunun oylaması ve bu oylamanın federe devletler kongresinin 3/4 ‘ü tarafından onaylanmasıyla gerçekleşmekte¹⁰⁰ ve böylece anayasanın değiştirilmesi söz konusu olabilmektedir.

ABD anayasası teorik olarak devleti meydana getiren güç ve dinamiklerin eşitliği ilkesine dayanmaktadır. Güçler ayrımının eşit koşullarda uygulanması anayasanın en temel koşulu olmuştur. Başkan ve parlamento halk tarafından seçilmekte ve bu sebeple teorik olarak eş güce sahiptirler. Böylece bu ikisi aynı düzleme oturtulmuş, onların karşısında da aynı derecede önemli bir yargı gücü koyulmuştur. Başkan ve parlamentonun görevleri birbirlerinin işlerine karışmamaları kaydıyla bölüşülmüştür. Yasama sadece kongreye aittir. Başkanın bu konuda ne girişim ne de meclisi dağıtma yetkisi vardır. Ancak veto hakkını kullanarak kongrenin faaliyetine müdahalede bulunabilir. Öte yandan Başkan tam yürütme

⁹⁷ Constitution of the United States of America-1787, <http://uscode.house.gov/static/constitution.pdf>, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015)

⁹⁸ The Constitution Explained, <http://www.usconstitution.net/constquick.html>, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015)

⁹⁹ Amerikan Hükümetinin Ana Hatları, <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Hukümet.htm>, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015)

¹⁰⁰ **Parlak**, Bekir: Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetiş Yapılar, Alfa Aktüel, İstanbul 2005, s. 66

yetkisine sahiptir. Başkan, faaliyetlerinde yardımcı olacak kabinesini bağımsız olarak seçer ve kabine sadece kendisine karşı sorumludur.¹⁰¹

2.2. Yasama

ABD’de yasama organını oluşturan Kongre, Temsilciler Meclisi ve Senato olmak üzere iki meclisli bir yapıya sahiptir.¹⁰²

Temsilciler Meclisi 435 üyeden meydana gelen her eyalete nüfusları ne olursa olsun en az bir temsilcilik tanınmıştır. Temsilciler Meclisi üyeleri iki yıl için dar bölge esas ve tek turlu çoğunluk sistemine göre, gizli oy ve açık sayım esasına göre halk tarafından seçilmektedir.¹⁰³

Anayasada Temsilciler Meclisine seçilebilmek için 25 yaşını doldurmuş olmak, 7 yıldır ABD vatandaşı olmak ve seçim sırasında o eyaletlerde oturuyor olmak anayasal gerekliliktir. Ölüm, istifa ve ihraç edilme dolayısıyla üyeliğin sona ermesi halinde eyalet valisi boşalan üyeliğin yerine görev yapacak kişiyi belirlemek için ara seçim yapılmasını sağlamaktadır. Temsilciler meclisinde her üyenin bir oy hakkı bulunmaktadır.¹⁰⁴

“Kongrenin diğer kanadını oluşturan Senato ise büyüklükleri ne olursa olsun her eyaletten eşit sayıda seçilmiş 100 üyeden meydana gelmektedir. Buna göre her eyaleti temsil eden iki senatör bulunmaktadır. Senato’ya ilişkin düzenlemeler, Anayasanın 1. Maddesinin 3. Bölümünde düzenlenmiştir. Buna göre, senato üyesi olabilmek için 30 yaşını doldurmuş olmak, 9 yıldır ABD vatandaşı olmak ve seçilme esnasında ilgili eyalette oturuyor olmak gerekmektedir. Senato üyeleri 6 yıl için seçilmekte ve iki yılda bir yapılan seçimlerle üçte biri yenilenmektedir. Aynı eyaletten seçilmiş olan iki senatörün görev süresi aynı anda sona ermez. Ölüm veya başka nedenlerle Senato üyeliğinin düşmesi durumunda ya eyalet valisi boşalan üyelik için ara seçim yapılmasını sağlamak ya da eyalet meclisinin kendisine verdiği yetki

¹⁰¹ Parlak, s. 66

¹⁰² ABD Anayasası, md:1, confinder.richmond.edu, (Erişim Tarihi: 08 Ocak 2015)

¹⁰³ Gürbüz, Yaşar: Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, Beta Yayınları, İstanbul 1987, s. 98

¹⁰⁴ Arı, 2009, s. 37

doğrultusunda uygun birini (genellikle de bu yol tercih edilmektedir) geçici olarak bu göreve atamaktadır.”¹⁰⁵

Temsilciler Meclisi ve Senato’da 4 tür komisyon vardır. Bunlar;

- Spesifik Olayları Görüşen Komite: Bu komiteler sürekli görev yapan komisyonlardır ve Temsilciler Meclisi’nde 22, Senato’da 18 komisyon bulunmakla birlikte bu sayılar sık sık değişmemektedir. Ancak alt komisyonlar sıklıkla kurulabilmektedir. Komisyonlar arasında tüzel eşitlik bulunmaktadır.
- Konferans Komitesi: 2 meclis arasındaki görüş ayrılıklarını çözmek için genellikle birkaç günlüğüne kurulan geçici komisyonlardır. Sorunları çözdüklerinden dolayı önem taşımaktadırlar.
- Seçilen Özel Komite: Kendi konularında araştırma yapan ve 2 yılda bir yenilenen geçici komisyonlardır.
- Birleşik Komite: 2 meclisten eşit sayıda üyeye kurulur. Kongre’nin ortak birtakım yönetsel işlerinden sorumludur.¹⁰⁶

Kongre’nin her bir yasama dönemi iki yıl olup, her biri bir yıl süren iki oturumdan oluşmaktadır. Kongrenin oturumları her yıl 3 Ocak’ta başlar ve genellikle 31 Temmuz’da sona ermektedir.¹⁰⁷ Eğer başkan isterse kongreyi olağanüstü toplantıya çağırabilir. Olağanüstü toplantıların oturum süreleri kesin değildir, bazı oturumlarda örneğin savaş halinde; Başkan tarafından her hangi bir nedenle kriz durumu ilan edildiğinde veya kongre tarafından sürenin uzatılmasına dair karar alındığında oturum süresi uzatılabilir.¹⁰⁸

ABD’de Kongre’nin her iki kanadını oluşturan meclisler eşit yetkilere sahiptir. Yani her iki meclisin üyeleri arasında tam bir iş bölümü ve işbirliği vardır.¹⁰⁹ Fakat iki meclisin yetkileri eşit olmasına rağmen Senato’nun önemli atamalarda ve uluslararası antlaşmalarda kendine özgü yetkileri vardır. Buna karşılık, Temsilciler Meclisi de önemli yasaları öncelikle inceleme hakkına sahiptir. Ayrıca, Kongre’nin

¹⁰⁵Parlak, s. 69

¹⁰⁶Örmeçi, Ozan: “Siyasal sistemler: Amerika Birleşik Devletleri”, *Uluslararası Politika Akademisi*, Mart 2013, <http://politikaakademisi.org/siyasal-sistemler-ABD-birlesik-devletleri/>, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2015)

¹⁰⁷Arı, 2009, s. 40

¹⁰⁸Parlak, s. 71

¹⁰⁹About the Committee System, http://www.senate.gov/committees/committees_home.htm, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2015)

vatana ihanet, rüşvet gibi bir suçun işlenmesi durumunda Başkanın ya da diğer sivil görevlilerin yargılanması konusunda önemli bir yetkisi vardır. Suçlama yetkisi Temsilciler Meclisi'ne aitken Yargı yetkisi Senato'da olmaktadır.¹¹⁰

2.2.1. Kongre'de Yasa Yapma Süreci

Bir Senatör veya Temsilci yeni bir yasa taslağı hazırlayabilirken aynı zamanda bir ticaret birliği ya da vatandaş bir yasa tasarısının hazırlanmasını talep edip yazılmasında yardımcı olabilir.¹¹¹ Hazırlanan tasarı Senato ve Meclis'in her ikisinden de geçmesi gerekmektedir. Anlaşmazlık durumunda bunlardan birinin diğerine üstün gelmesine sağlayacak bir mekanizma yoktur. Her iki meclis de tasarı üzerinde anlaşamazsa, o tasarı yasalaşamaz.¹¹² Meclise verilen öneri başkan tarafından ilgili devamlı komisyona gönderilir. Gündeme alınan öneri komisyonda görüşüldükten sonra öneriyi tartışma, ya da dondurma kararı alınır. Tartışma kararı alınan öneri tartışıldıktan sonra meclise gönderilecek biçimde kaleme alınır ve ilgili meclise gönderilir. İlgili meclis, komisyonun gönderdiği tasarımı tartışır ve oylar. Oylama sonucunda tasarı kabul edilirse diğer meclise gönderilir. Senato tarafından kabul edilen tasarı, imzalanmak ve yürürlüğe girmek üzere başkana gönderilir. Eğer Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilen bir yasa önerisi Senato tarafından değiştirilirse, yeni biçimiyle meclise döner. Birinci meclis tarafından değişik biçimiyle kabul edilirse buradan imzalanmak için başkanlığa gönderilir. Yapılan değişikliği birinci meclis kabul etmediği takdirde ortak komitelerde farklılıklar giderilir ve iki meclisin başkanları, tasarımı imzaladıktan sonra yeniden başkana gönderebilirler.¹¹³ Başkan gelen tasarımı ya imzalar ki on gün (Pazar günleri hariç) içinde imzalamasa bile o yasa yürürlüğe girer ya da veto eder, yasa yürürlüğe girmez.

¹¹⁰Örmeci, *Uluslararası Politika Akademisi*, Mart 2013, <http://politikaakademisi.org/siyasal-sistemler-ABD-birlesik-devletleri/>, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2015)

¹¹¹ Federal Hükümet, Ekim 2005, http://www.usemb-ankara.org.tr/About_America_Government/federal.htm, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2015)

¹¹²Türker, Muammer: "Amerika Birleşik Devletleri Yönetim Sistem", *T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi*, http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/abd.pdf (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2015), s. 457

¹¹³Parlak, s. 72

Ancak, hem Senato hem de Temsilciler Meclisi üye sayısının üçte iki çoğunluğu oluşturulup başkana karşı bir direnme olursa yasa yürürlüğe girebilmektedir.¹¹⁴

Temsilciler Meclisine yasa önerisi verilerek başlayan süreç, devamında ilgili komiteye gönderilerek uygun bulunması durumunda öneri tekrar Temsilciler Meclisine gönderilir ve önerinin çıkmasından sonra Senato'ya gönderilerek Senato süreci başlar. Senato da ilgili komitesine gönderir ve burada öneri incelenir ardından Senato başkanına tekrar gönderilir. Senato'nun uygun bulması durumunda çıkan yasanın Temsilciler Meclisinin kabul ettiği metinse Kongre'ye gönderilerek kabul edilmesi durumunda yasa başkana gönderilir. Sonuç olarak bir yasa çıkartılması için her iki meclisten geçmesi ve Başkan'ında bu yasayı imzalaması gerekmektedir.

2.2.2. Kongre'nin ABD dış politikasında Sahip Olduğu Roller

ABD Anayasasının dış politika yürütmenin sorumluluklarını net olarak yasamaya mı yürütmeye mi yüklediği pek anlaşılmamasına rağmen ABD tarihi boyunca dış politika kararlarının hep Başkan ve çevresi tarafından verildiği görülmektedir. Çünkü yasama sisteminin yavaş işlemesi ve dış politika gibi hızlı cevap ya da karar verilmesini gerektiren bir dalda karar verme sisteminin hızlı işleyişinin önemlidir.¹¹⁵

Dış politikada ABD başkanının etkisi olmakla beraber Kongre'de de önemli bir aktör olduğunu da unutmamak gerekir. Özellikle 1960'larda ve 1970'lerde başkanın gücünün Vietnam ve Watergate gibi krizlerle sorgulanmaya başlanması Kongre'nin anayasal yetkilerini daha güçlü bir şekilde gündeme getirmiştir. Ayrıca Savaş Yetkileri Tasarısı gibi düzenlemelerle konumunu güçlendirmesini beraberinde getirmiştir.¹¹⁶

Kongre'nin ABD dış politikasında sahip olduğu rol ya da görevleri başlıca, yasa yapma, onaylama, denetleme, antlaşma onaylama, savaş ilanı ve cüzdan gücüdür. Kongre, ABD dış politikasını yasalar çıkararak ABD'nin diğer ülkeler ile olan ilişkilerini olumlu veya olumsuz yönde etkilemenin yanında ayrıca, başkanın dış

¹¹⁴ Amerikan Hükümetinin Ana Hatları, <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAAnaHatlar/Hukumet.htm>, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015)

¹¹⁵ Umerova, s. 23

¹¹⁶ Ersoy Eyüp/ Yegin, Mehmet "Türkiye ABD İlişkileri Çok Boyutlu Bir Ortaklığa Doğru", *USAK*, Mayıs 2013, s.22

politika ile ilgili aldığı kararları onaylama, veto etme ve değiştirme gücü ile de etkilemeye çalışmaktadır.¹¹⁷

“Kongre’nin dış politikada söz sahibi olmasının temelinde büyük oranda politikalara fon sağlama veya kesme yetkisi, yani ‘cüzdanın gücü’ (power of purse) yatmaktadır. ABD ekonomisinin zor günler yaşadığı, ABD kaynaklarının sınırlı olduğu bir dönemde paranın nerede kullanılacağı konusunda yetkili olan Kongre’nin dış politikada da etkisinin artması beklenir.¹¹⁸ Bir başka deyişle ABD Anayasası, yasal bir düzenleme ile tahsis olmadıkça Hazine’den hiçbir şekilde para kullanılamayacağını belirtiyor. Burada ABD dış politikası açısından en önemli nokta, ABD’nin dış yardımları ile silahlanma ve savaş harcamalarının Kongre’nin onayına bağlı olmasıdır. Örneğin, 2011 Haziran’ında Temsilciler Meclisi’nde önerilen bir yasa tasarısı, Libya’da bulunan ABD güçlerine sağlanan mali kaynağın kesilmesini önermektedir. Ayrıca, Soğuk savaşın sonlarına doğru ve hemen sonrasında ABD dış yardımının önemli bir bölümünün İsrail, Mısır, Yunanistan ve Türkiye üzerinde yoğunlaşmasında Kongre’nin büyük bir rolü olmuştur.”¹¹⁹

ABD başkanı tüm üst düzey yönetici atamaları yapabilmektedir. Ancak bunun olması için Senato’nun bu atamaları onaylaması gerekmektedir. Böylece Senato, başkanın dış politika tercihlerini atamaları onaylayarak ya destekleyecektir ya da onaylamayarak engelleyecektir. Bu sayede Kongre, dış politikayı başkanın büyükelçi atamalarını onaylama veya veto etme yoluyla istediği gibi şekillendirebilir. Bir başka tabirle Kongre’nin başkan üzerindeki denetleme gücünün dış politikada etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca ABD başkanları yasama desteğini alamayacaklarını bildikleri birçok dış politika konularını gündeme getirmemişlerdir.¹²⁰ Bu bağlamda Örneğin, Reagan Merkezi İstihbarat Servisi (CIA) başkanlığına getirmek istediği Robert M.

¹¹⁷ **Akdoğan**, Gökhan, “Amerikan dış politika yapım süreci ve aktörler”, <https://tatarkursad.wordpress.com/2013/10/08/Amerikan-dis-politika-yapim-sureci-ve-aktorleri/>, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2015)

¹¹⁸ **Ersoy ve Yegin**, s. 22

¹¹⁹ **Akdoğan**, <https://tatarkursad.wordpress.com/2013/10/08/Amerikan-dis-politika-yapim-sureci-ve-aktorleri/>, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2015)

¹²⁰ **Akdoğan**, <https://tatarkursad.wordpress.com/2013/10/08/Amerikan-dis-politika-yapim-sureci-ve-aktorleri/>, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2015)

Gates'in atamasına Irangate olayına bulaştığı iddiasından dolayı Senato karşı çıkmış ve başkan yapmak istediği atamadan vazgeçmek zorunda kalmıştır.¹²¹

ABD Anayasası'nda Kongre'nin tavsiyesi ve rızası ve Senato'nun üçte iki çoğunluğu tarafından onaylanarak yabancı devletlerle anlaşma yapma yetkisi Başkan'a verilmiştir. Böyle bir sürecin olmasının nedeni ise dış politika yetkilerinin tamamen yürütmeye teslim olunmasının istenmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu yetkinin sadece Senato'ya yüklenmesinin nedeni ise hem Senato'nun doğrudan seçilmesi hem de Senato'da eyaletlerin hepsinin eşit bir şekilde temsil edilmesidir. Ayrıca Senato, Çıkar gruplarının ve kamuoyunun baskılarına Temsilciler Meclisi'nden daha dayanıklıdır. Bir anlaşmanın yürürlüğe girmesi uzunca bir süreci izlemektedir. Senato başkan tarafından kendisine sunulan anlaşmayı onaylayabileceği gibi onaylamayabilir, ya da üzerinde bazı değişiklikler yaparak onaylayabilir. Genelde Senato sunulan anlaşmayı onaylama eğilimindedir.¹²² Fakat çok seyrekte olsa kendisine gönderilen bir anlaşmayı onaylamayı reddetmiştir. Örneğin Versailles Anlaşması Senato tarafından onaylanmamıştır.¹²³

ABD Anayasasına göre, savaş ilan etme yetkisi kongreye ait olmasına rağmen ABD soğuk savaş boyunca BM kararlarını uygulamak veya ABD'nin ikili veya çoklu taahhütlerini yerine getirmek amacıyla birçok savaşa dahil olmuştur ve bu savaşların hiçbiri de Kongre'nin savaş ilanı kararıyla yapılmamıştır. Fakat ABD'nin hem yenilgi hem de insani ve maddi zararlarla karşılaştığı Vietnam Savaşı sonrasında Kongre bir düzenleme yapma gereği duymuş ve 1973 yılında Savaş Yetkileri Yasası kabul edilmiştir. Savaş Yetkileri Yasası temel olarak üç şart koymuştur: Danışma, sorma ve durdurma. Buna göre, başkanın ABD ordusunu çatışmalara göndermeden önce Kongre'ye danışması gerekiyor. Rapor verme şartına göre, başkan çatışmaya girdiği zaman 48 saat içinde Kongre'ye savaş ile ilgili bilgileri içeren bir rapor sunmalıdır. 3. Şarta göre ise Kongre 60 gün içinde savaşa devam edilip edilmeyeceğine karar verebilecektir. Savaş Yetkileri Yasası, başkanın

¹²¹ Umerova, s. 28

¹²² Umerova, s. 27

¹²³ Congressional Research Service Library of Congress, "Treaties and Other International Agreements: The Role of The United States Senate", Ocak 2001, <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CPRT-106SPRT66922/pdf/CPRT-106SPRT66922.pdf>, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015), s. 3

savaş ve askeri güç kullanma yetkisini önemli ölçüde denetime alan bir düzenlemedir.¹²⁴

2.2.3. Kongre’de Lobilerin Önemi

Lobiler, kendilerine ait çıkar ve hedefleri olan gruplardır. Toplumda iyi bir şekilde örgütlenmiş olan lobiler, siyasal çıkar ve hedeflerini gerçekleştirebilmek için ABD karar alıcılarını etkilemeye çalışırlar. Böylece kendileri aleyhine çıkabilecek bir politika oluşturulmasını engellerler. Lobiler, özellikle yasamanın merkezi olan Kongre’de çok aktif bir rol oynarlar. Kongre içinde etkileyebildikleri Senatörleri ve Temsilcileri ikna ederek kendilerini lehinde yasa çıkmasını sağlamaya çalışırlar. Böylece ABD’yi kendi çıkarları ve hedefleri yönünde harekete geçirmiş olurlar. ABD Kongresi içinde en etkili lobiler, Yahudi, Ermeni ve Rum lobileridir. Birçok alanda faaliyet gösteren lobiler, ABD Kongre üyelerini etkilemeye çalışırlar. Yahudi lobisi Kongre içinde örgütleri olarak sürekli Kongre üyelerini etkilemeye çalışırlar. Bu anlamda İsrail çıkarlarını koruyan ve savunan ve böylece de ABD iç ve dış politikasını etkilemeye çalışan AIPAC’ı en etkili Yahudi örgütleri arasındadır.

2.3. Yürütme

ABD anayasasına göre yürütme gücü ABD başkanına verilmiştir.¹²⁵ Başkanın görev süresi dört yıldır ve en çok iki defa seçilebilir.¹²⁶ Başkanın ölmesi, istifa etmesi ya da görevini yürütemez duruma gelmesi halinde onun ise başkanla birlikte seçilen başkan yardımcısı geçer. Anayasa’da Başkan seçilebilmek için ABD’de doğmuş ve en az 35 yaşında gerektiği belirtilmektedir. Başkan adayları, başkanlık seçiminden birkaç ay önce, siyasal partiler tarafından belirlenir. Seçim dört yılda bir ve Kasım ayında ilk pazartesiye izleyen salı günü yapılır ve 20 Ocak’ta seçilmiş başkan göreve başlar.¹²⁷

¹²⁴ Akdoğan, <https://tatarkursad.wordpress.com/2013/10/08/Amerikan-dis-politika-yapim-sureci-ve-aktorleri/>, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2015)

¹²⁵ ABD Anayasası, md: 2 Bölüm 1, confinder.richmond.edu, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015)

¹²⁶ www.whitehouse.gov, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015)

¹²⁷ “Amerikan Hükümetinin Ana Hatları”, <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Hukümet.htm>, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015)

2.3.1. Başkan

Yürütme Organı yetkilerini diğer iki hükümet organıyla eşit olarak paylaşmasına rağmen, Başkan hükümetteki en yetkili kişidir. Başkanın yetki ve görevleri şöyle sıralanabilir:

- Senato tarafından onaylanan Yüksek Mahkeme hâkimleri ve alt federal mahkeme hâkimlerinin atamasını yapma
- Senato tarafından onaylanan bakanları ve devlet kuruluşları başkanlarının atamasını yapma
- Ordunun Başkomutanı adına hareket etme
- Devletin başkanı adına hareket etme
- Uluslararası anlaşmalar ve Amerikan Kızılderili kabileleriyle olan anlaşmaları müzakere etme, bu anlaşmalar Senato tarafından onaylanmalıdır
- Kongreden geçen yasaları veto etme
- Federal suçları affetme ve bu suçları azaltma veya erteleme (Başkanı görevden alma hariç).¹²⁸

ABD dış politikasının oluşumunda rol oynayan iki büyük ve temel aktörlerden biri yasama gücü olan Kongre olurken bir diğeri başkan ve ona bağlı kurum ve memurlardır. Dış politika yapım yetkisi bu iki kurumada verilmiş, ancak bu yetki dağılımı paylaşma şeklinde değil erklerin birbirini denetme ve dengeleme mekanizması içinde yapılmıştır. ABD dış politikasında başat aktör başkandır ve onun yürütme gücüne göre yapılmış bir dış politika karar alma sistemi ve süreci vardır. ABD Yönetimini oluşturan tüm bakanlıkların, kurumların, kuruluşların ve diğerlerinin üst yönetimleri, başkanın atamasıyla oluşur ve her biri de esas olarak başkana yardım ve destek vermekle görevlidir.¹²⁹

Başkan'ın dış politikada bazı görevleri vardır. Anayasa gereğince başkan ABD'nin yabancı uluslarla olan ilişkilerinden birinci derede sorumlu kamu görevlisidir. Başkanlar büyükelçilerin, elçilerin ve konsolosların Senato onayına bağlı olarak atamalarını yapar. Yabancı büyükelçileri ve devlet bürokratlarını kabul

¹²⁸ Federal Hükümet, Ekim 2005, http://www.usemb-ankara.org.tr/About_America_Government/federal.htm, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2015)

¹²⁹ Sandıklı, Atilla: "ABD Dış Politikası Karar Alma Sistemi", *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi* (BİLGESAM), Ocak 2015, http://www.bilgesam.org/incele/1958/-abd-dis-politikasi-karar-alma-sistemi/#.VXadGs_tmko, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2015)

eder. Başkan, Dışişleri Bakanı ile beraber, yabancı hükümetlerle olan tüm resmi temasları yönetir. Gerektiğinde, devlet başkanlarının doğrudan danışmalarda bulunmak için bir araya geldikleri doruk konferanslarına katılır. Başkan Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla, dış ülkelerdeki ABD vatandaşlarının ve ABD'deki yabancıların korunması sorumluluğunu yerine getirir. Başkanlar yeni ulusların ve yeni hükümetlerin tanınıp tanınmayacağına karar verirler. Ayrıca Senato'nun onayı ve tavsiyesiyle antlaşma yapma yetkisi Başkan'a verilmiştir. Başkan diğer ülke devlet bakanlarıyla, Senato onayını gerektirmeyen anayasaya uygun olarak yürütme anlaşmaları da yapabilir.¹³⁰

ABD başkanı aynı zamanda başkomutan olduğu için bir takım yetkilere de sahiptir. Bu konumu ise başkanın ABD ordusuyla ilgili en üst karar verici olması anlamına gelmektedir. Teorik olarak ABD ordusunun en önemli işlevi olan, ülkeyi savunmak amacıyla yaptığı savaş faaliyeti, Kongre'nin kararına bağlıdır, diğer barışçı faaliyetler ise başkanın kararına bağlıdır. Ancak pratikte durum böyle değildir. ABD başkanları zaman zaman Kongre'nin onayı olmadan orduyu savaşa göndermişlerdir. Örneğin Başkan Truman, ABD ordusunu Kore savaşına göndermiştir. Başkanlar bunu savaş olarak değil, yürütme işlevi olarak görmüşlerdir ve orduyu savaşa gönderebilmişlerdir. Ayrıca Başkan başkanlık doktrinleri de yayınlamaktadır. Bu doktrinler aracılığıyla başkan dış politikayı yönlendirebilir. Başkanlar tarafından yayımlanan doktrinlerin bazıları şunlardır: Truman Doktrini, Esisenhower Doktrini, Reagan Doktrini, Bush Doktrini vs.¹³¹

2.3.2. Başkanın Yürütme Araçları: Bakanlıklar ve Diğer Kurumlar ve Dış Politika

ABD başkanına yardım ve destek veren birçok yürütme organı ve kuruluş bulunmaktadır. Bunların en önemlisi ve başkana en yakın olanları Milli Güvenlik Kurulu ve 15 bakandır. Bakanlıklar arasında dış politika bakımından en etkili kurumlar Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı (Pentagon)'dır. ABD Savunma

¹³⁰ "Amerikan Hükümetinin Ana Hatları", <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Hukümet.htm>, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015)

¹³¹ **Akdoğan**, <https://tatarkursad.wordpress.com/2013/10/08/Amerikan-dis-politika-yapim-sureci-ve-aktorleri/>, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015)

teşkilatı büyük ve etkili olmasına rağmen, onun dış politikadaki rolü, başkanın isteğine bağlıdır. ABD dış politikasında rol oynayan diğer kritik bir yürütme organı, istihbarat örgütleridir. Bunlar: Merkezi İstihbarat Teşkilatı, Savunma İstihbarat Birimi (CIA), Kara Kuvvetleri İstihbaratı, Donanma İstihbaratı, Hava Kuvvetleri İstihbaratı, Deniz Kuvvetleri İstihbaratı, Uzmanlaşmış Ulusal Dış İstihbarat, Federal İstihbarat Bürosu, Hazine Bakanlığı İstihbaratı, Enerji Bakanlığı İstihbaratı, Dışişleri Bakanlığı İstihbaratıdır. CIA, ABD dış politikasının oluşumunda belki de en hassas konu olan bilgi sağlama, rapor verme, tavsiye verme ve başkanın talimatları çerçevesinde operasyonlar yapma görevini yürütür.¹³²

2.3.2.1. Ulusal Güvenlik Konseyi

Ulusal Güvenlik Konseyi (NSC), 1947deki ulusal güvenlik yasası ile kurulmuştur Konsey, ulusal güvenliği sağlama ve dış politika konularında uzman güvenlik danışmanları ve kabine çalışanları ile Başkana bilgi sunmaktadır.¹³³ Ayrıca, ulusal güvenlik ve dış politikayla ilgili başkana yardım etmekte ve tavsiyelerde bulunmaktadır.¹³⁴

2.3.2.2. Dışişleri Bakanlığı

Dışişleri Bakanlığı, başkanın dış politikasını belirleme ve geliştirmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Başlıca sorumluluğu ise ABD'yi yurtdışında temsil etmek, başka ülkelerdeki ABD vatandaşlarına her alanda hizmet sağlamak ve yabancı uyruklu vatandaşların ABD'ye girişini kontrol etmektir. Dışişleri Bakanlığı, başkanlık direktifleri doğrultusunda yaklaşık 180 ülkeyle ilişkiler yürütmektedir. Ayrıca, ABD'yi 50'nin üstünde başlıca uluslararası örgütte ve 800'ün üstünde uluslararası konferansta temsil etmekte ve dış siyaset dosyalarını takip eder,

¹³² **Akdoğan**, <https://tatarkursad.wordpress.com/2013/10/08/Amerikan-dis-politika-yapim-sureci-ve-aktorleri/>, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015)

¹³³ National Security Council Institutional Files, <http://www.nixonlibrary.gov/forresearchers/find/textual/nsc/index.php>, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015), s. 3

¹³⁴ National Security Council, <https://www.whitehouse.gov/administration/eop/nsc/>, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015)

inceler ve yönlendirmektedir. Dışişleri bakanlığı başkanın temel dış politika yönlendiricisi olmakla birlikte 30,000 çalışanı ve 35 milyar doları bulan bütçesiyle işlevsel yönelimlerine göre örgütlenmiştir.¹³⁵

2.3.2.3. İstihbarat

CIA Merkezi İstihbarat Teşkilatı olarak sivil bürokratların önderliğinde 1947 yılında Ulusal Güvenlik Yasası ile kurulmuştur. Fakat CIA tek istihbara servisi değildir. Dışişleri ve Savunma Bakanlığı bünyelerinde istihbarat birimleri bulunmaktadır. ABD Adalet bakanlığına bağlı federal emniyet gücü olarak hizmet veren FBI (Federal Haberalma Bürosu) 1908 yılında Araştırma Bürosu adıyla kurulmuş ve 1935 yılında şimdiki adını almıştır. ABD çıkarlarına aykırı gizli anlaşmaları takip eden ve aynı zaman organize cinayetler, soygunlar ve suçlar konusunda çalışmaktadır.¹³⁶

CIA tamamen ayrı ve bağımsız bir birim olarak faaliyet göstermektedir. CIA başkanı, Başkan tarafından atanmakta ve Senato'nun onayıyla göreve başlamaktadır. CIA başkanı tüm istihbarat konularında başkana danışmanlık yapar ve tavsiyelerde bulunmaktadır. İstihbarat topluluğu içinde merkezi bir öneme sahip olan CIA, istihbarat toplamının yanında, bazı gizli faaliyetleri de organize etmesi açısından bir icra organı gibi de faaliyet göstermektedir. CIA, faaliyetlerini yürütürken diğer bakanlıkların yanı sıra FBI'dan da yararlanmaktadır. İstihbarat çalışmaları sonunda elde edilen bilgileri kullanan asıl birim ne Dışişleri ne de CIA'dir. Bu birim esasında Savunma Bakanlığı'dır.¹³⁷

2.3.2.4. Savunma Bakanlığı

1947'de kurulan bakanlık, ilk başlarda sayı ve etkinlik olarak zayıf gibi görünmüştür. Fakat ilerleyen dönemlerde özellikle ulusal savunma konusunda etkin olarak gücünü artırmıştır. Başkan'ın bütün ordunun başkomutanı olduğuna göre

¹³⁵ The Executive Branch, <https://www.whitehouse.gov/1600/executive-branch>, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2015)

¹³⁶ Federal Bureau of Investigation, <http://www.fbi.gov/about-us>, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2015)

¹³⁷ Arı, 2009, s. 128

Savunma Bakanı da başkomutan yardımcısıdır. Savunma Bakanı, tüm askeri birimlerin birlikte hareket etmesini sağlar. Bakanlık, bünyesinde kara, hava, deniz gücünün yanında Genel Kurmay Başkanlığı da bulunmaktadır.¹³⁸

3. HÜKÜMETLERİ TEMSİL ETMEYEN ULUSAL NİTELİKLİ AKTÖRLER

Günümüz dünyasında ulusal nitelikli, esas itibariyle bir devlet ile doğrudan ilişkili olmakla beraber fakat yönetimi temsil etmeyen uluslararası aktörler yer almaktadır. Bu gayri resmi uluslararası aktörler bireyler ve gruplar olarak kendi içlerinde ikiye ayrılır.

3.1. Bireyler

“Uluslararası politika dalında çalışma yapan bazı yazarlara göre, bu alanda yer alan temel aktör bireylerdir. Belirli amaçlara uygun olarak ortaya çıkan tüm diğer ikincil nitelikteki varlıklar, bireylerce belirlenen bu amaçlara yönelik araçlardır. Bu görüşe göre, bireyler olarak insanlar dışındaki tüm varlıklar, sadece onların amaçlarına hizmet etmek için oluşturulmaktadır. Devlet de bu kategoriden bir kuruluştur. Hükümeti temsil etmeyen bazı bireylerin de belirli ölçülerde uluslararası aktör niteliği taşıyabilmeleridir. Örneğin, 1984 yılında yapılan ABD başkanlık seçimlerinde Demokrat Parti’den aday olan siyah rahip Jesse Jackson’ın, Küba’daki bazı siyasi tutukluların serbest bırakılması açısından oynadığı rol, bu türden bir konuma uymaktadır. Seçim kampanyasına katılan bir kişi olmaktan öte resmi bir görevi olmayan siyah rahip, Küba’nın başkenti Havana’ya giderek Fidel Castro ile görüşmüş ve sonuçta 49 ABD’li ve Küba’lı siyasi tutuklunun serbest bırakılmasını sağlamıştır. Kendisi açısından daha çok bir seçim yatırımı sayılabilecek bu olay, aynı zamanda bir uluslararası politik

¹³⁸ Arı, 2009, s. 119

ilişki doğurmuştur. Bu ilişkide yer alan temel faktörlerden birisi de ülke yönetimini temsil etmeyen bir ABD’li, Jesse Jackson olmuştur.”¹³⁹

3.2. Gruplar

Ulusal düzeyde olup da hükümeti temsil etmeyen uluslararası aktörler genellikle ekonomik, siyasi, dini, etnik vb. bir temel üzerinde ortaya çıkmış olan çeşitli baskı grupları olmakla birlikte bu gruplar ülke dış politikasını kendi arzuladıkları doğrultuya yönlendirmeye çalışırlar ve bu konuda etki dereceleri oldukça büyüktür. Örnek olarak zengin bir etnik mozaığe sahip olan ABD’de, Kongre aracılığı ile ülkenin dış politikası üzerinde etkili olmaya çalışan çeşitli etnik lobiler vardır. Bunlar arasında en önemlisi de Yahudi lobisidir. İsrail ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili konularda, ABD dış politikasını kendi lehine yönlendirmeye çalışır. Bu çabalarını, kendileri ile aynı etnik kökeni paylaşan ve/veya seçimlerde kendilerinin oylarına dayanan Temsilciler Meclisi ve Senato üyeleri aracılığı ile sürdürürler. Tabi ABD dış politikasına İsrail yanlısı bir görünüm kazandırma gayretlerinden rahatsız olan kesimler Yahudi lobisine karşı kendi lobicilik faaliyetlerine başlamışlardır. Bu çerçevede, Yahudi lobisi kadar etkin olmamakla beraber, kendi amaçları doğrultusunda faaliyet gösteren bir Arap lobisinden veya bir Türk lobisinden söz etmek mümkün olmaktadır.¹⁴⁰

Baskı gruplarının karar vericileri etkilemek için kullandıkları lobicilik yöntemi ABD siyasal sisteminde kuşkuyla yaklaşıp, olumlu mu değil mi şeklinde tartışılmaktadır. Fakat hiç şüphe yok ki baskı grupları ABD siyasal sistemi için vazgeçilmez bir organdır. Lobiler bu siyasal sistemde karar vericilerin alacağı kararlara etki yapmaktadır. Fakat şu da unutulmamalıdır ki karar vericiler de aslında lobilerden beslenmektedir. Devletin karar alma organları üzerinde etkili olan baskı gruplarının ülkenin dış politikasını hangi oranda etkilediği önemli bir konudur. Baskı grupları Tocqueville’nin deyimiyile demokrasinin hürriyet kadar vazgeçilmez bir unsurdur. Bu gerçek kendisini özellikle ABD’de daha açık göstermektedir. ABD’de bu gruplar lobiler olarak kendisini göstermektedir. Lobiler baskı gruplarının bir

¹³⁹Sönmezoğlu, Faruk: Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitapevi, İstanbul 2005, s.39

¹⁴⁰Sönmezoğlu, s. 40

aracıdır. Ancak lobicilik ABD özelinde anlam genişlemesi yaşamış ve lobi kelimesi baskı grubunu ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.¹⁴¹ Bu sebeple lobi ve lobiciliği anlamak için öncelikle “baskı grubu” kavramı üzerinde durmak gerekmektedir.

Baskı grupları, birtakım ortak çıkarlar etrafında toplanmış olan ve işbirliği içerisinde resmi kurumlarla temas kurarak görüş ve isteklerini bu yolla ilettikleri taktirde daha iyi sonuç alabileceklerini düşünen örgütlü gruplardır. Levine ve Cornwell’e göre, baskı veya çıkar grupları, bazı ortak amaçları gerçekleştirmek amacıyla bir araya gelmiş bazen siyasal süreçte de yer alan örgütlü gruplardır.¹⁴²

“Baskı grupları çoğu ülkede siyasal katılımı ve siyasal karar alma sürecini önemli oranda etkilemelerine rağmen siyasi partilerin aksine, anayasalarda düzenlenmemişlerdir. ABD’de baskı gruplarının, siyasi partilerin belirli ve tutarlı bir programlarının olmamasından doğan boşluğu doldurduğu iddia edilmektedir. ABD’de disiplinsiz parti tipinin hakim olduğu için hükümet politikasının tek ve başlıca kaynağı partiler değildir. Bunun sebebi bir boşluk doğmakta, yöneten ve yönlendiren birilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Baskı grupları, siyasal partiler gibi toplumsal farklılaşma ve kitlelerin siyasal katılma hakkını elde etmesiyle aynı çizgide bir gelişme göstermiştir. Toplumsal farklılaşmadan önce, ekonominin yaygınlaşması ve sanayileşmeden ötürü geleneksel sosyal yapı çökmüştür. Sonrasında ortaya çıkan yeni sosyal yapıda birey, geleneksel sosyal güvenlik ve dayanışma gereksinimini karşılayan kurumlardan yoksun kalmıştır. Böylece yeni toplulukların ve kurumların gelişmesine uygun bir ortam doğmuş ve bu doğrultuda çalışmalara başlanmıştır. Görüldüğü gibi baskı grupları tarihsel süreç içinde meydana gelen sosyal ve ekonomik dinamizmin uzantısıdır ve kendiliğinden ortaya çıkmış yapay organlar değildir.”¹⁴³

Bir toplumda baskı gruplarını görebilmek için o ülkenin demokratik bir sistemle yönetiliyor olması önem taşımaktadır. Fakat her ne kadar demokrasi ile

¹⁴¹Demirtaş, Büşra: “ABD Dış Politikası ve Lobicilik”, *Akademik Perspektif*, 2014, <http://akademikperspektif.com/2014/05/15/abd-dis-politikasi-ve-lobicilik/>, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2015)

¹⁴²Arı, 2009, s. 133

¹⁴³Demirtaş, *Akademik Perspektif*, <http://akademikperspektif.com/2014/05/15/abd-dis-politikasi-ve-lobicilik/>, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2015)

yönetilen ülkelerde bile belli bir düzey farkı bulunmaktadır. Örneğin ABD kamuoyunda baskı gruplarının faaliyetleri olağan karşılanır ve ABD demokrasisinin doğal bir parçası olarak görülürken Avrupa'daki liberal demokrasilerde baskı gruplarının faaliyetlerine bu derece toleranslı yaklaşmadığı dikkat çekmektedir. Demokratik olmayan veya demokrasinin henüz tam olarak gelişmediği toplumlarda ise baskı grupları ya hiç örgütlenememekte ya da karar alma sürecini etkileme çok daha gizli yollarla yapılmaktadır.¹⁴⁴

4. LOBİ TANIMI

Lobi kelimesi Latince kökenlidir ve Türkçede koridor anlamına gelmektedir. Lobi kelimesini çok zaman bazı yolsuz çıkarlar sağlamak amacıyla bir araya gelerek, parlamento koridorlarında nüfuzlu çevrelerde, basında, çıkarıcı bir siyaseti geçerli kılmaya çalışan kimselerin oluşturduğu topluluk şeklinde tanımlamak da mümkündür.¹⁴⁵

Lobicilik, bir grup veya topluluk adına hareket ederek hükümet kararlarını etkilemek amacıyla planlanan ve bu amaçla vatandaşla karar vericiler arasında kurulmaya çalışılan bir tür iletişim olarak tanımlanabilir.¹⁴⁶

1946 tarihli Federal Lobi Yasası Lobiciliği, 'ABD Kongresi'nde bir yasanın çıkmasını veya çıkmamasını sağlamaya çalışan, bunun için doğrudan veya dolaylı yollardan para alan/toplayan kişiler' şeklinde tanımlanır.¹⁴⁷

Ayrıca özel kuruluşların ya da örgütlerin, siyasal kararları kendi istek ve amaçları doğrultusunda etkilemek için yürüttükleri, çoğu zaman doğrudan doğruya ve planlı olarak yürüttükleri ikna, inandırma, tanıtma gibi faaliyetlerin bütünü olarak tanımlayabileceğimiz lobicilik, günümüzde giderek etkisi artan ve yaygınlaşan bir uygulamadır. Lobicilik kavramı, İngilizcesi 'lobby' olan ve koridor anlamına gelen

¹⁴⁴ Arı, 2009, s. 150

¹⁴⁵ Bayramoğlu, N. Nisa: Amerika Birleşik Devletleri'nde Lobi Faaliyetleri, Ankara Dış Politika Enstitüsü, 1985, s.9

¹⁴⁶ Arı, 2009, s. 152

¹⁴⁷ Yegin Mehmet/ Çarmıklı, Özmenek Elif: "ABD'deki Türk lobisi 2015'e ne kadar hazır?", Mayıs 2014, USAK, <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=8143>, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2015)

'lobi' kelimesinden gelmektedir. Meclis koridorlarında yapılan kulis faaliyetlerini ifade etmektedir.¹⁴⁸

Lobicilik ya da lobi kavramı en genel anlamda siyasal süreci kendi çıkarları doğrultusunda etkileme ve yönlendirme olarak tanımlandığında genellikle doğrudan ve dolaylı lobicilik gibi iki tür lobicilik üzerinde durulmaktadır.

4.1. Doğrudan Lobicilik

Doğrudan lobicilik, direkt olarak kongre üyeleriyle görüşme ve iletişime geçme şeklinde yürütülen lobicilik olarak tanımlanırken, bu süreçte yer alan kişiye de lobici denmektedir. Lobicilik ulusal ve eyalet düzeyinde kendisini gösterebilmektedir. Anayasada lobiciliğe ilişkin faaliyetleri düzenlediği için lobiciler daha çok yürütmeyi, yasa yapıcıyı ve yasal süreci etkilemeyi amaçlayan kişilerdir. Hem Kongreyi hem de yürütmeyi engellemeye çalışırlar. Özellikle parti disiplinin olmadığı ABD sisteminde Kongre'de çeşitli yasa ve karar tasarıları görüşülürken büyük pazarlıklar söz konusu olabilmektedir. Bu süreçte gerek yürütmede gerekse yasamada görev alan ve birçok önemli kararın alınmasında etkili olan staflar konumları gereği lobicilerin temel ilgi odağı halinde olurlar. Böylece çıkar grubu adına süreci etkileyebilmektedirler.¹⁴⁹

4.2. Dolaylı Lobicilik

Lobiciler, doğrudan lobicilik yöntemiyle sonuç alamadıkları durumlarda dolaylı lobiciliğe yönelerek kamuoyunu veya kitleleri etkilemeye çalışırlar. Özellikle kitle ve medyayı kullanarak karar vericiler üzerinde etki yaratmayı amaçlarlar. Bu amaçlar doğrultusunda lobiciler kamuoyuna yönelik kampanyalar, çeşitli konularda toplantı ve konferanslar düzenlemek; medya mensuplarına mektup, telgraf, elektronik posta, faks, dilekçe göndermek gibi yöntemler kullanmaktadırlar. Bu

¹⁴⁸Öztürk, Canan: "Lobicilik Konusunda Temel Bilgiler", 2011, cananca-paylasiyorum.blogspot.com.tr, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2015)

¹⁴⁹Arı, 2009, s. 154

şekilde yasama ve yürütmede etkin hedef kişiler üzerinde sadece doğrudan lobcilik yoluyla elde edilmesi zor olan bir baskı oluşturabilmektedirler.¹⁵⁰

5. ABD SİYASAL SİSTEMİNDE LOBİLERİN ÖNEMİ ve DIŞ POLİTİKAYA ETKİLERİ

Lobi, bir grup, bir şirket bir kişi veya bir yabancı ülke adına hareket ederek karar alıcıların belli politikaları benimsemelerini ve uygulamalarını sağlamak amacıyla girişilen etkileme faaliyetidir. Hükümeti ve Kongre'yi etkilemeye dönük bu süreçte protesto, propaganda ve karar vericilerde istenilen etkinin hızlı, doğrudan ve aracısız olarak yaratılabilmesi için kullanılan en etkili yöntem olan yüz yüze görüşme gibi teknikler kullanılabilir.¹⁵¹

Etnik grupların ve lobilerin dış politika alanında kendilerine çizdikleri yol ve bu alandaki fonksiyonlarını (1) yasamayı etkileme (2) dayandıkları tabanla karşılıklı çıkarları gözetme (3) istihbarat ve bilgi toplama (4) ulusal çıkarların tanımı (5) ulusal ve uluslararası grupların desteğini almak olarak ifade etmek mümkündür.¹⁵²

ABD'de her ne kadar lobilere olumlu bakılmazken ABD sistemi için vazgeçilmez bir unsur olarak değerlendirildiği için siyasal süreç açısından gerekli bulunmaktadır. Aslında lobici ile Kongre üyesi arasındaki ilişki yarar sağlama konusunda tek taraflı bir ilişki değildir. Çünkü Kongre üyeleri de lobicileri kendi amaçlarına uygun olarak manipüle etmektedirler. Politikacılar, lobicileri ve onlarla olan ilişkilerini kullanarak gerek diğer politikacıları gerekse kamuoyunu etkileyebilmektedirler. Böylece, hem lobicilerin hem de politikacıların birbirlerine ihtiyaçları vardır ki bazen lobilerin sağladığı bilgilere politikacının ulaşması mümkün olmayabiliyor.¹⁵³

“Lobilerin ve örgütlü baskı gruplarının karar verme süreci üzerinde etkili olabilmeleri, örgütsel kapasitelerine, kullandıkları strateji ve etkileme yöntemlerine, karar alıcıların gruba bakışlarına, kamuoyu desteklerine, medya ile ilişkilerine, mali güçlerine, üye kapasitelerine, toplumdaki itibarların,

¹⁵⁰Öztürk, cananca-paylasi-yorum.blogspot.com.tr, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2015)

¹⁵¹Arı, 2009, s. 157

¹⁵²Umerova, s. 69

¹⁵³Arı, 2009, s. 160

örgütsel niteliklerine, gündemdeki konuya, amaçlarına ve diğer lobiler veya gruplarla iş birliği yapabilmelerine bağlıdır. Yahudi lobisi örgütsel kapasite açısından iyi organize olurken Türk ve Arap lobilerini oluşturan derneklerin kendi aralarında dahi mücadele içinde oldukları belirtilmektedir. Yahudi ve Yunan lobilerinde uzmanlaşmaya büyük önem verilirken, Türk ve Arap lobilerinde önem verilmediği dikkati çekmektedir. Yahudi örgütlerinin üye sayısı diğerlerinden fazladır ve ABD de çeşitli alanlardaki bu örgütler tek çatı altında toplanırken, Arap lobisini oluşturan örgütler, örgütsel dağınıklık içindedir ve görüşte birleşmeler dahi yöntemde ayrılığa düşebilmektedirler. Karar alıcılarla ilişki kurabilme yetenekleri de lobilerin etkinliğinde önemli rol oynamaktadır. Bu açıdan Yahudi, Yunan ve Ermeni lobileri özellikle Kongre ile ilişkiler konusunda daha avantajlı konumdadır. Arap ve Türk Lobileri ise genellikle Yürütme ile rahat ilişki kurabilmektedir. Kongre üyeleri yeniden seçilebilme kaygısı nedeniyle yerel baskıların veya lobilerin etkisi altında daha kolay kalırken, yürütme dış politikayı daha rasyonel değerlendirebilmektedir. Yönetim, ülkelerin jeopolitik önemlerini ve ABD'nin bölgesel ve global politikasında oynadıkları rolü dikkate almakta, hatta çoğu zaman Kongre üzerindeki etkisini kullanarak ABD dış politikasına zarar verecek kararların çıkmasını engellemeye çalışmaktadır.”¹⁵⁴

1970'lerden sonra hem baskı gruplarının dış politikaya ilgisinde hem de dış politikayı etkilemeye çalışan baskı gruplarının sayısında büyük bir olduğu gözlenmiştir. Çünkü karşılıklı bağımlılığın artmasıyla beraber iç ve dış politika arasındaki kesin ayrımlar ortadan kalkmıştır. Örneğin 1973'e kadar ABD'de enerji sorunu sadece iç politikayı ilgilendiren bir konuydu. Fakat petrol fiyatlarındaki yükselişler nedeniyle iç politika olayı olmaktan çıkmış ve bu gelişmeler sebebiyle yabancı hükümetler ABD'de lobiciliğe el atmışlardır. Böylece Batı Almanya, Kanada, Fransa, Arap ülkeleri, Japonya, Çin ve Meksika başta olmak üzere diğer ülkeler ABD politikasını Kongre, kabine ve başkan üzerinden etkilemek için yoğun bir çaba içerisine girmişlerdir. Ayrıca 1970'lerden itibaren kamuoyunda dış politikaya ilişkin görüşlerde farklılıkların gündeme gelmesiyle ABD'de baskı

¹⁵⁴ Gediz, Mahmut, “Lobicilik, Lobicilik Çeşitleri, Lobilerin Baş Vurdukları Yöntemler”, 2011, <https://mahmutgediz.wordpress.com/2011/04/03/lobiciliklobicilik-cesitleri-lobilerin-bas-vurduklari-yontemler/>, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2015)

gruplarının dış politikada etkili olmasına neden olmuştur. Örneğin Vietnam Krizinden sonra Başkanı körü körüne destekleme yönündeki gelenek değişmeye başlamıştır. Büyük ölçüde bu gelişmelerin etkisiyle partiler ve Kongre üyeleri seçimler sırasında dış politikaya ilişkin görüşlerini ortaya koyma gereğini hissetmeye başlamışlardır. Ayrıca ABD halkının bir göçmenler topluluğu olduğu düşünülürse pek çok ABD vatandaşının kendi anavatanları olan ülkelere karşı duygusal bir yakınlıkları olduğu ve onların çıkarları için ABD'deki siyasal süreci etkilemeye çalıştıklarını göz ardı edilemez bir gerçektir.¹⁵⁵

Kısaca, ABD'nin sahip olduğu siyasal sistem nedeniyle dış politikası baskı grupların etkisi altında alınabilmektedir. Çünkü ABD'nin siyasal sistemi demokrasinin ve kapitalizmden beslenmekte ve insan haklarının savunuculuğunu yapmakla birlikte ferdi hürriyetçilik anlayışı çerçevesinde özgürlüğü savunmaktadır.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Arı, 2009, s. 209

¹⁵⁶ Umerova, s. 69

5. BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE YAHUDİ LOBİSİ

1. GİRİŞ

ABD'deki Yahudi toplumunun oluşmasıyla zaman içerisinde özellikle ABD siyasal sisteminde etkin bir gücü olan Yahudiler, kurmuş oldukları örgütler ile bugün Kongre'den İsrail aleyhine bir karar çıkmasını önleyecek kadar önemli bir konuma gelmişlerdir. Kongre ve siyasetteki etkin güçlerinin yanında medya, finans sektörü ve eğitim gibi alanlara da yayılan Yahudiler bugün dünyada söz sahibi olmaya başlamışlardır.

Bu bölümde ABD'de Yahudi lobisinin nasıl oluştuğu ve zamanla ABD'de nasıl güçlendiği ve söz sahibi olduğu anlatılmaya çalışılacaktır.

2. ABD'DE YAHUDİ LOBİSİNİN OLUŞUMU

ABD'de Yahudi toplumunun oluşumu 15. Yüzyılda başlamıştır. 1492 yılında Yahudiler İspanya'dan sürülerek Hollanda sömürgesi olan Brezilya'ya yerleşmişlerdir. Brezilya'nın Portekiz'in eline geçmesiyle burada varlığını sürdüren Yahudiler dağılmış ve ABD'de birçok yeni yerleşimler oluşturmuşlardır. 1654'te New York'a Yahudi sığınmacıların getirilmesiyle birlikte Yahudilerin günümüz ABD'de toplumsal varlığı başlamış ve varlıklarını her geçen gün güçlendirerek devam ettirmişlerdir.

ABD siyasal sistemin önemli araçlarından biri olarak kabul edilen lobiler arasında etkisi ve gücü bakımından Yahudi lobisi en önemlisidir. Bu güçlerini özellikle II. Dünya Savaşı sırasında Yahudilerin soykırım yaşaması hem kamuoyunda destek bulmalarına neden olmuş hem de örgütlenmeleri konusunda kolaylık sağlamıştır. ABD'de Yahudi örgütlerinin sayılarındaki artışı, onların yönetimde söz sahibi olmalarına neden olmuştur. Böylece ABD'nin Yahudilerin aleyhine çıkan kararları engellemeye çalışarak çıkarları doğrultusunda bir karar alınmasında çaba harcamışlardır. Bu konuda ki çabaları ise Yahudi lobisi adı altında yapmışlardır.

Lobi kelimesini ABD dış politikasına İsrail yanlısı bir yön vermek amacıyla, aktif bir şekilde çalışan birey ve örgütlerin dağınık koalisyonunun kısa bir ifadesidir.¹⁵⁷

Yahudilerin va'd edilmiş topraklarda bir vatana sahip olma faaliyetleri her ne kadar II. Dünya Savaşı sonrasında hız kazanmış ve Siyonizm amacına ulaşmış olsa da aslında ilk olarak 1880'li yıllarda Rusya'da ortaya çıkan anti-semitizm maruz kalmaları ile başlamış, Fransa'da yaşanan 'Dreyfuss Olayı'¹⁵⁸ ile de uç noktaya çıkmıştır.¹⁵⁹ Dreyfuss davasına tanık olan Yahudi gazeteci Dr. Theodor Herzl Yahudi meselesinin ancak Yahudi bir ülkenin kurulmasıyla çözülebileceğine inanmıştır. Bunun üzerine 1896'da Yahudi Devleti adlı kitabını yayınlamıştır. Böylece İsrail'de Yahudi Devleti'nin kurulması ilk defa dile getirilmiş oldu.¹⁶⁰

Avrupa'da yüzyıllarca ayrımcılığa maruz kalan Yahudiler yaşadıkları soykırım ve anti-semitizm ile birlikte kendilerine ait bir devlet kurma fikrini ortaya çıkarmış ve bu yönde Yahudileri en çok ümitlendirilen bir hadise yaşanmıştır.¹⁶¹ Bu da Balfour Deklarasyonu olarak tarihe geçecek olan İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un 2 Kasım 1917'de İngiltere Siyonist Dernekleri Federasyonu Başkanı Lord Rotschild'a mektup göndermiştir. Bu mektupta şunlar yer alıyordu:

“Yahudi Siyonist beklentilerle uyum gösteren aşağıdaki bildirinin Majestelerinin hükümeti tarafından Bakanlar Kuruluna sunulduğunu ve onaylandığını bildirmekten zevk duyarım. Majestelerinin Hükümeti, Filistin'de Yahudi halk için ulusal bir yurt kurulmasının lehindedir ve bu amaca ulaşılabilmesi için gerekenleri elinden geldiğince yapacaktır. Filistin'de bulunan Yahudi olmayan toplulukların yurttaş ve dinsel haklarına ya da herhangi bir başka ülkedeki Yahudilerin sahip oldukları haklara ve

¹⁵⁷Walt, Stephen /Mearsheimer, John: İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası, Çev. Elif Ocak) Zodyak Kitap, İstanbul 2014, s.30

¹⁵⁸ Yüzbaşı Alfred Dreyfus'un haksız yere casuslukla itham edilerek Fransa'da yargılandığı dava ve ardından gelişen olaylardır

¹⁵⁹Armaoğlu, Fahir: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984, s. 199-210

¹⁶⁰Herzl, Theodor : The Jewish State, Dover Publications, New York 2008, s. 15

¹⁶¹Soy, Bayram: “Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Irak Savaşına Orta Doğu: Medeniyetler Çatışması mı, Çıkar Mücadelesi mi?”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 41, s. 128

siyasal statüye zarar verebilecek herhangi bir şeyin yapılmasına izin verilmeyeceğinin bilinmesi gerekir.”¹⁶²

Balfour Deklarasyonu Siyonizm tarihinde bir dönüm noktası olması bir yana bu bildiri Siyonistlerin Yahudi olmayan ulusların desteğini alarak, bu devletlere Filistin’de bir devlet kurmak Yahudilerin meşru hakları olduklarını kabul ettirmelerine neden olmuştur.¹⁶³

İngilizlerin bildiri yayınlamasından bir ay sonra kadar Kudüs’ü işgal etmişler ve böylece Filistin’e Yahudi göçleri hızlanmıştır. Fakat devam eden süreçte Arap-Yahudi çatışmaları söz konusu olmuş ve 1920, 1921 ve 1929 yıllarında yaşanan Arap ayaklanmaları ile İngiliz hükümetinin 1930 yılında Passfield Beyaz Kitabı yayınlaması Yahudilerin tepkisine yol açmıştır. Yahudilerin protestolarının şiddetlenmesi sonucunda İngiliz hükümeti geri adım atarak Balfour Deklarasyonu ile benimsenen politikaların sürdürdüklerini belirtmiştir. Fakat 1930’lu yıllardaki Nazi iktidarı döneminde Yahudilerin Filistin’e göçlerinde artış yaşananınca Arap-Yahudi çatışmalarının daha da şiddetlenmesine neden olmuştur. 1936-1939 yılları arasında ise Büyük Arap Ayaklanması başlamış ve kurulan Yüksek Arap Komitesi Yahudi göçlerinin ve Yahudilere toprak satışının durdurulması gerçekleşesiye kadar ayaklanmaların devam edileceğini açıklamıştır. Bunun üzerine İngilizler bölgeye, Lord Robert Peel başkanlığında bir araştırma heyeti göndermiş ve hazırlamış olduğu raporda Yahudilerle Arapların aynı devlet içinde yer almasının mümkün olmayacağını, Filistin topraklarının Arap, Yahudi ve Kudüs’ün İngiliz mandasında bulunan uluslararası bölümü olmak üzere üçe ayrılması gerektiğini yer almıştır. Fakat bu plan Araplar tarafından reddedilmiş, Siyonistler ise ilk etapta küçük de olsa bir devlete sahip olmak istediğinden planı kabul etmiştir.¹⁶⁴

1917 yılında Balfour Deklarasyonu ile İngilizler nasıl Yahudiler için dönüm noktası oluşturacak bir adım attıysa 1939 yılına gelindiğinde yine aynı ülke yine aynı azınlığa bir dönüm noktası daha yaşatmıştır. Fakat bu seferki 1917’deki gibi olumlu

¹⁶² **Balfour**, Arthur James “The Balfour Declaration, Foreign Office”, Kasım 1917, http://www.zionism-israel.com/Balfour_Declaration_1917.htm, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015)

¹⁶³ **Taylor**, Alan R.: İsrail’in Doğusu 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi, 3. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul 2001, s.37

¹⁶⁴ **Kızıloğlu**, Sedat: “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, *Sosyal Bilimler*, Cilt 2, Sayı 1, Ocak 2012, s. 50-54

bir adım değildi. 1939 yılında İngiltere hükümeti Arapların etkisiyle Beyaz Kitabı/Belgeyi ilan etmiştir.

II. Dünya Savaşına giden süreçte İngiltere'nin Almanya ile savaşma ihtimali bulunması nedeniyle Ortadoğu'daki dengeleri korumak istemiştir. İngiltere Araplarla arasının bozulmasını istememektedir, çünkü stratejik konumları, petrol vb. gibi nedenler ile Araplara ihtiyacı olduğunu düşünüyordu. Bu sebeple 1936-1939 yılları arasındaki ayaklanmayı durdurmayı amaçlayan ve Siyonistler tarafından Kara Belge olarak ifade edilen McDonald Beyaz Belgesi Mayıs 1939 yılında yayınlanmıştır.¹⁶⁵ Bu Belgede şunlar yer alıyordu;

Filistin'e olan Yahudi göçü beş yıl sürecek ve yılda sadece 75.000 kişinin göç edecektir. Beş yıllık süreden sonra ise göç Arapların rızasıyla gerçekleşecektir. Gelecek on yıl içinde de Arapların ve Yahudilerin yapacakları işbirliği ile iki toplumlu bağımsız Filistin Devleti kurulacaktır. Ayrıca Yahudilerin toprak satın alması sınırlandırılmıştır.¹⁶⁶

I. ve II. Dünya Savaşı arası dönemde anti-semitizm rüzgarları artmaya başlarken birde hem Beyaz Kitabın yayınlanması hem de Nazi iktidarının Yahudilere karşı uygulamış olduğu soykırım ile dünyada Siyonizm hareket hat safhaya çıkmıştır. Bu süreçleri takiben, 1942 yılında New York'ta Biltmore Konferansı gerçekleştirilmiş ve konferansta bir program hazırlanarak va'd edilmiş topraklarda bir Yahudi devleti kurulması için çalışmaların yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁶⁷ Ocak 1943 yılında ise, 32 milli Yahudi örgütünün delegeleri, savaş sonrası Yahudi isteklerinin temsil edilmesinde ve Yahudi Devleti'nin Filistin'de kurulmasında ABD'deki Yahudi toplumunun oynayacağı rolü kararlaştırmak için Pittsburgh'ta toplanmıştır. Toplantının sonucunda, 1.5 milyon ABD Yahudisini temsil eden ve ülke çapındaki 64 Yahudi örgütünden meydana gelen Amerikan Yahudi Konferansı kurulmuştur. Böylece, artık ABD'deki Yahudi toplumu yeni doğmuş, örgütlenmiş ve tamamlanmış Yahudi lobisine sahiptir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Kızıloğlu, s. 55

¹⁶⁶ British Oalestine Mandate: British White Papers, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/Histoy/whitetoc.html>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015)

¹⁶⁷ Armaoğlu, Fahir: Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları 1948-1988, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1991, s.63

¹⁶⁸ Umerova, s. 134

ABD'nin II. Dünya Savaşı'na katılmasıyla birlikte ABD'deki Yahudi toplumu örgütlenmeye başlamış ve özellikle de Hitler iktidarının yapmış olduğu soykırım bu örgütlenmeye neden olmuştur. Böylece özellikle ABD'de Yahudi ve Yahudi olmayan birçok insan Siyonizmi desteklemeye başlamıştır. Tüm bunların sonucu olarak da Biltmore Konferansı gerçekleştirilerek İsrail'de bir Yahudi Devleti'nin kurulması için kararlar alınmıştır.

2 Nisan 1947 yılında Yahudilerin İngiltere'ye karşı silahlanmaları, artan Siyonist propaganda baskısı, Arapların Beyaz Belgenin uygulanması için artan baskıları ve bölgedeki şiddet olaylarını kontrol altına alamaması nedeniyle İngiltere bu konuda, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu gündemine alınmasını talep etmiştir. BM Filistin sorununu ele almış ve bu sayede Arap devletleri Filistinlilerin bağımsızlığının tanınması yönünde çalışırken, Yahudiler de Filistin'de kendi bağımsız devletlerinin kurulması için BM'yi etkilemeye yönelik faaliyetler yürütmüştür. BM Genel Kurulu Filistin sorunun çözümü için bir komite kurmuş ve bu komite tarafından politik olarak bağımsız, ancak ekonomik olarak birbirleriyle ilişkilerini sürdürmeleri gereken iki devlet oluşturulacak Taksim Planı kabul edilmiştir.¹⁶⁹ Kabul edilen 181 sayılı karardaki plan şunları içeriyordu;

- En geç 1 Ocak 1948'e kadar Arap ve Yahudi Devletlerinin kurulması;
- Filistin'in sekiz parçaya bölünmesi: üç parça Arap Devleti'ne, üç parça Yahudi Devleti'ne tahsis edilerek Yahudi bölgesinin içindeki Yafa kentinde bir Arap yerleşim bölgesi oluşturulması
- Sekizinci kısım olan Kudüs'ün Birleşmiş Milletler Vesayet Konseyi tarafından uluslararası bir yönetim biçimi ile idare edilmesi¹⁷⁰

Böylece Siyonistlerin gerçekleştirmeye çalıştıkları bir Yahudi devletinin oluşması için bir adım atılmış oldu. 14 Mayıs 1948 yılında İngiliz manda yönetimi son bulmuş ve 15 Mayıs 1948 yılında David Ben Gurion başkanlığında toplanan Muzevi Ulusal Konseyi, İngiliz manda yönetiminin bitmesinden birkaç saat önce İsrail Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir.¹⁷¹ Böylece Siyonistlerin hayalleri gerçekleşmiş oldu.

¹⁶⁹ Kızıloğlu, s. 57

¹⁷⁰ Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/1.html>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015)

¹⁷¹ Kızıloğlu, s. 59

3. ABD'DEKİ RESMİ YAHUDİ LOBİSİ

Yahudi Lobisi, Kongre ve Senato'da İsrail'in çıkarlarına ters düşecek olan yasa tasarılarını engellemeye çalışmaktadır. Bu anlamda İsrail'in lehine olan yasa tasarılarına olumsuz oy veren temsilcileri ve senatörleri takip etmekte ve seçimleri kazanmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Bu konuya 20 yıl senatörlük yapan ve Arap-İsrail anlaşmazlığın çözümü için çaba sarfetmiş, bu amaçla İsrail işgali altındaki Lübnan kamplarını inceleyen, bu sebeple Filistin yanlısı ve İsrail karşıtı bir politika izlediği dile getirilen Paul Findley olayını örnek olarak verebiliriz. Bu olaylar sonrasında Yahudi lobisinin hedefi haline gelen ve lobinin yoğun ve ısrarlı kampanyası sonucu Findley bir sonraki seçimleri kaybetmiştir.¹⁷²

ABD'de başkanlık seçim süreçlerinde Yahudi lobisi ABD siyaseti üzerindeki baskısının ve nüfuzunun etkin rol oynadığı dönemlerden biridir.¹⁷³ Bu konuda Yahudi lobisi seçim süreçlerinde destekledikleri adaya yüklü yardımlar yaparak böylece ABD siyasetindeki etki gücü artmaktadır.¹⁷⁴ Özellikle AIPAC, İsrail yanlısı adayların seçim kampanyalarında büyük oranlarda maddi yardım yapmaktadır. Fakat AIPAC bu yardımları doğrudan yapmamaktadır. Çünkü ABD anayasasından lobi kuruluşlarının bir adaya beş bin dolardan fazla yardım yapılması belirtilmektedir. Bu sebeple AIPAC, adalara yardım yapmak için çok daha küçük lobiler olan ve ABD'de sayısı üç bine yakın olan Politik Eylem Komiteleri (Political Action Committee-PAC) kurmuştur. Böylece adalara istediği oranlarda yardım yapılabilmektedir. Örneğin 1988 seçimlerinde 477 adaya toplam 5.4 milyon dolar yardımda bulunmuşlardır. Yapılan yardımlar seçim kampanyasında çok büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle adayların Yahudi lobisinden gelen bu büyük finansal desteği görmemezlikten gelmesi söz konusu olamaz.¹⁷⁵

ABD'deki Yahudi toplumu, ABD Yahudilerinin arasında yardımlaşma, Filistin'de İsrail devletinin kurulması için çalışma yapılması ve ABD dış politikasını etkilemek yani kısaca kendi görüşlerini hayata geçirmek için doğrudan lobi

¹⁷²Umerova, s. 154

¹⁷³Yanarışık, Oğuzhan: "ABD Seçimleri ve İsrail Lobisinin Baskısı", *Akademik Perspektif*, Ekim 2012, <http://akademikperspektif.com/2012/10/08/abd-secimleri-ve-israil-lobisinin-baskisi/>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015)

¹⁷⁴ Ülkelerin İhlal Karneleri, Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi, <http://www.uhim.org/images/karne/1302014702.pdf>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015), s. 6

¹⁷⁵Yahya, 2009, s. 419

faaliyetlerinin başında yer alan birçok resmi örgütler kurmuşlardır.¹⁷⁶ Yahudi Federasyonları Konseyi, Ulusal Yahudi Topluluğu Danışma Konseyi, Amerikan-İsrail Halkla İlişkiler Komitesi ve Büyük Amerikan Yahudi Organizasyonları Başkanları Konferansı ABD'deki başlıca Yahudi örgütleridir. Söz konusu örgütler özellikle kamuoyuna yönelik çalışmalar yapmaktadır ve İsrail'i ilgilendiren önemli karar ve yasa tasarılarının görüşülmesi esnasında üyelerini İsrail lehine karar çıkarılması için harekete geçirmektedirler.

İsrail yanlısı lobiler ABD'de güçlü konumda oldukları için ABD'deki Yahudiler ülkenin ekonomik, kültürel, entelektüel ve siyasal yaşamında önemli bir rol oynamakla beraber kurmuş oldukları Yahudi örgütleriyle de Washington DC'de karar verme süreçlerinde oldukça etkili olabilmektedirler.¹⁷⁷

3.1. B'nai B'rith (Ahit Oğulları)

Dünyadaki en eski ve en büyük Yahudi hizmet organizasyonudur. ABD'nin New York şehrinde Henry Jones ve diğer 11 kişi tarafından 13 Ekim 1843 tarihinde kurulan ve genel merkezi ABD'nin Başkenti Washington D.C.'de olan aynı zamanda da BM'de temsil edilen B'nai B'rith, dünyadaki Yahudi örgütlerini koordine eder ve İsrail'in desteklenmesi için çalışmalar yapar. Dünya çapında yüzlerce ülkede temsilcikleri ve üyeleri vardır. Ayrıca B'nai B'rith, II. Dünya Savaşı'nda zarar gören Yahudiler için Alman Hükümetinden 13 milyar mark tazminat almayı başarmıştır.¹⁷⁸

3.2. Amerika'nın Siyonist Örgütü (Zionist Organization of America-ZOA)

Amerikan Siyonist Örgütü 1897 yılında kurulmuştur ve ABD'deki en eski İsrail yanlısı örgütüdür. ABD ve İsrail'de ofisleri bulunan ve 25.000 üyesi olan ZOA, İsrail-Arap savaşları ile ilgili gerçekleri kamuoyu, medya, üniversite ve lise öğrencilerini bilgilendirmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda üniversite ve lise

¹⁷⁶ Arı, 2009, s. 257

¹⁷⁷ Yıldız, Uğur Burç: "The Influence of the European Friends of Israel on the Members of the European Parliament", *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, Sayı 4, Cilt 13, 2014, www.alternativesjournal.net, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015)

¹⁷⁸ B'nai B'rith International, <http://www.bnaibrith.org/about-us.html>, (Erişim Tarihi; 5 Şubat 2015)

öğrencisi olan Yahudileri ayrımcılık ve anti-semitizme karşı korumaya ve ABD yaşamının her alanında Siyonist mesajları yaymaya çalışmaktadır.¹⁷⁹

3.3. Amerikan Yahudi Komitesi (American Jewish Committee -AJC)

Amerikan Yahudi Komitesi 1906 yılında etnik gruplar tarafından kurulan AJC, Yahudi halkının refahını artırmak, güvenliğini sağlamak, insan hakları ve demokratik değerleri geliştirmek için çalışmaktadır.¹⁸⁰ Lobi örgütü olarak geçmese de Kongre ve yürütme ile çok sıkı ilişkilerin olan ve İsrail'in ve Yahudilerin ABD'deki çıkarlarının savunuculuğunu yapan etkin bir örgüttür. ABD İsrail ilişkilerini geliştirmek için her iki ülkenin yöneticileri arasındaki diyalogu geliştirmek ve bu amaçla yasama ve yürütme ile sıkı bir işbirliği içinde bulunmaya özen göstermektedir. Bunun yanında, diğer etnik grup liderleri ile de ilişki içinde olan AJC, medya, eğitim ve kamuoyu oluşturma çalışmaları da yapmaktadır.¹⁸¹

3.4. Anti-Propaganda Ligi (Anti-Defamation League-ADL)

B'nai B'rith'in bir kolu olan ve Adalet, adil muamele ve herhangi bir mezhebe karşı ayrımcılığın olmaması kısaca Anti-semitizme tepki olarak 1913 yılında kurulmuştur. Sivil haklar veya insan ilişkileri ajansı olarak nitelendirilmektedir.¹⁸²

3.5. Amerikan Yahudi Ek Dağıtım Komitesi (American Jewish Relief Committee-JDC)

1914 yılında kurulmuş ve dünyanın önde gelen Yahudi insani yardım örgütü olmakla birlikte kuruluşundan bu yana Yahudilere yardım etmeye devam etmektedir. Ayrıca açlık, acil yardım, doğal ve insan yapımı felaket mağdurlarına uzun vadeli

¹⁷⁹ Zionist Organization of America, <http://zoa.org/about/> , (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015)

¹⁸⁰ Global Jewish Advocacy,

http://www.ajc.org/site/c.7oJILSPwFfJSG/b.9196379/k.E030/About_AJC.htm, (Erişim Tarihi; 5 Şubat 2015)

¹⁸¹ **Arı**, s. 257

¹⁸² About the Anti-Defamation League, <http://www.adl.org/about-adl/>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015)

kalkınma desteği sağlamak için 70'den fazla ülkede çalışmaktadır. Böylece savunmasız insanların refahını arttırmak için çalışan önemli örgütlerden biridir.¹⁸³

3.6. Yahudi Kongresi (American Jewish Congress)

Doğu Avrupa Yahudi göçmenleri tarafından Siyonist bir örgüt olarak 1918 yılında kurulmuştur. 1922 yılında başına geçen ve aynı zamanda baş sözcüsü olan Stephen S. Wise, 1930'lu yıllar boyunca Nazizm tehlikesi ile ilgili birçok kitlesel protesto düzenlemiştir. ZOA ile Amerikan Yahudi Kongresi savaş sırasında farklı görevler üstlenmiştir. ZOA Filistin'de Yahudi devleti kurmak için çalışırken Amerikan Yahudi Kongresi ise Avrupa Yahudileri kurtarmak için kendini adanmıştır. 1936 yılında Amerikan Yahudi Kongresi, Dünya Yahudi Kongresinin (The World Jewish Congress-WJC) kurulmasında etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında Avrupalı Yahudileri kurtarmak için WJC ve Amerikan Yahudi Kongresi ortak hareket etmişlerdir.¹⁸⁴

3.7. Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi (The American Israel Public Affairs Committee-AIPAC)

ABD'deki Yahudilerin Kongre ve yönetimindeki en etkili temsilcisi olan ve Yahudi örgütlerinin başında gelen AIPAC, ilk olarak 1954 yılında Halkla İlişkiler Amerikan Siyonist Komitesi adıyla kurulup 1959 yılında da Amerikan-İsrail Halkla İlişkiler Komitesi adını alan Federal Lobi Yasası gereğince de kayıtlı lobi olarak gözükmektedir. ABD – İsrail ilişkilerini ilgilendiren konularda Kongre'yi ve yasama sürecini etkilemeye dönük lobi yapan bir örgüt olarak kurulmuştur ve bu amaçla faaliyet göstermektedir. Kongre ile sürekli temas halinde olan AIPAC, ABD ile İsrail arasındaki ilişkilerin ve işbirliğinin gelişmesi için ne yapılması gerekiyorsa yapan bir kuruluş niteliğindedir.¹⁸⁵

¹⁸³ The American Jewish Joint Distribution Committee, <http://www.jdc.org/about-jdc/?s=global-topnav>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015)

¹⁸⁴ American Jewish Congress, <http://www.usjmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005683>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015)

¹⁸⁵ Çebi, Hakan Yılmaz: İsrail'in Şifresi, Pegasus Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013, s. 122

İsrail propagandası yapan ve haftalık bir dergi olan Near East Report AIPAC'in etkili yayın organlarından biri olmakla beraber parasız olarak basılır ve önemli yerlere gönderilmektedir.¹⁸⁶

AIPAC, Kongre'nin rol oynadığı kararlarda İsrail çıkarlarının korunması yönünde çalışmalar yapmakla beraber aynı zamanda da Amerikan hükümetinin muhtelif kesimlerinin İsrail'in zararına olacak bir karar almasını daha önceden Kongre'de görev yapmış olan AIPAC'ın faal elemanları tarafından engellemeye çalışmaktadır.¹⁸⁷

Uzun yıllar Senato üyeliği yapan Paul Weyrich AIPAC ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

“Çok mükemmel bir sistem kurmuş durumdalar. Eğer onların istediği gibi oy verirsiniz ya da istedikleri türde konuşmalar yaparsanız, davalarına sıcak bakan medyaya sizin hakkınızda olumlu şeyler söylerler. Tabii bunun tersi de geçerlidir. Eğer onların hoşuna gitmeyen bir şey yaparsanız, aynı yolla bu kez rezil edilebilirsiniz. Uyguladıkları baskı, senatörlerin, özellikle de destek arayan senatörlerin bakış açısını kolaylıkla değiştirecek kadar büyüktür.”¹⁸⁸

1967 yılındaki Arap-İsrail savaşı sonrasında ABD'nin dış politikasında İsrail'in dolayısıyla da AIPAC'ın önemi ve etkisi özellikle ABD Savunma ve Dışişleri Bakanlığı üzerinde artmaya başlamıştır. Böylece Ortadoğu'daki politikalarda daha etkin hale gelmiştir.¹⁸⁹

AIPAC'ın gündemini şu konular oluşturmaktadır; ABD-İsrail stratejik işbirliği, İsrail devletinin güvenliğinin kuvvetlendirilmesi ve ABD'nin politik duruşunun değiştirilerek, Kudüs'ü bölünmemiş İsrail'in başkenti olarak tanınmasının sağlanmasıdır. Ayrıca, ABD'nin İsrail'e yaptığı ekonomik yardımların sürdürülmesi

¹⁸⁶Yahya, 2009, s.416

¹⁸⁷Saaf, Ahmedi Kuroş: “Efsaneden Gerçeğe ABD'deki İsrail Yanlısı Lobi”, (Çev. Alptekin Dursunoğlu), *Rahbord Dergisi*, Sayı 25, 2006, http://www.ydh.com.tr/HD367_efsaneden-gercege-abddeki-yahudi-gucu.html (Erişim Tarihi: 30 Mart 2015)

¹⁸⁸Yahya, 2009, s. 417

¹⁸⁹Ulutaş, Ufuk/ Bölme, Selin M./ Demir, Gülşah Neslihan/ Torlak, Furkan / Ziya, Saliha: İsrail'in Siyasetini Anlama Kılavuzu, Seta Yayınları, 2012, s. 188

ve ABD ile İsrail arasındaki ticari, yatırım, araştırma ve geliştirme alanlarındaki ilişkileri geliştirilerek, İsrail'in ekonomik geleceğinin güvence altına alınmasıdır.¹⁹⁰

ABD İsrail'e yılda yaklaşık 3 milyar doları aşan ekonomik ve askeri yardımda da bulunmaktadır. Bu yardımın gerçekleştirilmesinde AIPAC'ın önemi yadsınamaz bir gerçektir.¹⁹¹

Sonuç olarak AIPAC, Yahudi lobisinin en önemli örgütlerinden birisi konumdadır ve en önemli amacı İsrail lehine politikalar yürütülmesini sağlamaya çalışmaktadır.

4. MEDYADA YAHUDİ LOBİSNİN ETKİSİ

Medya, Soğuk Savaş sonrasında devlet dışı aktörler tarafından etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır ki bu anlamda televizyon medyası özellikle siyaseti yönlendirmede oldukça güçlü bir konuma gelmiştir. Çünkü televizyon yayını ile hedef kitle daha geniş olmaktadır. Bu bakımdan özellikle diaspora toplumlarının kontrol ettikleri veya sahip oldukları medya ile ülkelerinin desteklenmesine yönelik yayın politikaları geliştirmektedirler. Böylece sosyo-ekonomik seviyesi yüksek olan diaspora toplumu medya sahibi olarak buldukları ülkenin iç siyasetini ve dış politikasını yönlendirebilecek seviyeye ulaşmaktadırlar ki bu anlamda Yahudi lobisi medyayı en etkin bir biçimde kullanan bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹²

ABD'de siyasal sistemin dışında olan ama politik karar verme sürecini etkileyen medyanın rolü ve önemi tartışılmazdır. Çünkü medya sadece bilgilendirmekten ziyade kamuoyunun bakış açısını etkileyen hatta onu yönlendiren bir unsurdur ki ABD siyasal sistemi de kamuoyunun eleştirmelerine açık olan demokratik bir sistemdir. Kamuoyu doğrudan seçmenleri, seçimleri ve dış politika karar alma sürecinde yer alanların geleceklerini etkileyebildiği için ABD politikacıları verdikleri kararın kamuoyunda ve medyada nasıl tepkilere yol

¹⁹⁰Cankara, Yavuz: ABD Başkanlarının 1979 Sonrasında İran'a Yönelik Politikaları, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 51

¹⁹¹ American's Pro-Israel Lobby, <http://www.aipac.org/about/how-we-work>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015)

¹⁹² Arat, Elif: "Ulusötesi Lobilerin Medya Yetenekleri: ABD'deki İsrail Lobisi Örneği", *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 2011, http://www.bilgesam.org/incele/929/-ulusotesi-lobilerin-medya-yetenekleri--abd%E2%80%99deki-israil-lobisi-ornegi/#.VXbCo8_tmko, (Erişim Tarihi: 14 Şubat 2015)

açabileceğini hesaplamaları gerekir. Aynı zamanda medya sayesinde yürütülen politikaya kamuoyu desteği sağlama teşebbüsleri de mevcuttur.¹⁹³ Örneğin Irak işgali sırasında George W. Bush'un medya aracılığı gerek röportajları gerek verdiği demeçleri kamuoyunda etki ederek yürütmüş olduğu politika kamuoyu tarafından desteklenir bir hal almıştır

Yahudi lobisinin, elinde tuttuğu medya gücü ile ABD'de hegomonik bir hakimiyet kurmaktadır. 1983'ten önce ABD'deki medyayı yaklaşık elli şirket kontrol etmekteyken bugün haber alma araçları yalnızca altı şirketin (Time Warner, Walt Disney, Viacom, Rupert Murdoch's News Corporation, CBS Corporation ve NBC Universal) elinde bulunmaktadır ki bu şirketlerin sahiplerinin çoğu Yahudi iş adamlarından oluşmaktadır. Ayrıca Filistin-İsrail ve Ortadoğu Sorunu gibi haberler medya organları tarafından İsrail yanlısı olarak aktarılmaktadır. Bu konuya örnek olarak İsrail-Filistin arasındaki çatışmalarda ölen kişilerle ilgili bir haber yapıldığında İsrail tarafından ölen kişiler için ayrıntılı bir şekilde haber yayınlanırken, Filistin tarafından ölen kişilerin militan veya terörist oldukları eklenerek ölenlerin sadece sayısı söylenmektedir. Ayrıca diğer önemli bir nokta ise Yahudi soykırımı canlı tutulmaya çalışılmaktadır. Böylece İsrail'in eleştirilemez statüsü sürdürülmeye devam edilmektedir. Buna ilave olarak da İsrail-Filistin sorununda, İsrail yanlısı olmayan kişi ve grupların (senatör ve milletvekili adayları) ABD toplumu nezdinde itibarını düşürmek, ABD-İsrail ilişkilerinin sorgulanmasını engellemek, İsrail'i eleştirmeye yeltenen kişilere karşı anti-semitizm siyasetini harekete geçirmektir. Tüm bunlara ek olarak üniversitelerin özellikle Ortadoğu siyaseti üzerine çalışmalar yapan enstitülerine İsrail yanlısı akademisyenlerin hâkim olmasını sağlamak, İsrail'in politikalarına eleştirel yaklaşan bilimsel çalışmaları, akademik tebliğleri, konferans ve seminerleri engellemektir.¹⁹⁴

Siyonist Protokolleri adı verilen Yahudilerin özellikle dünya hakimiyetini elde etmek için nasıl bir siyaset ve yöntem izlemesi konusunda sayısı yirmidörtü bulan raporlar Yahudilerin medya üzerindeki etkileri hususunda önemli bilgilere yer vermektedir. Siyonist Protokollerin düzmece olup olmadığı tartışılmaktadır. Fakat

¹⁹³Umerova, s. 7

¹⁹⁴Arat, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, http://www.bilgesam.org/incele/929/-ulusotesi-lobilerin-medya-yetenekleri--abd%E2%80%99deki-israil-lobisi-ornegi/#.VXbCo8_tmko, (Erişim Tarihi: 14 Şubat 2015)

Henry Ford'a göre Protokoller Yahudilerin elinden çıkmıştır ki bu anlamda Protokoller'e geniş bir şekilde atıfta bulunan Henry Ford'un ünlü Beynelmilel Yahudi'si antisemit literatürde en önemli kitaplardan biridir.

“Medya konusunun geçtiği 2, 3, 7 ve 12. Protokollerdir. Medya, ilk olarak 2. Protokol’le gündeme gelmiştir. 2. Protokol’de, “Teorilerimize karşı kamuoyunda sorgulama olmaksızın ortaya çıkacak güveni elimizdeki basın sayesinde elde edeceğiz”, 3. Protokol’de, “Medya kontrolünün devlete duyulan saygıyı yok etmekte kullanılması gerekmektedir”, 7. Protokol’de “Dünya projemizi gerçekleştirebilmek için hükümetleri elimizde tuttuğumuz basın sayesinde üzerlerinde kurduğumuz halk baskılarına boyun eğmeye yönlendirmeliyiz. Birkaç önemsiz kurum dışında tüm basın elimizdedir” şeklinde basına vurgu yapılmaktadır. 12. Protokol’de ise basının şimdiki zamandan gelecekteki Yahudi dünya devleti kuruluşuna kadar nasıl kontrol edileceğini anlatmaktadır, “Öncelikle basını evcilleştirmeli ve dizginlerini sıkı tutmalıyız. Kitap ve bülten gibi diğer basılı ürünlerin kontrolünde de aynı şeyi yapmalıyız. Daha sonra gözetimimizden geçmeyen bir tek haber bile halka ulaşmayacaktır. Dünyanın çeşitli yerlerindeki haber ajanslarını kontrol altına alarak haber dağıtımını merkezi hale getirdik. Son olarak da edebiyat ve gazetecilik iki önemli eğitim aracıdır ve hükümetimiz zaman içinde bu iki aracı da kontrol altına alacaktır. Eğer on bağımsız gazetenin yaşamasına izin veriyorsak en az otuz tane de kendimize bağlı gazete açmalıyız. Yalnız bu durumdan halkın haberdar olmaması gerekir. Kontrol ettiğimiz yayınlar karşıt görüşlere yer vererek halkın gözünde güven kazanmalıdırlar. Bu şekilde ayrıca bize karşı olan yazarlar da bu gazetelerde çalışmaya başlayacaklar ve tuzağımıza düşeceklerdir.”¹⁹⁵

Protokollerin baştan aşağı düzmece olduğunu ise ilk olarak L’Opinion’un 26 Haziran 1920 tarihli nüshasında ‘M. Salomon Reinach’ ilan etmiştir: “Sahtekar Nilus, hayallerini Marksist devrim edebiyatından çıkarmıştır. Yahudiler de masonlar da vaktiyle muhayyel Monita Secret’ların yayımı sıralarında Cizvitlerin uğradığı iğrenç iftiraya uğramışlardır.”¹⁹⁶

¹⁹⁵ Akcanbaş, 2013, s. 200

¹⁹⁶ Durant Will/ Lambelin, Roger: Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri, İnkılab Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul 2013, s. 111

Kısaca, hükümet politikasını doğrudan etkilemenin yanı sıra Yahudi lobisi halkın İsrail ve Orta Doğu hakkındaki fikirlerini de şekillendirmeye çalışır. İsrail’le ilgili konularda açık bir tartışmaya girmek istemez, çünkü böyle bir şey ABD’nin İsrail’e sağladıkları desteğin seviyesini sorgulamalarına neden olabilir. Bu nedenle İsrail yanlısı örgütler medyayı etkilemek için sıkı çalışırlar, çünkü medya kamuoyunu biçimlendirmesi için çok önemlidir.¹⁹⁷

5. YAHUDİ LOBİSİ ve FİNANS SEKTÖRÜ

Yahudi lobisi ABD’de etnik lobiler arasında en iyi organize olmuş, finansal bakımdan oldukça yeterli olan ve karar alma sürecini başarılı bir şekilde etkileyebilen bir lobidir.

Hollanda ve Brezilya arasındaki askeri mücadele sonucunda Brezilya’da yaşamakta olan Yahudiler bu durum karşısında Hollanda sömürgesi olan New York’a göç etmişlerdir ve şirketlere yaptıkları büyük sermayeler nedeniyle burada oturma hakkı elde etmişlerdir. Fakat oturma hakkını elde etmiş olmalarına rağmen perakendecilik ve devlet görevlerinden men edilmişlerdir. Böylece dış ticaret sektörüne yönelip bu alanda başarı sağlamışlardır. Perakende yeni elbise satması yasaklanan Yahudi eskiciliğe yönelir, mal ticaretinden men edilen Yahudi atık işine girer. Hayvan postlarını meşhur markalar yaratarak kürk adı altında pahalıya satmayı keşfeden Yahudiler modern kürk endüstrisinin tekeli ellerinde bulundurmışlardır. Zamanla da ticaretini yaptıkları malları üretime girmeye başlamışlardır. Böylece üretim yaparak Yahudi karını artırmaktadır. ABD’de Yahudilerin kontrol ettikleri sanayi dalları sıralandığında en yaşamsal endüstriler olduğu ortaya çıkar. Şeker sanayii, tütün sanayii, erkek ve kadın konfeksiyon sanayileri, müzik endüstrisi, mücevherat ticareti ve sanayii, haber ajansları, bankacılık gibi iş alanları Yahudilerin kendi başlarına veya yabancı Yahudi sermayesi sayesinde ABD’de kontrol ettikleri endüstrilerdir.¹⁹⁸

“Yahudi perakendecileri arasında en önemlileri Philadelphia’da Kaufmannları, Atlanta’da Richleri, Memphis’te Goldsmithleri, Texas’ta

¹⁹⁷Walt and Mearsheimer, 2014, s. 40

¹⁹⁸Akcanbaş, 2013, s. 44-45

Marcusları, Arizona’da Goldwaterleri, Oregon’da Meier ve Frankları ve California’da Magninleridir. Onların arasında en ünlü olan şüphesiz 1850 yılında altın madencileri için ilk kot pantolonları satan ve sonradan Levi’s markasını kuran Levi Strauss örneğidir. Başarılı Yahudi işadamları perakendeciliğin yanında pamuk üretici şirketi, madencilik bankacılık, oyuncak, tekstil, inşaat sektörleri içerisinde de yer almıştır. 1991’de Forbes dergisi tarafından geleneksel olarak yayınlanan en zengin ABD’li listesinde 400 isimden 84’ü Yahudiydi. 2002’de ABD vatandaşlarının yıllık gelir ortalaması 25.000 dolar iken Yahudi Amerikalıların yıllık gelir ortalaması ise 50.000 dolardır. 2004’te en zengin ABD’lilerin %23’ü Yahudiydi. Yahudi örgütlere sürekli bağış yapan ve katkıda bulunan kişilerin %66’sı yılda 150.000 dolardan daha fazlasını kazanmakta ve sadece %17’si yılda 100.000 dolardan daha az gelire sahiptir. Genel olarak ABD’deki Yahudilerin ABD’nin finansal sektörlerindeki yeri, başarıları ve yarattıkları etki tartışılmazdır.”¹⁹⁹

Son olarak dünya tarihinin son 200 yılı aşkın süreci içindeki ekonomik ve politik gelişmeleri incelediğimizde ve dünya yönetiminde söz sahibi olan ailelerin başında Yahudi kökenli Rothschild ailesi gelmektedir. İmparatorluğun temellerini Almanya’nın Frankurt şehrinde ilk olarak finans alanında atan Mayer Amschel Rothschild’dır. 1790 yılında bankerlik yapmış ve gücünü daha da arttırmak için beş oğlunun dördünü Avrupa’nın önemli ticari merkezlerine yollamıştır. Çünkü bu ülkelerin finans pazarlarına hakim olmak, o devletlerin krallarına kraliçelerine borç vermek ve borsalarına hakim olmak istemiş ve bunu başararak imparatorluğun temellerini atmışlardır. Ayrıca Rothschild ailesinin İsrail Devleti’nin kuruluşunda büyük rolü ve yardımları olmakla birlikte küresel gücü Yahudi hakimiyeti ile bağlantılı olduğu göz ardı edilmemelidir. Yahudiler, Ortaçağ ve öncesinde Hristiyan ve Müslümanların faizin yasak olması nedeniyle boş bıraktığı finans alanında tekelleşmişlerdir. Böylece hem finans ve ticaret hem düşünce ve politika alanındaki etkinlikleriyle yüzyıllar içinde dünyada en etkili hakim güçler olmuşlardır. Buna en iyi örnekte Rothschild ailesi olmuştur.²⁰⁰

¹⁹⁹Umerova, s. 101, 108

²⁰⁰Tokalak, İsmail: Paranın İmparatorları Rothschild’lerin Küresel Gücü, Ataç Yayınları, İstanbul 2014, s. 9-10

6. EĞİTİMDE YAHUDİ LOBİSİ

İsrail hakkındaki tartışmaları sürekli olarak bastırmak isteyen lobinin en çok zorlandığı alan üniversitelerdir. Çünkü akademik özgürlük en temel değerdir ve dokunulmazlığı bulunan profesörleri tehdit etmek ya da susturmak zordur. İsrail'in davasını üniversite salonlarında savunacak sayısız grup oluşturulmuş ve bu grupları daha etkin bir şekilde koordine etmek için üniversitelerde İsrail Koalisyonu kurulmuştur. AIPAC ise hem üniversitedeki faaliyetleri takip etmek hem de genç İsrail taraftarları yetiştirmek için ayırdığı bütçeyi üç katından fazla arttırmıştır. Ayrıca Yahudi lobisi, öğretim görevlilerinin yazdıklarını ve ne öğrettiklerini de mercek altına almaktadır. Örneğin Eylül 2002'de akademisyenleri kara listeye almayı hedefleyen ve bu anlamda öğretim görevlileri hakkında dosyalar sunan Campus Watch adında bir internet sitesi kurulmuş, aynı zamanda da öğrenciler de siteye İsrail karşıtı akademisyenler hakkında rapor yazmaları da teşvik edilmiştir.²⁰¹

ABD'deki Yahudilerin bu derece başarılı olmasının nedenleri arasında eğitime verdikleri önem büyük bir etki yaratmaktadır. ABD'de lise mezunlarının %40'ı üniversite eğitimi alırken, ABD'deki Yahudiler için bu sayı %85'e ulaşmaktadır. 10 ABD'deki Yahudisinden 6'sı üniversite mezunudur ve bu sayı Asyalılar hariç, ABD'deki herhangi etnik gruptan daha yüksektir. Önde gelen ABD üniversitelerinde profesörlerin %20'si Yahudi, ve önde gelen New York ve Washington hukuk şirketlerinin yöneticilerinin %40'ı da Yahudi'dir. Özellikle 1920'lerde Doğu Avrupa'dan gelen göçlerin etkisi de olarak Yahudi öğrencilerinin Ivy Ligi okullarındaki sayıları artmış ve bu anlamda her ne kadar sonradan vazgeçilse de bir kota uygulanması kararı alınmaya çalışılmıştır. 20. Yüzyıl boyunca ise üniversitelerde Yahudi öğrencilerinin dernekleri İbranice dilbilimi, Musevilik ve Yahudi kültürü eğitimi veren fakülte ve bölümleri ve Yahudi bilim merkezleri açılmış²⁰² ve zaman içerisinde Yahudiler eğitim alanında hem önemli kademelere gelmişler hem de nüfusları artış göstermiştir.

Kısaca, ABD'de Yahudi lobisinin hem uluslararası karar alma süreçlerindeki hem de diğer alanlarda etkin olmasının nedenleri arasında eğitime vermiş oldukları önemden kaynaklandığı düşünülmektedir. Her ne kadar diğer azınlık gruplarına

²⁰¹Walt and Mearsheimer, 2014, s. 44

²⁰²Umerova, s. 111

nazaran daha az nüfusa sahip olsalar da ABD’de en etkili ve güçlü lobiler arasında Yahudi lobisi gelmektedir. En iyi okullarda eğitim alan Yahudiler bunun bir sonucu olarak da en iyi pozisyonlarda iş hayatına atılırlar ve bu anlamda medya, finans gibi alanlarda Yahudiler güçlü konumda olmaktadır.

7. DIŞ POLİTİKADA YAHUDİ LOBİSİNİN ETKİSİ

ABD’nin politik sisteminde altı binden fazla kayıtlı, bir o kadar da gayri resmi lobi faaliyetleri gösteren kişi veya kuruluş bulunmaktadır. Bu kişi ve kuruluşlar senatörlerin seçmenlerini, büyük ve küçük şirketleri, ticaret gruplarını, ABD sisteminde büyük yer tutan sigorta şirketlerini, sendikaları ve yabancı ülkelerin politik çıkarlarını temsil etmektedirler.²⁰³

ABD siyasi sisteminde başkan ve kongre dış politikada karar alma sürecinde etkili mercilerdir. Bu derece güçlü lobi faaliyetleri gösteren Yahudi lobisi de bu noktada devreye girerek İsrail aleyhine alabilecek kararları engelleyemeye çalışmış ve bu anlamda Ortadoğu bölgesindeki konumunu korumak için mücadele etmiştir. Aynı zamanda ekonomik güç bakımından ülkedeki diğer lobileri geride bırakarak, seçim dönemlerinde adaylara ciddi miktarlarda maddi yardımlarda bulunarak siyasi sisteme etki etmeye çalışmaktadır.

Yahudi lobisi Siyonizm hedeflerini gerçekleştirmesinden bu yana İsrail’e, önemli miktarlarda ekonomik ve askeri yardımda bulunulması yönünde çok ciddi şekilde ABD politikalarını etkilemeyi başaramaktadır. Ayrıca ABD’nin bir devlet politikası haline getirdiği İsrail politikası, İsrail’i Ortadoğu’daki yegane müttefiki olarak algılatması, Yahudi lobisinin başarısına verilebilecek bir örnek olurken diğer bir başarısı ise bağımsız bir İsrail devletinin kurulmasıdır. Yahudi lobisinin ABD dış politikasındaki en önemli uğraş konusu, İsrail’in işgal altındaki topraklardaki kontrolünün devamının sağlanmasına yönelik ABD desteğinin temin edilmesidir. Ayrıca Yahudi lobisi, ABD yönetimini İsrail’in bölgedeki yayılcı politikasını desteklemeye ikna etmiştir. ABD’nin Ortadoğu’ya ilişkin politikası, ABD iç politikasından ve özellikle de Yahudi lobisinin faaliyetlerinden yoğun olarak

²⁰³ **Bal**, İdris Türkiye-ABD ilişkileri ve 2003 Irak Savaşının Getirdikleri, 21.Yüzyılda Türk Dış Politikası, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004, s.166

etkilenmektedir. Diğer çıkar grupları Yahudi lobisi kadar ABD ulusal çıkarlarını daha geri planda bırakacak şekilde ABD dış politikasını yönlendirememişlerdir. Yahudi lobisi ABD'lileri ABD ve İsrail'in çıkarlarının aslında aynı olduğuna ikna etmiştir.²⁰⁴

AIPAC'ın internet sitesinde şu ifadeler yer almaktadır: “ABD ve İsrail'in ortak tehditleri vardır ve biz bu tehditleri yenmek için birlikte çalışıyoruz. Yapmış olduğumuz bu işbirliği hem ABD hem de İsrail için önemli menfaatler sağlamaktadır.”²⁰⁵

8. KONGRE ve SİYASETTE YAHUDİ LOBİSİ

Yahudi lobisinin etkili olmasının temel faktörlerinden biri ABD Kongre'sinde sahip olduğu nüfuzdur. Kongre genellikle çok tartışmalı mevzuları ele almaktadır. Mevzu ister kürtaj olsun, isterse silahsızlanma, pozitif ayrımcılık, eşcinsel hakları çevre, ticaret politikaları, sağlık, göçmen sorunları ya da devlet yardımları gibi yani İsrail konusu dışındaki bütün meselelerde bir şekilde bir muhalefet olunurken, söz konusu İsrail ile ilgili bir konu olunca eleştirilerden uzak durulmaktadır. Lobinin Kongre'deki başarısının nedenlerinden biri de bazı kilit üyelerinin Hristiyan Siyonistler olmasıdır.²⁰⁶ Hristiyan Siyonist olan Dick Armeý Eylül 2002 yılında şunları dile getirmiştir: “Dış politikada benim birinci önceliğin İsrail'i korumaktır.”²⁰⁷

Yahudi lobisi, İsrail'e ABD desteğini sağlayabilmek için hem Kongre ve yürütme organına baskı uygulayarak Washington üzerinde belli bir nüfusa sahip olmaya çalışmak hem de İsrail ile ilgili kamusal fikrin olumlu bir şekilde oluşturulmasını sağlamaya çalışmak yönünde iki temel stratejileri üzerinden hareket etmektedir. Böylece ABD - İsrail ilişkileri hakkında yapılacak tarafsız bir tartışmada konunun yönünü İsrail lehine olacak şekilde kontrol edebilmektir. AIPAC ise, Kongre üzerinde belli bir etkiye sahiptir. AIPAC, Kongre'de İsrail çıkarları ile ilgili

²⁰⁴ Cankara, s. 53

²⁰⁵ American's Pro-Israel Lobby, <http://www.aipac.org/about/mission>, (Erişim Tarihi 5 Şubat 2015)

²⁰⁶ Walt and Mearsheimer, 2014, s. 35

²⁰⁷ Tapper, Jake: “Questions for Dick Armeý; Retiring, Not Shy”, *New York Times*, Eylül 2002, <http://www.nytimes.com/2002/09/01/magazine/the-way-we-live-now-9-1-02-questions-for-dick-armey-retiring-not-shy.html>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015)

olarak görüŖülen konuları destekleyen adayları ödüllendirmekte, desteklemeyenleri cezalandırmaktadır. Bunu ise seçim zamanlarında AIPAC, İsrail yanlılarına vermiŖ olduğu hem maddi destekle hem de mektup yazma kampanyaları düzenleyip gazete editörlerini de adaylarını desteklemeye teŖvik etmekle gösterirken İsrail'e dūŖman olarak görülen kiŖiler AIPAC'ın seçim kampanyası çalışmalarını politik muhaliflerine yönlendireceğinden emin olabilirler. Örnek olarak da 1984'te Illiones'ten Senatör Charles Percy, lobinin kaygı duyduğu konulara karŖı kayıtsız, hatta dūŖmanca bir tutum sergilemesinden dolayı AIPAC mağlup edilmesine yardımda bulunmuŖtur.²⁰⁸

Yahudi lobisinin Kongre üzerindeki etkisini Aralık 1982 yılında yaŖanan İsrail'in komŖu bir Ŗlkeleri iŖgal etmesi üzerine tüm dünya bu Ŗlkeye yönelik tepki mesajları verirken Kongre, İsrail'e ek askeri yardım olarak 250 milyon dolar yardım yapılmasını kararlaŖtırılması örnek olarak verilebilir.²⁰⁹

ABD'de Kongre dıŖ politikada karar alma sürecine iliŖkin olarak lobilerin çok yönlü baskısı söz konusudur. Bunda Kongre'nin büyük bir kesimini oluŖturan Temsilciler Meclisi üyelerinin bir sonraki seçimde seçilip seçilememesi olduğundan lobilerin baskılarına açık bir durum olmaktadır. Böylece Yahudi lobisinin kullandığı maddi ve oy desteği yöntemi²¹⁰ Kongre'den İsrail yanlısı bir politika uygulanması kolay olurken aksi bir karar çıkması zor gibi gözükmemektedir. Bu daha detaylı bir biçimde iki örnek olay olarak alınan Irak SavaŖı ve İran'ın nükleer sorununun çözümü için yürütölen müzakerelerinde incelenecektir.

²⁰⁸Walt and Mearsheimer, 2014, s. 35

²⁰⁹Yüksel, Okan: "ABD Siyasal Sisteminde Yahudi Lobisi'nin Gücü", Ocak 2013, *Politik Akademi*, <http://politikakademi.org/2013/01/abd-siyasal-sisteminde-yahudi-lobisinin-gucu/>, (EriŖim Tarihi: 8 Ŗubat 2015)

²¹⁰Arı, 2009, s. 26

6. BÖLÜM

ÖRNEK OLAY I: IRAK'I ÖZGÜRLEŞTİRME OPERASYONU'NDA YAHUDİ LOBİSİNİN ETKİSİ

1. GİRİŞ

Bu bölümde örnek olay olarak Irak savaşı (20 Mart 2003-15 Aralık 2011) ele alınmıştır. Irak savaşına giden süreçte hangi faktörlerin etkili oldukları, ABD yönetiminin bu kararı nasıl aldığı ve hangi koşullardan etkilendiği açıklanmaya çalışılacak ve bu kararlarda Yahudi lobisinin etkisi tartışılacaktır.

Önceki bölümde incelendiği üzere ABD başkanının ve Kongre'nin savaş ilanı ya da kuvvet kullanma yetkisi vardır. Kongre'nin savaş ilan etme yetkisi ABD Anayasasında açık bir şekilde ifade edilmektedir. Fakat bir zorunluluk hali var ise ABD başkanı Kongre'nin kararını beklemesine de gerek olmadan savaş ilanı verebilmektedir. Yine aynı bölümde başkan ve Kongre'nin dış politikada karar alma sürecinde lobilerin etkisi olduğunu dile getirmiştik.

ABD yönetiminin savaşa giderken karar sürecini etkileyen faktörlerin başında Yahudi lobisi ve İsrail hükümetinin olduğu öngörülmektedir. Saddam rejiminin kitle imha silahlarına sahip olması özellikle ABD ve İsrail için bir tehdit oluşturmuştur. Ayrıca ABD yönetimine göre Bağdat rejiminin 11 Eylül saldırıları ile ilgili bağlantılı olduğu düşünülüyordu. BM güvenlik konseyi her ne kadar Irak'a karşı saldırıya onay vermemiş olsa da ABD yönetimi Irak'a karşı savaş başlatma da kararlıydı. ABD yönetiminin bu savaşa girmesinde Kongre'deki Yahudi kökenliler, ABD'deki Yahudi lobisi ve İsrail'in etkisi büyüktür. Ayrıca Yahudilerin medyadaki gücü nedeniyle savaşa ilgili kamuoyu baskısı da oluşturulmaya çalışılmıştır. Tüm bunlar bu bölümde özellikle yazılı basın veri kaynağı olarak alınarak açıklanmaya çalışılacaktır.

2. IRAK SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ

11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki Dünya Ticaret Merkezi ile Washington DC'de ABD Savunma Bakanlığı Pentagon'u hedef alan bir dizi terör saldırısı

düzenlenmiştir. Bu olayın sorumlusu olarak ABD yönetimi Usame Bin Ladin'in lideri olduğu El-Kaide örgütünü ve Taliban rejimini kendisine hedef olarak seçmiştir. Yaşanan olay ile ABD'nin, Afganistan işgali gerçekleşmiş ve terörle mücadele konusunu en önemli gündem maddesi olarak yerini almıştır. Böylece başta ABD olmak üzere diğer tüm devletler terörizmle mücadele edebilmek için güvenlik politikalarında köklü değişikliklere gitmişler ve dış politikanın belirlenmesinde realist görüş daha etkili olmuştur.

Bush döneminde Eylül 2002 yılında Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesi yayımlanmıştır. ABD, söz konusu belgede şu vurguyu özellikle yapmıştır:

“ABD’ye karşı tehdit terörizmden gelmiştir. Teröristler sahip olduğu teknolojileri bize karşı yöneltmek için organize edilmiştir. Bu tehdidi yenmek için, elimizdeki tüm araçları ve askeri gücü yani her türlü mühimmatı kullanacağız. Küresel ölçekte teröristlere karşı savaş, belirsiz bir süre için küresel bir girişimdir. Ulusumuzun yüz yüze geldiği en ciddi tehlike radikalizm ve teknolojinin kesişiminin de yatmaktadır. Düşmanlarımız, kitle imha silahlarının peşinde olduğunu açıkça ilan etmişlerdir ve deliller onların bunu kararlılıkla yaptığını göstermektedir. ABD bu çabaların başarılı olmasına izin vermeyecektir. ABD gelişmekte olan böyle tehditlere karşı tamamen şekillenmeden önce hareket edecektir. Bugün, ABD benzersiz askeri ve büyük ekonomik bir güce sahiptir. Ayrıca terörizme destek veren diğer devletlerde bizim düşmanımızdır.”²¹¹

11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD savunma stratejilerinde köklü değişiklik yapmıştır. Bush döneminde ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin tehdit algısı terörizm temelli olmuş ve ABD bu saldırılardan sonra terörizme karşı geniş çaplı mücadele başlatma kararı almıştır.

ABD Başkanı Bush Ocak 2002'den itibaren Irak konusunda dört önemli mesaj vermeye başlamıştır. İskender Karakaya, Bush'un Irak'ı işgal etmeye giden süreçteki verdiği bu konuşmaları kısaca şöyle sıralamıştır:

- a. 29 Ocak 2002 tarihindeki “Şer eksenini” konulu “Birliğin Durumu/Ulusa Sesleniş” konuşması

²¹¹ US National Security Strategy, 2002, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>, (Erişim Tarihi: 04 Nisan 2015)

- b. 1 Haziran 2002 tarihinde Amerikan Harp Akademisi “West Point”te yapılan “önleyici savaş” konuşması
- c. 12 Eylül 2002’de yapılan BM Genel Kurulu konuşması
- d. 7 Ekim 2002’de yaptığı Ohio (Cincinatti) konuşması²¹²

ABD Başkanı George W. Bush, 29 Ocak 2002 tarihinde Birliğin Durumu/Ulusa Sesleniş konuşması yapmıştır ve bu konuşmada Kuzey Kore, İran ve Irak’a karşı Şer eksenini kullanmıştır. Bu ülkelerin kitle imha silahı elde etme çalıştıklarını ve bunların engellenmesi gereğini vurgulamıştır. Ayrıca Bush konuşmasında Irak’ın teröre destek verdiğini dile getirmiştir. Haydut devlet diye adlandırılan bu devletler dünya barışını tehdit ettiğini ve bu sebeple bu devletlerin silahsızlandırılması engellenmesini ve özellikle Saddam rejiminin yıkılması gerektiğini vurgulamıştır.²¹³

Başkan Bush’un yapmış olduğu Ulusa Sesleniş konuşmasından da anlaşılacağı üzere Bush yönetimi kitle imha silahlarını edinmeye çalışan ve terörü destekleyen ve besleyen ülkeleri özellikle ABD ve İsrail’e karşı tehdit oluşturma algısından çıkartmaktadır. Şer eksenini olarak hitap ettiği ülkelerin dünya barışına tehdit teşkil ettiğini öne sürmektedir. Böylece Irak’a işgal hareketi bu konuşmayla kamuoyuna duyurulmuş oldu. Başkan Bush 1 Haziran 2002’de West Point’te yaptığı ‘önleyici savaş’ konuşmasında;

“ABD bütün durumlarda ortaya çıkmakta olan tehditleri önlemek için kuvvet kullanmayacaktır, ne de milletler önlemeyi saldırı için bir bahane olarak kullanmalıdırlar” diyerek, diğer ülkelerin kuvvet kullanmasına müsaade edilmeyeceğinin altı çizilmiş olmasına rağmen, bu prensipleri geliştirmek her ulusa kendi güvenlik anlayışına göre tespit ettiği tehditlere karşı önleyici kuvvet kullanma hakkını verecektir.²¹⁴

Önleyici Savaş Doktrini ile ABD kendi için tehdit oluşturan yani saldırma riski bulunan bir tehde karşı saldırıyı beklemeden harekete geçebilmektedir. Doktrin ile bu durum meşru hale gelmiştir. Böylece Irak başta olmak üzere terörü desteklediğine

²¹² **Karakaya**, İskender: 11 Eylül 2001 Sonrası ABD’nin Değişen Güvenlik Algılamaları ve Politikaları, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.110

²¹³ George W. Bush, 2002 State of the Union Address, Ocak 2002, <http://www.americanrhetoric.com/speeches/stateoftheunion2002.htm>, (Erişim Tarihi: 03 Mart 2015)

²¹⁴ **Taşdemir**, Fatma: “Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt 2, No: 5, 2006, s. 88

inanılan ve kitle imha silahlarına sahip olmaya çalışan ülkelere güç kullanımı söz konusu olabilmektedir. Ayrıca 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin güvenlik stratejisi değiştiği bu konuşma ile dile getirilmeye çalışılmıştır.

Başkan Yardımcısı Dick Cheney Ağustos 2002'de yapmış olduğu konuşma ile Bush söylemlerini destekler nitelikteydi. Cheney konuşmasında; "Saddam rejiminin kitle imha silahlarına sahiptir. Bu konuda hiçbir şüphemiz yoktur. Bize ve müttefiklerimize karşı bir gün kullanacağına eminim. Daha fazla tehdit oluşturmaması ve dünya güvenliğinin sağlanması için Saddam rejimine karşı ABD eyleme geçecektir" diye belirtmiştir.²¹⁵

Bush'un 12 Eylül 2002'de yaptığı BM Genel Kurulu konuşmasında ise BM'nin Bağdat'ı silahsızlanma konusunda zorlamaması durumunda Irak'a yönelik operasyonun kaçınılmaz olduğunu söylemiştir.²¹⁶ Ayrıca Bush konuşmasının devamında "Saddam rejimi büyük ve artan bir tehlikedir ve eğer Saddam rejimi varılmaya devam ederse milyonlarca insanın hayatıyla ve dünya barışıyla kumar oynanmaya devam edilecektir."²¹⁷ Böylece Irak'a karşı bir operasyon gerçekleşmesi gerektiği ve bu operasyonun sonunda dünya barışının sağlanması için Bağdat yönetiminin sona erdirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Bush, Ohio'daki Cincinnati Müze Merkezi'nde ulusa seslenmiştir ve bu konuşmasında ABD'nin Irak'ı büyüyen bir tehdit olarak görmesinin nedenlerini anlatmıştır. Bush'a göre, Irak'ın elindeki kitle imha silahlarının, ABD'nin yanı sıra, Türkiye ve İsrail için de tehdit oluşturduğunu vurgulamış ve bu tehdidin zamanla daha da kötüleşebileceğini dile getirerek Irak' karşı askeri bir operasyonun gerekebileceğini ve Saddam'ın ABD'ye karşı bir şantaj yapmasına izin verilmeyeceğini söylemiştir.²¹⁸

Kitle imha silahlarına sahip bir Saddam rejimi başta ABD ve onun müttefiklerine karşı ciddi bir tehlikedir. Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarına

²¹⁵ "Full Text of Dick Cheney's speech", *The Guardian*, Ağustos 2002, <http://www.theguardian.com/world/2002/aug/27/usa.iraq>, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2015)

²¹⁶ "Bush: BM, Irak'ı silahsızlanmaya zorlamalı", *Zaman*, Eylül 2002, <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/09/12/pdetay.htm#h103>, (Erişim Tarihi: 02 Mart 2015)

²¹⁷ "Selected Speeches of Presiden George W. Bush 2001-2008", *Adress to the United Nations General Assembly*, Eylül 2002, http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/bushrecord/documents/Selected_Speeches_George_W_Bush.pdf, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2015), s. 143

²¹⁸ "Bush: Saddam üzerine düşeni yapsın", *Zaman*, Ekim 2002, <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/10/08/pdetay.htm>, (Erişim Tarihi: 02 Mart 2015)

sahip olmaya devam etmesi ve bunları geliştirmeye çalışması Irak'a karşı bir savaşın kaçınılmaz olduğu ortaya koyuyor.

Bush Ohio konuşmasına dünya barışını tehdit eden Irak rejimiyle başlayıp bu tehdide karşı mücadele için ABD'nin önderlik yaptığını bir kez daha vurgulayarak konuşmasını tehdidi özelleştirerek şöyle devam etmiştir;

“Tehdit Irak'tan gelmektedir. Irak'ın tarihinde saldırganlık ve terör vardır. Biz bunu on bir yıl önce de Körfez Savaşı'nda gördük. Saddam Hüseyin dünya barışına bir tehdittir ve Irak'ın silahsızlandırılması gerekmektedir. Saddam rejiminin kitle imha silahlarına sahip olduğunu biliyoruz ve bunu bilerek herhangi bir şey yapmadan beklemek mantıklı mı? Ayrıca şunu da biliyoruz ki El-Kaide ile Irak rejimini arasında bir bağlantı vardır. Çünkü Afganistan'dan kaçan bazı El-Kaide liderleri Irak'a gitmiştir.”²¹⁹

Bush'un Cincinnati konuşmasında da anlaşılacağı üzere Saddam Hüseyin'in ciddi bir tehdit olduğu açıkça vurgulanmakla beraber aksi bir görüşün ortaya atılmasına izin verilmemektedir.

Bu konuşmalar medya dünyasında savaşa adım adım gidişatı göstermiş ve halkın zamanla bu yöntem ile yönetime nasıl destek verdiği görülmüştür. Savaş karşıtı olan halk yavaş yavaş Bush'un yapmış olduğu konuşmalar ile savaşı destekler hale gelmiştir.

11 Eylül Saldırıları sonrasında ABD için Irak “Şer eksenini” ülkelerinin içinde yer almıştır. ABD 25 Ekim 2002'de teröre yataklık ettiği veya edeceği ve silahsızlanma konusundaki yükümlülükleri ihlal ettiği ve elindeki kitle imha silahlarını sorumsuzca kullanacağı gerekçeleri ile BM Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın oluşturulacak bir koalisyon ile Irak'a karşı kuvvet kullanacağını resmen açıklamıştır. BM Güvenlik Konseyi Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra alınan 3 Nisan 1991 tarihli 687 sayılı kararda öngörülen yükümlülüklerin yerine getirilmesini bir takvime bağlayan ve “ihlali halinde Irak'ın ciddi sonuçlarla karşılaşacağını” öngören 8 Kasım 2002 tarihinde 1441 (2002) sayılı kararı kabul etmiştir. 5 Şubat 2003'te ise ABD Dış İşleri Bakanı Colin Powell, BM'de denetim ve kontrollerin işlemediğini Irak'ın kitle imha silahlarını sakladığını iddia etmiştir. Bu dönemde İspanya, İtalya

²¹⁹ Bush's Cincinnati Museum Center Speech, Ekim 2002, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/10/20021007-8.html>, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2015)

gibi ülkelerinde dahil olduğu sekiz Avrupa ülkesi ABD'yi destekleyen bir tezkere imzalamıştı.²²⁰

BM Güvenlik Konseyi'nin 1441 sayılı kararı son uyarı niteliğini taşıyan bir karardır. Çünkü 3 Nisan 1991 tarihinde alınan 687 sayılı kararın gereklerini gerine getirmeyen bir Saddam rejimi vardı. 687 sayılı kararda ise şunlar yer alıyordu;

- Kimyasal, biyolojik ve atom enerjisine dayalı bütün silahlarının uluslararası gözetim altında imhası
- Irak'ın silahlanma çabalarının daimi kontrol altında tutulması²²¹

Irak yönetimi 687 sayılı karardaki yükümlülüğünü hiçbir zaman tam olarak yerine getirmemiş ki bu sebeple BM tarafından çok sayıda kınama kararı almıştır. 1441 sayılı kararda 687 sayılı kararın ihlali ile alınmış ve Irak'ın kitle imha silahlarıyla ilgili olarak BM ile işbirliği yapmadığı iddia edilmiştir.

BM Güvenlik Konseyi'nin "1441 sayılı kararı ile 1990 yılından bu yana alınan BM kararlarına rağmen Irak'ın, kitle imha silahları ve uzun menzilli silah üretimine devam etmesi ve önceki kararlarda kararlaştırıldığı üzere silah üretiminin kapsamı ve bu türden silahların bulundurulduğu yerler konusunda tam ve nihai bir rapor vermemiş olması kınanmaktaydı. Bunun yanında BM Özel Komisyonu (UNSCOM), Uluslararası Atom Enerjisi Örgütü (IAEA) ve UNSCOM'un devamı niteliğindeki BM Gözlem ve Denetim Komisyonu'na (UNMOVIC) Irak'ta gözlem ve denetleme olanağı tanınmamış olması da eleştirilmekteydi. Bu doğrultuda Irak'tan 1441 sayılı BMGK kararını takip eden 30 gün içinde BM'ye kimyasal, biyolojik ve nükleer silahları ve silah üretim programları hakkında kapsamlı ve tam bir rapor vermesinin beklendiği, bu şartları yerine getirmemesi durumunda ise BM kararlarını tekrar ihlal etmiş sayılacağı belirtilmekteydi. Irak'tan ayrıca UNMOVIC ve IAEA çalışanlarına her türlü çalışma, seyahat ve hareket özgürlüğünü tanınması ve tam bir işbirliği içinde kendisine verilen uluslararası yükümlülükleri yerine getirmesi talep edilmekteydi."²²²

²²⁰Karakaya, s. 110

²²¹ United Nations Security Council, 1991, <http://www.un.org/Depts/unscom/Chronology/resolution687.htm>, (Erişim Tarihi: 04 Nisan 2015)

²²²Göztepe, Ece: "ABD'nin İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da Haklı Savaş'ın Haksızlığı Üzerine", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:59, Sayı:3, 2004, s. 87

1441 sayılı kararın en önemli maddesi; “Irak’ın, alınan kararlardaki yükümlülüklerini ihlal etmesi durumunda ciddi yaptırımlarla karşılaşacağı konusunda uyarıda bulunduğu hatırlatılmaktadır.”²²³

BM silah denetçileri Irak’ta denetime başladı ve 18 Kasım 2002’den 8 Aralık 2002’ye kadar Irak’ta sürdürdükleri araştırmaların sonucunda, ülkenin silahlanma durumunu açıklayan 12 bin sayfalık bir rapor hazırlandı. Birleşmiş Milletlere sunulan ve özetle Irak’ta kitle imha silahlarının bulunmadığını vurgulayan bu rapora rağmen, 17 Mart 2003’te ABD Başkanı George W. Bush diplomatik sürenin dolduğunu söyleyerek, Saddam Hüseyin ve oğullarına Irak’ı terk etmesi için 48 saatlik süre tanıdı, aksi halde savaşın başlayacağını bildirmiştir.²²⁴

Bush yönetiminde ulusal çıkar temel politikaydı. Ülkenin çıkarı gerektiği durumlarda müttefik bulmayı tercih ederken gerektiği durumlarda da tek başına hareket etmeyi de öngörmektedir. Bu anlayışa paralel olarak ABD önce 11 Eylül sorumlusu olarak atfettiği Afganistan’a, daha sonra da terörle mücadelenin ikinci aşaması olarak nitelendirdiği Irak’a operasyon gerçekleştirmiştir.²²⁵ Bir sonraki hedefinde ise İran olduğu belirtilmiştir.

11 Eylül saldırıları Afganistan işgalini beraberinde getirmiş ve ABD terörle mücadele konusunda yoğunlaşmıştır. İlk zamanlar ABD’nin gündeminde olmayan Irak zamanla ve özellikle Başkan Bush’un yapmış olduğu konuşmalar ve vermiş olduğu demeçler ile ABD’nin gündem maddesi haline gelmeye başlamıştır. Böylece beklenen savaş koalisyon ülkelerince Irak’ı Özgürleştirme Operasyonu olarak adlandırılıp 20 Mart 2003 tarihinde Irak’ın işgal edilmesinde görev alan ve önderliği ABD ve İngiltere de olan silahlı kuvvetlerin askeri harekâtla Irak’a girmesiyle başlamıştır.

²²³ “Security Council Holds Iraq in Material Breach of Disarmament Obligations, Offers Final Chance to Comply, Unanimously Adopting Resolution 1441, 2002”, <http://www.un.org/press/en/2002/SC7564.doc.htm>, (Erişim Tarihi: 04 Nisan 2015)

²²⁴ **İnceoğlu**, Giritli Yasemin/**Akiner**,Nurdan: Savaş Kurnazları, Çocuklar, Medya ve Çocuk Rehberi, Yasemin İnceoğlu ve Nurdan Akiner (ed.), Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, 2008, s.237

²²⁵ **Bozkurt**, Enver: “Bush Dönemi Ulusal Güvenlik Stratejisi’nin Obama Döneminde Sürdürülebilirliği”, *I. Uluslararası Davraz Kongresi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Eylül 2009

2.1. Savaş'ın Nedenleri

Ortadoğu'daki ülkelerin özellikle Irak'ın petrol yataklarına sahip olması ABD'nin bu ülkelere karşı uygulamış olduğu politikasında petrolün önemli etkisi vardır. Fakat ABD'nin Irak'a karşı uyguladığı politikada daha önemli bir sebep güvenlik faktörüdür. Bir başka deyişle petrolün önemli rolü olmasına rağmen Irak politikasını belirleyen temel sebep kendisinin ve İsrail'in güvenliğini sağlamaktır.²²⁶ Ortadoğu bölgesinde ve özellikle Irak'ta petrolü kontrol altına almak önemliydi. Bush yönetimi için burada istikrarı korumak ve ABD'nin petrole bağımlı olmaması sağlamak önem taşımaktaydı.

Bush yönetimin Irak'a savaş açmasının nedeni olarak birçok faktör öne sürülmesine rağmen en önemli faktör Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu ve bunları geliştirdiğine inanılmasıdır. 5 Şubat 2003 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin oturumunda dönemin ABD Dış İşleri Bakanı Colin Powell Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğunu, bunların gizlendiğini ve istihbarat servislerinin elde ettiği fotoğrafları ortaya koyarak dünya kamuoyuna sunmuştur. Böylece Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu iddiası Irak'ın işgali öncesi dile getirilmiştir.²²⁷

“BM Güvenlik Konseyi'nin tarihi sayılabilecek 5 Şubat 2003 yılındaki oturumunda, Powell, uydu fotoğrafları ve telefon konuşmalarından oluşan “kanıtlarını” sunarak yaptığı konuşmada, Saddam Hüseyin'in işbirliği yapmaya yanaşmadığını, bunun bedelini ödemesi gerektiğini belirtti. Irak'a karşı savaşı haklı çıkarmaya çalıştı ve Irak'ın kitle imha silahlarını tasfiye etmesini öngören 1441 sayılı kararın Irak için son şans olduğunu, ancak Iraklıların bu şansını kullanmadığını söylemiştir. Powell, “Bağdat'ın vahim sonuçlarla karşı karşıya geleceği gün yaklaşıyor” ifadesini kullanmıştır. Aynı gün, Saddam Hüseyin rejiminin iktidarda olduğu Irak'ın BM nezdindeki son daimi temsilcisi olarak tarihe geçen Muhammed El Duri, Powell'ın

²²⁶ **Balcı, Kerim:** *Kimin Savaşı? Ortadoğu'da Savaşın Perde Arkası*, Zaman Kitap, 2. Basım, İstanbul 2003, s. 83

²²⁷ United Nations Weapons Inspectors Report to Security Council on Progress in Disarmament of Iraq, <http://www.un.org/press/en/2003/sc7682.doc.htm>, Mart 2003 (Erişim Tarihi: 25 Mart 2015)

suçlamalarının gerçekte alakası olmadığını, kanıtların uydurma olduğunu ve asıl amacın “savaş fikrini satmak” olduğunu söylemiştir.”²²⁸

Irak’ın Kitle İmha Silahlarından arındırılmasından sorumlu olan UNSCOM ve UNMOVIC’in 1990’lı yıllar boyunca Irak’ta yaptığı denetimlerde ve işgalin başladığı Mart 2003’te denetçilerin Irak’tan ayrıldığı zamana kadar hazırladığı raporlarda kitle imha silahlarına Irak içerisinde rastlandığına dair bir ifade kullanılmamıştır.”²²⁹

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Başkanı Muhammed El Baradei, BM Güvenlik Konseyi’ne verdiği brifingde, Irak’ın elinde nükleer silah bulunmadığını bildirerek sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Irak’ın nükleer bomba yapımında kullanılacak santrifüjler üretmesi uzak bir olasılık’ ve Irak’ın 1990’dan bu yana uranyum ithal etme girişiminde bulunduğu dair kanıt yoktur.” El Baradei, ayrıca “Irak’ın nükleer nitelikte sayılabilecek herhangi bir faaliyette bulunduğunu saptamadık. Nükleer tesislerde kullanılan alüminyum tüpler ithal ettiklerine dair de kanıt yok” diye konuşmuştur.”²³⁰

BM silah denetçilerinin başkanı Hans Blix ise kitle imha silahları konusunda şunları söylemiştir: “Irak’taki silah denetiminde kitle imha silahı bulunmamakla birlikte Irak’ın son denetimlerde BM ile daha fazla işbirliği yapmıştır. Denetimlerin sonuçlarının Irak’ın açıklamalarıyla uyumludur. Iraklıların denetçilerin gidecekleri yerleri önceden bildiklerine dair bir kanıt bulunmamıştır.”²³¹

Saddam rejiminin elinde, BM’nin 1441 sayılı kararında öngörülenden daha uzun menzile sahip füzeler bulunduğunu belirten Blix, Irak’ta kitle imha silahı bulunmadığını belirtirken, ancak bazı yasaklı materyallerle ilgili açıklanması gereken noktalar olduğunu söyledi. Blix, denetçilerin sadece bildirilmesi ve yok edilmesi

²²⁸ “Irak işgalinin yıldönümü”, *NTV*, Mart 2004, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/249978.asp>, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2015)

²²⁹ **Okur**, Mehmet Akif: “Körfez Savaşı ve Irak’ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak’ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2008, s. 173.

²³⁰ “Blix: Irak’ta Kitle İmha Silahı Yok”, *Radikal*, Şubat 2003, http://www.radikal.com.tr/yorum/blix_irakta_kitle_imha_silahi_yok-660805, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2015)

²³¹ “BM silah denetçileri: Kanıtlar yetersiz”, *Hürriyet*, Mart 2003, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=132264>, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2015)

gereken boş kimyasal mühimmatlar bulduğunu, kitle imha silahlarını bulamadığını söylemiştir.²³²

Bağdat yönetiminin 'şüpheli şarbon, VX sinir gazı stokları ve uzun menzilli füzelere ne olduğunu' açıklaması gerektiğini belirten Blix, "İrakil yetkililerden edinilen bilgilere göre, El Samud 2 füzelerinin 2 modeli 150 kilometrelik menzili aşma kapasitesine sahip. Bu füze sistemi BM'nin 1991'de kabul edilen 687 ve 715 sayılı kararlarına göre yasaktır" demiştir.²³³

"İrakil yetkililerin verdiği bilgiler ışığında Irak'ın elindeki El Fetih füzeleri konusunda da ek incelemeler yapılması gerektiğini belirten Blix, "El Fetih füzelerinin kapasitesinin de tam olarak bilinmesi gerekir" diye konuşmuştur. Ayrıca Blix, ABD'nin Irak'ta kitle imha silahı bulunduğuna dair kanıt olarak sunduğu uydu fotoğraflarına kuşkuyla yaklaştığını söylemiştir. Blix, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın 5 Şubat'ta BM Güvenlik Konseyi'ne Irak'taki bir silah tesisindeki faaliyetle ilgili kanıt olarak sunduğu fotoğraflarda görüntülenenin, "yasaklanmış silah faaliyetleri değil, olağan faaliyetler olabileceğini" belirtmiştir."²³⁴

Irak'ta şu ana kadar kitle imha silahlarıyla ilişkin tek bir kanıt bulunamadığını belirten ve İngiltere'de yayınlanan The Independent on Sunday Gazetesi, işgalin başlamasından bu yana bir ay geçtiğini hatırlatarak açık bir mektup yayınlamıştır ve Başbakan Tony Blair'e "peki Bay Blair şimdi söyleyin artık, nerede bu kitle imha silahları?" diye sormuştur.²³⁵

"ABD Senato İstihbarat Komitesi, savaş öncesi Irak'ın elinde olduğu öne sürülen kitle imha silahlarından hiçbirine ulaşamamış olmasından dolayı CIA'yı ve örgütün başındaki George Tenet'i sorumlu tutmaktadır. Komite'nin hazırlandığı raporda, CIA ve Tenet'in Saddam Hüseyin'e karşı sunulan belgeleri abarttığına vurgu yapmaktadır. Fakat Demokratlar, Senato'nun Tenet'i günah keçisi olarak ilan etmesine tepki göstermektedir. Tenet,

²³² "BM silah denetçileri: Irak'ta kitle imha silahı yok", *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/2003/02/14/son/sondun44.html>, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2015)

²³³ "Blix: Irak'ta kitle imha silahı yok", *Radikal*, Şubat 2003, http://www.radikal.com.tr/yorum/blix_irakta_kitle_imha_silahi_yok-660805, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2015)

²³⁴ "BM silah denetçileri: Irak'ta kitle imha silahı yok", *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/2003/02/14/son/sondun44.html>, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2015)

²³⁵ "Blair'e açık mektup: Silahlar nerede?", *Milliyet*, Nisan 2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/04/21/dunya/dun03.html>, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2015)

ABD'nin Demokrat Başkanı Bill Clinton tarafından bu göreve getirilmişti. Savaştan önce ABD ve İngiliz istihbarat birimleri Saddam Hüseyin'in elinde 45 dakika içinde kullanılmaya hazır kitle imha silahları bulunduğunu, Saddam rejiminin Nijer'den uranyum satın aldığını ve kısa süre içinde nükleer silahlar geliştirebileceğini öne sürmüştü, bu ifadeler ABD ve İngiliz liderler tarafından sürekli olarak kamuoyu önünde tekrarlanmıştı. Fakat savaşın üzerinden yaklaşık 7 ay kadar geçtiğinde ve Saddam rejiminin tüm kilit isimlerinin tutuklanmasına rağmen, Irak'ın kimyasal tehdit olduğuna dair hiçbir silah ve delil bulunamamıştı. Bu silahlara ulaşılamaması ve ABD'nin Irak'ta her gün büyük kayıplar vermesi ABD kamuoyunda savaşa destek oylarını hızla eritmişti.”²³⁶

Sonuç olarak ABD'nin, Irak'a yönelik olarak askeri müdahale yapmasının asıl nedenlerinin başında Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğunu ileri sürülmesidir. Fakat savaşa giden süreçte de savaşın sonunda da kitle imha silahlarına rastlanılmamış olmasına rağmen Bush yönetimi BM kararına ihtiyaç duymadan Irak'ı işgal etme yoluna gitmiştir.

Bağdat rejiminin “Irak'ta yaygın insan hakları ihlalleri yaptığı, uluslararası terörizme destek verdiği, statükoyu sürdürmenin maliyetinin arttığı, Irak halkının da demokratik bir ülkede yaşama haklarının olduğu ve Irak'ın demokratikleştirilmesinin ahlakî bir sorumluluk olduğu argümanları da savaş öncesinde zaman zaman kullanılmıştır.”²³⁷

Bir diğer neden olarak Bush yönetimi Irak'ın 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren El-Kaide örgütü ile olan bağlantılarından şüphelenmesidir. Fakat “ABD'nin Irak işgali öncesinde hazırlanan istihbarat raporunda dönemin ABD Dışişleri Bakanı Donald Rumsfeld'in, Irak rejimi ile El Kaide arasında işbirliği olduğuna ilişkin "kesin kanıtları olduğu" iddiası da teyit edilmiştir. O güne kadar yakalanan El Kaide militanlarının hiçbirisinin Irak'ta eğitim ya da bu rejimden destek

²³⁶ “Kongre'den CIA'ye ultimatom: Irak istihbaratını 48 saat içinde açıkla”, *Zaman*, <http://arsiv.zaman.com.tr/2003/10/31/dis/default.htm>, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2015)

²³⁷ **Aydın, Mustafa/ Özcan Nihat Ali/ Kaptanoğlu**, Neslihan: *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye*, TEPAV Ortadoğu Çalışmaları, Matsa Basımevi, Ankara 2007, s. 29

aldığı bilgisinin olmadığı belirtilen raporda, Saddam Hüseyin rejimi ile El Kaide arasında operasyonel bir bağ bulunmadığı kaydedilmiştir.”²³⁸

Savunma Bakanlığı üzerinde etkili olan ve Paul Wolfowitz ile baba George Bush dönemi Savunma Bakan Yardımcısı Richard Perle, CIA eski Başkanı James Woolsey, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney’in danışmanlarından Lewis Libby gibi isimlerden oluşan güçlü bir lobi, 11 Eylül ile bir bağlantısı bulunmasa bile Irak’ın derhal cezalandırılması ve Saddam Hüseyin’in devrilmesini istemişlerdir.²³⁹

ABD yönetiminin, “Irak’ın işgali öncesinde, savaşı haklı göstermek için Saddam’ın kitle imha silahları ürettiği, 11 Eylül olayları ve el-Kaide örgütü ile bağlantısı olduğu ve BM kararlarına uymadığı gibi gerekçelere başvurdu. Nitekim, 11 Eylül’e bir yanıt olarak görülen ve içeride dışarıda büyük destek alan Afganistan Savaşı’nın aksine, halkın önalıcı bir savaşa rızasını almak çok daha zorluydu ve bunun için birtakım gerekçeler öne sürülmesi gerekmiştir.”²⁴⁰

Tüm bu nedenler ile Bush yönetimi kendi inandıkları doğrultusunda Irak’a savaş açmıştır. Buda devletlerin kendi vatandaşı olmayan kişileri kurtarmak için müdahalede bulunması bir başka deyişle insancıl müdahalenin uluslararası hukukta güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Çünkü değinildiği üzere Bush yönetimi BM’nin onayı almadan yanına İngiltere’nin de desteğini alarak meşru olmayan bir müdahale gerçekleştirmiştir. Fakat bu müdahaleden sonra BM tarafından koruma sorumluluğu geliştirilmiştir. Buda şu demektir; bir müdahale olacağı zaman Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin (BMGK) onayı gerekir lakin birkaç devletin vetosu nedeniyle onay alınamıyorsa birkaç devlet bir araya gelip müdahale edebilir. Bu durum uluslararası hukuka uygun olarak nitelendirilmemiştir fakat yapılan müdahalenin meşru olduğu kabul edilmiştir. Böylece Bush yönetiminin yapmış olduğu müdahale hukuka uygun olmamakla beraber meşru gösterilmiştir. Ayrıca ABD yönetiminin Irak’a karşı tek taraflı müdahalesinde Kongre’ye başvurması en azından iç hukuk açısından

²³⁸ “ABD’nin Irak işgaline gerekçe gösterdiği istihbarat raporu”, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28511783.asp>, (Erişim Tarihi: 25 Mart 2015)

²³⁹ “ABD: Irak’a saldırı hazırlığımız yok”, *Zaman*, Aralık 2001, <http://arsiv.zaman.com.tr/2001/12/28/dis/h3.htm>, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2015)

²⁴⁰ **Erkmen**, Serhat: “ABD’nin Ortadoğu’da Değişim İhtiyacının Nedenleri”, *Stratejik Analiz*, No 35, 2003, s. 21

meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Kongre'den çıkan kararda gerek yönetimin gerekse de medyanın oldukça etkisi olmuştur. Tabi Kongre'den çıkan karar dolaylı olarak Yahudi lobisinin de kararı olduğu söylenebilir.

11 Eylül saldırıları ve ABD'nin terörle savaşı ve Irak'ın işgalinden sonra Huntington'un söylemleri daha gerçekçi olduğu bazı akademisyenler tarafından dile getirilmeye başlamıştır. 1993 yılında Samuel Huntington'un Medeniyetler Arası Çatışma adındaki çalışmasında Liberalizm ve Komünizm arasında kırk yılı aşkın bir savaşın olduğu ve bu savaşın sona ermesinden sonra artık yeni bir küresel çatışma biçimi gündeme geldiğini belirtmiştir. Bu da tüm batıyı Hristiyan tüm doğuyu da Müslüman diye özcü tanımlamasıdır. Bir başka deyişle savaşların artık din odaklı olacağını söylemiştir. Ayrıca Huntington'a göre Musevi, Hristiyan ve Müslüman dinlerinin arasındaki diyalog 11 Eylül saldırıları, Afganistan işgali ve Irak işgali sonrasında zorlaşmıştır.

3. MEDYA ve IRAK SAVAŞI

ABD'nin Irak'a karşı düzenlemiş olduğu askeri operasyonunda medyayı başarılı bir şekilde kullanmaya çalışmıştır. Irak savaşı ile birlikte ortaya yeni kavramlar atılmış ve medya ve savaş arasındaki ilişki önemli olmaya başlamıştır. Ayrıca savaş esnasında medya yayınlamış olduğu haberler ile kamuoyu etkilemeye çalışmıştır.

Basın kuruluşlarının “Irak savaşı sırasında medyanın savunma/askeri ve dış ilişkiler üzerindeki etkileri konusunda iki temel yaklaşım ön plana çıkmıştır: Haber yönetimi ve CNN etkisi. 'Haber yönetimi' en yalın tanımıyla, hükümetin basın kuruluşlarını ve dolayısıyla haberleri/enformasyonu kontrol etmesidir. Bu yaklaşıma göre medya, kitlelerin bilişsel yönlendirilmesi için siyasi erkin sıklıkla başvurduğu önemli bir araçtır. 'CNN etkisi' olarak adlandırılan diğer yaklaşımda ise, özellikle televizyon yayınları kullanılarak, hükümetlerin bazı tedbirler almaya zorlanması söz konusudur.”²⁴¹

²⁴¹Yalçınkaya Haldun: “Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 19, 2008, s. 42-43

2003 yılındaki Irak'ın İşgali, iletişim politikaları ve savaş – medya ilişkisine yeni bir boyut kazandırmış, savaş haberciliğinde 'iliştirilmiş gazetecilik' (embedded journalism) olarak tanımlanan yeni bir kavram ortaya çıkmıştır.²⁴² İliştirilmiş gazetecilik, askeri birliklerle beraber yaşayan, seyahat eden, yemek yiyen, uyuyan ve tüm profesyonel ve kişisel aktivitelerinde beraber olan medya çalışanlarıdır.²⁴³ Irak Savaşı'nın hazırlık aşamasında ABD Savunma Bakanlığı, Irak'a gidecek askerlere eşlik edecek ve sıcak bölgeden haber, metin, ses ve görüntülerini kitlelere aktarabilecek sınırlı sayıda gazeteciye izin verileceğini açıklamıştır.²⁴⁴

Bush yönetiminin “Irak'ın İşgali sırasında iliştirilmiş gazetecilik kapsamına yalnızca Fox, CNN, NBC ve CBS gibi büyük televizyon kanalları ile USA Today, The New York Times, The Washington Post, The Washington Times ve The Los Angeles Times gibi çok okunan gazeteler değil ayrıca MTV, Rolling Stones, People, Men's Health gibi, esas ilgi alanı politika ve savaş olmayan basın kuruluşlarından muhabirler de alınmıştır.”²⁴⁵ Kısaca “İliştirilmiş gazetecilik” ABD tarafından ortaya atılmıştır. Böylece ABD'nin istemediği bir haber yayınlanmayacak ve yansız ve özgür bir haber yapılmayacaktır.

3.1. Arap Medyasında Irak Savaşı

Arap medyasında Irak savaşı ile ilgili haber yapan en önemli gazeteler olarak El Ahram, El Müstakbel ve El Cezire'yi örnek verebiliriz. Fakat savaş öncesi ve savaş döneminde El Ahram gazetesi daha çok ABD yanlısı haber başlıkları yaptığı dikkat çekmektedir.

El Ahram gazetesi Mısır'ın başkenti Kahire'de yayınlanmaktadır. Gazete Irak Savaşı'ı ile ilgili olarak Saddam'ın yapmış olduğu söylemlerine çok az yer verirken, ABD ve Bush söylemlerine daha çok yer ayırmaktadır. Ayrıca gazete Arap ve İslam dünyasının savaşa karşı tutumlarını değiştirmek ve savaşın İslamiyet'e karşı bir savaş

²⁴² İlhan Erol/Dirik, Nalan “Savaş Haberleri Bağlamında Haber Politikaları: ABD Örneği”, *Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 33, 2011, s. 73

²⁴³ Release, Indemnification, and Hold Harmless Agreement and Agreement not to Sue, Nisan 2007, <http://www.defense.gov/news/Feb2003/d20030210embed.pdf>, (Erişim Tarihi 04 Nisan 2015)

²⁴⁴ İlhan ve Dirik: s. 73

²⁴⁵ Can, Faruk: *Bilgi Çağının Güdümlü Silahı: Medya*, Alfa Yayınları, İstanbul 2005, s. 112

olmadığın sadece Saddam ile Bush'un arasındaki bir savaş olduğunu savunarak kamuoyunu oluşturmaktadır.²⁴⁶

El Ahrım gazetesin de yer alan bazı haberler Şu Şekildedir: El Ahrım gazetesini 1 Mart 2003 tarihinde ilk sayfada verdiği haberde, ABD Başkanı Bush'un, konuşmasında "Bugün Irak'ı hemen silahsızlandırmamız lazım" diyerek, Bağdat hükümetini suçladığı yer almıştır. Gazetede Kitle İmha Silahlarının varlığı ile ilgili olarak "Irak'ta zehirli gaz", " Irak'ın kitle imha silahları", "Saddam'ın BM silah uzmanları ile işbirliğine yanaŐmıyor", gibi haberlere özellikle deđinilmiŐtır. Gazete Irak'taki zehirli gaz iddiasını haberde geniş yer vererek manŐetini Şöyle yazmıştır; "Bağdat, Irak'ta büyük ölçüde zehirli gaz bulduğunu açıkladı". Irak ile El Kaide bağlantısı ise Şu Şekilde haber edilmiŐtır: "Basına açıklamalarda bulunan ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, Irak'ta El Kaide'nin varlığından söz etti, ancak kanıt göstermeyi reddetti. 'Aralarında bazı tanıyacağımız isimler vardır. Zamanı geldiğinde bu konunun kamuoyu önünde tartıŐılması yararlı olabilir. Ama bugün o zaman değildir. Ancak söylediğim gerçektir. Irak'ın çeşitli yerlerinde El Kaide vardır' dedi".²⁴⁷

El Ahrım gazetesini Irak'ta kitle imha silahları ile ilgili olarak vermiş olduğu haberler Bush yönetimini destekler nitelikte gözükmetedir.

3 Mart 2003 tarihinde çıkan bir haberde El Ahrım gazetesini Irak'ın tarihi geçmiŐine de uzanmıŐtır ve Şunları kaleme almıştır: "Saddam yeniden bölgeyi ateŐe atacak". Bu haberde Saddam suçlanarak Irak çatıŐmada suçlanan tarafta "iŐgalci" olarak konumlandırılmıŐtır. Gazetenin 18 Mart 2003 tarihindeki bir başka haberi "Bush, bugün sabah yaptığı konuşmada Saddam'ı tehdit etti ve Irak'ı terk etmesini istedi. Aksi takdirde savaş başlayacak ve bu savaş Vietnam savaşına benzemeyecek" manŐet olarak gazetede yer almıştır. Savaşın başlamasından bir gün önce 19 Mart 2003 tarihli gazetede "Bush yaptığı konuşmada, Irak'a tanıdığı süre dolmadan küçük bir saldırı yapacağını açıkladı" haberi yer almaktadır. Buna karşın "Saddam Bush'un uyarısını dikkate almadı" haberine ilk sayfadan yer verilmiŐtır. El Müstakbel gazetesini ise Lübnan'ın önde

²⁴⁶Younis, Abdulbari M.: Arap Medyasının Irak Savaşındaki Tutumu, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 11

²⁴⁷Younis, s. 11

gelen önemli gazetelerinden biri iken El Cezire gazetesi de Suudi Arabistan'ın önemli iletişim araçlarından birisidir. El Müstakbel gazete Irak savaşı öncesi haberlerinde bölgede yaşayan halkların birleşmesi yönünden haberler göze çarparken, gazete daha çok kendi ülkesinin savaştan nasıl etkileneceğinin üzerinde durmaktadır. Ayrıca savaşın çıkması halinde, ortaya çıkacak göçmen sorunları üzerinde özellikle durulmaktadır. El Cezire gazetesi ise ABD'nin yanında olduğu, İngiltere ve İspanya yetkililerinin yaptığı demeçlere de yer vermiştir. Ayrıca uluslararası meşruiyet olana kadar savaşa taraf olmayacağı, göç sorunu ve Irak'ın geleceği ile ilgili haberlere de yer vermiştir. El Cezire savaşın sorumlusu olarak BM ve Saddam Hüseyin'i görmektedir.²⁴⁸

3.2. İsrail ve ABD Medyasında Irak Savaşı

New York Times, Washington Post, Wall Street Journal, Ha'aretz, Jerusalem Post gibi gazeteler önemli medya kuruluşlarıdır ve Irak savaşı ile ilgili olarak ABD ve İsrail yanlısı haberlere sıklıkla yer verilmiştir.

Irak savaşına giden süreçte Amerikalı gazeteci Michael Kinsley yazdığı yazıda İsrail ile Irak savaşının arasındaki bağa vurgu yaparak şunları dile getirmiştir: “Bush yönetimi Irak'a karşı savaşa doğru gidiyor. İsrail'in bu konudaki rolünü halk arasındaki atasözüne benziyor. Fili herkes görüyor ama kimse ondan bahsetmiyor. Bunun nedeni açıktır. Çünkü bahsedildiği zaman anti-semitizm suçlamalarına maruz kalınacağı endişesidir.”²⁴⁹

Ha'aretz gazetesi 1918 yılında kurulmuştur. İbranice ve İngilizce olarak basılıp, özellikle politik haberlere daha çok yer vermektedir. İsrail'in en eski günlük gazetesi olan Ha'aretz gazetesinde savaş başlamadan önce Nathan Guttman şunları dile getirmiştir; “Irak ve ABD arasındaki gerginlik artıyor ve savaş rüzgarları esmeye başladı. ABD'nin Irak'a savaş açmasında İsrail'in rolü olduğu iddiaları giderek özellikle anti-savaş ve anti-İsrail cephesinden daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanıyor. Başkan Bush'un ABD güçlerini Körfez'de gereksiz bir savaşa

²⁴⁸Younis, s. 15-22, 42-65

²⁴⁹Kinsley, Michael: “What Bush Isn't Saying About Iraq”, Mart 2003, http://www.slate.com/articles/news_and_politics/readme/2002/10/what_bush_isnt_saying_about_iraq.html, (Erişim Tarihi: 05 Nisan 2015)

göndermesinin en büyük nedeni olarak İsrail'e yardım etme arzusunun olduğu iddia ediliyor.²⁵⁰

Tariq Aziz, Irak'ın eski dışişleri bakanıdır. Savaş döneminde ise başbakan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Aziz, Ekim 2002 yılında New York Times gazetesine şunları söylemiştir: “Bush yönetiminin Irak'a karşı savaş açma nedeni petrol ve İsrail'dir. Kitle imha silahlarını öne sürerek bu savaşı başlatma kararı almıştır. Fakat asıl tehdit olarak gördüğü kitle imha silahları değil Saddam rejimidir ve bu rejimi değiştirmek istemektedir.”²⁵¹

26 Şubat 2001 tarihinde ise Ha'aretz gazetesinin bildirdiğine göre, “Şaron, Saddam Hüseyin rejiminin maceraperest ve sorumsuz davranışları nedeniyle Irak'ın bölgesel istikrar için İran'dan daha ciddi bir tehdit oluşturduğuna inanıyordu”.²⁵² Bu konuda İsrail Eski başbakanı ve eski Dışişleri Bakanı Şimon Peres'te aynı görüşe sahipti. Washington Times gazetesinde yer alan söyleminde şunlar ifade edilmiştir: “Kitle İmha Silahlarını geliştirmeye çalışan bir Irak var ve bu sebeple Irak tehlikelidir. 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren Bin Ladin kadar Saddam Hüseyin'de tehlikeli olduğuna inanıyorum.”²⁵³ Amerikalı gazeteci olan Joe Klein tarafından da bu durum Time dergisinde “Ortadoğu'da İsrail'i güvende tutmak ve onu bölgede daha güçlü kılmak için Irak'a karşı savaşın olması gerekiyordu” diye belirtilmiştir.²⁵⁴

İsrail gazetesi olan Jerusalem Post gazetesi ise savaştan yana başyazılar ve yorumlara sıkça yer verirken savaşı eleştiren yorumlara nadiren yer vermiştir. Bu başyazıların birinde şu görüş ifade ediliyordu: “Saddam'ın devrilmesi teröre karşı mücadelenin temel taşıdır; Saddam iktidarda kaldığı müddetçe teröre karşı mücadeleyi kazanmak şöyle dursun, başlatamayız bile.”²⁵⁵

²⁵⁰ **Guttman**, Nathan: “Some Blame Israel for U.S. War in Iraq”, *Ha'aretz*, Mart 2003, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/some-blame-israel-for-u-s-war-in-iraq-1.17283>, (Erişim Tarihi: 05 Nisan 2015)

²⁵¹ **Burns**, John F.: “Threats and Responses: Baghdad's view; Citing North Korea, an Iraq Aide Says ‘Oil and Israel’, Not Weapons, Spur the U.S.”, *New York Times*, Ekim 2002, <http://www.nytimes.com/2002/10/22/world/threats-responses-baghdad-s-view-citing-north-korea-iraqi-aide-says-oil-israel.html>, (Erişim Tarihi: 05 Nisan 2015)

²⁵² **Mearsheimer** John J./**Walt**, Stephen M. İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası, Çev. Hasan Kösebalaban, Küre Yayınları, İstanbul 2009, s. 285-286

²⁵³ “Peres Encourages U.S Action on Iraq”, *The Washington Times*, <http://www.washingtontimes.com/news/2002/may/12/20020512-024626-2724r/> (Erişim Tarihi: 09 Mart 2015)

²⁵⁴ **Klein**, Joe: “How Israel Is Wrapped Up in Iraq”, *TIME*, <http://content.time.com/time/nation/article/0,8599,419688,00.html>, (Erişim Tarihi: 09 Mart 2015)

²⁵⁵ **Mearsheimer and Walt**, 2009, s. 290

İsrail eski Başbakanı Ehud Barak New York Times gazetesinde “Saddam Hüseyin’in nükleer silah programından dolayı acilen görevden uzaklaştırılması gerekmektedir. Bu silahlara sahip olması demek İsrail ve ABD’nin tehdit altında olması demektir. Ayrıca Saddam Hüseyin’in olmadığı Arap dünyası daha demokratik olacaktır” sözleri yer almıştır.²⁵⁶ Aynı şekilde Benyamin Netanyahu da Wall Street Journal’da “Nükleer silahlara sahip olmayı arzulayan Saddam rejiminin acilen devrilmesi gerektiğini belirtmekle birlikte İsraililerin çoğunun görüşlerinin bu şekilde olduğunu iddia etmiştir.”²⁵⁷

Amerikalı gazeteci James Bennet New York Times’da ‘İsrail Irak’taki Savaşın Bölgeye Faydalı Olacağına İnaniyor’ başlığı adı altında şunları dile getirmiştir: “Saddam Hüseyin rejiminin değişmesi bölgede ılımlı bir havanın oluşmasına sebep olacaktır. Bağdat’tan çıkan şok dalgaları bölgedeki diğer devletleri de etkileyecektir.”²⁵⁸

7 Mart 2003 tarihli Forward dergisinde yayınlanan “ABD Irak Savaşı’ndaki Gecikmelerle Baş Ederken İsrail Heyecan İçinde” başlıklı bir yazı da İsraili liderlerin savaşın bir an önce başlamasını arzu ettiklerini belirtiyordu. Heyecanlı savaş yanlıları arasında Amerikan Yahudi Kongresi başkanı Jack Rosen ve Reform Yahudiliği Dini Faaliyet Merkezi başkanı David Saperstein de bulunuyordu. Liberal siyasi görüşleriyle tanınan ve hakkında Washington Post gazetesinin “Kongre’deki en önemli dini lobici” diye bahsettiği Saperstein Eylül 2002’de yaptığı bir açıklamada, “Yahudi Cemaati Saddam Hüseyin’in teşkil ettiği tehdidin ortadan kaldırılmasını savunmaktadır” görüşünü ifade etmiştir. New York bölgesinde etkili bir gazete olan ve özellikle Yahudi cemaatine ilişkin haberler yapan Jewish Week de savaşı desteklemekteydi ve bu yönde gazetenin yönetmeni ve yayıncısı olan Gary Rosenblatt Aralık 2002’deki köşe yazısında “Washington’un Saddam Hüseyin’e karşı savaş ilan etmesi özellikle İsrail’e

²⁵⁶**Barak**, Ehud: “Taking Apart Iraq’s Nuclear Threat”, *New York Times*, Eylül 2002, <http://www.nytimes.com/2002/09/04/opinion/taking-apart-iraq-s-nuclear-threat.html>, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2015)

²⁵⁷**Netanyahu**, Benjamin: “The Case for Toppling Saddam”, *Wall Street Journal*, Eylül 2002, <http://www.potomac-airfield.com/netanyahu.htm>, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2015)

²⁵⁸**Bennet**, James: “Israel Says War on Iraq Would Benefit the Region”, *New York Times*, Şubat 2003, <http://www.nytimes.com/2003/02/27/international/middleeast/27ISRA.html>, (Erişim Tarihi: 05 Nisan 2015)

karşı korkunç bir tehdit oluşturan bir zalimden bütün dünyayı kurtarmak için iyi bir fırsattır” diye belirtmiştir.²⁵⁹

Irak savaşı ve sonrasındaki işgal süresince ABD'nin büyük gazetelerinden biri olan Los Angeles Times'ta yayınlanan habere göre ABD Başsavcısı olan John Ashcroft; “İran-İrak savaşı sırasında Irak kimyasal silah kullandı” diye atıfta bulundu. Ayrıca sözlerine şu şekilde devam etmiştir; Saddam rejiminin ortadan kalkmasıyla tehditte ortadan kalkacaktır. ABD'nin yapmış olduğu bu savaşta haklıdır” diye belirtmiştir.²⁶⁰

Savaş başladıktan sonra ise gazeteci Robert S. Greenberger ve Karby Leggett tarafından Wall Street Journal gazetesinde “Başkanın Hayali: Sadece Rejimi Değil Bir Bölgeyi Değiştirmek: ABD Yanlısı Demokratik Bir Bölge, Kökenleri İsrail'e ve Yeni-Muhafazakarlar'a Dayanan Bir Hedefdir” başlığında bir yazı yayınlanmıştır. Yazıda Bağdat'ta rejim değişikliğinin olması ABD yönetiminin çıkarlarına uygun düşeceği vurgulanmaktadır. Fikirselsel arka planı Immanuel Kant'a dayanan fakat kavramsal olarak 1980'lerin ortalarında ön plana çıkan Demokratik Barış Teorisi'nin savunduğu kısaca demokratik devletlerin birbirleriyle savaşmayacakları ancak demokratik olmayan devletlere karşı bir savaşın söz konusu olmasıdır. Saddam yönetiminin değişmesiyle de demokrasinin yayılması daha kolay olacak ve çatışmaların azalmasına yol açacaktır. İsraili Profesör olan Uzi Arad'da demokrasilerin yayılmasıyla savaşların azalacağını dile getirmiştir. Ayrıca Irak'ta rejimin değişmesiyle İsrail ile Irak arasındaki ilişkilerin iyileşmesine neden olabilir. Greenberger ve Leggett yazılarında Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu ve El-Kaide ile Irak arasında bir bağ olduğunu dile getirmişlerdir.²⁶¹

Tariq Aziz Ekim 2002 yılında New York Times gazetesine şunları dile getirmiştir; “İrak yönetimi, biyolojik, kimyasal ve nükleer silahları geliştirmek için uğraşılan herhangi bir program yoktur. 1998 yılında çalışmalarını durdurduk ve

²⁵⁹ Mearsheimer and Walt, 2009, s. 291-296

²⁶⁰ “Ashcroft Offers War Justification for Iraq”, *The Los Angeles Times* Temmuz 2004, <http://articles.latimes.com/2004/jan/27/world/fg-briefs27.5>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2015)

²⁶¹ Greenberger Robert S./ Leggett, Karby: “Bush Dreams of Changing Not Just Regime but Region A Pro-U.S., Democratic Area Is a Goal That Has Israeli, Neoconservative Roots”, *The Wall Street Journal*, Mart 2003, <http://www.wsj.com/articles/SB10481991589095700>, (Erişim Tarihi: 09 Mart 2015)

gelişme olup olmadığına dair denetimler devam etmektedir. Ayrıca BM silah denetçileri ile tam işbirliği yapmaya hazırız.”²⁶²

Washington Post'ta, Maryland Üniversitesi'nden Shibley Telhami'nin yönetimde yapılan bir kamuoyu araştırmasından bahseden Youssef İbrahim, Fas'tan Lübnan'a ve Körfez'e kadar uzanan bölgede nüfusun yüzde 95'inin, Irak Savaşı'nın nedenini Arap petrolünün kontrol altına alınmasını ve Filistinlilerin İsrail'in iradesine boyun eğmesini sağlamak için olduğunu söylemektedir. Ayrıca yine aynı gazetede yazan David Ignatius ise Irak savaşının nedeni olarak hem ülkeye hem de bölgeye demokrasi getirmek için yapılan bir savaş olduğunu dile getirmiştir. Bağdat'ta yapılan Gallup kamuoyu araştırmasında ABD'nin niçin Irak'ı işgal ettiği sorusuna, katılanların yüzde 1'i demokrasiyi yerleştirmek için, yüzde 5'i Iraklılara yardım etmek için yanıtını vermiştir. Geriye kalanlar ise Washington'un saikinin Irak'ı kaynaklarını denetlemek ve Ortadoğu'yu ABD'nin çıkarları doğrultusunda yeniden düzenlemek olduğunu düşünmektedir.²⁶³

4. IRAK SAVAŞI'NDA YAHUDİ LOBİSİNİN ETKİSİ

Yahudi lobisi ABD dış politikasını şekillendirmekle beraber özellikle Ortadoğu'yla ilgili olan dış politikasını etkilemeye çalışmaktadır. Lobi 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Irak'a karşı savaş açmasını desteklemiş ve İsrail, ABD'nin terörle savaşında en önemli müttefiklerinden biri olmuştur. Bu konudaki en güzel argümanları Uluslararası İlişkiler profesörleri olan John J. Mearsheimer ve Stephen M. Walt yapmış oldukları çalışmalarda ortaya koymuşlardır.

İsrail lobisi ve ABD dış politikası yazarları olan John J. Mearsheimer ve Stephen M. Walt; “ Lobi, ABD'nin Ortadoğu politikası üzerinde önemli bir etki meydana getirmiştir. Yahudi lobisi bu kadar güçlü olmasaydı ya da lobiye mensup unsurların bakış açıları farklı olsaydı ABD politikalarının farklı olacağı ve ABD siyaset mekanizması lobinin etkisinden bağımsız olmuş olsaydı, ABD politikaları

²⁶²**Burns:** *New York Times*, <http://www.nytimes.com/2002/10/22/world/threats-responses-baghdad-s-view-citing-north-korea-iraqi-aide-says-oil-israel.html>, (Erişim Tarihi: 05 Nisan 2015)

²⁶³**Chomsky,** Noam: *Müdahale*, Çev. Taylan Doğan ve Nuri Ersoy, BGST Yayınları, İstanbul 2008, s. 56-82-106

ABD çıkarlarına ve aslında dolayısıyla İsrail çıkarlarına daha iyi hizmet ediyor olacaktı”²⁶⁴ diye belirtmiştir.

NATO komutanı ve eski başkanlık adayı General Wesley Clark Irak savaşının İsrail’in güvenliğiyle alakalı olduğunu şöyle dile getirmiştir: “Saddam rejimine son verilmesi halinde Irak’ta kitle imha silahlarının yayılmasını kontrol altına alabiliriz. Fakat bu rejime son verilmemesi durumunda her ne kadar ABD için bir tehdit oluşturmuyor olsa da İsrail’e karşı bir tehdit olarak varlığını sürdürmeye devam edecektir ve bir gün kitle imha silahlarını İsrail’e karşı kullanacaktır.”²⁶⁵ Clark ile aynı görüşü paylaşan Eski senatörlerden olan Ernest Hollings ise şunu dile getirmiştir: “Saddam rejimi ABD tarafından bir tehdit teşkil etmemektedir. İsrail’i korumak için Irak’a karşı bir savaş başlatılmıştır.”²⁶⁶

Robert Novak İsrail’i sık sık eleştiren bir isimdir ve düzenli olarak Chicago Sun Times’da yazmakta ve yazdığı yazılar bazen de Washington Post’ta çıkmaktadır. Irak savaşının arka planında Yahudi lobisinin olduğunu savunan Novak şunları dile getirmiştir: “ABD’nin Irak’a karşı açmış olduğu savaşın adı Irak Savaş’ı değil de ‘Şaron’un Savaşı’ olarak adlandırabiliriz. Çünkü ABD’nin bu savaşında İsrail’in ve özellikle Yahudi lobisinin büyük katkısı vardır. Bu savaş ile Saddam Hüseyin devrilerek İsrail’in güvenlik sorunu çözülecektir. 11 Eylül saldırıları ile İsrail bu isteği daha da dile getirmeye başlamıştır.”²⁶⁷

İsrail her zaman Irak’ın düşmanı olmuştur. Fakat İsrail’in Irak ile özel olarak ilgilenmeye başlaması, Fransa’nın 1970’li yılların ortasında Irak’a nükleer reaktör vermeyi kabul etmesiyle başlamıştı. Böylece İsrail’in Irak ile ilgili olan endişeleri artmıştır. Haklı olarak İsraililer, Saddam’ın, nükleer silah inşası için reaktörü bir sıçrama taşı olarak kullanabileceğinden endişe ediyordu. İsrail’in 1981’de Osirak reaktörünü bombalamasının ardından Bağdat’ın birbirinden uzak ve gizli yerlerde nükleer programını sürdürmesi İsrail devletinin 1991’deki Birinci Körfez savaşına verdiği desteği de açıklamaktadır. İsrail’in temel amacı Irak askerlerini Kuveyt’ten

²⁶⁴ Mearsheimer and Walt, 2009, s. 250

²⁶⁵ “US Assumes UK Help in Iraq, Says General”, *The Guardian*, Ağustos 2002, <http://www.theguardian.com/politics/2002/aug/20/foreignpolicy.uk>, (Erişim Tarihi: 13 Mart 2015)

²⁶⁶ “Israel, Iraq and US Jews”, Şubat 2004, <https://theshalomcenter.org/content/israel-iraq-us-jews>, (Erişim Tarihi: 13 Mart 2015)

²⁶⁷ Eldar, Akiva: “Sharp pen, Cruel Tongue”, *Ha’aretz*, Nisan 2007, <http://www.haaretz.com/weekend/week-s-end/sharp-pen-cruel-tongue-1.217966>, (Erişim Tarihi: 13 Mart 2015)

çıkarmak değil Saddam'ı devirmek ve özellikle Irak'ın nükleer programını ortadan kaldırmaktı. Her ne kadar ABD Saddam'ı iktidardan uzaklaştıramadıysa da savaşın sonra Irak'a İsrail'in kaygılarını azaltacak bir BM teftiş rejimi empoze edildi. Ancak İsrail'in kaygıları tamamen giderilmemişti.²⁶⁸

İsrail için Irak tehdidi hep vardı ve bunu sürekli öne çıkarmıştır. Özellikle kitle imha silahlarına sahip olması/olmaya çalışması İsrail için güvenlik tehdidi oluşturuyordu.

Stephen Zunes, İsrail ve ABD ilişkileri ile ilgili olarak bazı anekdotlarda bulunmuştur. İsrail'in kuruluşundan bu yana ABD ile arasındaki yakın bir ilişki vardır. Bu ilişki de gerek ABD'deki Yahudi lobisinin etkisi olsun gerekse İsrail'in bölgedeki stratejik konumu olsun ABD'nin dış politikasının belirlenmesinde etkisi olmuştur. Özellikle Ortadoğu'da ABD'nin dış politikasını yönlendirmede belirleyici rol oynadığı belirtilmektedir. ABD yönetimi, 11 Eylül'den sonra ise uluslararası terörle mücadelede İsrail devletini, yakın işbirliği yapılması gereken bir ortak olarak görmüştür. Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, Ariel Sharon'un terörizme karşı savaşta ABD'nin ayrılmaz müttefiği olduğunu vurgulamıştır.²⁶⁹

İsrail, Ortadoğu'da ABD'nin politikalarını etkin bir şekilde uygulayabilen bir müttefiktir. ABD'nin Ortadoğu'ya karşı özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra yapmış olduğu müdahaleyi desteklemiştir.

Yeni Muhafazakârlık, ABD'nin dış politikasını şekillendirme de çok etkindir. Bu hareket "müdahaleci, ABD'nin tek taraflı olarak tüm dünyada gücünü yaymasını öngören, başta İsrail olmak üzere dostların güçlendirilmesini, düşmanlara ise askerî müdahalelerde bulunulmasını propaganda eden muhafazakâr aydın grubu ifade etmektedir. Ayrıca Yeni Muhafazakarlar dış politikaya önem vermişler ve Bush yönetiminin dış politika ile ilgili siyasetlerini fiilen kontrol etmektedirler. İsrail karşıtı bir grubun oluşma endişesi, bunun sonucu olarak ABD'de yeni sol hareketin gelişmesi ve zenci liderlerin Demokrat Parti'deki nüfuzlarının artması, bu hareketin oluşumunda etkili oldu. New Republic, Commentary ve Weekly Standard, Yeni Muhafazakârların görüşlerini yansıtan üç temel yayın

²⁶⁸ Mearsheimer and Walt, 2009, s. 286

²⁶⁹ Zunes, Stephen: "Why the U.S Supports Israel", *Foreign Policy in Focus*, Mayıs 2002, http://fpif.org/why_the_us_supports_israel/, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2015)

organıdır. Yeni Muhafazakârlar, ABD'deki televizyon programlarında ve gazetelerde geniş ölçüde yer almaktadırlar. Ayrıca 1967 Savaşı'ndan sonra İsrail, bu grubun en temel konularından biri hâline geldi. Onlar her zaman şu inancı taşıdılar: Güçlü bir İsrail, Sovyet nüfuzu karşısındaki; ondan sonra da Orta Doğu'daki radikal İslâm karşısındaki ABD'nin stratejik güç noktasıdır. Bu inançlar sonuç itibarıyla şu sloganla özetlenebilir: "İsrail için iyi olan ABD için de iyidir ve bunun tersi". Bu anlamda Yeni Muhafazakârlar içinde bu düşünceye karşı sorun çıkarıcıları "anti-semitist" olarak tanıtan güçlü bir eğilim bulunmaktadır."²⁷⁰

1997 yılında Yeni Muhafazakârlar "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi(Project for New American Century (PNAC))" adıyla organize oldular ve Irak'ta rejim değişikliği için lobi faaliyetlerine başlamışlardır. PNAC İsrail'i ABD'nin uluslararası terörizme karşı en katı müttefiki olarak tanımlamıştır."²⁷¹ 2002 yılında PNAC Başkan Bush'a hitaben ve bir çok Yeni Muhafazakârların imzasını taşıyan açık bir mektup yayınladı; "ABD ve İsrail ortak bir düşmanla karşı karşıya olduğuna dair kimsenin şüphesi olmasın. Sizin (Bush) belirttiğiniz gibi İsrail'de "şer eksini" ile karşı karşıyadır. Siz uluslararası terörizme karşı savaş ilan ettiniz. Bugün İsrail de aynı savaşı yürütüyor."²⁷² Burada ABD'nin terörle mücadelesini desteklediğini belirtmektedirler.

"ABD'nin Irak'a karşı uygulamış olduğu politikada öncelikli olarak kendi güvenliğini ve İsrail'in güvenliğini sağlamaktır. İsrail, İran, Irak ve Suriye gibi ülkelerin terörü desteklediklerini, 11 Eylül'ün sorumlularının bu ülkeler olduğunu ve cezalandırılmaları gerektiğini vurgulamış ve askeri müdahale yapılması konusunda ısrarcı olmuştur. Ayrıca Yahudi lobisi de bölgede İsrail'i rahatlatacak olan müdahale konusunda ABD'yi zorlamaktadır. Bu konuda Pentagon ve Dışişleri Bakanlığı'nda Yahudi lobi

²⁷⁰ Saaf, http://www.ydh.com.tr/HD367_efsaneden-gercege-abddeki-yahudi-gucu.html, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2015)

²⁷¹ Mearsheimer and Walt, 2009, s. 58

²⁷² "Letter to President Bush on Israel, Arafat and the War on Terrorism", Project for New American Century, Nisan 2002, http://www.rightweb.irc-online.org/images/uploads/PNAC_Letter_to_President_Bush_on_Israel,_Arafat_and_the_War_on_Terrorism.pdf, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2015)

teşkilatları etkinlikleri arttırarak müdahalenin gerçekleşmesi konusunda çaba harcamışlardır.”²⁷³

ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra yapacağı müdahalenin aslında İsrail içinde önemli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü İsrail, Ortadoğu'ya getirilmesi istenen demokrasi ile özellikle Saddam rejimin değişimiyle demokrasinin daha da yayılacağı ve bölgede güvenli bir ortamda varlığını sürdürmeye devam edeceğini düşünmektedir. Önem arz eden bu sebepler ile gerek İsrail yönetimi gerekse Yahudi lobileri ABD'nin Irak işgalinin arkasında durmuş ve desteklemiştir.

“Yahudi lobisi, İsrail'in coğrafi konumu nedeniyle bölgede daha güvenli bir yaşam sürdürmesini istemektedir. Bu konuda da Ortadoğu'da özellikle güvenlik alanında, İsrail çıkarları doğrultusunda şekillendirilmesi için ABD gücünü kullanmaya çalışmaktadır. Ayrıca İsrail'in Ortadoğu'da en güçlü askeri unsur olarak kalması için ABD yardımının devamını istemektedir. En güçlü askeri yapısının olmasıyla bölgede daha güvenli olacak ve ABD'nin İran, Suriye ve özellikle Irak gibi haydut devletleri kuşatıp nükleer silah elde etmelerinin engellemesini talep ederek bölgedeki konumu daha da yükselecektir. Ayrıca Irak, İran ve Suriye'deki rejimleri devrilip, yerine İsrail'le barış halinde yaşayabilecekleri yönetimeler tesis edilmesi istenmektedir. Özellikle Saddam'ın devrilmesi ABD ve İsrail'in stratejik konumunu pekiştirecektir. Bunlar için, Washington'ın demokrasiyi yayarak ve ABD ve İsrail karşıtı terörizme desteği kurularak bütün bölgeyi dönüştürmesi en ideal tercihtir. Bir başka deyişle Yahudi lobisine göre Saddam rejiminin sona ermesi Ortadoğu'da demokrasiyi ikame etmenin ilk adımı olarak kabul ediliyor. İsrail'e yönelik bu farklı tehditlerle başedebilmek için Yahudi lobisi ABD'nin Ortadoğu'da kapsamlı askeri mevcudiyetini savunmaktadır. Bunun için de Yahudi lobisi bölgesel dönüşümün ilk adamı olarak gördükleri Irak'a saldırının en önemli destekçilerinden biri olmuş ve Irak ile ilgili politikalarını şekillendirmede çok önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Irak'ı işgal kararına karşı çıkanları ise anti-semitik olmakla itham etmişlerdir.”²⁷⁴

²⁷³Laçiner, Sedat: “ABD'nin Irak operasyonu: Bir İsrail projesi mi?”, *2023 Dergisi*, Sayı 22, Şubat 2003, s. 33

²⁷⁴Mearsheimer and Walt, 2009, s. 245-249

Irak'a karşı yapılan savaşı destekleyici birçok yazı gündeme gelmiştir. Bunlardan biri olan ve Eylül 2002 tarihinde Amerikalı yazar Michelle Goldberg tarafından Salon dergisindeki yazısı şunları vurguluyordu: “Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi Bush yönetiminin Irak'a karşı uygulamış olduğu politikayı desteklemektedir. Ayrıca önemli Yahudi liderlerde bu savaşa destek vermektedir.”²⁷⁵ Benzer bir yazı Forward dergisinde de kaleme alınmıştır. Yazıda: “Amerikan halkı ve uluslararası toplum için Irak'ta bir savaşa ihtiyaç vardır. Söz konusu olan kitle imha silahlarının Irak'tan imha edilmesi ve Saddam rejiminin sona erdirilmesi gerekiyordu. Ancak bu şekilde Ortadoğu'da bir barış ortamı yaratılabildi. Irak politikasına Yahudi cemaatini önderleri de destek vermiştir.”²⁷⁶ Savaş öncesi, savaş dönemi ve savaş sonrasında gerek ABD gerekse İsrail odaklı dergiler de Bush yönetiminin Irak politikası desteklediği yazılmaktadır. Yahudi cemaati özellikle Saddam rejiminin sona ermesiyle Ortadoğu'da tehdidin ortadan kalkacağını düşünmekteydi.

Bush yönetimin Irak savaşıyla ilgili olarak İsrail, savaşı destekler nitelikte pek çok açıklama yapmıştır. Fakat “İsrail'in aşırı savaş heyecanı ABD'deki bazı İsrail yandaşlarını savaşın İsrail için yapıldığı izlenimi uyandıracak diye kaygılandırmış, İsrail'e söylemini yumuşatma çağrısında bulunmaya sevk etmişti. Bu da ABD'den İsrail Dışişleri Bakanlığı'na ABD medyasında İsrail'in ABD yönetimini savaşa sürüklemeye çalıştığına dair çıkan haberlerden dolayı İsraililerin daha dikkatli olmaları gerektiğini söyleyen raporlar gönderildiğini ortaya koymaktadır. Örneğin, 2002 yılının sonbaharında İsrail Projesi olarak bilinen bir Amerikalı siyasî danışman grubu ileri gelen İsraili ve ABD'deki İsrail yanlısı liderlere 6 sayfalık bir memorandum sundu. 'Irak Hakkında Konuşmak' başlığını taşıyan bu memorandum, savaş hakkındaki beyanatların nasıl olması gerektiği hakkında öneriler içeriyordu: 'Eğer amacınız rejim değişikliği ise, kullandığınız dile çok dikkat etmek zorundasınız. Amerikalıların bu savaşın ABD'yi değil de İsrail'i korumak için çıkarıldığına inanmalarını istemezsiniz. Şaron İsrail diplomat ve siyasetçilerinden Irak'taki muhtemel bir savaş hakkında

²⁷⁵ Goldberg, Michelle: “Why Amerikan Jewish Groups Support War with Iraq”, Eylül 2002, http://www.salon.com/2002/09/14/jews_iraq/, (Erişim Tarihi: 14 Mart 2015)

²⁷⁶ “An Unseemly Silence”, *Forward*, Temmuz 2004, <http://forward.com/opinion/editorial/5614/an-unseemly-silence/>, (Erişim Tarihi: 14 Mart 2015)

sessiz olmalarını ve İsrail'in Bush yönetimini Saddam'ı devirmeye teşvik ettiğini ima edecek herhangi bir beyanat vermemelerini istemiştir. Şaron, İsrail'in ABD'yi Irak'a savaş açmasını istediği yolundaki giderek yaygınlık kazanan intibadan çekiniyordu. Aslında bu doğru bir intibaydı; ancak İsrail nerede durduğunun herkes tarafından bilinmesini istemiyordu.²⁷⁷

Yahudi lobisi diğer diasporalara göre özellikle ABD'de daha güçlü konumda durmaktadır. Bu sebeple ABD'nin dış politikasını belirlemede önemli etkiye sahip olmuştur. İsrail, özellikle coğrafi konumu ve güvenliği nedeniyle ABD'nin Ortadoğu politikalarında daha da yakından ilgilenmiş ve güçlü Yahudi lobisi ile politikaları yönlendirmeye çalışmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında önce Afganistan daha sonra da ABD'nin Irak'ı özgürleştirme operasyonuna tam destek vermiştir.

Bir önceki bölümde bahsedildiği üzere Yahudi lobisinin medyadaki gücü tartışılmazdır. Bu gücünü en iyi şekilde kullanan lobi Bush'un savaşa gittiği süreci bu araçlar vasıtasıyla kamuoyunun desteğini alacak şekilde haberler yayınlanmasını sağlamıştır.

4.1. AIPAC ve Irak Savaşı

ABD'de İsrail destekçisi olan birçok lobi teşkilatı vardır. Bunların içinde en önemlisi AIPAC'tir. AIPAC İsrail'in çıkarları için en büyük faaliyetleri yürütmektedir.

ABD'deki önde gelen Yahudi lobileri arasında en önemlisi olan AIPAC, "ABD basınında ABD'nin İsrail ile ilişkilerini etkileyen en önemli örgüt olmakla birlikte ABD'deki en güçlü çıkar grubudur. AIPAC Kongre üyeleriyle yılda 2000 toplantı düzenlerken, 100'den fazla İsrail yanlısı yasayı Kongre'den geçirebilmektedir. AIPAC üyeleri savunma amaçlı dış yardımdan, kitle imha silahlarına karşı ABD-İsrail ortak güvenliği konularına kadar İsrail için en önemli konular üzerinde çalışmaktadırlar. İsrail'in güvenliğini sağlamaya destek olunması, İsrail'in gelecek tehditlere karşı korunması, geleceğin İsrail yanlısı liderlerinin hazırlanması, Kongreyi ABD-

²⁷⁷Mearsheimer and Walt, 2009, s. 292

İsrail ilişkileri konusunda eğitime şeklinde çalışma alanları vardır. Ayrıca ABD dış politikasını etkileyen bir teşkilattır.”²⁷⁸

AIPAC, maddi ve siyasi yönden güçlü bir örgüt olmakla birlikte ABD'nin dış politika yapım sürecinde önemli etkisi bulunmaktadır.

Demokrat Parti California Milletvekili Tom Lantos'un, 13 Mart'ta AIPAC'ın desteğiyle Conservative Sinagog'da düzenlenen 250 cemaat üyesinin hazır bulunduğu toplantıda bir konuşma yapmıştır. Lantos'un bu konuşması aslında savaş öncesinde lobi faaliyetlerine örnek olarak gösterilebilir. Lantos konuşmasında; “ABD'nin Irak savaşını desteklediği, Usame Bin Ladin ve Saddam Hüseyin'in etkisiz hale getirilmesi gerektiği, kitle imha silahlarına sahip bir ülkenin tehlikeli olacağı ve Irak'ta demokratik bir rejimin olması gerektiği” en önemli başlıklar olarak söyleyebiliriz.²⁷⁹

Başkan Bush 2004 yılında AIPAC'ta yaptığı konuşmada daha çok Irak'ta rejim değişikliğiyle birlikte demokrasinin gelişeceği ve halkın daha özgür olacağı üzerinde durmuştur.²⁸⁰

AIPAC, ABD'nin Irak'a karşı gerçekleştirmiş olduğu operasyonu desteklemiştir. Çünkü bu savaşı destekleyen bir İsrail vardır. Bu konuyla ilgili olarak Ha'aretz gazetesinde Nathan Guttman şunları dile getirmiştir: “AIPAC İsrail'in çıkarlarını destekleyen bir kuruluştur. İsrail bu savaşı desteklemesi demek AIPAC'inde bu savaşı desteklemesi demektir.”²⁸¹

Bush yönetimi Irak savaşının ilk dönemlerinde, “Senato'daki Demokratlardan savaş için daha fazla para alma konusunda sıkıntı yaşayınca, Senato'daki Cumhuriyetçiler AIPAC'a başvurarak yardım talebini desteklemeleri için Demokratlardan ricacı olmasını istemişler ve AIPAC temsilcileri bazı Demokrat Senatörlere başvurarak parayı onaylatmışlardır. Mayıs 2004'de Bush AIPAC'ta Irak politikalarını savunan bir konuşma yaptı.

²⁷⁸ **AIPAC**: “The U.S. and Israel,” <http://www.aipac.org/learn/us-and-israel> , (Erişim Tarihi: 30 Mart 2015)

²⁷⁹ **Adler**, B.: “Congressman backs U.S. plan to remove Hussein”, Mart 2003, http://www.minutemannewscenter.com/articles/2003/03/13/westport/top_stories/7362579.txt?viewmode=fullstory, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2015)

²⁸⁰ “George W. Bush Administration: Address to the AIPAC Policy Conference”, Mayıs 2004, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/US-Israel/bushaipac2004.html>, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2015)

²⁸¹ **Guttman**, Nathan: “Background: AIPAC and the Iraqi opposition”, *Ha'aretz*, Nisan 2003, <http://www.haaretz.com/print-edition/features/background-aipac-and-the-iraqi-opposition-1.13740>, (Erişim Tarihi: 06 Nisan 2015)

Konuşma boyunca dinleyiciler Bush'u defalarca ayakta alkışlamışlardır. ABD kamuoyunun Irak Savaşı aleyhine döndüğü bir sırada, 2007 AIPAC konferansında ise Başkan Yardımcısı Cheney Irak'taki mevcut politikanın devamını savunmuştur. Jerusalem Post'tan David Horowitz'e göre Cheney de yoğun bir alkış almıştı. Meclis azınlık lideri John Boehner burada yaptığı konuşmasında sarfettiği "Irak'ta başarısız olmanın İsrail Devleti'ne doğrudan bir tehdit oluşturduğuna kim inanmıyor? Irak'ta başarısızlık ABD için düşünülmecek kadar feci neticeler doğuracaktır" sözlerini dinleyiciler ayağa kalkıp alkışladılar. Buna karşılık, meclis sözcüsü Nancy Pelosi, Bush Yönetimi'nin "asker artırma" stratejisini eleştirdiğinde dinleyiciler onu yuhalamışlardır. Lobiye mensup teşkilatlarla Amerikan Yahudi azınlığı arasındaki bu görüş farklılığı özel olarak vurgulanması gereken önemli bir hususa işaret ediyor. Her ne kadar İsraili liderler, yeni-muhafazakârlar ve Yahudi Lobisi ABD'nin Irak'ı işgalini arzu etmişlerse de Amerikan Yahudi cemaati farklı düşünüyordu. Columbia Üniversitesi'nde gazetecilik profesörü Samuel Freedman'ın belirttiği gibi, PEW Araştırma Merkezi'nce düzenlenen kamuoyu araştırmalarına göre, Yahudilerin %52'si Irak savaşını desteklemişken bu oran genel halk arasında %62 düzeyindeydi. Bu nedenle Irak savaşını "Yahudi etkisi"ne bağlamak ya da savaştan dolayı 'Yahudileri suçlamak' çok ciddi bir yanlış olacaktır. Savaş büyük oranda Yahudi Lobisi'nin ve bu lobi içindeki yeni-muhafazakâr kanadın katkısıyla gerçekleşmiştir.²⁸²

²⁸²Mearsheimer and Walt, 2009, s. 297-298

7. BÖLÜM

ÖRNEK OLAY II: İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMINDA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN POLİTİKASI ve İSRAİL'İN TUTUMU

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İran, ABD yanlısı bir politika izlemiştir. Fakat 1951 yılında Ulusal Cephe, yönetimi ele geçirip petrolün ulusallaştırılması yönünde bir karar alınca devreye ABD ve İngiltere girmiş, 1953'te Dwight D. Eisenhower Ajax Operasyonu yaparak tekrar en önemli müttefiki olarak sayılan Pehlevi ailesini tekrar iktidara getirmiştir. Böylece ABD İran ilişkileri tekrar normalleşme sürecine girmiştir.

ABD ile İran arasındaki ilişkilerine baktığımız zaman İran İslam devriminden önce ve sonrasında farklılık görülmektedir. Devrim öncesi ABD İran ilişkileri olumlu olarak algılanırken (hatta bu konuya örnek olarak İran'ın nükleer programı ilk olarak ABD desteğiyle başlatıldığını verebiliriz), devrim sonrası ilişkilerin bozulmaya başladığı anlaşılmaktadır. Şah Rıza döneminde başlanan nükleer program devrim sonrasında Humeyn'in başa gelmesiyle duraklamış fakat İran-İrak savaşı sonrasında Irak'ın kitle imha silah kullanmasıyla tekrar nükleer çalışmalara başlanmıştır. Bu durumdan hoşnut olmayan iki ülke ABD ve İsrail'dir. İsrail özellikle Ortadoğu bölgesinde sadece kendisinin bu caydırıcılığa sahip olmasını istemektedir. Bu sebeple İran'ın geliştirmeye çalıştığı nükleer programına şiddetle karşı çıkmaktadır.

11 Eylül saldırıları ile ABD'nin Ortadoğu'ya karşı yaklaşımında değişim rüzgarları esmeye başlamıştır. Bu terör saldırılarından sonra ABD önceliği olarak Afganistan'a askeri operasyon gerçekleştirmiş arkasından Irak'a savaş ilan etmiştir. Sırada ise Şer eksenini içine aldığı İran vardı. ABD, nükleere sahip bir İran'ın tehlikeli olabileceğini düşünmüş ve daha önceki politikalarında takındığı tutumun bu terör saldırılar sonrasında değişmeler meydana geldiği anlaşılmaktadır.

ABD'ye yapılan terör saldırıları sonrasında hedef ülke olarak Afganistan başı çekmekteydi. Fakat Bush yönetimi gerek El Kaide ile bağlantıları gerekse kitle imha silah geliştiriyor olması nedeni ile Irak'a karşı da bir operasyon gerçekleştirmiştir.

Bu operasyona aslında Yahudi lobisi ve İsraili yetkililer çok sıcak bakmıyordu. Çünkü ABD dış politikasında odak noktası Irak olduğu zaman İsrail'in asıl tehdit olarak algıladığı İran göz ardı edilebilirdi. İran'ın nükleer silahlara sahip olması ve bunları geliştirmesi İsrail'in varoluşunu tehdit ediyordu. Fakat Bush yönetiminin Irak'tan sonra hedef ülke olarak İran'ı açıklaması ve Şer eksenini olarak atfettiği ülkeler içinde Suriye ile birlikte İran'ın olması Yahudi lobisi ve İsrail için tatmin edici olmuştur. Böylece ABD'nin Irak savaşını desteklemiş, her zaman yanında olduğu açıklamıştır.

ABD ve İsrail, İran'ı tehdit olarak görürken aynı şekilde İran'da onları tehdit olarak görüyordu. ABD İran'ı şer eksenini içerisine alarak bir gün saldırma ihtimali söz konusu olabilirdi, İran'da ABD'yi büyük şeytan olarak ithaf etmişti. Ayrıca İran'a göre İsrail'in nükleer silahlarını geliştirmesi ya da sahip olmaya çalışması kendisine karşı büyük tehdit olarak görüyordu. Sonuçta bölgede en büyük caydırıcılığı elinde olan tek nükleere sahip ülke konumunda olacaktı.

Bu bölümde İran'ın nükleer programında ABD'nin politikası ele alınmış ve Yahudi lobisi ve İsraili yetkililerin ABD politikasında nasıl ters düştüğü açıklanmaya çalışılmıştır. Çünkü ABD'nin İran'la nükleer programla ilgili olarak müzakere yapması (2006) İsrail'in hoşuna gitmemiştir. Irak savaşında ABD politikalarını destekleyen bir İsrail ve Yahudi lobisi vardı. Fakat bu bölümde ABD politikalarında İsrail ve Yahudi lobisinin fikirlerinden nasıl farklılık gösterdiği özellikle gazete kaynakları ele alınarak açıklanmaya çalışılacaktır.

2. İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMININ GEÇMİŞİ

İran'ın nükleer programı incelendiğinde nükleer çalışmalarının başlatılıp geliştirilmesinde özellikle ABD'nin daha sonra da Batı'nın desteği söz konusu olmuştur. İran devrimi öncesi Rıza Şah Pehlevi döneminde ABD İran'ın nükleer çalışmalarını desteklemektedir. Fakat 1979 İran İslam Devriminden sonra durumlar tam tersini işaret etmiştir ve ABD'nin İran'ın nükleer programı konusundaki politikasını değiştirmiştir. Çünkü devrim sonrasında Ayetullah Ruhullah Humeyni

yönetimin başa geçmesi İran’da ABD düşmanlığı rüzgarının esmeye başlamasına neden olmuştur.

ABD İkinci Dünya Savaşı’nda Hiroşima ve Nagazaki’de kullandığı ve etkilerini açık şekilde gördüğü nükleer teknolojinin yayılmasını engellemek düşüncesiyle belli bir süre bu alanda gizlilik politikası izlemiştir. Ancak Sovyetler Birliği’nin nükleer silahları geliştirmesi karşısında ABD önce en yakın müttefiki olan Birleşik Krallık (İngiltere) ile bu alanda işbirliğine gitmiş ve bilgilerini paylaşmıştır. Nükleer teknoloji transfer etmenlerinden büyük mali kazanç etmelerin görülmesi sonucu ABD gizlilik politikasını değiştirerek nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanımının yaygınlaşmasını, ancak bunu yaparken nükleer silah yapımını teşvik etmeyecek ve gerekirse engelleyecek önlemleri de içeren bir politika benimsedi.²⁸³

ABD nükleer programında yürütmüş olduğu gizlilik politikasını ABD Başkanı Dwight David Eisenhower, 1953 yılında BM Genel Kurulu’nda ‘Barış İçin Atom’ konulu bir konuşma yapmasıyla dünyaya açıklamıştır.²⁸⁴ Eisenhower’ın bu konuşmasından sonra ABD, kendisi ile işbirliği içerisindeki ülkelerde (özellikle Türkiye, Pakistan ve Irak’ı nükleer bir güç olarak ortak etmek istemiştir) küçük ölçekte araştırma reaktörleri kurmaya başlamıştır. ABD, bu reaktörlerin işletebilmesi için gerekli teknolojik ve bilimsel altyapıyı da desteklemiştir.²⁸⁵ Böylece İran, ABD’nin müttefikleri arasında yer almış ve ABD’nin desteği ile İran’ın nükleer programı oluşturulmaya başlanmıştır.

1957 yılında Barış İçin Atom Programı dahilinde ABD ile İran arasında nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımı ile ilgili bir anlaşma imzalanmıştır. 1959 yılında ise bu işbirliği anlaşması çerçevesinde Tahran’da Nükleer Araştırma Merkezi kurulmuştur. 1967 yılında da ABD’nin desteği ile birlikte beş megavatlık (MW) gücünde bir araştırma reaktörü Tahran Üniversitesinde kurulmuştur. Bu süreci takiben İran, 1968 yılında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması’nı

²⁸³ **Kibaroglu**, Mustafa: “İran’daki Gelişmelerin Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler”, Mart 2006, s.1

²⁸⁴ **Eisenhower**, Dwight D.: “Atoms for Peace”, Aralık 1953, http://www.eisenhower.archives.gov/education/bsa/citizenship_merit_badge/speeches_national_historical_importance/atoms_for_peace.pdf, (Erişim Tarihi: 08 Nisan 2015)

²⁸⁵ **Ekinci**, Arzu Celalifer: İran Nükleer Krizinde Avrupa Birliği’nin Rolü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 31

imzalamış ve 1970 yılında da onaylamıştır.²⁸⁶ Böylece barışçıl amaçlı nükleer enerji elde etmek istediğini belirtmiş ayrıca, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve silahsızlanma da bu antlaşmanın amaçları arasında gösterilmektedir.

Taraf olarak imzalamış olduğu tüm bu anlaşmalar çerçevesinde İran, barışçıl amaçlar ile nükleer faaliyetlerini yürütme hakkını elde etmiştir. ABD başkanı Nixon'ın döneminde(20 Ocak 1969 – 9 Ağustos 1974), İran ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki İsrail'den sonra en önemli müttefiki konumuna gelmiş ve bölgedeki çıkarlarını sürdürmesi açısından hayati bir önem kazanmıştır. ABD'nin Soğuk savaş döneminde en büyük düşmanı olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'ne karşı bölgede caydırıcı bir güç oluşturması gerekiyordu. Bu bağlamda büyük rol İran'a düşüyordu. Böylece ABD İran'ı bölgedeki caydırıcı olabileceği yönündeki düşüncesiyle desteklemiştir. Sonuçta İran bu dönemde Mısır ve İsrail ile birlikte ABD'nin bölgedeki en güçlü müttefiklerinden biri olarak yerini almıştır. Çünkü değinildiği üzere kapanan bir Soğuk Savaş dönemi vardı ve ABD bölgede SSCB'nin gücünü azaltıp kendi gücünü artırmak istiyordu. Bu sebeple İran'da nükleer çalışmalara destek veriyordu. Tüm bu gelişmeler ile birlikte ABD ve Batılı müttefikleri İran'da nükleer tesis kurmuşlardır.

ABD'nin İran'a nükleer enerji konusunda vermiş olduğu desteğin nedenlerinden biri olan SSCB tehdidinin yanı sıra bir başka neden olarak petrol fiyatlarının artışı gösterilebilir. 1973 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı sonrasında ortaya çıkan petrol krizi "petrol ihracatçısı olan İran'ın döviz rezervlerinde patlamaya ve İran ekonomisinde olağanüstü bir yükselişe neden olmuştur. Bu durumu gören İran Şahı, nükleer programı genişletme kararı alarak 2000 yılına kadar 23.000 MW'lık nükleer güç kapasitesi projesinin (petrol fiyatlarının artmasından sonra İran ekonomik bir gelişme yaşamıştır. Bu gelişme neticesinde Stanford Araştırma Enstitüsü bir rapor yayınlamıştır) gecikmeksizin başlatılması kararını almıştır. Bu projeyi bir an önce başlatmak maksadıyla Mart 1974 tarihinde de İran Atom Enerjisi Kurumu'nu kurmuştur. Bu gelişmeleri takiben, Avrupa ve ABD firmaları son derece karlı olan İran nükleer programına ortak olmak için birbirleriyle

²⁸⁶**Sahimi**, Mohammad: "Iran's Nuclear Program-Part I: Its History", *Payvand*, Ekim 2003, <http://www.payvand.com/news/03/oct/1015.html> ,(Erişim Tarihi: 08 Nisan 2015)

yarışmaya başlamışlardır.”²⁸⁷ Böylece ABD’nin başlattığı akımı Avrupa devletlerinin de devam ettirmesi zerine İnan’n nükleer programının gelişmesinde önemli rol oynamışlardır.

Rıza şah Pehlevi döneminde nükleer programların temelleri atılmıştır. İnan’da hiçbir şekilde nükleer silah üretme amacı güden bir açıklama yapılmamıştır. İnan’ın yapmış olduğu açıklamalar sadece yapılan çalışmalar elektrik üretilmesi gibi nükleerin barışçıl amaçlar için geliştirildiğine yönelik olmuştur.

10 Haziran 1978 yılında yani İnan İslam Devriminin gerçekleşeceği zaman dilimine yaklaşılırken ABD ve İnan arasında, nükleer işbirliği yapılması, ABD’nin İnan’ın nükleer programı için gerekli olan malzemeleri temin edilmesi ve uranyum yataklarının araştırılması için ABD desteği ve teknolojisi kullanılması ngrlen Nükleer Enerji Anlaşması imzalanmıştır. İnan yönetimi ise sonraki hedeflerini belirlemiş ve bu hedefler doğrultusunda Framatome tarafından Darkhovin’de Karon Irmağı ve Ahvaz’ın güneyinde olmak üzere iki nükleer reaktör ve bir güç santrali inşa edilecekti. Böylece bu bölgelerde yapımı planlanan reaktörlerin ve güç santralinin inşası başlanacaktı. Fakat devrimin olmasıyla birlikte bu program askıya alınmıştır. Çünkü Humeyni’ye göre İnan’ın nükleer enerjiye gereksinimi yoktu. Böylece şah yönetiminin, ülke petrolüne bağımlı olmaktan kurtulmak ve uluslararası arenada prestij kazanmak için yrttğu nükleer programı 1979 devriminin sonucunda askıya alınmıştır.²⁸⁸

şah döneminde ABD’nin ve Avrupalı devletlerin gerek hazırladıkları projeler ile gerek bilimsel ve teknolojik altyapı oluşturma gerek nükleer enerji eğitimi konusunda yapılan anlaşmalar gerekse tesislerin kurulmasında yardım etmeleri ile İnan’ın nükleer programının gelişmesinde katkıda buldukları açıktır. Fakat 1979 İslam Devrimi’nin gerçekleşmesiyle birlikte ABD yandaşı olan şah rejimi devrilmiş yerine ABD düşmanı olan bir Humeyni rejimi kurulmuştur. ABD bu olumsuz koşullar altında İnan’ın nükleer programının geliştirmesine destek vermesi

²⁸⁷ **Ekinci**, Arzu Celalifer: “İnan Nükleer Krizi”, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, 2009, s. 32

²⁸⁸ **Hüseyinoğlu**, Pınar: “İnan’ın Nükleer Programı ve Bölge Dengelerine Yansımaları”, *TASAM*, İstanbul 2007, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4007/iranin_nukleer_programi_ve_bolge_dengelerine_yansimasi, (Erişim Tarihi: 09 Nisan 2015), s. 364

beklenemezdi. Böylece ABD ve İran arasındaki ilişkiler, devrim öncesi ve sonrası tamamen farklılaşmıştır.

1979 yılında gerçekleşen “İran Devrimi sonrası Şah rejiminin devrilmesi ile birlikte ABD’nin İran’daki varlığı da sona ermişti. Bu, ABD için hem stratejik hem politik hem de ekonomik bir kayıp olmuştu. ABD öncülüğündeki Batı çıkarlarının İran’daki etkisinin devrim ile birlikte tersine dönmesiyle ortaya çıkan son durumda, gerek bölgede gerekse uluslararası sistemde güç dengesi Sovyetler lehine bozulmuş oluyordu. Zira İran’ın kaybı ABD için jeopolitik anlamda Sovyetler Birliği’ndeki gelişmeleri yakından takip etme olanağının yitirilmesi anlamına da gelmekteydi. Nitekim, 1979’da İran Devrimi ve Afganistan’ın işgali bölgedeki güvenlik sorunlarını bir anda arttırmıştır. ABD, Şah’ın düşmesiyle beraber istihbarat amaçlı çok sayıda üs ve tesisten mahrum kalmıştı. İran, Sovyet tehdidini önlemeye yönelik bir müttefik olmasının sona erdiği yetmemiş gibi, ABD karşıtı politikaları dolayısıyla, bu defa bizzat kendisi ABD açısından yeni bir tehdit hâline gelmişti. İran aslında yalnız ABD için değil, aynı zamanda tüm bölge ülkeleri için de bir tehdit oluşturmaktaydı.”²⁸⁹

1979 yılında gerçekleşen devrim anlaşılacağı üzere İran’ın nükleer çalışmalarına büyük darbe vurmuştur. Ayrıca nükleer anlamda yapılan tüm anlaşmalar ve ittifaklar bozulmuştur. Devrimle gelen Humeyni’nin düşüncesinde de zaten bunlar yer alıyordu. Çünkü ona göre nükleere sahip olmak demek yabancı ülkelere karşı bir bağımlılıktı ve dinen sakıncalı gördüğü nükleerin ne tesislerin tamamlanmasına ne de gelişmesine izin vermiştir. Zaten Humeyni nükleer programın gelişmesini izin verseydi de ABD bunu engellemeye çalışacaktı. Devrimden bir yıl sonra başlayan ve sekiz yıl süren Irak ile savaşı da hem ekonomilerinin bozulmasına hem de devrim öncesi gelen yatırımcıların ve Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü’nde çalışanların ülkeyi terk etmesine neden olmuştur. Böylece devrimle beraber gelen nükleer çalışmaların durdurulması 1980’lerin ortalarına kadar devam etmiştir.

1979 devriminden sonraki yıllarda İran-Irak savaşı başlamıştır. Irak ordusu savaşta Buşehr’deki santrali bombalamış ve İran’ın nükleer malzeme üretme yeteneğine zarar vermiştir. Böylece İran yönetimi İran’ın nükleer programını

²⁸⁹ Arı, Tayyar: “İran: Eski Dost Yeni Düşman”, *2023 Dergisi*, Eylül 2004, <http://www.2023.gen.tr/mart05/1.htm>, (Erişim Tarihi: 09 Nisan 2015)

tazelenmesini gündeme getirmiştir ve Amirabad'daki Nükleer Araştırma Merkezi'ne yeni fonlar ayırmıştır.²⁹⁰

Ayetullah Muhammed Hüseyin Beheştî, nükleer araştırmaları yapan kadroya İran'ın nihai amacının nükleer silah geliştirmek olduğunu söylemiştir. Irak savaşı İran'da büyük bir sosyal travma yaratmış, Irak'ın kimyasal silah kullandığı bu savaşta İran'ın yetersizliği anlaşılmıştır. Meclis başkanı ve silahlı kuvvetlerin komutanı sıfatıyla subaylarla konuşan Ali Ekber Haşimi Rafsancani İran-İrak savaşının kendilerine uluslararası hukukun sadece kâğıt parçalarından ibaret olduğunu öğrettiğini ve İran'ın da kimyasal biyolojik silahlara sahip olmayı düşünmesi gerektiğini söylemiştir. İran-İrak savaşı, olası bir savaşta İran'ın diğer uluslardan yardım göremeyebileceğini, yalnız kalabileceğini anımsatmıştır ve tam da bu nedenden ötürü İran, gerek konvansiyonel olarak gerekse kitle imha silahları yönünden kendi kendine yetmelidir inancı giderek yöneticiler arasında daha fazla destek bulmuştur.²⁹¹

Humeyni'nin ölümünden (3 Haziran 1989) sonra oy çoğunluğuyla Ali Ekber Haşimi Rafsancani cumhurbaşkanı seçilmiştir. Haşimi Rafsancani Humeyni döneminde gerek İran-İrak savaşında sona erdiren ateşkesi kabul etmesi için gerekse nükleer çalışmaların tekrar başlatılması konusunda Humeyni üzerinde oldukça etkili olmuştur. Böylece "Irak savaşından sonra, nükleer konudaki ilk girişim dönemin cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani tarafından gerçekleştirilmiştir. İran'ın nükleer politikasının değişmesinde Irak savaşı ciddi şekilde etkili olmuştur. Ayrıca hızlı nüfus artışı da daha çok enerji ihtiyacını doğuruyordu."²⁹²

1989 yılından sonra İran hükümeti askeri gücü ve kapasitesini arttırmak için çalışmalara başlamıştır. Bu doğrultuda ilk önemli adımı 22 Ocak 1989'da teknolojik, ticari, ekonomik ve bilimsel alanda işbirliği antlaşması imzalayarak Rusya ile yapmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla da anlaşmanın devamı için 1992'de nükleer işbirliği anlaşması imzalamıştır. Almanlar tarafından yapılmı başlatılan Buşehr

²⁹⁰ **İşbilen**, Evren: Nükleer Satranç: İran ve Nükleer Silahlanma Politikası, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 112

²⁹¹ **İşbilen**, s. 113

²⁹² **Hüseyinoğlu**, s. 365

nükleer santralının²⁹³ yeniden inşası 1995'te Rusya'ya verilmiştir. Bu sürecin devamında İran zamanla nükleer ilişkilerini genişleterek Almanya, Arjantin, İspanya, Çin, Kuzey Kore, Pakistan, Belçika ile işbirliğine girmiştir. Bu işbirliğinin sonucunda İran 20'den fazla nükleer tesise sahip olmuştur.²⁹⁴

Haşimi Rafsancani'nin cumhurbaşkanlığı döneminde ivme kazanan İran'ın nükleer programı üç stratejik amaca hizmet etmiştir. Öncelikle İran Irak savaşından büyük zarar görek çıkın İran nükleer program ile Irak'ın nükleer programı ve konvansiyonel silahları karşısında denge kurmayı amaçlamaktaydı. Bir diğeri İsrail'in sahip olduğu/olmaya çalıştığı nükleer kapasite karşısında İran'ın nükleer bomba üretmesi İslam dünyası için İsrail'e bir cevap olarak düşünölmekteydi. Son amaç ise, İran İslam dünyasının lideri ve Basra körfezinin baskın gücü olmak istemesiydi. Fakat bu hedef İran'ı bölgenin hakimi ABD ile anlaşmazlığa itmekteydi. İran ABD'nin bölgedeki geniş askeri varlığının kendisine bir saldırıyı mümkün kılacağından ciddi şekilde endişe etmekteydi. Sonuç olarak Rafsancani döneminde İran, Humeyni döneminin aksine nükleer programına hız vermiştir.

Mayıs 1997 yılında yapılan seçimlerin sonucunda Muhammed Hatemi cumhurbaşkanı (1997-2005) seçilmiştir. Hatemi döneminde nükleer faaliyetlerin sürölmesine devam edilmiştir. Bunda en önemli neden olarak bölgenin güvenlik açısından istikrarsız olduğuna inanmaları olmuştur.

Hatemi, İran ve ABD ilişkileri ile ilgili olarak CNN'e şunları söylemiştir; "ABD halkına ve ABD medeniyetine saygı duyuyorum. Bu iki medeniyetin arasında bir diyalog kurulması kolay olacaktır. 1979'daki ABD büyükelçiliği baskınında dolayı üzüntölüyüm. Ayrıca, ABD hükümetini yıkmak ya da zayıflatmak gibi bir niyetimizde yok. Bu konudaki söylemler ABD ve İran arasındaki ilişkilerin sonlandırılmasına yönelik olarak ortaya atılmaktadır. Bizim amacımız ABD ve İran arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi

²⁹³ İlk olarak Kraft Union şirketi ile temasa geçildi fakat ABD'nin baskıları sonucunda projenin tamamlanmasına Alman hükümeti de izin vermemiştir. Arkasından Arjantin sonra İspanya'ya teklif sunuldu ama yine ABD tarafından baltalanmıştır. Çünkü Buşehr reaktörünün tamamlanması için en azından parçalarını tedarik etmeye çalışan İran'ın her girişimi, her türlü nükleer kazanımlarından endişe etmiştir.

²⁹⁴ "İran Dış Politikasının Nükleer Program Çıkması", *TASAM*, Haziran 2011, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2215/iran_dis_politikasinin_nukleer_program_cikmazi, (Erişim Tarihi: 09 Nisan 2015)

ve düzeltilmesine yöneliktir.”²⁹⁵ Hatemi'nin yapmış olduğu açıklamalar ve tavırlarıyla ABD İnan arasındaki ilişkilerde bir yumuşama söz konusu olmuştur.

İnan'nın nükleer politikası Hatemi döneminde Batı-İnan arasındaki güvensizliği aşmak temelinde şekillenmiştir. Bu nedenle, İnan tüm uranyum zenginleştirme çalışmalarını durdurmuştur. Nükleer çalışmalar güven tesisi ile paralel yürütülmüş ve bu dönemde İnan, Avrupalıların ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun birçok isteğini olumlu yanıtlamıştır.²⁹⁶

Muhammed Hatemi'nin cumhurbaşkanlığı süresinin dolmasının ardından 2005 yılında Mahmud Ahmedinejad İnan cumhurbaşkanı (2005-2013) olmuştur. Ahmedinejad döneminde İnan'nın nükleer söylemi sertleşmeye başlamıştır. Ahmedinejad yönetimi uluslararası kamuoyu ile uzlaşma girişimlerinin ülkesine somut bir fayda getirmeyeceğine inanmaktadır. Ayrıca rejiminin güvenliği ancak siyasi ve askeri gücünü arttırarak sağlayabileceğine inanan İnan yönetimi nükleer silahlar elde edilmesi durumunda hiçbir gücün İnan'a saldırmaya cesaret edemeyeceğine inanmıştır.

Hatemi dönemindeki politika Ahmedinejad ile birlikte değişmeye başlamıştır. Bu dönemde İnan, Batıyla kendisi arasında güven tesis etme niyet ve iradesinden vazgeçtiği gözükmiştir. Çünkü Ahmedinejad'a göre Batılılar ve İnan arasındaki güven bunalımını çözmek mümkün değildir. Onlara göre nükleer bağlamındaki baskılar “emperyalist dayatmanın” ötesinde bir anlam ifade etmemektedir. Onlara, “Batılıların İnan'dan istekleri nükleer çalışmalarla bitmeyecektir. Eğer bugün nükleer isteklerini kabul edersek yarın insan hakları, demokrasi ve terörizm gibi farklı bir talep listesi ile karşımıza çıkacaklardır” görüşü hâkim olmuştur.²⁹⁷

ABD'nin önce Afganistan'a sonra Irak'a saldırılarının ardından sırada ülkesini hedef olarak gören İnan yönetimi, bu konuda caydırıcı olarak nükleer programı görmüş ve bu sebeple nükleer programda taviz vermek istememiştir. Böylece İnan kolay müdahale edilebilir bir ülke konumundan çıkacaktır.

²⁹⁵ “Transcript of interview with Iranian President Mohammad Khatami”, Ocak 1998, <http://edition.cnn.com/WORLD/9801/07/iran/interview.html>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015)

²⁹⁶ Keskin, Arif: “İnan Nükleer Krizi Nereye?”, *ORSAM*, Ekim 2013, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4759> (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015)

²⁹⁷ Keskin, *ORSAM*, Ekim 2013, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4759>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015)

İran'ın nükleer programı Hatemi döneminde uzlaşmacı tavırlar sergilerken Ahmedinejad döneminde köklü değişimlere uğramıştır. Hatemi zamanında her ne kadar İran'ın uranyum zenginleştirmeye yeniden başlayacağı iddiaları mevcut olsa da resmi olarak Ahmedinejad geldikten sonra bu söylemler eyleme dönüşmüş ve uranyum zenginleştirilmeye başlanmıştır. Ahmedinejad cumhurbaşkanı seçildikten sonra İran nükleer dosyasını yürüten kişi değişmiştir. İlimli olarak tanınan Hasan Ruhani'nin yerine daha muhafazakar ve radikal olarak bilinen eski İran Radyo Televizyon Kurumunun Başkanı Ali Laricani getirilmiştir. Laricani'nin Ahmedinejad'ın nükleer dosyasını taviz vererek değil de, radikal bir şekilde yürüteceği tahmin edilmekteydi ve bunun sonucu olarak da İran nükleer dosyası bir kriz haline dönüştürmüştür.²⁹⁸ Ayrıca, “Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın ilgili maddeleri gereği, nükleer teknolojinin barışçıl amaçlı olarak kullanılmasının, her ülkenin olduğu gibi İran'ın da hakkı olduğunu vurgulayan İran muhafazakâr yönetimi, İran'ın güvenliği, caydırıcılığı ve uluslararası arenadaki aktörlerden biri olunması açısından nükleerleşmenin vazgeçilmez olduğunu iddia etmektedirler.”²⁹⁹

Hasan Ruhani 2003-2005 yılları arasında nükleer görüşmelerde baş müzakereci olmuştur. Ahmedinejad gibi tartışmalı nükleer programının meşru olduğunu düşünmekte ve uranyum zenginleştirmeye devam etmek istemiştir.³⁰⁰ 3 Ağustos 2013 tarihinde ise Hasan Ruhani İran İslam Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı (2013-halen) seçilmiştir.

Ruhani Ahmedinejad'ın nükleer sorunda doğru istikamette olmadıklarını düşünmektedir. Ruhani'ye göre nükleer sorun aslında güven bunalımının ürünüdür ve bu problemi aşmak mümkündür. İran nükleer silaha sahip olma niyetinde değildir. Bu sebeple İran'ın dünyayla yaşadığı sorunları rasyonel bulmamakta ve bunların değişmesi gerektiğini düşünmektedir. Ruhani'ye göre İran'ın nükleer krizi, dünyayla

²⁹⁸ “İran'ın Nükleer Politikası, Direniş Ve Diplomasi”, *TASAM*; Haziran 2011, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2341/iranin_nukleer_politikasi_direnis_ve_diplomasi, (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2015)

²⁹⁹ **Topak**, Suat Tayfun: “Uluslararası Sistemde Nükleer Güç Dengesi: İran'ın Nükleer Programı ve Son Dönem Türk Dış Politikası Bağlamında Türkiye'nin Rolü”, *International Journal of Social Science*, Cilt 6, Sayı 5, 2013, s. 703

³⁰⁰ “İran'da Hasan Ruhani dönemi”, *Yurt Gazetesi*, Mart 2015, <http://yurtgazetesi.com.tr/m/dunya/iranda-hasan-ruhani-donemi-h39717.html>, (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2015)

kurduğu sorunlu ilişkilerin bir parçasıdır. Ona göre komşuları ve Batıyla güvenilir bir ilişki modeli geliştiren İran, nükleer çalışmalarında daha rahat olacaktır.³⁰¹

Ahmedinejad döneminde “BM Güvenlik Konseyi’nin daimi üye ülkeleri, Avrupa Birliği ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) ile yapılan müzakerelerde İran’ın nükleer sorun ile ilgili tutumu çok daha sert ve uzlaşmaz olmuştur. Ahmedinejad’ın sekiz yıllık cumhurbaşkanlığı süresi içinde bu sorunun çözümü çıkmaza girmiştir. Bir başka deyişle Ahmedinejad’ın nükleer sorunu konusunda ve dış ilişkiler alanında izlediği böyle uzlaşmaz ve sürekli çatışma çıkarıcı politika yaptırım rejiminin daha da sertleştirilmesine neden olmuş, böylece ekonomik durumun o kadar hızlı kötüleşmesinde Ahmedinejad’ın dış politikası ana rol oynamıştır.”³⁰² Fakat Ruhani döneminde özellikle nükleer müzakerelerde önemli adımlar atılmıştır.

Zaman içerisinde her ne kadar sekteye uğrasa da sürdürmeye devam ettiği nükleer program ile İran, nükleer bilim alanında İsrail ve Pakistan dışında bölgenin en güçlü alt yapısına sahip ülke konuma gelmiştir. Ayrıca İran liderlerinin genel söylemi, İran’ın nükleer programının barışçıl amaçlı kullanılacağı üzerine olmuştur. Fakat Ahmedinejad döneminde nükleer program daha çok güç gösterisi haline gelmiştir. Ama en önemli süreç Hasan Ruhani döneminde olmuştur.

3. İRAN’IN NÜKLEER PROGRAMINDA ABD ve İSRAİL

İsraili yetkililere göre nükleer sahibi bir İran, Saddam Hüseyinli bir Irak’tan daha tehlikelidir. Bu sebeple onlara göre durdurulması gereken ülke İran’dır. Fakat görünen o ki İsraili yetkililerine göre en büyük tehdit olan İran ABD’ye göre ikinci sırada yer almış ve 11 Eylül saldırılarından sonra önceliği Afganistan arkasından asıl düşman olarak gördüğü Irak’a saldırmış sonraki hedefinde İran olduğu ortaya çıkmıştır.

³⁰¹ Keskin, *TASAM*, Ekim 2013, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4759>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015)

³⁰² “İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad: Yükseliş ve Düşüşü”, Haziran 2013, http://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2013_06_14/Iran-Cumhurbaşkanı-Ahmedinejad/, (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2015)

Washington Post Şubat 2002 tarihli yayınlanan yazısında İsrail göre İran'ın Irak'tan daha büyük tehlike olduğunu ve bu konuda İsrail ABD yetkililerine uyarıda bulunma çabalarını ikiye katladığını belirtiyordu. Ayrıca yazının devamında İsrail Savunma Bakanı Binyamin Ben-Eliezer; İran'ın teröristleri desteklediği ve Irak'ın bir sorun olduğu ama İran'ın Irak'tan daha büyük bir tehlike olduğunu ve bunun nedeni de hem nükleer programı hem de Filistin'e silah yardımıyla bulunduğunu vurgulayan sözleri yer alıyordu.³⁰³

Nisan 2003 yılında Ha'aretz gazetesinde ise İsrail'in ABD büyükelçisi Daniel Ayalon'un şu sözleri yer alıyordu: "Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi İsrail için büyük bir fırsat yaratmıştır. Fakat bu fırsat yeterli değildir. Çünkü Suriye ve İran'dan gelen büyük tehditlerle karşı karşıyayız. İran'la başa çıkmak için ekonomik yaptırımlar uygulamak iyi bir yoldur. Ayrıca bir rejim değişikliği de söz konusu olmalıdır."³⁰⁴

Şimon Peres'in Haziran 2003 yılında Wall Street Journal gazetesinde yayınlanan yazısında: "Irak, Kuzey Kore ve İran şer ekseni olarak nitelendirilmiş olmasına rağmen İran diğer ülkelere göre daha tehlikelidir. Çünkü nükleer programı vardır. İran'ın kötü bir rejimle birlikte birde nükleer sahip olması kadar tehlikeli başka bir şey yoktur. Bu durumda ne İsrail ne de ABD İran'ın nükleer bir güce kavuşmasına izin vermeyecektir"³⁰⁵ şeklinde vurgulamıştır.

11 Eylül saldırılarından sonra İran ve ABD arasındaki ilişkilerde yumuşama ve iyileşmeye gidileceği varsayımları ortaya atılmıştır. Çünkü İran bu saldırıları kınamış, Afganistan'a karşı başlatılan hareketle ilgili sert çıkışlardan özellikle kaçınmış, hatta ABD askerlerinin saldırıya uğramaları halinde kendi hava sahasından tahliye edilmelerine izin verme gibi takındığı tutumlar etkili olmuştur.³⁰⁶

İran'ın ABD'ye karşı olan bu olumlu tavrından sonra ABD Başkanı Bush'un 29 Ocak 2002'de yaptığı konuşmada İran'ı, Irak ve Kuzey Kore ile birlikte "şer

³⁰³ **Sipress**, Alan: "Israel Emphasizes Iranian Threat", Şubat 2002, *Washington Post*, <http://www.unitedjerusalem.org/index2.asp?id=77133&Date=2/8/2002>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015)

³⁰⁴ "Ambassador to U.S. calls for 'regime change' in Iran, Syria", *Ha'aretz*, Nisan 2003, <http://www.haaretz.com/news/ambassador-to-u-s-calls-for-regime-change-in-iran-syria-1.11680>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015)

³⁰⁵ **Peres**, Shimon: "We Must Unite to Prevent An Ayatollah Nuke", *The Wall Street Journal*, Haziran 2003, <http://www.wsj.com/articles/SB105650153380738000> (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015)

³⁰⁶ **Gürkan Aslı/Beriş**, Yakup: "Türk-Amerikan İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler", *TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu*, Temmuz 2002, <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/28398.pdf>, (Erişim Tarihi: 09 Nisan 2015) s. 25

ekseni” olarak nitelemesi iki ülke arasındaki ilişkilerin tekrar kopmasına neden olmuştur.³⁰⁷ Çünkü Irak ve Kuzey Kore’den sonra İran’da ABD’nin gözünde tehdit bir başka ifade ile bölge ve dünya barışına bir tehdit olarak görülmesi ve İran’a karşı olası bir saldırının söz konusu olması etkili olmuştur. Birde bu tehdidin nükleer silaha sahip olmaya çalışması ortamı daha da gerginleşmesine yol açmaktadır.

İsrail’in her ne kadar ABD’nin Irak’a karşı bir operasyon yapmasını ilk başta istemese de, bir önceki bölümde de izah edildiği üzere, daha sonradan bu operasyonu desteklemiş ve Bush yönetiminin yanında yer almıştır. Bunda tabii Bush’un Ulusa Sesleniş konuşmasında şer eksenini olarak atfettiği ülkelerin içinde İran’ın da bulunmasının etkisi büyük olmuştur. Çünkü buradan İsrail şunu anlıyordu; sırada İran var.

İran’ın, İsrail için büyük tehdit olarak algılanmasının temel nedeni İran’ın nükleer programı olmuştur. Çünkü nükleere sahip bir İran bir gün İsrail’e saldırma ihtimalinin olması anlamına geliyordu ve İsrail, ABD yönetiminin bu konuda strateji geliştirmesini istiyordu. İsrail Başbakanı Ehud Olmert’in 24 Mayıs 2006 tarihindeki Kongre’de yaptığı konuşmada şunları dile getirmiştir: “İran nükleer silah edinme eşiğinde duruyor. İran’ın bu silahlara sahip olması demek tüm dünyanın tehlike altında olduğu demektir. Dünya barışına ve güvenliğine karşı tehdittir.”³⁰⁸

İran’ın nükleer programı İsrail açısından değerlendirildiğinde aslında İsrail Ortadoğu’da nükleer silahlara sahip tek ülke olmak ve özellikle kendi güvenliğini sağlamak amacıyla istemektedir. Bu savına örnek olarak İsrail 1981 yılında nükleer silah üretmeye çalışan Irak’ın Osirak nükleer tesislerini havadan bombalayarak imha ettiğini verebiliriz. Ayrıca özellikle Ahmedinejad’ın İsrail hakkındaki sert söylemleri İsrail için en büyük tehdit olarak İran’ı görmesine sebep olmaktadır. İsrail İran’ın nükleer programıyla ilgili olarak gerek BM’de gerekse yapmış olduğu açıklamalarda İran’a karşı ağır yaptırımların uygulanması gerektiği, hatta askeri müdahale dahil her türlü seçeneği kullanılması gerektiğini söylemiştir.³⁰⁹

³⁰⁷ **Gürkan ve Beriş**, Temmuz 2002, <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/28398.pdf>, (Erişim Tarihi: 09 Nisan 2015) s. 25

³⁰⁸ “Israel PM Olmert Addresses Congress”, *Washington Post*, Mayıs 2006, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/05/24/AR2006052401420.html>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015)

³⁰⁹ **Kural**, Muzaffer: “İran’ın Nükleer Programına Ortadoğu Ülkelerinin Yaklaşımları ve Ahmedinejad’ın Türkiye Ziyareti”, *ORSAM*, Aralık 2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1338>, (Erişim Tarihi: 09 Nisan 2015)

İsrail'in 2009 yılının son aylarında yapmış olduğu değerlendirmelere göre İran'ın zayıf bir ekonomiye ve kırılğan bir siyasi yapısının olduğunu dile getirmiştir. Bu neden İsrail'e göre BM'nin uygulayabileceği sert yaptırımlar karşısında İran rejimi zorlanacaktır. Ayrıca İsrail, İran'ın atom bombası yapabilecek kapasiteye geldiğini ileri sürmektedir.³¹⁰

İsrail gizli servisi olan MOSSAD yetkililerine göre ise, İsrail, İran'ın nükleer silah geliştirdiğine inanmaktadır. Bunun için Tahran'ın nükleer programını durdurmak için önce diplomatik yollar denenmiştir. Örneğin, üçüncü ülkeler üzerinden İran'ın ruhani lideri Ayetullah Ali Hamaney'e ve Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad'a nükleer çalışmaları durdurmaları için onlarca mesaj iletmışlerdir. Fakat tüm bunların yanında Mossad, İran'a karşı verdiği "savaşı" kazanmak için uluslararası desteğe ihtiyacı olduğunu bilmekteydi ve bu nedenle bir yandan da AB ülkelerinde lobi yapmaya başlamıştır.³¹¹

İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu Kudüs'te David Citadel Oteli'nde yabancı basın mensupları için düzenlediği basın toplantısında şunları dile getirmiştir: "Ekonomik yaptırımların askeri seçenikle desteklenmediği takdirde, İran'ın nükleer programından vazgeçmeyecektir. İran'ın amacı nükleer silah üretmek... İran, ancak askeri bir saldırı tehdidi altında olduğunu fark ettiği zaman bu gelişmeleri durdurmuştur. Eğer inandırıcı bir askeri seçenek ortaya konursa, bunu kullanmanız gerekmeyecektir."³¹²

İran'da yaşanan 1979 devriminden sonra "ABD, İran'ın nükleer silahlara kavuşmasını engellemek için güçlü nedenlere sahip olduğu aşikârdır. İsrail'de aynı şekilde İran'ın Körfez'e hakim olmasını istememektedir. Zira bu bölgesel bir güç uzun dönemde stratejik bir tehdit haline dönüşebilirdi. İran nükleer çalışmalarında tam nükleer yakıt çevrim teknolojisine ulaşmaya çalışmakta ve bu İran'a eğer arzu ederse nükleer silah geliştirme şansı verecektir. İran aynı zamanda İsrail dahil olmak üzere komşularına karşı

³¹⁰ **Erkmen**, Serhat: "Wikileaks Sızıntılarında ABD-İsrail İlişkileri", *ORSAM*, Aralık 2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1314>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015)

³¹¹ "MOSSAD'ın Suikast Şifreleri", *Milliyet*, Temmuz 2012, <http://www.milliyet.com.tr/mossad-in-suikast-sifreleri/dunya/dunyadetay/10.07.2012/1565069/default.htm> (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015)

³¹² "Netanyahu'dan İran'a Askeri Seçenek Mesajı", *Hürriyet*, Ocak 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/16739994.asp>, (Erişim tarihi: 23 Nisan 2015)

nükleer başlıkları gönderebilecek füzeler üzerinde de çalışmaktadır. Bu nedenle İsraililer İran'a hayati bir tehdit gözüyle bakmaktadırlar.³¹³

İran yönetimi, gündemde olan programın nükleer yakıt geliştirme programı değil nükleer yakıt araştırma programı olduğunu ileri sürmekte ve bu programın ülkenin enerji ihtiyaçlarına yönelik olduğunu iddia etmektedir. Fakat bu durum başta ABD ve İsrail olmak üzere batı dünyasında inandırıcı gelmemiştir. Çünkü nükleer yakıt geliştirme programı bilim dünyasında nükleer silah geliştirme programının bir basamağı olarak görülmektedir.³¹⁴

Humeyni döneminde her ne kadar ABD ile İran arasında Şah dönemine göre bir düşmanlık olsa da Hatemi dönemiyle birlikte ABD ve İran arasında barış rüzgarları esmeye başlamıştı.

Aralık 1997 ortasında Hatemi'nin ABD ile daha yakın ilişkiler kurulması çağrısı yapmasının hemen ardından, İsraili yetkililer bu girişimi boğmak için harekete geçtiler. Ha'aretz'in bildirdiğine göre, ABD'nin İran'a yönelik bir politika değişikliği içine girmesi haberleri gelince İsrail Washington'a endişelerini ifade etmiştir. Ayrıca Başbakan Netanyahu AIPAC'tan böyle bir politika değişikliğini önlemek için derhal Kongre üzerinde faaliyetlere başlamasını istemiştir ki AIPAC'ta İran'la ABD ilişkilerinin kademeli olarak geliştirilmesinden yana değildi.³¹⁵

Humeyni rejiminden sonra İran ABD ile ilişkilerini Hatemi döneminde düzeltmeye çalışsa da başarılı olunamamıştır. İsrail için en büyük sorularından biri İran'ın nükleer programı ile ilgili olarak İran ABD ile masaya oturmayı kabul etmesine rağmen bu durum İsrail ve Yahudi lobisi tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Ayrıca İran'ın kitle imha silahı geliştirme veya sahip olmak adına çabası olmadığını da belirtmiştir. Kısaca, Hatemi ABD ile ilişkilerini düzeltmek için diyalog kurmayı kabul etmiş ama gerek Bush yönetimi gerekse İsrail ve Yahudi lobisi tarafından böyle bir anlaşma söz konusu olmamıştır.

Ahmedinejad döneminde ise ABD İran ilişkileri tekrar bozulmaya başlamıştır. Ahmedinejad'ın İsrail'in varlığı ile ilgili olarak "İsrail'in haritadan silinmesi"

³¹³Mearsheimer and Walt, 2009, s. 345

³¹⁴Silahçioğlu, Doğu: ABD/İsrail-İran Denklemi ve Türkiye, İstanbul, Günizi Yayıncılık, 2006, s.23

³¹⁵Silahçioğlu, s. 357-358

konusunda yapmış açıklamalardan dolayı İsrail rahatsızlığını dile getirmiştir.³¹⁶ İran yönetiminin bu şekilde İsrail'in varlığını reddeden açıklama yapmış olması iki ülke arasındaki gerginliğin tırmanmasına neden olmuştur.

Ahmedinejad, "İran'ın, nükleer denetlemeler konusunda UAEA ile ipleri koparmasının ve İsrail'in Avrupa'ya taşınması gerekiyor"³¹⁷ diye söylemleri olmuştur. Ahmedinejad'ın özellikle UAEA ile bağların koparılması istenmesi "Nükleer enerji acaba barışçıl amaçlar dışında mı kullanılmaya başlanıyor?" sorusunu akıllara gelmiştir.

Mart 1997 yılındaki AIPAC kongresinde İsrail İçin Hristiyan birliği adlı örgütün başkanı olan Pastor John Hagee şunları dile getirmiştir: "Yıl 1938'dir, İran Almanya'dır ve Ahmedinejad yeni Hitler'dir. Biz İran'ın nükleer tehdidini durdurmak ve İsrail'in yanında dimdik durmak zorundayız."³¹⁸

İsrail İran'ı bir düşman olarak görmesinin nedenleri arasında Hizbullah'a vermiş olduğu desteği söyleyebiliriz. İsrail'in işgal ettiği Güney Lübnan'dan çıkartmak için kurulan Hizbullah (Arapça Allah'ın Partisi), İran tarafından desteklenmektedir. Bu konuya örnek olarak İran Devrim Muhafızları Komutanı Muhammed Ali Caferi'nin yapmış olduğu bir konuşma verilebilir. "Caferi, Hizbullah'ın İsrail'e misilleme olarak düzenlediği saldırı hakkında, Hizbullah'ın Siyonist rejime cevabı, İran'ın da cevabı demektir."³¹⁹ İran'ın, İsrail'e karşı eylemler düzenleyen terör örgütüne destek vermesi iki ülke arasındaki gerginliğin nedenleri arasında yer almıştır. Kısaca, İran'ın Hizbullah taraftarını desteklemesi İsraili yetkililer ve Yahudi lobisi tarafından hoş karşılanmamıştır.

İngiliz Daily Telegraph gazetesinde George Bush şu sözleri yer almıştır: "Eğer İsrail'in lideri olsaydım, İranlı bazı Ayetullahların ülkemizin güvenliğiyle ilgili açıklamalarına kulak verirdim. İran'ın nükleer silaha sahip olmasından kaygı duyardım. İsrail bizim müttefikimiz, bu ülkeyi destekleyeceğimiz yolunda güçlü

³¹⁶ "Iranian President at Tehran Conference: 'Very Soon, This Stain of Disgrace [i.e. Israel] Will Be Purged From the Center of the Islamic World – and This is Attainable", *The Middle East Media Research Institute*, Special Dispatch Series, No: 1013, Ekim 2005, <http://www.memri.org/report/en/0/0/0/0/0/1510.htm>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015)

³¹⁷ Çebi, s. 251

³¹⁸ "Christians for Israel", *Jerusalem Post*, Mart 2007, <http://www.jpost.com/Christian-News>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015)

³¹⁹ "Hizbullah'ın cevabı İran'ın cevabı demek", Ocak 2015, <http://www.pressmedya.com/haber/19563/hizbullahin-cevabi-iranin-cevabi-demek>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015)

taahhütlerimiz var. Güvenliği tehdit edilirse, İsrail'i destekleriz.”³²⁰ Bush bu sözleri ile İran'a karşı olası bir İsrail saldırısında ABD'nin arkasında olduğu anlaşılabilir.

Önemli Yahudi teşkilatlarından biri olan AIPAC'ın yıllık toplantısında ise gündem maddeleri şu şekilde olmuştur: “ABD İran'ın nükleer programını durdurmak için elindeki tüm araçları kullanmalıdır. Nükleer programını geliştirmeye çalışan bir İran daha çok yaptırımlarla karşı karşıya kalmalıdır.”³²¹

İran'a karşı savaş taraftarı olan “AIPAC'ın İran'ın ABD'ye karşı politikasını etkilediğinin çok iyi gösteren bir hadise, Mart 2007 ortasında meydana gelmiştir. Bu sırada Kongre, Pentagon bütçe tasarısına Başkan Bush'un İran'a saldırmadan önce Kongreden onay almasını şart koşan bir madde eklemeye çalışıyordu. Irak savaşında meydana gelenlerin ışığında böyle bir önlem Kongre'de büyük bir çoğunluk tarafından isteniyordu ve Kongre'nin anayasal yetkileriyle de uyumluydu. Ancak AIPAC bu ilave maddeye muhalefet etmiştir. Çünkü bu önlem İran'a karşı savaş seçeneğinin pratikte masadan kaldırılması anlamına geliyordu. AIPAC Kongre salonlarında bu konuda kendi görüşüne destek aradı ve sonunda İsrail yanlısı temsilcilerin yardımıyla ilave madde bütçe tasarısından çıkarılmıştır.”³²²

ABD'nin İran'da amacı rejim değişikliğini istemesidir. ABD'nin bu amaçlı politikasının ön adımı kuşatma, tecrit ve baskıdır. ABD İran çevresindeki ülkelerde askeri üsler elde ederek İran'ı kuşatmayı; bu ülkeler üzerinde etkisini artırarak İran'ı tecrit etmeyi; bu ülkelerin İran'la olan ilişkilerini yönlendirerek İran'ı baskı altında tutmayı amaçlamaktadır.³²³

ABD'nin nükleer bir İran'ın ortadan kaldırılması için aslında savaş iyi bir araç değildir. Çünkü Ortadoğu'da zaten bir savaş yaşamıştı ve sonuçlarını tüm dünya görmüştü. Ayrıca yeni bir savaşı kaldırabilecek ne bir ekonomik gücü ne de kamuoyu desteği söz konusunu olabilirdi.

İran'ın nükleer programı geliştirilmesi ile ilgili olarak İran'la bir diyalog kurmak stratejisi başta olmak üzere birçok yöntem ortaya atılmıştır. Fakat ABD

³²⁰ Çebi, 248

³²¹ Rosner, Shmuel: “AIPAC conference focuses on Hamas and Iran”, *Ha'aretz*, Mart 2006, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/aipac-conference-focuses-on-hamas-and-iran-1.181995>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015)

³²² Mearsheimer and Walt, 2009, s. 371

³²³ Silahçioğlu, s. 99

yönetimi özellikle Clinton ve Bush yönetimlerinde İran'la ABD arasında nükleer program konusunda diyalog yolu başarısız olmuştur. Çünkü gerek Clinton gerekse Bush yönetimlerinde İsraili liderler, İran'ın kendisi ve ABD için artan bir tehdit olduğunu dile getirmiştir.

İran'ın nükleer silahlarının engellenen en iyi yolu olarak bu ülkeyle diplomatik ilişkiler kurmak olarak düşünülmektedir. Ayrıca ABD ile ilişkilerini normalleştirmeye çalışmaktadır. İran'da rejim değişikliği bir başka deyişle ABD yanlısı bir rejim yerleştirmek aslında İran'ı bir an önce nükleer silahlara ulaşması için daha da kışkırtmak demektir. Çünkü İranlılar, tıpkı ABD ve İsrail gibi, nükleer silahların bir devletin kendini savunabilmesinin en iyi yolu olduğu gerçeğini görüyorlar. Ayrıca İran'la çatışma değil de diyalog stratejisinin kurulmasının istenmesinin bir başka nedeni olarak önleyici savaşın artık çok cazip olmayan bir alternatif olarak görülmesidir. ABD İran'ın sahip olduğu nükleer tesisleri imha etme gücüne sahip olsa dahi, Tahran onları tekrar inşa edecektir ve yeni bir saldırıya karşı güçlenmekle birlikte mümkün olan yer ve zamanda intikamını alacaktır. Tüm bunlar ile birlikte aslında İranlı liderler İran nükleer tesislerini pazarlık masasına yatırmaya ve İsrail'le bir arada yaşamayı kabul etmeye hazır olduğu dile getirmiştir. Fakat bu fırsatlara rağmen İsrail ve Yahudi lobisi, Clinton ve Bush yönetimlerinin İran'la diyaloga geçmesini önlemek için ellerinden geleni yapmışlar ve bunda her defasında da başarılı olmuşlardır. Ayrıca İsrail'de İran konusunda sertlik yanlısı olarak tanınan Ephraim Sneh bu durumu çok net izah etmiştir; biz buna (ABD-İran diyaloguna) karşıydık...Çünkü ABD'nin çıkarları bizim çıkarlarımızla uyuşmuyordu. Yahudi lobisi bu konuda da İsrail'in istediği gibi hareket etmiştir.”³²⁴

Obama yönetiminde durum tam tersini göstermiştir. Savaş isteyen bir Bush yönetiminin aksine Obama diyalog yöntemini tercih etmiştir. “Obama yönetiminin en can sıkıcı konularından biri hiç şüphe yok ki İran'ın nükleer programı hakkındaydı. Bu dönemde, İran'ın barışçıl amaçlarla nükleeri kullanmasına izin verilmiş ve bu konuda kırmızı çizgiler belirlenmiştir. Fakat nükleer silahları üretmesi

³²⁴Mearsheimer and Walt, 2009, s. 351-352,358

ve bunu HAMAS ve Hizbullah gibi terör örgütü gruplarına transfer etmeye kalkışması

kırmızı çizgilerin ihlali olarak değerlendirilmiştir.”³²⁵ Söz konusu yönetim İsrail ve Yahudi lobisinin etkisinden uzaklaşarak İran’la nükleer müzakereler başlatmıştır. Bu konu detaylı olarak sonraki bölümlerde ele alınacaktır.

İsrail ve Yahudi lobisi ABD’nin hiçbir şekilde İran ile uzlaşma yoluna gitmesini istememiştir. Birçok defa diyalog için adım atan İran, İsrail ve Yahudi lobisinin devreye girmesiyle geri çevrilmiştir. İsrail ve lobinin tek istediği İran’la bir anlaşma ya da müzakere değil, tamamen nükleersiz bir İran ki bu olmuyorsa İran’a karşı bir savaştır. Irak Savaşı’nda ABD’nin yanında olan İsrail, İran’ın nükleer konusunda ABD’yi yanında göremiyor ve istediğini alamayan bir İsrail ve Yahudi lobisi söz konusu.

4. NÜKLEER KRİZ

İran’da yaşanan devrimden önce batılı ülkelerin İran’a nükleer konusunda vermiş olduğu desteği devrim sonrasında görmek zor olmuştur. Bunda ABD’nin etkisi büyüktür. Çünkü ABD nükleer bir gücü olan İran’ı öncelikle hem kendi hem de en önemli müttefiki olan İsrail daha sonra da dünya güvenliği için istemiyordu. Bu sebeple devrim sonrasında batılı devletlerin nükleer programı geliştirmek için İran’la yapmış olduğu anlaşmalar sekteye uğramış hatta bazıları yarım bırakılıp iptal edilmiştir. Buna da örnek olarak devrim öncesinde Almanlar tarafından başlatılan fakat devrim sonrasında Rusya’ya verilen Buşehr nükleer santralının inşasını verebiliriz.

Ocak 1995 tarihinde Alman şirketi tarafından yarım bırakılan Buşehr tesislerinin Rusya tarafından tamamlanması, İranlı yüksek lisans ve doktora öğrencisinin Rusya’da nükleer alanda eğitiminin sağlanması ve nükleer alanda bilimsel ve teknolojik işbirliği yapılmasını öngören İran Atom Enerjisi Kurumu ile Rus Atom Enerjisi Bakanlığı arasında kapsamlı bir nükleer işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Buşehr tesisleri, BM’nin nükleer gözlemcisi olan UAEA’nın denetime açık olacaktır.

³²⁵Edelman, Eric S./ Krepinevich Jr, Andrew F./ Montgomery, Evan Braden: “The Dangers of a Nuclear Iran”, *Foreign Affairs*, Temmuz 2012, <https://www.foreignaffairs.com/articles/persian-gulf/2011-01-01/dangers-nuclear-iran>, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2015)

İran ve Rusya, uranyum zenginleştirme tesisinin yapımı konusunda anlaşmışlardır. Bu duruma en büyük tepki ABD'den geldi ve Clinton yönetimi, anlaşmayı feshetme konusunda Rusya'yı ikna etmeye çalışsa da Rus yönetimi bu çağrıya hem 1 milyar dolarlık bir gelir elde edeceği hem de İran'ın nükleer alandaki faaliyetlerini de kontrol edebilme yeteneğine sahip olacağı için olumlu yanıt vermedi. Bu dönemden sonra İran'ın nükleer programının bir krize dönüştüğünü söyleyebiliriz.³²⁶ Kısaca Rusya tarafından yapımı tamamlanan Buşehr nükleer santrali özellikle ABD ve İsrail tarafından nükleer silahlanma adımı olarak değerlendirilmiştir.

Rusya'nın Ortadoğu üzerinde etkili olmasını istemeyen ABD, bir de İran'ın nükleer programı konusunda yardım etmesi endişelerini daha da arttırıyordu. Soğuk Savaş döneminden yeni çıkan bir dünya ve bunun galibi olan bir ABD vardı. Her zaman Ortadoğu üzerinde bir etkisi olmasını isteyen ve SSCB yayılmacılığına karşı bölgedeki ülkelerle diyaloga geçmeye çalışan bir başka ifade ile bölge ülkelerini etkisi altına almaya çalışan ABD, Rusya'nın İran'la işbirliğini yapmasını engellemeye çalışsa da başarılı olamamıştır.

14 Ağustos 2002 yılında Ulusal Direniş Konseyi'nin Dış Politika Komisyonu üyesi Ali Rıza Caferzade Natanz ve Arak'taki iki gizli nükleer tesisi ile ilgili açıklamaları şu şekilde olmuştur: "İran'ın ana nükleer tesisi Busehr nükleer tesisidir fakat gerçekte pek çok gizli nükleer program vardır ve UAEA'nın bundan haberi yoktur. Bu gizli projelerden biri Atom Enerjisi Örgütü'nün Natanz nükleer tesisi diğeri 1996 yılında İran Atom Enerjisi Örgütü tarafından inşaatına başlanan Ağır Su projesi olan Arak atom tesisidir. Bu iki proje şimdiye kadar gizli tutulmuştur."³²⁷

Ali Rıza Caferzade'nin bu açıklamaların ardından ABD, İran'ı nükleer silah yapmaya teşebbüs etmekle suçlamış ve nükleer kriz süreci başlamıştır.³²⁸ Başta ABD olmak üzere diğer ülkeler İran'ı Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nı (NPT- Non-Ploriferation Treaty) ihlal etmek ve nükleer füzeler

³²⁶Hüseyinoğlu, s. 366

³²⁷ "New Information on Top Secret Projects of The Iranian Regime's Nuclear Program: Remarks by Alireza Jafarzadeh U.S. Representative Office, National Council of Resistance of Iran", Ağustos 2002, <http://www.iranwatch.org/library/ncri-new-information-top-secret-nuclear-projects-8-14-02>, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2015)

³²⁸ **Aldemir**, Miraç: "İran'ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar", *Akademik Perspektif*, Ocak 2012, <http://akademikperspektif.com/2012/01/10/iranin-nukleer-cabaları-hedefler-tartismalar-ve-sonuclar/>, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2015)

geliştirmekle suçlamıştır.³²⁹ İran'ın sahip olduğu zengin petrol ve doğal gazların yanı sıra, Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'ndaki stratejik konumu, İran'a "nükleer devlet" olmanın ötesinde bir anlam kazandırmaktadır. İran'ın bölgesel güç olabilme amacıyla geliştirdiği nükleer silahlarını, sahip olduğu uzun menzilli balistik füze sistemleriyle kullanma olasılığı, uluslararası camiada büyük bir tehdit olarak algılanmaktadır.³³⁰

Yaşanmakta olan kriz, Ali Rıza Caferzade'nin Washington D.C.'de düzenlenen bir basın toplantısında İran'ın gizli projeleri hakkında bilgiler vermesi ile başlamıştır. Çünkü Arak'taki Ağır Su üretim tesislerini ve Natanz'da uranyum zenginleştirme tesislerini taraf olduğu UAEA'na belirtmeden inşa etmiştir.

Caferzade'nin açıklamaları dünyada tepkiyle karşılanması sonucunda, AB ile İran arasında bir dizi görüşmeler gerçekleşmiştir. İran taraf olduğu NPT anlaşmasını ileri sürerek elde ettiği enerjiyi sivil amaçlar için kullanmakta herhangi bir sakınca olmadığını ileri sürse de, başta ABD olmak üzere diğer küresel aktörleri ikna edememiştir. Çünkü, inşa etmeyi planladığı tesisleri daha ilk aşamasından UAEA'na bildirmekle yükümlü olan İran'ın, sahip olduğu nükleer programının bazı aşamalarını gizlemesi, mevcut kuşkuları ortadan kaldıramamıştır.³³¹

İran ile İngiltere, Fransa ve Almanya (AB üçlüsü) arasında nükleer sorunun diplomatik yolla çözmeye çalışmaktadır. Yapılan müzakereler sonucunda ise İran gönüllü olarak nükleer silah üretiminin önemli bir aşaması olan uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmuştur. Ayrıca UAEA tarafından her tesisin, her faaliyetin denetleyebileceğine hükmeden NPT'nin Ek Protokol'ü Ekim 2003 yılında imzalamıştır. Fakat bunun üzerine UAEA'nın Mısırlı başkanı Muhammed El Baradey, İran'ın beklenenden daha az işbirliği yaptığını ve daha çok işbirliği yapması gerektiği açıklamıştır.³³² İran'a karşı güvensizliği vurgulayan bu

³²⁹ **Dalar** Mehmet: "İran'ın Nükleer Programı: Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, No 24, 2008, http://www.asosindex.com/journal-article-abstract?id=1516#VXb2qc_tmko, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2015) s. 282

³³⁰ **Aydın Dilek/Tekbıyık**, Arif: "İran Nükleer Programının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2007, s. 112

³³¹ **Aydın ve Tekbıyık**, s. 112

³³² **Hüseyinoğlu**, s. 367

açıklamalardan sonra İran, Haziran 2004 yılında Natanz nükleer araştırma tesisindeki UAEA mühürlerini kırmıştır.³³³

AB ülkeleri sorunu İran'a yönelik bir askeri operasyon yerine diplomatik yollarla çözmeye çalışmak istemektedir ve bu yolda adım atmıştır. Bu sebeple 2003-2006 yılları arasında AB üçlüsü ile İran arasında müzakereler yapılmıştır.

2005 yılında Cumhurbaşkanlığı görevine gelen Ahmedinecad'ın da Batı karşıtı tutumu ve nükleer araştırma faaliyetlerindeki uzlaşmasız tavrındaki kararlılığı, nükleer diplomasiyi tekrar çıkmaza sürüklemiştir. İran yönetiminin, uranyum zenginleştirme faaliyetlerine yeniden başladığını açıklaması İran ile AB üçlüsü arasındaki müzakerelerin kesintiye uğramasına neden olmuştur.³³⁴ İran ile AB üçlüsü arasındaki müzakerelerin sekteye uğramasının diğer nedeni ise zenginleştirme ile ilgili faaliyetlerini kendi rızası ile askıya alması karşılığında İran'ın iktisadi ve siyasi beklentilerini AB'nin tamamen karşılamakta yetersiz kalışının tasdik edilmesiydi. Böylece, AB ile İran arasında olan müzakerelerde istenilen olmayınca, AB, kendi içerisindeki bir dizi görüşmeden sonra, İran'ın nükleer dosyasını BMGK'ya götürmesi için UAEA'ye yolu açmıştır.³³⁵

04 Şubat 2006 tarihinde UAİK Yönetim Kurulu, İran'ın dosyasını BM Güvenlik Konseyi'ne sevk etme kararı almış ve İran'ın dosyasının UAİK platformundan çıkarılıp tüm uluslararası sistemi ilgilendiren BM Güvenlik Konseyi'ne sevk edilmesini öngören bu kararın krizin gelişiminde önemli etkileri olmuştur. Karar sonrasında İran'ın verdiği sert tepkiler, önceleri etki alanı sınırlı olan (İran ile Batı arasında) uluslararası bir sorununun etki alanını genişletmiştir. Bu bağlamda yaşanan karşılıklı restleşmeler, sorunun uluslararası sistemin tamamını etkileyen bir kriz boyutuna dönüşmesinde oldukça etkili olmuştur. Ahmedinejad, İran'ın dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne sevki halinde uzlaşıdan uzaklaşacağını açıklaması, sorunu uluslararası krize dönüştüren temel unsurlardan birisi olmuştur.³³⁶

³³³ Dışişleri Bakanlığı, "İran'ın Nükleer Programına İlişkin Son Gelişmeler Hakkında Bilgi Notu", Haziran 2010, http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/Iran_Haziran_2010.pdf, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2015), s. 1

³³⁴ Aydın ve Tekbıyık, s. 112

³³⁵ Kibaroğlu, Mustafa: "İran'ın Nükleer Güç Olma İddiası ve Batı'nın Tutumu: Şah'a Destek, Mollara Yasak", *Akademik Ortadoğu*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 83

³³⁶ Özdemir, Atasay: "Uluslararası Sistemdeki Etkin Aktörlerin İran'ın Nükleer Programına Yaklaşımları", Doktora tezi, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 145

ABD'ye göre İran nükleer programını barışçıl amaçlarla yürütmediği aksine çalışmalarını nükleer silah üretmeye yönelik olduğuna inanıyordu. Bu sebeple ABD konunun başından beri istediği BM'ye taşınmasını istiyordu. AB ile yapılan müzakereler tıkanınca ABD'nin isteği olan İran nükleer sorununda BMGK süreci başlamış oldu. "29 Mart 2006 tarihinde nükleer krize ilişkin olarak her ne kadar kararın bağlayıcı niteliği olmasa da ilk karar alınmış ve bu karara göre İran'ın uluslararası barış ve güvenliği tehdit olarak nitelendiren ifadenin değiştirilmesi ve İran'ın nükleer faaliyetlerini durdurması söz konusuydu. İran sorununun BMGK'ya taşınması İran'a yönelik yaptırımların askeri müdahaleye dönüşebilmesi demektir"³³⁷ ki bu sebepten ötürü aslında Ahmedinejad konunun BM'ye taşınmasını istemiyordu.

2006 yılının Haziran ayında İran'a, BMGK daimi üyeleri ABD, Rusya Federasyonu, Çin, İngiltere, Fransa ile Almanya (5+1 grubu) tarafından hazırlanan nükleer krizin çözülmesine ilişkin bir öneri paketi sunulmuştur. Uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin durdurulmasına yönelik olan bu öneri paketine, İran'ın net bir yanıt tarihi belirleyememesi, ABD yönetiminin rahatsız olmasına ve konunun tekrar BMGK'ye taşınmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, 31 Temmuz 2006'da Güvenlik Konseyi'nde ortak bir zemin oluşturularak nükleer faaliyetlerinin durdurulmasına ilişkin taslak karar onaylanmıştır. Bu karara göre, 31 Ağustos 2006'ya kadar isteklerin yerine getirilmemesi durumunda, BM sözleşmesinin 7.bölümünün 41.maddesi kapsamında 'gerekli önlemlerin' kabul edileceği belirtilmiştir.³³⁸ Böylece nükleer sorunla ilgili sorunların çözümü için İran ve Altılar yani 5+1 Grubu devreye girmiş ve müzakereler devam etmiştir.

İsrail'de İran konusunda sertlik yanlısı olarak tanınan Ephraim Sneh İran ile yapılacak olan müzakereleri ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir: "Bu müzakereler amacı, İran'ın nükleer programını veya nükleer silah üretme kapasitesini ortadan kaldırmak değildir. Aksine, müzakereler ile İran'ın bölgesel konumu daha da yükseltecektir."³³⁹

³³⁷ Ekinci, 2009, s. 31

³³⁸ Aydın ve Tekbıyık, s. 113

³³⁹ "A Conversation with Ephraim Sneh", Nisan 2015, <http://www.wilsoncenter.org/event/conversation-ephraim-sneh>, (Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2015)

İran'ın cevabının tatmin edici olmamasına ve 26 Ağustos 2006 tarihinde Arak Ağır Su Nükleer Santralının açılışıyla nükleer programını açıkça devam edeceğini açıklamıştır. Yapılan müzakerelerden sonuç alınmayınca BMGK İran'a doğrudan ya da dolaylı hassas nükleer malzeme ve balistik füze satışı ya da transferinin engellenmesini öngören³⁴⁰ ve bu tür faaliyetleri yürüten veya destekleyen kişi ve kurumların tüm ülkelerde malvarlıklarının dondurulması ve seyahat izinlerinin kısıtlanmasına karar verilmiştir.³⁴¹ İran Dışişleri Bakanlığı, BM Güvenlik Konseyi'nin kararının ardından yaptığı açıklamada, kararı hukuk dışı, BM Güvenlik Konseyi'nin görevi dışında ve uluslararası kurallara aykırı bir girişim olarak nitelendirmiş ve kendi nükleer programlarını geliştirmeyi sürdürdüklerini açıklamıştır.³⁴² Bunun üzerine BMGK 2008 ve 2009 tarihinde genel olarak İran'dan Uranyum zenginleştirme faaliyetlerine son vermesini, NPT anlaşmasının Ek Protokolü'nü imzalamasını ve UAEA ile işbirliğini artırmasını öngören kararlar almıştır. Ayrıca Haziran 2010 tarihinde de İran'ın nükleer faaliyetleri ve nükleer silah sistemi geliştirme çabaları hedef alınmakla birlikte daha sıkı mali kısıtlamalar, genişletilmiş kargo kontrolleri ve genişletilmiş silah ambargosunu da içeren yaptırımlar kabul edilmiştir.³⁴³

Ali Rıza Caferzade'nin İran'ın gizli tesislerini açıklamasıyla başlayan nükleer kriz sürecini AB işbirliği yaptığı UAEA ile diplomasi yoluyla çözmeye çalışmıştır. AB üçlüsünün bu konudaki başarısı olarak İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurtmasını söyleyebiliriz. Böylece kriz biraz da olsa durgunlaşmıştır. İran'da Hatemi döneminde bir yumuşama söz konusu olmuşken Ahmedinejad döneminde tam tersi bir dönem başlamıştır. İran'ı nükleer bir devlet olarak kabullenilmesini isteyen Ahmedinejad bu konudaki sert söylemleri krizin daha da tırmanmasına neden olmuştur. Ayrıca Ahmedinejad yönetimiyle de birlikte AB üçlüsünün çözmeye çalıştığı kriz tıkanmıştır ve konu ABD'nin başından beri istediği BMGK masasına gelmiş ve İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini

³⁴⁰ Dalar, s. 291

³⁴¹ Acer, Yücel: "İran ile Nükleer Antlaşma: Hepimiz Şimdi Daha mı Güvendeyiz", *Ankara Strateji Enstitüsü*, 2013, <http://www.ankarastrateji.org/yazar/prof-dr-yucel-acer/iran-ile-nukleer-antlasma-hepimiz-simdi-daha-mi-guvendeyiz/>, (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2015)

³⁴² Dalar, s. 294

³⁴³ Akbaş, Zafer: "İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları", *History Studies*, Cilt 5 Sayı 2, 2013, s. 30

durdurmasını istemiş ve ekonomik olarak yaptırım kararları almış ama yine de İran nükleer krizi devam etmiştir.

Özetle, nükleer krizin çözüme kavuşması için ABD'nin İran'la birlikte şartsız müzakere masasına oturması gerekmektedir ki bu rolde ABD'de başkanlık seçimi kazanan demokrat Barack Obama tarafından üstlenilmiştir.

5. OBAMA DÖNEMİNDEKİ İRAN NÜKLEER MÜZAKERELERİ ve İSRAİL'İN TUTUMU

İran'ın yürüttüğü nükleer programda hedeflenen zenginleştirilmiş uranyum hem İran'ın savunduğu gibi barışçı amaçlarla, hem de Batılı ülkelerin şüphelendiği gibi nükleer yakıt ve silah yapımında kullanılmaktadır. AB, 2003 yılından beri İran ile nükleer programı hakkında görüşmesine rağmen bu müzakerelerden bir sonuç alınamamıştır. Bunun nedeni olarak, İran rejiminin müzakerelerde samimi olmaması ve müzakereleri zaman kazanmak için bir araç olarak kullanması sayılabilir.³⁴⁴ İran ile AB üçlüsü (İngiltere, Fransa ve Almanya) arasında yürütülen müzakerelerden sonuç alınamayınca İran'ın nükleer sorunu Şubat 2006 yılında UAEA kararıyla BMGK'ya sevk edilmiştir. Bu kararın alınmasında İran'ın Natanz nükleer araştırma tesisindeki mühürlerin kırılması etkili olmuştur. Bu çerçevede kısaca BMGK'nın kararları şu şekilde özetlenebilir;

- 31 Ağustos 2006 tarihinde, nükleer yakıt çalışmalarını durdurması için İran'a tanınan süre dolmuştur. (UNSCR(United Nations Security Council resolution-BM Güvenlik Konseri Kararı) 1696 (2006)
- İran'ın uranyum zenginleştirme bağlantılı ve yeniden işleme faaliyetlerini durdurmasını talep eden BM Güvenlik Konseyi Kararı'yla İran'ın hassas nükleer materyal ve teknoloji ticaretine yaptırımlar ihdas edilmiştir. UNSCR 1737 (2006)

³⁴⁴**Sinkaya**, Bayram: "Obama Döneminde ABD-İran İlişkileri ve Değişim Şansı", *ORSAM*, Cilt:1, Sayı: 1, Ocak 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/bayramSinkaya.pdf>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015) s. 47

- BM Güvenlik Konseyi 2007 yılında aldığı yeni kararlar Tahran üzerindeki ekonomik ve ticari yaptırımları genişletmiştir. UNSCR 1747 (2007)
- BM Güvenlik Konseyi ilave yaptırımlar öngören yeni bir kararı 2008 Eylül ayında oybirliğiyle kabul etmiştir. UNSCR 1803 (2008)
- Müteakip BM Güvenlik Konseyi kararları önceki kararları teyit etmiştir. UNSCR 1835 (2008) ve UNSCR 1887 (2009)
- 9 Haziran 2010 tarihinde BM Güvenlik Konseyi nükleer programı nedeniyle İran'a karşı daha sıkı mali kısıtlamaları, geliştirilmiş kargo kontrollerini ve genişletilmiş silah ambargosunu da içeren dördüncü yaptırım Kararını kabul etmiştir. UNSCR 1929 (2010)³⁴⁵

BMGK'nın almış olduğu bu kararlar ile İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması, NPT Ek Protokülü'nü onaylaması, Arak'taki nükleer reaktörü inşasını durdurmasını ve UAEA ile işbirliğini arttırılması istenmiştir.

İran ile P5+1 (ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere + Almanya) ülkeleri arasında görüşmeler 2006 yılında başlamıştır. Bu görüşmeler İki ayaklı strateji bir başka tabirle hem müzakere hem yaptırımlar üzerine kurulmuştur.³⁴⁶ ABD'nin Viyana'daki BM Daimi Temsilcisi Büyükelçi Greg Schulte göre İran'ı hedefinden vazgeçirmek için izlenecek en uygun yol, kollektif işbirliği zemininde yürütülecek olan iki ayaklı bir stratejiydi.³⁴⁷ Yaptırım kararlarının İran'ı zor durumda bırakarak müzakere masasına oturmaya iteceğini varsayan P5+1 ülkeleri İran'ın bu şekilde uzlaşmazlıktan vazgeçip taviz vermeye yanaşacağını düşünmüşlerdir.³⁴⁸

Temmuz 2008'de İran nükleer sorununda olumlu ve yapıcı olarak adlandırabileceğimiz bir adım atılmıştır. Uzun süredir 'İran uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmadan müzakere masasına oturmam' şartını süren George Bush yönetimi, taktik değiştirerek dışişlerindeki önemli isimlerinden biri olan William

³⁴⁵ Dışişleri Bakanlığı, Haziran 2010,

http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/Iran_Haziran_2010.pdf, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2015), s. 1

³⁴⁶ Arıkan, Pınar: "İran ile P5+1 Ülkeleri Arasında Yeniden Başlayan Nükleer Müzakereler", *ORSAM*, Nisan 2012, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3418>, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2015)

³⁴⁷ Ekinci, Arzu Celalifer: "Türkiye'nin ABD-İran Arasındaki Kritik Konumu", *USAK*, Mayıs 2008, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=1181&cat=448#.VXb4MM_tmko, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2015)

³⁴⁸ Arıkan, Nisan 2012, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3418>, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2015)

Burns'ü 19 Temmuz 2008 tarihinde Cenevre'de gerçekleşen P5+1 toplantısına katılmak üzere göndermiştir.³⁴⁹ ABD'nin ilk kez temsilci göndermesi de, ABD'nin İran politikasında olumlu bir değişiklik şeklinde yorumlanmış ve böylelikle ABD, 30 yıldan bu yana ilk kez İranlı yetkililerle aynı masaya oturmuştur. Cenevre'de yapılan görüşmelerden somut bir sonuç çıkmamasına rağmen İran ve AB yetkililer görüşmenin olumlu ve yapıcı olduğunu söylemiştir. AB'nin İran için hazırladığı yeni öneri paketinin ana maddesi İran'dan uranyum zenginleştirmekten vazgeçmesidir. Ayrıca bunun karşılığında Tahran'a ekonomi, politika ve bilim alanında işbirliği teklifinde bulunması yer almıştır. Ancak İran'ın nükleer baş müzakerecisi Seyid Celili'nde belirttiği gibi 'İran uranyum zenginleştirmekten vazgeçmeyecek çünkü birçok ülke gibi İran'ında uranyumu, barışçıl amaçlar için zenginleştirme hakkına sahiptir' demiştir.³⁵⁰ Böylece P5+1 grubunun İran'dan uranyum zenginleştirme programını geçici olarak askıya alması ve durdurması karşılığında İran'a teşvik paketi sunduğu bu toplantıdan somut bir netice alınamamıştır.³⁵¹

Müzakereler sürerken ABD'de yönetim değişikliği olmuş, Barack Hussein Obama 4 Kasım 2008 seçimlerini kazanıp 20 Ocak 2009 tarihinde başkanlık görevini George W. Bush'tan devralan ilk siyasi devlet başkanı olmuştur.

Barack Obama, genel olarak ABD-İran ilişkileri ve özel olarak İran'ın nükleer faaliyetleri sorunu konusunda pek de iyimser bir miras devralmamıştır.³⁵² Barack Obama, seçim kampanyası sırasında ve sonrasında verdiği demeçlerde Bush iktidarı süresince unutmış olduğu yumuşak güç kavramını yeniden gündeme taşımıştır.³⁵³ Bu anlamda Obama askeri müdahale yerine daha çok işbirliği ve diyalog yöntemleriyle sorunları çözmekten yana bir tavır belirlemiş, Bush iktidarı

³⁴⁹ **Ekinci**, 2009, s. 160

³⁵⁰ **Topçu**, Hülya: "AB-İran Görüşmeleri Sonuçsuz Kaldı", Temmuz 2008, <http://www.dw.de/ab-iran-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmeleri-sonu%C3%A7suz-kald%C4%B1/a-3496522>, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2015)

³⁵¹ **Sinkaya**, Bayram : "İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü", *ORSAM*, Cilt:1, Sayı: 12, Aralık 2009, http://www.orsam.org.tr/tr/truploads/yazilar/dosyalar/2009129_bayram.tr.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015) s. 74

³⁵² **Telatar**, Gökhan: "Barack Obama Yönetiminin İran'ın Nükleer Faaliyetlerine Yönelik Politikası", *Akademik Ortadoğu*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2012, s. 59

³⁵³ **Öztürk**, Tuğçe Ersoy: "Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası", *TASAM*, Temmuz 2009, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1102/barack_obama_imaji_uzerinden_Amerikan_dis_politikasinin_yeniden_insasi, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2015)

dönemindeki savaş yanlısı politikasının aksine daha barışçıl bir dış politika çağı başlamıştır.

Barack Obama, İran'la diyalogları başlatarak tıkanma noktasına gelen krize farklı bir boyuttan yaklaşacağını ifade etmiştir.³⁵⁴

Obama seçim kampanyaları boyunca Arap ve Müslüman dünya ile diplomasi yoluyla uzlaşmaya gidilmesinden yana olduğunu, İsrail'i savunacağına söz vermekle birlikte Bush yönetiminin Tahran'ı muhatap almama politikasını da başarısız bulduğunu söylemiştir. Obama İran'ın terörizmi desteklediğini ve yasadışı olarak nükleer silahlanmasından haberdar olduğunu, ancak İran'a karşı geliştirilebilecek bir strateji yerine Irak'ın işgal edildiğini, bunun Ortadoğu'da aşırılıkların gelişmesine sebep olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte Bush döneminde pozisyonunu daha da güçlendiren İran'ın nükleer faaliyetlerini de artırdığını ve İsrail için de daha tehlikeli bir hale geldiğini belirterek bu gerçekler karşısında İran'a karşı daha farklı bir politika izlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Yaşanan son ekonomik kriz sonrası ABD veya İsrail tarafından İran'a karşı başlatılacak olan herhangi bir savaş olasılığı çok zayıf gibi görünmektedir. Obama, ABD'nin çıkarları söz konusu olduğunda İranlı liderlerle koşulsuz bir diyalog kurulacağını söylemektedir.³⁵⁵

Bush yönetiminin aksine Obama, İran'la ön şartsız müzakereleri başlatmaya hazır olduğu her fırsatta dile getirmiştir. Fakat bu söylemleri İsrail tarafının hoşuna gitmemekle birlikte İran'la doğrudan müzakere etme fikrini de eleştirmiştir. İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerinden hoşnut olmayan ve bu durumu kendisine yönelik bir tehdit olarak algılayan İsrail, nükleer kriz süresince güçlü bir lobi faaliyeti yürütmüş ve İran'a yönelik uluslararası sert bir yaklaşımın benimsenmesi adına yoğun çalışmalar yapmıştır.³⁵⁶

Obama yönetiminin yumuşamasının bir nedeni alternatif azlığıdır. 2003'ten beri süren müzakerelerden sonuç alınmaması ya İran'ın nükleer silaha sahip

³⁵⁴ Ekinci, 2009, s. 6

³⁵⁵ Açıkalın, Serpil: "Obama ve Ortadoğu", USAK, Kasım 2008, <http://www.sendika.org/2008/11/obama-ve-ortadoğu-serpil-acikalın-usak/>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015)

³⁵⁶ Ekinci, 2009, s. 157

olmasına izin verilmesini ya da İran'ın nükleer bir güç olmasını engellemek için daha etkin yöntemlere başvurulmasını gerekli kılmaktadır.³⁵⁷

Dışişleri Bakanı Hillary Clinton İran ile ilgili görüşleri ise şu şekildedir: “İran, ABD, NATO'daki müttefikler ve İsrail için uzun süredir stratejik bir sorun oluşturmaktadır. İran terörizmin destekçisi olmakla birlikte Irak'taki Şii militanlarını silahlandırmakta ve Hizbullah'a silah temin etmektedir. İran, nükleer silahların yayılması önleme yükümlülüklerine uymalı ve nükleer silah elde etmesine izin verilmemelidir. Eğer uluslararası iradeye boyun eğmezse bütün seçenekler masada kalmalıdır. Nükleer programı durdurması, teröristlere destek vermemesi ve Irak'ta istikrarın sağlanmasına katkıda bulunması kaydı ile İran'a iktisadi teşvikler sunulabilir.”³⁵⁸

İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'ndaki temsilcisi A. Soltaniyeh, Obama'nın İran'la müzakere etme fikrini şöyle ifade etmiştir: “Ülkesinin ABD ile geniş bir diyalogu memnuniyetle karşılayacağını ve Obama'nın vaat ettiği gibi iki ülke arasında müzakerelerin başlaması için hiç bir koşul ileri sürmemesinin, gerginliği büyük ölçüde azaltacaktır.”³⁵⁹

Barack Obama, göreve başlamasından kısa bir süre sonra El Arabiya televizyonuna ilk resmi demecini vermiştir. Röportajda Obama özellikle düşman olmadıklarını ve dost olarak elini uzattığını dile getirerek barış rüzgarlarını estirmeye çalışmıştır.³⁶⁰ Obama El Arabiya Televizyonuna verdiği röportajda İran'la ilgili olarak şunları dile getirmiştir: “İran sıkıdığı yumruğu açarsa ona uzanmış elimizi bulacaktır.”³⁶¹ Ayrıca ABD Başkanı Obama; “İranlılar çok iyi insanlar, çok büyük geçmişleri ve medeniyetleri var. Ancak İran bölgede biraz barışın da dışına çıkıyor.

³⁵⁷ **Sinkaya**, Ocak 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/bayramSinkaya.pdf>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015), s. 47

³⁵⁸ **Clinton**, Hillary: “Security and Opportunity for the Twenty-first Century”, *Foreign Affairs*, Cilt 86, Sayı 6, 2007, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2007-11-01/security-and-opportunity-twenty-first-century>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015)

³⁵⁹ **Sinkaya**, Ocak 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/bayramSinkaya.pdf>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015) s. 43

³⁶⁰ “Obama'dan Müslüman Dünyasına Mesajlar”, *Milliyet*, Ocak 2009, <http://www.milliyet.com.tr/obama-dan-musluman-dunyasina-mesajlar/dunya/dunyadetay/27.01.2009/1052124/default.htm>, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2015)

³⁶¹ “Obama'dan İslam Dünyasına İlimli Mesajlar Sürüyor”, *Radikal*, Ocak 2009 http://www.radikal.com.tr/dunya/obamadan_islam_dunyasina_ilimli_mesajlar_suruyor-918865, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2015)

İsrail'i tehdit ediyor. Nükleer silah geliştirmekle ilgileniyor. Geçmişte de bazı terör örgütlerini desteklemişliği var. İranlılarla oturup konuşmayı ve nelerin farklı olduğu tartışmayı planlıyoruz” şeklinde konuşmuştur ve seçim döneminde sık sık bahsettiği Tahran yönetimi ile görüşme planından bir kez daha bahsetmiştir.³⁶² Obama'nın ilk olarak Arap televizyonuna verdiği resmi demecindeki yapmış olduğu konuşma da anlaşılana göre ABD ile İslam dünyası özellikle İran arasında ilişkilerin olumlu yönde ilerleyeceği açıktır. Ankara, İstanbul ve özellikle Kahire konuşmalarında Müslüman dünyaya verdiği sıcak mesajların da İran üzerindeki etkisi olumlu olmuştur.³⁶³

ABD Başkanı Barack Obama, Müslüman dünyasına yönelik yeni bir açılım getiren tarihi konuşmasını Mısır'da yapmıştır. Bush yönetiminin İslam dünyası ile yarattığı gerilimi bitirme sözü vermiştir. “Yeni bir başlangıç” çağrısını duyurmuştur.³⁶⁴ Obama konuşmanın devamında İsrail Filistin sorunu, Afganistan politikaları değinmiş İran'la ilgili olarak da şunları açıklamıştır: “İran ABD ile işbirliği yapmalıdır. Ayrıca karşılıklı saygı çerçevesinde, ön koşul olmaksızın ileri adım atmaya hazırız.”³⁶⁵

Konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür:

“Nükleer konusu ABD ile İran İslam Cumhuriyeti arasında gerginliğin kaynağı olmuştur. Uzun yıllardır İran kendini bir bakıma benim ülkeme muhalefetle tanımlamıştır ve gerçekten de bizim çalkantılı bir geçmişimiz vardır. Soğuk Savaşın ortasında ABD İran'ın demokratik yolla seçilen bir hükümetinin devrilmesinde etkili oldu. İslam Devriminden beri İran ABD asker ve sivillerine karşı rehin alma ve şiddet hareketlerinde rol oynadı. Bu geçmiş herkese malumdur. Ben, geçmişin tuzağında esir olsaydım, İran'ın liderlerine ve halkına, ülkemizin ileri adım atmağa hazır olduğunu açıkça ifade ettim. Şimdi mesele, İran'ın neyin karşısında olduğu değil, nasıl bir gelecek kurmak istemesidir. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması

³⁶² “Obama'dan Müslüman Dünyasına Mesajlar”, *Milliyet*, Ocak 2009,

<http://www.milliyet.com.tr/obama-dan-musulman-dunyasına-mesajlar/dunya/dunyadetay/27.01.2009/1052124/default.htm>, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2015)

³⁶³ **Laçiner**, Sedat: “Obama'nın Ortadoğu Politikalarının İlk Sonucu: İran Gösterileri”, *USAK*, Haziran 2009, <http://www.usak.org.tr/print.php?id=1318&z=2>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015)

³⁶⁴ “Obama İslam'a Yönelik Yumuşama Oyunu”, <http://www.fatihhaber.com/fatihhaber/obama-islam.htm>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015)

³⁶⁵ “Obama'dan Mısır'da Tarihi Konuşma”, *Sabah*, Haziran 2009,

http://www.sabah.com.tr/dunya/2009/06/04/islam_dunyasına_seslenecek, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015)

altında sorumluluğunu yerine getiren, İran da dahil her ülke, barış amaçlı nükleer enerji elde etmek hakkına sahip olmalıdır. Bu vaat Anlaşmanın özünü teşkil eder ve anlaşmayı kabul eden herkes tarafından uyulmalıdır. Ve bölgedeki tüm ülkelerin bu amaç etrafında birleşeceği konusunda ümitliyim.”³⁶⁶

Obama'nın başkan seçilmesinden sonraki dönemde yapmış olduğu konuşmalar ile Bush yönetiminin şer ekseni olarak ithaf ettiği “İran'ın en azından yakın dönemde herhangi bir ABD saldırısına uğramayacağı, Obama'nın yeni bir Irak macerasını istemediği İran kamuoyunda daha net bir şekilde anlaşılmıştır.”³⁶⁷ Fakat “Obama'nın diplomasiye dayanan politikaları yanında ABD ve İsrail'in güvenliği söz konusu olduğunda askeri seçeneği de saklı tuttuğu ise bilinen bir gerçek olarak ortada durmaktadır.”³⁶⁸ Bir başka deyişle “Obama'ya göre, ABD, askeri güç seçeneğini devre dışı bırakmaksızın doğrudan İran ile konuşmalıdır. İran ile yürütülecek diplomasiinin amacı daha sert yaptırımlar uygulayarak ve ticaret ortakları üzerinde baskıyı artırarak, İran'a nükleer programa devam etmesinin maliyetini göstermektir.”³⁶⁹

Daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi İran'ın nükleer programı İsrail'i de yakından ilgilendirmektedir. 2008 yılında İsrail Başbakan Yardımcısı ve Ulaştırma Bakanı Şaul Mafoz İran'a en ciddi gözdağını vererek şunları dile getirmiştir: “İran nükleer silah geliştirme programına devam ederse, saldıracağız. Mevcut ekonomik yaptırımlar etkisiz. İran'a saldırı kaçınılmaz.”³⁷⁰ İsrail Başbakanı Ehud Olmert'inde ABD ziyaretinde şunları dile getirmiştir: “İran'ın nükleer programının mümkün olan her yol denenerek durdurulması gerektiğini, İran'a uygulanan yaptırımların yeterli olmadığını, Tahran yönetiminin nükleer silah geliştirme planlarını sürdürmesi

³⁶⁶ “Yeni Başlangıç Üzerine Başkan'ın Konuşması”,

http://turkish.turkey.usembassy.gov/konusma_060409.html, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015)

³⁶⁷ **Laçiner**, <http://www.usak.org.tr/print.php?id=1318&z=2>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015)

³⁶⁸ **Açıkahn**, <http://www.sendika.org/2008/11/obama-ve-ortadogu-serpil-acikalin-usak/>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015)

³⁶⁹ **Sinkaya**, Ocak 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/bayramSinkaya.pdf>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015), s. 47

³⁷⁰ “İran'a Saldıracağız”, Haziran 2008, <http://www.sondakika.com/haber/haber-iran-a-saldiracagiz/>, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2015)

halinde korkunç sonuçlarla karşılaşacağını anlatılması gerektiğini ve uluslararası toplumun daha sert önlemler almasını gerektirmektedir.”³⁷¹

ABD-İsrail ilişkilerinde ABD’deki Yahudi lobisinin etkisi yadsınamaz. Bunun farkında olan Obama, ABD’deki Yahudilerinin önemli kuruluşu olan AIPAC’in 4 Haziran 2008’de Washington’da düzenlediği konferanstaki konuşmasında İran’la değişen ilişkileri şu şekilde açıklayarak devamında İsrail’in çıkarlarının öncelikleri olduğunu ifade etmiştir:

“İran’ın nükleer silah edinmemesi için elimde olan bütün gücümü kullanacağım. Bu ancak saldırgan ve disiplinli diplomasi yoluyla ve çıkarlarımız çerçevesinde olan anlayışla başarılı olur. Eğer İran nükleer silah geliştirme sevdasından vazgeçmemesi durumunda ciddi yaptırımlar uygulanacaktır. Ayrıca İsrail’in başkenti Kudüs’tür ve Kudüs bölünmeden İsrail topraklarında kalmalıdır. İsrail’in güvenliği de hiçbir şekilde müzakereye açık değildir. Hamas’ı dışlamak zorundayız; müzakere sürecinde teröristlerle aynı masada oturamayız. Eğer Hamas terörizmi bırakıp, İsrail’in varoluş hakkını tanıyıp ve eski anlaşmalara bağlı olduğunu göstermesi durumunda Hamas ile masaya otururuz.”³⁷²

Obama’nın AIPAC’te yapmış olduğu konuşma ile İsrail’in güvenliğinin ön planda tutulduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar İran nükleer sorununun çözümünde İsraili yetkililer ve Yahudi lobisi bir müzakereden ziyade askeri bir müdahale ile yapılmasını istese de Obama’nın gerek İran konusunda gerekse İsrail’i kayırma adındaki konuşmaları bir nebze olsa İsrail tarafının tedirginliğini bertaraf etmesine yol açmıştır. Fakat bu konuşmalar tabii ki İslam dünyasında hoş karşılanmamıştır. Bu konuda “Hamas’ın önce gelen liderlerinden Mahmud Zahar, Obama’nın bölünmemiş bir Kudüs’ün işgal devletinin başşehri olduğu ifadesini reddetmiş ve kınamıştır. Ayrıca Obama’nın bu açıklamasını ABD’nin İsrail’e yönelik taraflı tavrını yansıttığını belirtmiştir.”³⁷³ İsraili bir yazar ve Gush Shalom’da (Barış Bloku) bir

³⁷¹ “İsrail’den İran konusunda uyarı”, *BBC*, Haziran 2008, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/01/060122_israel_iran.shtml, (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2015)

³⁷² “Obama AIPAC’da imajını düzeltti”, *ŞALOM*, Haziran 2008, <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/9050-Obama-AIPACda-imagini-duzeltti.aspx>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015)

³⁷³ “Hamas Obama’ya tepkili”, Haziran 2008, <http://www.iha.com.tr/haber-hamas-obamaya-tepkili-24232/>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015)

barış aktivisti olan Uri Avnery ise Obama'nın AIPAC konuşmasını (özellikle Kudüs ile ilgili olanlarını) şöyle değerlendirmiştir: "Seçilmek için böyle konuşmak zorunda. Beyaz Saray'a çıktığında kendine dönecektir. AIPAC konferansında söyledikleri barış için çok kötüdür ve barış için kötü olan şey İsrail için kötüdür, dünya için kötüdür ve Filistin halkı için kötüdür. Obama eğer söylediklerine bağlıysa seçildiğinde, bu ülkenin iki halkı arasında barış düşünüldüğünde 'Hayır yapmam!' demek zorunda kalacaktır."³⁷⁴

Senato'da Cumhuriyetçi lider Mitch McConnell, AIPAC'da yaptığı bir konuşmada eğer ABD istihbarat birimleri İran'ın nükleer silah üretebilecek düzeyde uranyum zenginleştirdiği veya nükleer silah üretme kararı aldığı yönünde Kongre'yi bilgilendirirlerse İran'a karşı askeri güç kullanılması kararı alınması için öneride bulunacağını açıklamıştır. Kongre'nin başkana böyle bir dayatmada bulunma hakkı olmamasına rağmen McConnell'in yaptığı bu açıklamanın, İranlılara kırmızıçizgilerini ihlal etmeleri durumunda Kongre'nin askeri müdahaleyi destekleyeceği ve Başkan Obama'ya da Tahran'a karşı daha sert bir tutum alması gerektiği yönünde mesaj vermeyi amaçladığı yorumları yapılmıştır.³⁷⁵

5.1. Müzakerelerin Yeniden Başlaması ve Cenevre Görüşmeleri

Obama'nın başkanlık seçimi yarışlarında sıklıkla dile getirdiği İran'ın nükleer sorununda ön şartsız müzakere süreci 2009 yılında masaya gelmiş, yıl sonuna kadar müzakerelerde mesafe alınması hedeflenmiştir. Bu yüzden P5+1 grubu Nisan 2009'da yeni bir öneri paketi hazırlayarak İran'a sunmuş, İran bu öneriye cevabını Eylül ayında muallak bir şekilde cevap vermiştir. Sonunda İran Milli Güvenlik Kurulu Sekreteri Said Celili'nin başkanlığındaki İran heyeti ile Avrupa Komisyonu

³⁷⁴Avney, Uri: "Obama, İsrail ve AIPAC", Haziran 2008, http://www.tebyan.net/islam/ahkam_precepts/zakat/2008/6/29/69272.html, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015)

³⁷⁵Telatar, s. 59

Dış Politika Komiseri Javier Solana'nın başkanlık ettiği 5+1 grubunun heyeti 1 Ekim'de Cenevre'de bir araya gelmiştir.³⁷⁶

25 Eylül 2009 tarihinde G-20 zirvesinde ABD, İngiltere ve Fransa İran'ın Kum kenti yakınlarında yeni bir nükleer tesis inşa ettiğini açıklamışlar ve bu tesisin BM denetimine açılması çağrısında bulunmuşlardır.³⁷⁷ UAİK başkanı Muhammed El Baradei, CNN-IBN televizyonuna yaptığı açıklamada, 'İran'ın bu tesisi inşa etmeye karar verdiği gün bize bilgi vermesi gerekirdi. Bunu yapmadılar' diye belirtmiştir. İran ise UAİK denetçilerinin Kum kenti yakınlarında olduğu düşünülen bu tesisi gezmelerine izin vereceğini açıklamıştır.³⁷⁸ Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Ali Ekber Salihi, 21 Eylül'de UAEA'na yazdığı mektupta tesisin varlığını kabul etmiş ve tesisin Ajansın denetimine açacağını bildirmiştir. İran'ın bu davranışının nedeni olarak İran'a olası bir yaptırım kararı olmuştur. Çünkü yaptırım kararında uluslararası bir destek sağlanmış ve özellikle bu konuda İran'la iyi ilişkileri olan Rusya ve Çin'de ikna edilmiştir. Rusya'nın İran'ın nükleer programı karşısındaki tutumu değişmekle birlikte Rusya Devlet Başkanı Medredev bu konuyla ilgili olarak İran'a yaptırım uygulanmasının kaçınılmaz olabileceği şeklindeki açıklaması İran'ın pozisyonunu oldukça güçleştirmiştir.³⁷⁹

İsrail, İran'ın yeni bir nükleer tesis inşa etmekte olduğu bilgisinin bu ülkenin nükleer silah yapmaya niyetli olduğunu gösterdiğini ileri sürmüştür. BMGK de, İran'dan uranyum zenginleştirme faaliyetlerini tamamen durdurmasını istemiştir.³⁸⁰

İran hükümeti Natanz santralının varlığını da açıklamamış; durum bundan birkaç yıl önce İranlı muhalifler tarafından dünyaya duyurulmuştu.³⁸¹ BBC muhabiri Jon Leyne göre "Cenevre görüşmelerinden önce açığa çıkan bu tesis bir tür meydan

³⁷⁶ **Sinkaya**, Aralık 2009, http://www.orsam.org.tr/tr/truploads/yazilar/dosyalar/2009129_bayram.tr.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015), s. 74

³⁷⁷ **Telatar**, s. 64

³⁷⁸ "İran ile müzakere Cenevre'de başladı", **BBC**, Ekim 2009, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/10/091001_iran.shtml, (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2015)

³⁷⁹ **Sinkaya**, Bayram: "İran-5+1 Müzakereleri: Göstermelik Bir Oturum Mu?", **ORSAM**, Eylül 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=367>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015)

³⁸⁰ "İran'ın yeni nükleer tesisi tartışma yarattı", **BBC**, Eylül 2009, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/09/090926_iran_nuclear.shtml, (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2015)

³⁸¹ "İran'ın ikinci uranyum tesisi var", **BBC**, Eylül 2009, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/09/090925_iran_uranium.shtml, (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2015)

okuma ya da pazarlıklarda kozlarını artırma çabası olarak görülebilir” demiştir.³⁸² Ferduu tesisi, bir hafta sonra Cenevre’de yapılacak görüşmelerde ana gündem maddesi olarak ele alınmıştır.

İran’ın Kum’daki yeni pilot zenginleştirme tesisine UAEA’nın erişimine açması konusunda karar almıştır.³⁸³ Daha öncede değinildiği üzere İran bu konuda bir sorun çıkartmamıştır, çünkü daha önceden tesisin denetime açık olduğunu söylemiştir.

2009 Cenevre görüşmelerinde ele alınan bir diğer konu ise UAEA’ya üye ülkelerin nükleer yakıt ihtiyacını karşılamak için yardımcı olması yükümlülüğü çerçevesinde Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü’nün yakıt ihtiyacını karşılamasıdır.³⁸⁴ Bir başka tabirle İran’ın elindeki az zenginleştirilmiş uranyumu Rusya ve Fransa gibi üçüncü ülkelere göndererek bilimsel çalışmalara izin verecek ölçüde zenginleştirilmesi kararları alınmıştır. Fakat bu zirveyi izleyen dönemde elindeki uranyumu üçüncü ülkelere gönderme konusunda her hangi bir adım atmamış³⁸⁵ ve Cenevre görüşmesinden istenilen sonuç alınamamıştır.

Ferduu tesisi denetlemek için giden UAEA başkanı Muhammed El Baradei Ekim’de İran’a giderek tesisle ilgili olarak 5 Kasım’da yaptığı açıklamada şunları dile getirmiştir: “Endişelenecek bir şey yok. Yalnızca Natanz’ın saldırıya uğrama ihtimaline karşı yedek bir laboratuvar olarak hazırlanmış” olduğunu söylemiştir.³⁸⁶

19-21 Ekim 2009 tarihinde Cenevre’deki görüşmelerin paralelinde Viyana grubunu oluşturan ABD, Fransa, Rusya ve UAEA ile İran temsilcileri Viyana’da bir araya gelmişlerdir. 29 Ekim 2009 tarihinde The Guardian gazetesinde Ahmetsinejad’ın şu sözleri yer almıştır: “Viyana görüşmeleri İran’ın başarısıdır. UAEA ile çalışmaya ve Batılı güçlerin de İran’ın nükleer programını kabul etmeye hazırız. Bugün çok önemli bir noktaya geldik. Birkaç yıl önce nereydik şimdi

³⁸² “İran yeni santrifüj deniyor”, *BBC*, Eylül 2009, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/09/090923_iran_nuclear.shtml, (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2015)

³⁸³ www.mfa.gov.tr, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015)

³⁸⁴ **Sinkaya**, Aralık 2009, http://www.orsam.org.tr/tr/truploads/yazilar/dosyalar/2009129_bayram.tr.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015), s. 74

³⁸⁵ **Koçak**, Gülin: “Nükleer Oyunun Dörtlüsü”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, Nisan 2010, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/nukleer-oyunun-dortlusu/2113>, (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2015)

³⁸⁶ **Sinkaya**, Aralık 2009, http://www.orsam.org.tr/tr/truploads/yazilar/dosyalar/2009129_bayram.tr.pdf (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015), s. 75

neredeyiz bir bakın. Birçok yaptırım uyguladılar, askeri tehditler yaptılar ve psikolojik bir savaş yürüttüler. Ama şimdi onlar İran milleti ile işbirliği arıyorlar. Bugün nükleer sorunu normal bir konudur ve İran'ın nükleer hakkı olduğu kabul edilmiştir.”³⁸⁷

Taraflar Viyana'da Nükleer Araştırma Reaktörü için gerekli yakıtın sağlanması için UAEA'nın hazırladığı öneride uzlaşmışlardır. Bu öneri şunları içeriyordu; İran yüzde 3,5 oranında zenginleştirdiği uranyumun yüzde 70'ini (1200 kg) Rusya'ya gönderecek, Rusya da İran'dan aldığı düşük seviyedeki zenginleştirilmiş uranyumu Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü için gerekli olan yüzde 20'lik oranda zenginleştirerek Fransa'ya gönderip nükleer yakıt çubuğuna dönüştürülerek İran'a teslim edilecektir. Böylece yüzde 20 oranında zenginleştirilmiş uranyumun daha fazla zenginleştirilmesi önlenmiş olacaktır.³⁸⁸

İran aslında Rusya'yı da dahil olmak üzere Batılı ülkelere güvenilmeyeceğini düşünmektedir. Çünkü İran'a göre Batılı ülkeler amacı İran'ın elindeki az zenginleştirilmiş uranyum stokunu almak ve yetersiz nükleer yakıt vermektir. Ayrıca bir yıl kadar bir sürede dönecek olan nükleer yakıt İran'ın süre açısından itirazına yol açmıştır. Zaten bu öneri İran kamuoyunda ciddi tepkiler doğurmuştur. İran yönetimi ilk başta bu öneriye olumlu yaklaşmasına rağmen bu tepkiler nedeniyle de önerinin revizyona gidilmesini istemiş ve İran yeni bir öneri sunmuş fakat bu öneri P5+1 grubu ülkelerin tepkiye yol açıp öneri kabul edilmemiştir.³⁸⁹

Viyana görüşmelerinde ele alınan İran'ın sahip olduğu düşük derecede zenginleştirilmiş uranyum miktarının Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü'nde kullanılacak nükleer yakıt çubukları ile takasını öngören önerinin hayata geçmemesinden sonra³⁹⁰ Cenevre ve Viyana'da her ne kadar bir sonuç çıkmasa da

³⁸⁷ Walker Peter/ Tait, Robert: “Iran Ready to Co-Operate on Nuclear Programme Says Ahmadinejad”, *The Guardian*, Ekim 2009, <http://www.theguardian.com/world/2009/oct/29/mahmoud-ahmadinejad-iran-nuclear-programme>, (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2015)

³⁸⁸ Sinkaya, Bayram: “İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu Ve Uranyum Takası Mutabakatı”, *ORSAM*, Cilt: 2, Sayı:18, Haziran 2010, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201076_bayram.pdf, (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2015) s. 69

³⁸⁹ Sinkaya, Haziran 2010, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201076_bayram.pdf, (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2015) s. 69

³⁹⁰ Ürküt Hasan/Sarı, Gökhan: “İran Nükleer Programının Türk Dış Politikasına Etkisi”, *Güvenlik Stratejileri*, Sayı: 20, 2010, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrj/article/view/5000098849>, (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2015), s. 201

görüşmeler olumlu olarak algılanmıştır. Sonuçta her iki tarafta yıllar sonra müzakere için aynı masaya oturmuştu. Böylece yakalanan bu olumlu havanın devam edilmesi istenmiştir. Bu konuda da İran'ın Batı'nın önerisini reddetmesiyle dönemin UAEA Başkanı Muhammed El Baradei, İran krizin çözümü için bir öneri sunmuş ve şunları dile getirmiştir: "Türkiye her iki tarafından güvendiği bir ülkedir. Bu sebeple zenginleştirilmiş nükleer yakıt İran'a teslim edilene kadar Türkiye'de tutulmalıdır. Ayrıca İran'ın düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stokunun bu ülkede depolanmalıdır."³⁹¹ Bu tarihten sonra Türkiye İran'ın nükleer krizinde aktif rol oynamaya başlamıştır.³⁹²

5.2. Türkiye'nin Arabuluculuk Çalışmaları ve Tahran Bildirgesi

UAEA Başkanı Muhammed El Baradei'nin önerisi sonrasında bu konu ilk olarak 9 Kasım 2009 tarihinde İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ve Dışişleri Bakanı Manuchehr Muttaki ile Türk muadilleri arasında görüşülmüş, fakat İran tarafından gelen açıklamalar olumsuz olmuştur. İran Dışişleri Bakanı Muttaki İran'ın zenginleştirilmiş uranyum stokunu kesinlikle ülke dışına çıkmayacağı yönündeki açıklaması bu olumsuz görüşü destekler nitelikte olmuştur. Böylece uluslararası toplumda Viyana görüşmesinde ortaya atılan ve Baradei'nin çözüm için sunmuş olduğu önerilerini kabul etmeyen bir İran, 'sorunu müzakereler ile çözüme kavuşturulmasını istemiyor' şeklinde bir algı oluşmuştur. Bu nedenler ile ABD, İran'a karşı yeni yaptırım tasarısı üzerinde uluslararası (özellikle Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri arasında) bir uzlaşma arayışına girmiştir. Fakat bu sırada İran, Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü için ihtiyaç duyduğu yakıtı kendi imkanlarıyla karşılamak için uranyumu yüzde 20 oranında zenginleştirme hazırlıklarına başlamıştır.³⁹³

³⁹¹ "IAEA chief: Iran should store enriched uranium in Turkey", *Today's Zaman*, Kasım 2009, http://www.todayszaman.com/diplomacy_iaea-chief-iran-should-store-enriched-uranium-in-turkey_192403.html, (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2015)

³⁹² **Ürküt ve Sarı**, s. 201, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrtj/article/view/5000098849>, (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2015)

³⁹³ **Sinkaya**, s. 71, Haziran 2010, http://www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/201076_bayram.pdf, (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2015)

12-13 Nisan 2010 tarihinde Washington'da Nükleer Güvenlik Zirvesi düzenlenmiştir. Zirve'de İran'ın nükleer programı üzerinde durulmuştur ve Obama yönetimi yeni yaptırımlar uygulanması için çaba sarf ederken İngiltere, Fransa, İsrail ve her ne kadar İran'la ticari ilişkileri bulunan Çin'in yaptırıma sıcak bakmamasına rağmen ABD yanında yer alması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye ile Brezilya ise İran'a karşı yeni yaptırımdan ziyade sorunların diplomatik yollarla çözülmesi gerektiğini savunmuştur³⁹⁴ ki Brezilya ve Türkiye bu yönde Tahran Bildirisi ismiyle bir adım atmıştır.

Viyana'daki görüşmelerden sonuç alınamaması üzerine Türkiye'nin yanında Brezilya'da İran'ın nükleer sorununun diplomatik yollardan çözümü için arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. İran, Türkiye ve Brezilya'nın arabuluculuk girişimini kabul etmesi neticesinde İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, Brezilya Cumhurbaşkanı Lula Da Silva ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, İran Dışişleri Bakanı Menuçehr Muttaki ve Brezilya Dışişleri Bakanı Celso Amorim, uranyum takası konusunda uzlaşmaya varılan mutabakat metnini 17 Mayıs 2010 tarihinde imzalamışlardır.³⁹⁵ Kısaca, Kasım ayında Baradey'in ortaya atmış olduğu uranyumun Türkiye'de depolanması önerisi, Türkiye tarafından da destek almasına rağmen İran tarafından reddedilmiştir. Türkiye devreye girerek İran'ı ikna etmeye çalışması da sonuç yine olumsuz olmuştur. Fakat Türkiye'nin yanında Brezilya'nın da arabuluculuk faaliyetinde bulunması ayrıca da ABD'nin Rusya ve Çin'i İran'a uygulanacak yeni yaptırımlar çerçevesinde ikna etmesinden sonra İran az zenginleştirilmiş uranyumunu Türkiye'de depolamayı kabul etmiştir.³⁹⁶

Tahran Bildiri olarak adlandırılan bu mutabakat metninin içeriği şu şekildedir:

- NPT'nin ilgili maddeleriyle uyumlu olarak, İran dahil tüm taraf devletlerin ayrımcılık yapılmadan barışçı amaçlarla nükleer enerjiyi araştırma, üretme ve kullanma hakkını hatırlatırız.

³⁹⁴ “Nükleer zirve tamamlandı”, Nisan 2010, <http://www.dunya.com/dis-iliskiler/nukleer-zirve-tamamlandi-84303h.htm>, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

³⁹⁵ Sandıklı Atilla/Emeklier, Bilgehan: “Kaos Senaryolarının Merkezinde İran”, *BİLGESAM*, İstanbul, Ocak 2012, s. 10, http://www.bilgesam.org/incele/687/-kaos-senaryolarinin-merkezinde-iran/#.VXcLG8_tmko, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

³⁹⁶ Sinkaya, Haziran 2010, s. 76 http://www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/201076_bayram.pdf, (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2015)

- Şu anda, karşılıklı etkileşim ve işbirliği çağına taşıyacak olumlu, yapıcı olup çatışmacı olmayan bir atmosfer yaratacak, ileriye bakan bir süreci başlatacak bir fırsatımız olduğuna güçlü inancımızı dile getiririz.
- Nükleer yakıt değişimi, nükleer enerji santrali ve araştırma reaktörü yapımı dahil başta barışçı nükleer işbirliği olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliğini başlatacak bir araçtır.
- Bu temelde, nükleer yakıt değişimi, milletler arasında işbirliği ve olumlu yapıcı bir hareket başlatacak bir başlangıç noktasıdır. Böyle bir hareket, İran'ın NPT'den kaynaklanan hak ve yükümlülüklerini tehlikeye sokacak tedbir, eylem ve retorik açıklamalardan kaçınmak yoluyla her türlü çatışmanın yerini alarak ve çatışmadan kaçınarak barışçı nükleer faaliyetler sahasında olumlu etkileşim ve işbirliği sağlamalıdır.
- Yukarıdakiler temelinde, yukarıda sözü edilen nükleer işbirliğini kolaylaştırmak üzere, İran İslam Cumhuriyeti 1200 kg düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumun Türkiye'de muhafazası konusunda mutabıktır. Türkiye'de olduğu süre zarfında söz konusu düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum İran'a ait olmaya devam edecektir. İran ve UAEA, Türkiye'de düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumun muhafazasını izlemek için gözlemci konuşlandırabilir.
- İran bu bildirin yayını tarihini takip edecek yedi gün içinde UAEA'na yazılı olarak resmi kanallardan yukarıdaki hususlarla mutabakatını bildirecektir. Viyana Grubu'nun (ABD, Rusya, Fransa ve UAEA) olumlu yanıtı üzerine, değişimin ayrıntıları İran ve özellikle Tahran Araştırma Reaktörü'ne ihtiyaç duyulan 120 kg yakıtın aktarılmasını taahhüt etmiş olan Viyana Grubu arasında yazılı bir anlaşma ve uygun bir düzenlemeyle tespit edilecektir.
- Viyana Grubu bu hükme dair taahhüdünü açıkladığında, iki taraf bir önceki maddede belirtilen mutabakatın uygulanmasını taahhüt edeceklerdir. İran İslam Cumhuriyeti bir ay içinde düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumu (1200 kg) teslim etmeye hazır olduğunu açıklamıştır ve aynı mutabakat temelinde Viyana Grubu bir yıl geçmeden İran Araştırma Reaktörüne gerekli 120 kg yakıtı iletmelidir.

- Bu Bildirinin şartlarına saygı gösterilmediği takdirde, İran’ın talebi üzerine, Türkiye süratle ve şartsız olarak İran’ın düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumunu İran’a iade edecektir.
- Türkiye ve Brezilya, İran İslam Cumhuriyeti’nin 5+1 ülkeleri ile Türkiye ve Brezilya dahil herhangi bir yerde, her iki tarafın önerilerinin ortak noktaları uyarınca, müşterek taahhütleri temelinde ortak konularda görüşmelere hazır olmayı sürdürmesini memnuniyetle karşılamışlardır.
- Türkiye ve Brezilya, İran’ın NPT’ye bağlılığını ve üye devletlerinin nükleer haklarını hayata geçirmek yolundaki yapıcı rolünü takdirle karşılamışlardır. Aynı şekilde İran İslam Cumhuriyeti de, dost ülkeler Türkiye ve Brezilya’nın İran’ın nükleer haklarını kullanabileceği uygun ortamın yaratılması için sarfettikleri yapıcı gayretlerini takdir etmiştir.³⁹⁷

Kısaca Tahran Bildirisi’ne göre İran’ın düşük seviyedeki zenginleştirilmiş uranyumu yüksek seviyede zenginleştirilmiş uranyumla takas edeceği ve bu takasın Türkiye’de yapılacağı öngörülmüştür. Fakat takasın olmaması durumunda da Türkiye uranyumu önşartsız ve koşulsuz İran’a geri gönderecektir. Anlaşma metnine göre de 5+1 ülkeleri müzakerelere Türkiye’de devam edecektir. Ayrıca, Tahran Bildirisi AB, Fransa ve İsrail’den tepki görmesine neden olmuştur. AB’nin tepkisi İran’ın nükleer programı hakkında hala endişeleri olduğu yönünde olurken, Fransa’nın ise daha çok Bildiri’nin İran’ın enerji ve uranyum zenginleştirme sorununa bir çözüm getirmeyeceği yönünde olmuştur. Fakat hiç şüphe yok ki en önemli tepki İsrail’den gelmiştir. İran nükleer sorununda arabulucu rolünü üstlenen Türkiye ve Brezilya’nın mutabakata vardığı Tahran Bildirisi’nin içeriğine göre uranyumun Türkiye’de takas edilmesi kararı İsrail’in hoşuna gitmemiştir. Hatta bu yönde İsrail, Tahran’ın Türkiye ve Brezilya’yı aldattığını öne sürmüştür. İran geçmişte de tansiyonu düşürmek ve uluslararası ambargo riskini azaltmak için buna benzer yöntemlere başvurmuş fakat verdikleri sözde durmamışlardır. İsraili üst düzey yetkililerin, Tahran Bildirisi’nin İran’dan gelen tehdidi azaltmayacağını çünkü

³⁹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “17 Mayıs 2010 tarihli Türkiye, İran ve Brezilya Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu”, http://www.mfa.gov.tr/17-mayis-2010-tarihli-turkiye_-iran-brezilya-disisleri-bakanlari-ortak-deklarasyonu.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

İran'ın nükleer tesisleri hala elinde kalacağı ve nükleer silah üretim alternatifi her zaman elinde bulunacağı yönündeki açıklamaları olmuştur.³⁹⁸

İsrail gazetesi olan Yedioth Ahronot'un köşe yazarı Ronen Bergman Tahran Bildirisi ile ilgili olarak;

“Krizde bir çözüm getirmesi ya da Ayetullah rejiminin elindeki nükleer silah tehlikesini ortadan kaldırması gibi bir özelliği yoktur. Anlaşma, İran'ın karşı karşıya olduğu uluslararası yaptırımları geciktirecek, kamuoyu önünde Tahran'a bir avantaj kazandıracak ve Rusya ve Çin'e İran'la mükemmel ekonomik ilişkiler kurmak için bir mazeret verecektir. Ayrıca bu anlaşma İran'ın tavrında hiçbir değişiklik yaratmayacaktır. Tahran Birleşmiş Milletler yaptırımlarının çok yaklaştığını hissettiği anda yeni bir girişim gündeme getirdi. Anlaşmayı gerçekten imzalamaları gerektiği zaman da yeni şartlar öne sürüp görüşmeleri engelliyorlar. İranlılar benzer anlaşmaları daha önce sekiz kez kabul edip reddetti. İran'ın manevralarının hedefinin silah yapım sürecinde zaman kazanmaktan başka bir şey değildir.”³⁹⁹

Ha'aretz gazetesi yazarı Zvi Bar'el ise Tahran Bildiri hakkında şunlara değinmiştir:

“İran'la Türkiye arasında şu an yıllık 10 milyar dolarlık ticaret olduğunu, Tahran'a yaptırımlar uygulanması durumunda Türkiye'nin ekonomisinin büyük darbe alacaktır. Öte yandan Türkiye yaptırımları reddetmesi durumunda da kendini ABD ve Avrupa'yla kriz içinde bulacak. Dolayısıyla Washington'ın bütün uyarılarına rağmen Türkiye'nin anlaşmayı kabul ettirme çabaları İran'ın zaman kazanmak için Ankara'yı kullandığı anlamına gelebilir. İki ülkenin ilişkilerinde şüphe söz konusu ancak hem İran hem Türkiye son dönemde Ortadoğu'da etkinliklerini artırma yönünde politikalar uyguluyor. Türkiye ile Suriye arasındaki yakın ilişkiler, Türkiye ve İran'ın Hamas'la ilgili ortak tutumu, iki ülkenin Irak'taki ortak çıkarları ve radikal İslami teröre karşı ortak duruşuyla Türkiye'nin AB sürecinde yaşadığı hayal kırıklığı da birleşince yakınlığın sebebi netleşiyor. İdeolojik açıdan da

³⁹⁸ “İran: Uranyum takası Türkiye'de yapılacak”, *Radikal*, Mayıs 2010, http://www.radikal.com.tr/dunya/iran_uranyum_takasi_turkiyede_yapilacak-997227, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

³⁹⁹ “İran zaman kazanmak için Türkiye'yi kullanıyor”, *Hürriyet*, Mayıs 2010, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/14766047.asp>, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

İran'ın Türkiye'yi ABD'ye tercih etti. Uranyum takası anlaşmasının Tahran ve Ankara'yı stratejik ortaklık noktasına taşıdı. Eğer anlaşma önündeki tüm engelleri aşarsa Türkiye yeni bir arabuluculuk konumuna yerleşecektir. Anlaşmanın başarısız olması ve İran'a yaptırım uygulanması durumunda ise Türkiye'nin anlaşma sürecinde gösterdiği başarı hatırlanacak ancak yaptırımların sonuçlarıyla uğraşmak zorunda kalacaktır.”⁴⁰⁰

Ahmedinejad uranyum takasına ilişkin İran'ın attığı olumlu adıma rağmen, ABD öncülüğünde yeni yaptırım kararı alınmak istenmesini eleştiren ABD yönetime şunları dile getirmiştir:

“Sayın Obama bilmeli ki, bu bildiri onun değişim yaratması, halkların hukukuna saygı göstermesi, eski hükümetlerin insanlık dışı politikalarını kenara bırakması, tüm milletlerle adalet ve insaf esası üzerine işbirliği yapması için tarihi bir fırsattır. Dünyada ve ABD'deki bazı kimseler, Obama'nın İran halkının karşısında yer alması ve İran halkıyla dostluk yollarını ebedi olarak kapatması için çok ısrarlılar. Tahran Bildirisi, Obama hükümeti için tarihi bir fırsattır. 'Gün, uyanış ve direniş günüdür. Obama, gelecekteki dünya siyasetinde insani ve dikkate değer bir etki bırakmak istiyorsa, İran halkının adaletin icrası için yarattığı bu büyük fırsattan istifade etsin.”⁴⁰¹

İran'la ekonomik ilişkileri olan Çin Tahran Bildirisi'ni olumlu karşılamıştır. Bu konuda Çin Dışişleri Bakanı Yang Ciecçi; “İran nükleer sorununa uygun bir çözüm arayan diplomatik çabaları memnuniyet ve takdirle karşıladıklarını ve gelişmeleri not ettiklerini” dile getirmiştir.⁴⁰² Rusya tarafı ise Devlet Başkanı Dimitriy Medvedey tarafından yapılan açıklama ile duruşunu belli etmiştir. Medvedev ilk olarak; “Türkiye ve Brezilya'nın, İran nükleer sorununa siyasal ve diplomatik bir çözüm bulma yönündeki ortak çabalarını olumlu olarak

⁴⁰⁰ “İran zaman kazanmak için Türkiye'yi kullanıyor”, *Hürriyet*, Mayıs 2010, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/14766047.asp>, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

⁴⁰¹ “Tahran Bildirisi Obama Hükümeti İçin Tarihi Fırsat”, Mayıs 2010, <http://m.turkishny.com/news/tahran-bildirisi-obama-hukumeti-icin-tarihi-bir-frsat>, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

⁴⁰² “Çin İran'ın takas anlaşmasını olumlu karşıladı”, *Hürriyet*, Mayıs 2010, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/14758074.asp>, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

değerlendirmektedir” diye açıklamada bulunmuştur.⁴⁰³ Fakat daha sonra Batılı ülkeler gibi konuşup şunları dile getirmiştir: “Anlaşma, uluslararası kaygıların tümünün giderilmesi konusunda yetersiz kalabilir.”⁴⁰⁴ ABD ise söz konusu Tahran Bildirisi ile ilgili olarak düşüncelerini Beyaz Saray Sözcüsü Robert Gibbs tarafından iletmiştir. Gibbs açıklamasında;

“İran'ın uranyum takasıyla ilgili olarak Türkiye, İran ve Brezilya arasında sağlanan anlaşmanın, uluslararası toplum tarafından üzerinde düşünülmeden önce, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na (UAEK) iletilmesi gerekiyor. ABD ve uluslararası toplumun İran'ın nükleer arzularıyla ilgili ciddi endişeler taşımaya devam ediyor. İran'ın uranyum zenginleştirmeye devam etmesinin BM kararlarının ihlalini oluşturmaktadır. Tahran'ın uluslararası yükümlüklerini yerine getirmesi gerekiyor. Aksi takdirde yaptırımlar da dahil bunun sonuçlarıyla yüzleşecektir. İran, nükleer programı ile barışçıl amaçlar taşıdığını, uluslararası topluma gösterecek gerekli adımları atmalıdır”⁴⁰⁵ şeklinde dile getirmiştir.

ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ve İsraili yetkililerden anlaşma içeriğinin yetersiz kaldığı ve uygun olmadığı şeklinde açıklamalar gelmiştir. Ayrıca açıklamalara göre takasa tabi olacak miktarın 1200 kg'dan fazla olması gerekiyor ve bu anlaşma ile nükleer program tamamen sona erdirilmiyordu. Böylece Clinton ve İsraili yetkililer bu anlaşmayı kabul etmeyeceğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁰⁶

Türkiye ve Brezilya'nın İran sorunun çözümünde üstlendiği arabuluculuk rolünü her ne kadar ABD ve Batılı ülkelerin takdirini almasa da BM Genel Sekreteri Ban Ki-mum bu çabayı takdirle karşılamıştır. BM merkez binasındaki makamında Anadolu Ajansı'na verdiği özel demeçte şunları dile getirmiştir:

“Başbakan Erdoğan ve Brezilya Devlet Başkanı Lula'nın İran'ın nükleer programına yönelik meselenin müzakere yoluyla çözümü yönünde

⁴⁰³ “Kremlin, Türkiye ile Brezilya'nın çabalarını olumlu buldu”, *Zaman*, Mayıs 2010, http://www.zaman.com.tr/dunya_kremlin-turkiye-ile-brezilyanin-cabalarini-olumlu-buldu_985288.html, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

⁴⁰⁴ “Medvedev: Takas anlaşması yetersiz kalabilir”, *Zaman*, Mayıs 2010, http://www.zaman.com.tr/dunya_medvedev-takas-anlasmasi-yetersiz-kalabilir_985146.html, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

⁴⁰⁵ “ABD: İran'la ilgili hala ciddi endişeler taşıyoruz”, *Hürriyet*, Mayıs 2010, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/14754995.asp>, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

⁴⁰⁶ **Ürküt ve Sarı**, s. 21, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrtj/article/view/5000098849>, (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2015),

harcadıkları diplomatik çabaları takdir ettiğini” belirtmiş, ayrıca “Bu (uranyum takas anlaşması), Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) ve uluslararası toplumun daha geniş bir şekilde konuya dahil olması halinde, sorunun müzakereler yoluyla çözümü yönünde atılan olumlu bir adım olabilir. Anladığım kadarıyla UAEK'ye Türkiye, Brezilya ve İran tarafından imzalanan ortak bildiri ulaştı ve sanırım İranlı yetkililer de UAEK'ye resmi bir mektup gönderecekler. UAEK'nin varılan bu takas anlaşmasını değerlendirmesini bekliyorum" şeklinde açıklamaları olmuştur.⁴⁰⁷

Tahran Bildirisine 5+1 grubu üyeleri ve UAEK ihtiyatla yaklaşmıştır. Fakat her ne kadar uranyumun Türkiye’de depolanması kararını olumlu bir adım değerlendirse de İran’ın nükleer programından kaynaklanan esas sorunları çözmediği dile getirilmiştir. Bu sebeple gerek ABD’nin gerek Batılı ülkelerin söylediği gibi Bildiri yetersiz olarak kabul edilmiştir. İran’ın Tahran Bildirisi’nin imzalandığı gün yüzde 20 oranında uranyum zenginleştirmeye devam edeceği yönündeki açıklamaları ABD ve Batılı ülkeler tarafından İran’ın uluslararası yaptırımlardan kaçmak için böyle bir adım attığını düşünmüşlerdir.⁴⁰⁸

İran’ın nükleer programına ilişkin sorunun çözümü için devreye giren Brezilya ve Türkiye’nin İran tarafıyla mutabakata vardığı bildiri ABD ve Batılı ülkeler tarafından olumlu bir adım olmasına rağmen sorunun çözümünde çok etkili ve yeterli olmadığı aksine İran’ın programı ilerletmesi ve yeni yaptırımların uygulanmasını engellemek için bu tür bir girişimde bulunduğu inanılmaktadır. Böylece Tahran Bildirisi Viyana grubu tarafından reddedilmiş ve ABD BMGK’dan yeni yaptırım uygulanması talebinde bulunmuştur.

5.3. BMGK Yaptırımları

Ekim 2009 yılından beri İran ile UAEK ve Viyana Grubu arasındaki görüşmelerin başlatılması yönünde önemli adımlar atmıştır. Fakat müzakereler Aralık 2010 yılına kadar gerçekleştirilememiştir. Ekim 2009 yılından Aralık 2010

⁴⁰⁷ “Erdoğan ve Silva’nın çabalarını takdir ediyorum”, *Yeni Şafak*, Mayıs 2010, <http://www.yenisafak.com.tr/dunya/erdogan-ve-silvanin-cabalarini-takdir-ediyorum-258115>, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

⁴⁰⁸ **Sandıklı ve Emeklier**, Ocak 2012, s. 11, http://www.bilgesam.org/incele/687/-kaos-senaryolarinin-merkezinde-iran/#.VXcLG8_tmko, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

yılına kadar gücen süre içinde öncelikle Cenevre sonrasında varılan uzlaşya göre zenginleştirilmiş uranyum Fransa ve Rusya’da depolanacak buna karşılıklı nükleer yakıt çubuğu alacaktır. Fakat Batıya güvenmeyen İran ilk başta olumlu bakmasına rağmen sonradan tavrını değiştirmiştir. Daha sonra ise Brezilya ve Türkiye’nin arabuluculuk yöntemi ile devreye girmesiyle bir takas anlaşması imzalanmış ve İran uranyumun Türkiye’de depolanmasına sıcak bakmıştır. Fakat bu durum ABD ve Batılı ülkelerce yetersiz görülüp ayrıca İran’ın yaptırım öncesi bir zaman kazanma telaşı olduğunu düşünüp Tahran’a karşı dördüncü kez ek yaptırımlar uygulanması yönünde Güvenlik Konseyi’nden bir karar çıkarılmıştır. Böylece İran’a ek yaptırım kararlarının alınması sorunu daha da derinleştirmiştir.⁴⁰⁹

Güvenlik Konseyi 9 Haziran 2010 yılında 1929 sayılı yeni bir yaptırım kararı almıştır. Bu kararda Türkiye ve Brezilya’nın olumsuz oy kullanırken Lübnan çekimsiz oy kullanmıştır. Fakat 12 olumlu oy ile İran’a yaptırımlar uygulanması kabul edilmiştir.⁴¹⁰

BMGK’nın 1929 sayılı yaptırım karar, İran’dan nükleer silahlar için uranyum zenginleştirme etkinliklerini askıya almasını ve nükleer programıyla ilgili kaygıları barışçıl yollarla gidermesi isteniliyordu. Ayrıca İran başka bir ülkedeki uranyum üretimi veya nükleer malzeme veya teknoloji kullanımıyla ilgili hiçbir ticari faaliyetten çıkar elde edemeyecekti. Savaş tankları, zırhlı çatışma araçları araçları, çatışma hava araçları, saldırı helikopterleri, savaş gemileri, füzeler veya füze sistemleri gibi malzemeler hiçbir ülke İran’a tedarikini, satışını ya da aktarılmasını engellemekle yükümlüdür. Bütün devletler, nükleer silahların üzerinde taşınabileceği balistik füzelerle ilgili teknoloji ya da teknik yardımın İran’a aktarılmasını engellemek üzere gerekli önlemleri alacaktır. İran’ın silahlanma ve nükleer etkinlikler için Uluslararası finans sistemini, özellikler de bankaları kullanmasının önüne geçilecekti. İran’ın enerji sektörü gelirleri, enerjiye ilişkin teknolojileri ve silahlanma arasındaki olası bağla ilgili bütün devletler uyarılırken, yaptırımların

⁴⁰⁹ **Kural**, M. Muzaffer: “İran’ın Nükleer Programına Yönelik Cenevre Müzakereleri ve Sonrası”, *ORSAM*, Aralık 2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1321>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴¹⁰ “Security Council Imposes Additional Sanctions on Iran”, *United Nations*, Haziran 2010, <http://www.un.org/press/en/2010/sc9948.doc.htm>, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

uygulanması ve izlenmesiyle ilgili uluslararası bir uzmanlar paneli de kurulmaktadır.⁴¹¹

Kısaca, İran Kum kenti yakınlarında yeni bir uranyum zenginleştirme tesisi kurmuş ve bunu UAEA'ya bildirmemişti. Bu İran'ın geçmişte yaptığı Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NSYO) ve UAEA ile 2003 yılında yapmış olduğu anlaşmalarından doğan yükümlülüklerini ihlal ettiği anlamına geliyordu. Ayrıca İran Güvenlik Konseyi'nin kararlarına karşın yeniden uranyum zenginleştirmeye başlamıştı. Hatta yüzde 20 oranında zenginleştirerek nükleer bomba için gerekli eşiğe yaklaşmıştı. BMGK'nın 1929 sayılı kararı tüm bu kaygıları karşılamak amacıyla hazırlanmıştı. Karar üç bölümden oluşuyordu ve ilk olarak NSYO Anlaşması'ndan doğan yükümlülüklerle uyuması, UAEA ile işbirliği yapması ve nükleer programı durdurması öngörülüyordu. İkinci olarak ise İran'a uygulanacak oldukça geniş yaptırımlardan oluşuyordu. Örneğin İran'a devletlerin silah satmaları yasaklanması ve İran'a nükleer madde ve malzeme gönderilmesinin önlenmesi gibi. Son bölümde ise güven artırıcı önlemler yer alıyordu. Ayrıca bu bölümde İran ile yeniden diyalog başlanması da öngörülüyordu.⁴¹² Sonuç olarak aslında BMGK'nın diğer kararlarıyla benzerlik gösterse de 1929 sayılı karar kapsamı daha geniştir. Buna ilave olarak da tüm bu yaptırımlarla aslında İran'ın nükleer silah sistemini geliştirmesini önlemeye çalışmaktır.

İran Heyeti Başkanı Büyükelçi Ali Asker Sultaniye basına yapmış olduğu açıklamada şunları dile getirmiştir: “Olumsuz tüm yaklaşımlara rağmen iki dost ülkeyle ortaklaşa imzaladığımız Tahran mutabakatı hala masada ve üstlendiğimiz yükümlülükleri yerine getirmeye hazırız. Hiç kimsenin İran'a emir ve baskıyla bir şey yapamaz. İran'a bir şeyler dikte etmeye kalkan yönetimlerin alacağı cevap her zaman hayır olacaktır.”⁴¹³ Ayrıca Sultaniye'nin konuyla ilgili daha sonraki

⁴¹¹ “Ankara'nın İran açılımı BM Güvenlik Konseyi'ni ikna etmedi”, *New York-BİA Haber Merkezi*, Haziran 2010, <http://www.bianet.org/bianet/diger/122631-ankaranin-iran-acilimi-bm-guvenlik-konseyini-ikna-etmedi> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

⁴¹² **Türmen**, Rıza: “Güvenlik Konseyi'nin İran kararı”, *Milliyet*, Haziran 2010, <http://www.milliyet.com.tr/guvenlik-konseyi-nin-iran-karari/riza-turmen/siyaset/siyasyazardetay/14.06.2010/1250567/default.htm>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴¹³ “BM'den İran'a yaptırım kararı”, *CNN*, Haziran 2010, <http://www.cnnturk.com/2010/dunya/06/09/bmden.irana.yaptirim.karari/579434.0/>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2010)

açıklamaları ise şu şekilde olmuştur: “Bu karar ile hiçbir şey değişmeyecek. İran İslam Cumhuriyeti, uranyum zenginleştirme faaliyetlerini sürdürecektir.”⁴¹⁴

ABD'nin BM Daimi Temsilcisi Büyükelçi Susan Rice ise yaptırımlarla ilgili olarak açıklamaları şu şekilde olmuştur:

“Bu kararın geçmesiyle İran'a yaptırımlar rejimi dünyada şimdi en güçlü ve en kapsamlı yaptırım rejimi olmuştur. Karar, İran'ın nükleer faaliyetleriyle ilgili olarak yurt dışındaki yatırımlarına, yurt dışından ithal ettiği pek çok silaha ve balistik füzelerle ilgili faaliyetlerine önemli yasaklar getirmiştir. Bu karar güçlüdür, serttir ve kapsamlıdır, bu yüzden de İran, bu kararın bugün Konsey'den geçmesini engellemek için çok uğraşmıştır, bu (İran'a) büyük bir darbedir. Bu kararın amacı İran halkını cezalandırmak değildir, İran liderlerinin hesaplarını değiştirmek, onları nükleer faaliyetlerden vazgeçirip nükleer masaya döndürmektir.”⁴¹⁵

İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague: “BM'nin bugün aldığı kararı memnuniyetle karşılıyorum. Yeni karar tasarısı, İran'ın nükleer silahlarının yayılmasının önlenmesi konusunda yapılan önemli bir açıklamadır. İran son aylarda nükleer programı konusunda uluslararası kaygıları giderecek hiçbir şey yapmamıştır. İran ile nükleer programı hakkında görüşmeye her zaman hazırız. İran tarafından atılacak adımlara olumlu karşılık vereceğiz.”⁴¹⁶

Washington Post gazetesine göre bu yaptırımların hedefi İran'ı müzakere masasına döndürmek ve İsrail'in İran'a askeri bir saldırıda bulunmasını önlemek olduğunu dile getirmiştir.⁴¹⁷

İsrail 1929 sayılı kararı memnuniyetle karşılamıştır. Bu konuda açıklama yapan İsrail Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Silvan Şalom “Bu doğru yönde atılmış bir adımdır” demiştir. Ayrıca İran'ın nükleer zenginleştirme faaliyetlerini

⁴¹⁴ “BM yaptırımları tamamen gerekli”, *Cumhuriyet*, Haziran 2010, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/152466/_BM_yaptirimlari_tamamen_gerekli_.html, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴¹⁵ “BM'den İran'a yaptırım kararı”, *CNN*, Haziran 2010, <http://www.cnn.com/2010/dunya/06/09/bmden.irana.yaptirim.karari/579434.0/>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2010)

⁴¹⁶ “BM yaptırımları tamamen gerekli”, *Cumhuriyet*, Haziran 2010, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/152466/_BM_yaptirimlari_tamamen_gerekli_.html, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴¹⁷ “İran'a yönelik yaptırım çemberi giderek daraltılıyor”, *Yakın Doğu Haber*, Haziran 2010, http://www.ydh.com.tr/HD8002_irana-yonelik-yaptirim-cemberi-giderek-daraltiliyor.html, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

durduramaması halinde ilave yeni önlemlerin düşünülmesi gerektiğini de vurgulamıştır. İsrail Dış işleri Bakanı Yardımcısı Dani Ayalon ise, “Kendi dar menfaatleri doğrultusunda oy kullananlarla barış ve istikrar doğrultusunda oy kullanan ülkeler hakkında tarihin hüküm vereceğini” söylemiştir. İsrail Dışişleri Bakanlığı 1929 sayılı kararı uluslararası toplumun İran'dan uymasını istediği talepleri daha bir keskinleştiren önemli bir adım olarak görmüş fakat yetersiz bulmuştur. Bu karara benzer daha önceden altı karar alınmıştır fakat İran alınan kararları ihlal etmiştir. Bu kararın tümüyle uygulanması önemlidir.⁴¹⁸

UAEA tarafından 90 gün içinde 1929 sayılı kararlara İran'ın uyup uymadığını gösteren bir rapor hazırlanması ve bunu Güvenlik Konseyi'ne sunması istenilmiştir. Konsey, eğer İran nükleer programını durdurursa müzakereleri kolaylaştırmak amacıyla yaptırımları askıya alacağını da belirtmiştir. Tam tersi durumunda yani kararlara uymaması durumunda daha ağır yaptırımların söz konusu olacağına da değinilmiştir.⁴¹⁹

BMGK'nin 1929 sayılı yaptırım kararları sonrasında İran, uranyum zenginleştirme çalışmalarının NPT'den kaynaklanan bir hakkı olduğunu vurgulayarak bu çalışmalara devam etmiştir. İran, toz uranyum ürettiğini ve yakın bir zamanda da nükleer yakıt çubuklarını üretebileceğini iddia etmiştir. İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi bu süreçte ise yaklaşık 40 kg yüzde 20 oranında zenginleştirilmiş uranyum ürettiklerini açıklamıştır.⁴²⁰

İran'da nükleer fizikçilere karşı düzenlenen bir takım saldırılar olmuştur. 12 Ocak 2010 yılında İranlı nükleer fizikçi olan Mesud Ali Muhammedi bombalı bir saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. 29 Kasım 2010 yılında ise Tahran Şadid Beheşti Üniversitesi akademisyeni Mecid Şehriyari, aracına yerleştirilen manyetik bombanın patlaması sonucu ölmüştür. Aynı gün bir başka saldırıda ise İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Feridun Abbasi yaralanmıştır. Bu olayların sorumlusu olarak İran, her ne kadar elinde net bir kanıt olmadığını bilse de en azından İsrail ve ABD'nin bir

⁴¹⁸ “BM yaptırımları tamamen gerekli”, *Cumhuriyet*, Haziran 2010, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/152466/_BM_yaptirimlari_tamamen_gerekli_.html, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴¹⁹ **Sinkaya**, Bayram: “BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a Karşı Yeni Yaptırım Kararının da Ne İsteniyor?”, *ORSAM*, Haziran 2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=848>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴²⁰ **Sandıklı ve Emeklier**, Ocak 2012, s. 13, http://www.bilgesam.org/incele/687/-kaos-senaryolarinin-merkezinde-iran/#.VXcLG8_tmko, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

parmağı olduğuna inanmış ve bu ülkeleri sorumlu tutmuştur. Fakat bu iddiaların üzerine denk gelen, İsrail devleti ve İsrail gizli servisi MOSSAD'ı yakından tanıyan Amerikalı gazeteci Dan Raviv ve İsraili Yossi Melman *Spies Against Armageddon- Inside Israel's Secret Wars (Kıyamete Karşı Casuslar-İsrail'in Gizli Savaşları)* isimli bir kitap yazmışlardır. Kitapta İranlı nükleer fizikçilerin MOSSAD tarafından öldürüldüğü deklare edilmiştir.⁴²¹ Sonuç olarak İran'a karşı askeri bir savaş olmasa da siber saldırı, nükleer ya da füze tesislerine sabotajlar ve de nükleer bilimcilere yönelik suikastlarla üstü kapalı olsa da ABD ile İran'ın savaşı başlamış görülmektedir.⁴²² Keza İran haber ajansları da İran bilim adamlarına suikast düzenleyerek şimdiden gizli bir savaşı başlattıklarına işaret etmektedir.⁴²³

Ahmedinejad bu konuyla ilgili olarak, "Haddini bilmezlerin ve Siyonist unsurların kirli elleri bilim ve akademik hayatı genç bir entelektüel ve bilim adamının zarif varlığından mahrum bıraktı" diyerek İsrail'i hedef göstermiş, ABD tarafı da bu iddiaları da reddederek Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, "ABD'nin İran'daki herhangi bir şiddet olayına karışmadığını" söylemiştir. İsrail ordu sözcüsü Tuğgeneral Yoav Mordehay, bir sosyal paylaşım sitesinin duvarına "İranlı bilim adamını öldürerek kimin intikam aldığını bilmiyorum ama şu bir gerçek ki bir damla bile gözyaşı dökmedim" diye yazmıştır. Washington merkezli bir başka enstitü olan Yakın Doğu Politikaları için İran Güvenlik Girişimi'nin Müdürü Patrick Clawson ise, "ABD ve İsrail açısından İran'a yönelik üstü kapalı bir mücadele, hava saldırısı düzenlemekten daha iyi. Yapabiliyorsan sabotaj ve suikastlardır bunun yolu. Böylelikle rejimin daha da güçlenmesine yol açacak bir ulusal tepki de doğmaz. Üstelik, İran nükleer silah geliştirmenin bedelinin ne kadar yüksek olacağını da anlamış olur" demiştir.⁴²⁴

Tahran'da nükleer fizikçilere düzenlenen saldırıların gölgesinde 6-7 Aralık 2010 tarihlerinde bir yıldan uzun süredir yapılan ilk üst düzey toplantı olan

⁴²¹ **Küçük**, Cem: "İranlı Nükleer Fizikçileri Kim Öldürdü?", *Yeni Şafak*, Ağustos 2012, <http://www.yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=33448&y=CemKucuk>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴²² **Atmaca**, Gül: "ABD ile İran'ın Savaşı Çoktan Başladı", *ORSAM*, Aralık 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2985>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴²³ "Iranian Official at Natanz Nuclear Site Assassinated in Tehran, Mehr News", Ocak 2012, <http://en.mehrnews.com/news/105498/Emergency-maneuver-held-at-Natanz-nuclear-site>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴²⁴ **Atmaca**, Gül: "İran'da Nükleer Suikastlar Dizisi", *ORSAM*, Ocak 2012, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3113>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

Cenevre’de müzakereler başlamıştır.⁴²⁵ AB’nin Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton’ın nükleer müzakerelere devam edilmesi önerisi, İran’ın nükleer baş müzakerecisi Said Celili tarafından kabul edilmiş ve böylece 5+1 grubu ve İran arasındaki askıda bulunan görüşmeler tekrar başlamıştır.⁴²⁶ Cenevre’deki toplantıda İran’ın nükleer programıyla ilgili kaygıların azaltılmasının amaçlandığı bildirilirken, Tahran amacının atom bombası elde etmek olmadığını vurgulamıştır.⁴²⁷ 14 aylık aradan sonra bugün Batı ile yeniden nükleer müzakere masasına oturan İran, uranyum zenginleştirmede kritik bir aşama olan ilk yerli “sarı pastayı” ürettiğini açıklayan Ali Ekber Salihi, “Sarı pastayı üreterek nükleer yakıt konusunda tamamen kendi kendimize yeter hale geldik” şeklindeki açıklaması dikkat çekmiştir. Sarı pasta madenlerden gelen uranyum cevherinin öğütülüp saflaştırılmasıyla elde edilen katı haldeki ara ürüne denilmektedir. Uranyum madenleri bulunan İran, böylece dış destek almadan reaktörleri için nükleer yakıt üretebilecek teknolojiye ulaşmıştır.⁴²⁸

Görüşmelerden somut bir sonuç alınamamasına rağmen tarafların genel anlamda görüşmelerden memnun olmuştur. Böylece akabinde gerçekleştirilecek olan Ocak 2011 tarihinde İstanbul’da görüşmeleri yapılması kararı alınmıştır. Burada tabii İran’ın uluslararası yaptırımların etkisinden kurtulmak istemesini ve bu anlamda görüşmeleri sürdüreceğini ve ardından da diyalog kapısını açık tutacağını anlayabiliriz.⁴²⁹

5.4. İstanbul Görüşmeleri

P5+1, İran’ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini geçici olarak durdurmasını öngören 1696 sayılı karara uymasını ve İran’ın 2003 yılında imzaladığı UAEK uzmanlarının önceden haber vermeksizin nükleer tesisleri teftişlerine olanak sağlayan Ek Protokol’ün gereğinin yerine getirmesini istemektedir. Ocak 2011

⁴²⁵ **Kural**, Aralık 2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1338>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴²⁶ **Sandıklı ve Emeklier**, Ocak 2012, s. 13, http://www.bilgesam.org/incele/687/-kaos-senaryolarinin-merkezinde-iran/#.VXcLG8_tmko, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015)

⁴²⁷ “İran nükleer görüşmeleri başladı”, *Hürriyet*, Aralık 2010, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/16461206.asp?gid=373>, (Erişim tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴²⁸ “İran masaya sarı pastayla oturdu”, *Hürriyet*, Aralık 2010, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/16457506.asp>, (Erişim tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴²⁹ **Kural**, Aralık 2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1338>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

İstanbul görüşmelerinde somut bir sonuç çıkmaması işte bu gündem maddelerinde ilerleme sağlanamamasının bir sonucudur.⁴³⁰

UAEK nezdindeki Daimi Temsilcisi Ali Asker Sultaniye İstanbul görüşmeleri ile ilgili olarak şunları söylemiştir: “Bu son şans olabilir. Çünkü İran'ın ürettiği yakıt çubuğu Tahran Araştırma Reaktörü'nün merkezine yerleştirildikten sonra, parlamento muhtemelen hükümetin uranyumu yurt dışına göndermesine izin vermeyecektir. Bu yüzden İstanbul'daki görüşmeler Batı için son şans olabilir.”⁴³¹

İstanbul'da gerçekleşen müzakerelerin ardından basın toplantısı düzenleyen Avrupa Birliği Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, görüşmelerde uzlaşma sağlanamadığını ifade etmiştir. Ashton konuşmasının devamında, “Yakıt konusunda İran'ın sivil nükleer enerji programı hakkını kabul ettik. İran'ın programının sadece barışçı amaçlarla olduğunu ortaya koyması lazım. UAEK şu ana kadar bunu teyit edememiş durumdadır. İstanbul'a pratik tekliflerle geldik. Yakıt takası anlaşması konusunda çeşitli önerilerde bulduk. UAEK'nın gözetimini artırmasında şeffaf olunması için önerilerde bulduk. Ön koşul sunmadık. Bir dizi toplantı yaptık. Viyana Grubu ülkeleriyle ayrı bir toplantı da yaptık. Ayrıntılı bir görüşme hedeflemiştik. Ancak açıkça ortaya çıktı ki İran tarafı buna hazır değil. Hem yaptırımlar hem de uranyum zenginleştirilmesi konusunda birtakım ön koşullar sürdüler, ancak bu şekilde ilerlememiz mümkün değil.”⁴³²

21-22 Ocak 2011 tarihlerinde İran'ın nükleer sorununun çözümü için İstanbul'da müzakereler yapılmış fakat krizi diplomatik yöntemlerle çözecek bir sonuç çıkmamıştır. Görüşmelerin sonuçsuz kalması bir yana taraflar arasında bir sonraki görüşmenin yeri ve zamanına yönelik bir açıklama yapılmış değildir.⁴³³

İran'ın nükleer programı ile ilgili olarak yapılan müzakerelerden bir kez daha sonuç çıkmaması üzerine UAEK Başkanı Yukiya Amano tarafından 9 Kasım 2011

⁴³⁰Üstün, Kadir: “İstanbul'daki Nükleer Müzakerelerin Anlamı”, *SETA*, Ocak 2011, <http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=60882&q=istanbul-daki-nukleer-muzakerelerin-anlami>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴³¹ “İran: İstanbul'daki görüşmeler Batı için son şans olabilir”, *Hürriyet*, Ocak 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/16742147.asp>, (Erişim tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴³² “Nükleer zirveden uzlaşma çıkmadı”, *Hürriyet*, Ocak 2011, , <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/16826464.asp?gid=373>, (Erişim tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴³³Doğan, Sercan: “5+1 Grubu ve İran: İstanbul Müzakerelerinin Ardından”, *ORSAM*, Ocak 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1399>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

tarihinde İran'ın nükleer çalışmalarıyla ilgili bir rapor yayınlanmıştır. Amano, raporda, güvenilir kaynaklardan elde ettiği bilgiye dayanarak İran'ın nükleer tesislerinde nükleer silah sahibi olmaya yönelik birçok deney yaptığı ve bazılarında başarıya ulaştığı yönünde bilgiler sunmuştur. Ayrıca İran nükleer silah dizaynı ve üretimi konusunda faaliyetlerde bulunduğu ve denemeler yaptığı da belirtilmiştir.⁴³⁴ İran, BMGK kararlarına aykırı olmasına rağmen zenginleştirme faaliyetlerine devam etmiştir. UAİK Yönetim Kurulu kararlarına rağmen NPT'nin denetimleri öngören Ek Protokolü onaylamamakta ısrar eden İran'ı da raporunda ele almıştır.⁴³⁵

UAİK'nın yayınlamış olduğu son İran raporu bazı endişeleri arttırmıştır. Rapora göre, İran nükleer silah yaymak istiyor ve bu konuda birçok deney yapmıştır.⁴³⁶ Ayrıca İran'da İsrail'i doğrudan vurabilecek kapasiteye ulaştığına ve bu nedenle Tahran yönetiminin Tel-Aviv için ciddi bir tehdit oluşturduğuna ilişkin haberin ABD ve İsrail kamuoyunda yayılmış ve böylece tüm dikkatler İran'a çekilmiştir.⁴³⁷

İsrail başından beri İran'ın nükleer silah elde etmesini kendi varlığına karşı açık bir tehdit olarak görmüştür. İran'ın Şahap-3 füzelerini üretebilecek kapasitede olması demek füzelerin menzili ABD'ye ulaşamayacağından İsrail bunu kendine açık bir tehdit olarak algılamıştır. Böylece İsrail'in İran'ın nükleer tesislerine karşı füze saldırısında bulunması her ne kadar olağan dışı olarak görülse de bir ihtimal olarak değerlendirilmiştir. Çünkü İsrail saldırıyı bekası için son şans olarak görmektedir. Fakat bu konu da önceden ABD ve Rusya'ya danışsa da hep olumsuz olarak yanıt almış ve saldırıyı ertelemek durumunda kalmıştır. Her ne kadar İsrail'in İran'ın tüm nükleer tesislerini tamamen yok etme gücü olmasa da en azından nükleer programını

⁴³⁴ "UEAK: İran'ın nükleer silah sahibi olmak üzere", *Hürriyet*, Kasım 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/19194445.asp>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴³⁵ "İran'ın nükleer programına ilişkin yeni rapor", Şubat 2013, *TRT Haber*, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/iranin-nukleer-programina-iliskin-yeni-rapor-75810.html>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴³⁶ Çağlar, Barış: "Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın Raporu Ve Nükleer Bir İran'ın Bölgenin Tümü İçin Muhtemel Sonuçları", *ORSAM*, Kasım 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2906>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴³⁷ Sandıklı Atilla/Emeklier, Bilgehan: "İran Nükleer Krizinin Türkiye'ye Olası Etkileri", *BİLGESAM*, Mayıs 2012, s. 10, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-173-20140717142.pdf> (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015),

3-5 yıl geriye götürecektir. 438 Tabii görüldüğü gibi olası bir İsrail saldırı söz konusu olmamıştır.

UAEK Başkanı Yukiya Amano, “Sorunun diyalog yoluyla çözüleceği umudunu koruduğuna inanıyorum. Biz de (UAEK olarak) İran ile diyalog kurmak istiyoruz” şeklinde açıklamaları olmuştur. 439

İran’ın NPT ve bu anlaşma çerçevesinde UAEK’nin denetimlerine tabii şekilde barışçıl nükleer enerji geliştirme hakkına sahiptir. Fakat İran’ın barışçıl yönde nükleer programı geliştirmedeği konusunda devletler arasında uzun süredir sesler yükselmeye başlamıştı. 9 Kasım 2011 yılında UAEK’nin İran’ın nükleer programıyla ilgili olarak yayınlamış olduğu raporda İran’ın nükleer faaliyetlerinin bir kısmının silah yapımında kullanılan yöntemler olduğu ve şüphe oluşturduğu ifade edilmişti. Bunun üzerine ABD ve Batılı devletler yeni kararlar alarak İran’a uyguladıkları yaptırımları ve söylemlerini ağırlaştırmışlardır. ABD yönetimi bu konuyla ilgili bir adım öteye giderek artık askeri müdahale de dahil olmak üzere İran’ın nükleer faaliyetlerini durdurmak için bütün seçeneklerinin masada olduğunu açıklamıştır. Böylece 14 Nisan’da müzakerelerin yeniden başlaması bu gergin ortamın yumuşaması adına olumlu bir gelişme olmuştur. 440

İran’a uygulanan yaptırımlar etkili olmaya başlamış ve Tahran yönetiminin müzakerelere tekrar başlanılmasına hazır olduğu yönünde açıklamaları neticesinde Türkiye’nin de girişimleriyle 14 Nisan 2012 yılında 5+1 ülkelerinin temsilcileri ile İran temsilcileri İstanbul’da yeniden müzakerelere başlamıştır. 441 Sonuncusu Ocak 2011 yılında yine İstanbul’da yapılmıştı ve bir sonuç alınamamıştır. Böylece on beş aylık aradan sonra müzakerelerin yeniden başlaması söz konusu olmuştur. Ayrıca İstanbul’da yapılan ilk tur görüşmelerin olumlu bir şekilde son bulması ve tarafların ikinci tur görüşmeler için anlaşması önemli bir ilerleme olarak algılanmıştır. 442

⁴³⁸ **Kanbolat**, Hasan: “İsrail’in İran’a Saldırısı Olasılığı Artıyor”, *ORSAM*, Şubat 2012, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3172>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴³⁹ “UAEK Başkanı raporu savundu”, Kasım 2011, <http://t24.com.tr/haber/uaek-baskani-raporu-savundu-viyana-aa,182266>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴⁴⁰ **Arıkan**, Nisan 2012, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3418>, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2015)

⁴⁴¹ **Sandıklı ve Emeklier**, Mayıs 2012, s. 9, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-173-20140717142.pdf> (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015),

⁴⁴² **Arıkan**, Nisan 2012, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3418>, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2015)

AB Yüksek Temsilcisi Ashton görüşme sonrasında şunları dile getirmiştir: “Süreç sürdürülebilir olacaktır. NPT çerçevesinde yüklenilen bütün yükümlülüklerin İran tarafından yerine getirilmesinde ve ancak bu yapılırken İran'ın da, nükleer enerjinin barışçıl yollarda kullanılmasına ilişkin hakkına saygı duyma konularında mutabık kalınmıştır.” İran'ın Nükleer Başmüzakerecisi Celili ise, “Bu görüşmede birçok konuda mutabakata vardık. Şu ana kadar ki en olumlu toplantı olmuştur” şeklinde ifade etmiştir.⁴⁴³

New York Time gazetesi, tarafların tekrar buluşmaya karar vermelerini, “Kuşkusuz bir başarı çünkü herhangi bir başarısızlık, İran'a askeri baskın olasılığını artırır” sözleriyle değerlendirmiştir.⁴⁴⁴

Müzakerelerde NPT'nin esas alınması vurgulanmıştır. Ayrıca barışçıl amaçlarla nükleer araştırmaların serbest olduğu fakat gerçekleştirilen nükleer faaliyetlerin NPT rejimine ve Ek Protokole uygun bir şekilde UAEK'nın denetimine açık ve şeffaf olması gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁴⁵ Sonuç olarak İran'dan uranyum zenginleştirme faaliyetlerine tamamen son vermesi ve tesisleri kapatmasını isteyen 5+1 üyeleri 14 Nisan 2012 yılında yapılan müzakerelerde İran'ın kısmi zenginleştirme yapmasına olumlu yaklaşmıştır. 1000 kg kadar zenginleştirilmiş malzemeyi stoklayabilecekti ve bunun karşılığında da bazı tesisleri kapatması ve orta derece zenginleştirilmiş uranyum stoklarının başka ülkelere ihraç edilmesi önerileri müzakere edilmiştir.⁴⁴⁶

İsrail'in gizli örgütü MOSSAD'ın sitesi olan Debka'da yayınlanan bir makalede Obama'nın İran'a imtiyazlı bir yol sunmasına rağmen Tahran'ın henüz bu önerileri kaleme almaya hazır olmadığı ve yalnızca müzakerelerin önyargısız olarak ilerlemesi konusunda anlaşmaya varıldığı yazılmıştır. Ayrıca Debka, Obama'nın İran'la anlaşmak konusunda ABD halkının ve diğer devletlerin istekleriyle İsrail'in

⁴⁴³ P5+1 ülkeleri ile İran arasındaki yeni tur müzakereler İstanbul'da gerçekleştirildi, www.mfa.gov.tr, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴⁴⁴ NYT: İstanbul Görüşmeleri Başarı, Milliyet, Nisan 2012, www.milliyet.com.tr, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴⁴⁵ Sandıklı ve Emeklier, Mayıs 2012, s. 9, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-173-20140717142.pdf> (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴⁴⁶ Boz, Hakan: “Nükleer Müzakereleri Kim Kazanır? Suriye'de Kim Kaybeder?”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, Nisan 2012, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/iran/2012/04/30/6586/nukleer-muzakereleri-kim-kazanir-suriyede-kim-kaybeder>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

istekleri arasında denge kurmaya çalışmasının gerekliliğine de vurgu yapmıştır.⁴⁴⁷ Debka’da, İsrail Başbakan Yardımcısı Moşe Ya’alon’unda sözleri yer almıştır: “Biz (İsrail) artık Amerikalılarla İran konusunda aynı gemide olduğumuza inanmıyorum.”⁴⁴⁸

İsrail televizyon kanalı Channel 10’nun savunma muhabiri Alon Ben David’e göre İstanbul görüşmelerinin devamı olarak gerçekleşecek Bağdat müzakerelerinin sonuçsuz kalması halinde bir hava operasyonu ile hükümet orduya İran nükleer tesislerine saldırı emri verecektir. İran’ın nükleer programına her ortamda şüpheyle baktığını açıklayan İsrail hükümetinin kurmayları askeri bir operasyon seçeneğini masada tutarken, bu operasyonun detayları da İsrail televizyonlarında yayınlanmaya başlamıştır. İsrail Ordu Radyosu’na açıklama yapan İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak, Tahran’la sürdürülen müzakerelerin Tahran yönetimini hiçbir şekilde nükleer silah geliştirmekten alıkoymayacağına inandığını açıklamıştır.⁴⁴⁹

Taraflar görüşmeleri yararlı ve yapıcı olarak nitelendirmişler ve daha çok bundan sonraki süreçle ilgili yöntem ve prensipler konuşulmuştur. Zaten taraflar arasında görüşmeler kesilseydi, nükleer kriz dünyada ve özellikle taraflar arasında ciddi bir gerginliğe hatta İsrail istediği gibi bir çatışma tehlikesi yaratmış olacaktı. Uzun yıllardır devam neden bu krizi tabi ki birkaç görüşmeyle çözülemezdi ki İstanbul buluşması tarafların işi zamana bırakmak eğiliminde olduklarını da göstermiştir. İran bu zamanı, kendi nükleer programını geliştirmek için kullanırken bir yandan da kendisine karşı yöneltilen baskıların hafifleyeceği yönünde beklentisi olmaktadır. Aynı zamanda 5+1 Grubunun işi zamana bırakmayı tercih etmesi hem yeni bir gerginlik yaratılmaması hem de çatışma istememesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle ABD tarafında seçim yaklaşırken Obama’nın seçimi düşünmesi, Avrupa ülkelerinin ekonomik krizle uğraşması krizi zamana bırakma nedenleri arasındadır. İsrail ise başından beri önemli bir savı vardı; İran bu müzakereler devam ederken nükleer programını geliştirecek. Yani İsrail tarafı işi zamana bırakmaya karşı, çünkü İran nükleer bomba peşinde olduğuna inanıyor. Sonuç olarak masaya oturan

⁴⁴⁷ **Boz**, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/iran/2012/04/30/6586/nukleer-muzakereleri-kim-kazanir-suriyede-kim-kaybeder>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴⁴⁸ “Obama ready to yield on Iran's nuclear transparency. Israel: Tehran will cheat”, Nisan 2012, <http://israeljewsjudaism.blogspot.com.tr/2012/04/obama-ready-to-yield-on-irans-nuclear.html>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

⁴⁴⁹ “İran savaş için hazırlanıyor”, *Hürriyet*, Nisan 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/19401449.asp>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015)

diplomatlar bu sorunun çözümü için tek çare olarak müzakereye devam etmeyi ve bu süreci zamana yaymayı yeğliyorlar.⁴⁵⁰

İran'ın nükleer programı ile ilgili olarak Nisan 2012 yılında İstanbul'da yapılan müzakereler sonucunda bir sonraki müzakerelerin 23-24 Mayıs 2012 tarihleri arasında Bağdat'ta yapılacağını açıklanmıştır. Nisan 2012 yılında yapılan müzakerelerin olumlu geçmesinden dolayı müzakerelerin devamı Bağdat'ta yapılmasına karar verilmiştir.

Mayıs 2012 yılında Bağdat'ta yapılan toplantı olumlu bir havada geçtiği ifade edilmiştir. BM Genel Sekteri Ban Ki-moon'un sözcüsü tarafından yapılan açıklamada görüşmelerin olumlu geçtiği yönünde olmuştur. İran İslami Şura Meclisi Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanı Alaaddin Burucerci de yapmış olduğu açıklama İran ile 5+1 grubu ülkelerin anlaşmaya yakın olduğunu dile getirmiştir.⁴⁵¹ 5+1 Grubu ülkeleri İran'ın nükleer programının şeffaf hale getirilmesi ve hatta nükleer programını durdurmasını isterken İran kendi ekonomisine olumsuz etki yapan yaptırımları özellikle petrol ve bankacılık konulu yaptırımlara son verilmesini istemektedir. Birincil olan nedir? Yaptırımların ortadan kaldırılması mı, yoksa BMGK ve UEAK'nın istemlerinin yerine getirilmesi mi? Böyle bir ortam da tabi ki en son Bağdat'ta yapılan müzakerelerde yine somut bir sonuca varılamamıştır.⁴⁵²

İran ile 5+1 ülkeleri arasındaki nükleer müzakerelerin bir sonraki üst düzey toplantısı 18-19 Haziran 2012 tarihleri arasında Rusya'da yapılması kararlaştırılmıştır.

Ahmedinejad müzakere öncesi "İran sahip olduğu reaktörler için Avrupa'nın nükleer yakıt göndermeyi kabul etmesi durumunda, uranyumun yüzde 20 oranında zenginleştirilmesine ara verecek" şeklinde açıklaması olmuştur.⁴⁵³

⁴⁵⁰ **Kohen**, Sami: "İran Nükleer Krizi Zamana Bırakıldı", *Milliyet*, Nisan 2012,

<http://www.milliyet.com.tr/iran-nukleer-krizi-zamana-birakildi/dunya/dunyayazardetay/17.04.2012/1529053/default.htm>, (23 Nisan 2015)

⁴⁵¹ **Duman**, Bilgay: "Bağdat'ta Yapılan 5+1 ve İran Arasındaki Nükleer Müzakerelerin Irak İçin Anlamı", *ORSAM*, Mayıs 2012, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3509>, (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2015)

⁴⁵² "Bağdat: Bağlanan umutlar doğru çıktı mı?", Mayıs 2012, http://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2012_05_25/Bagdad-umutlar/, (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2015)

⁴⁵³ "İran müzakere şartını açıkladı", Haziran 2012, <http://www.haber7.com/guncel/haber/892755-iran-muzakere-sartini-acikladi>, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2015)

Ülkelerin İran'ın barışçıl nükleer faaliyetlerine karşı çıkması durumunda İran masadan kalkacağını dile getirmiştir. Çünkü İran her zaman dile getirdiği gibi programının barışçıl amaçlı olduğu ve bunun resmi olarak kabul edilmesini istemektedir. AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ise gerçekten İran'ın işbirliğine hazır olduğunu görmediğini ve sadece müzakere olsun diye müzakere etmek niyetinde olmadıklarını, ilerleme beklediklerini dile getirmiştir. Ayrıca prensipte müzakerelerin 5+1 grubuna üye ülkelerde yapılmaması öngörülse de İran ve Rusya'nın talebiyle görüşmeler Moskova'da yapılmıştır. Rusya, İstanbul ve bir uzantısı olan Bağdat görüşmelerinde sadece yaptırımlar tartışılırken, Moskova'da çözüme yönelik seçenekler üzerinde durulacağını açıklamışlardır. Fakat bu müzakerede diğer müzakereler gibi sonuçsuz kalmış ve bir ilerleme sağlanamamıştır.⁴⁵⁴

AB, nükleer müzakerelerin sonuçsuz kalması durumunda 1 Temmuz'da İran'a yönelik petrol ambargosuna başlayacağını dile getirmişti.⁴⁵⁵ İran nükleer programı konusunda istenilen revizyona gitmemesi, UAEK'nın belirlediği standartlara uymaması ve müzakerelerinde bu doğrultuda sonuçsuz kalması sebebiyle 1 Temmuz 2012 tarihinde İran'dan ham petrol alımının tamamen durdurulmasını içeren ambargoyu uygulamaya başlamıştır. İran'da buna karşılık olarak Dünya Petrol Ticaretinin can damarı durumundaki Hürmüz Boğazı'nı tek taraflı olarak deniz trafiğine kapatma resti çekmiştir. ABD ise böyle bir durumda karşılığı olacağını dile getirmiş ve bunu engellemek için bölgeye takviye askeri unsurlar göndermeye başlamıştır. İran yönetimi ise bölgede askeri tatbikat yaparak göz dağı vermeye çalışmıştır.⁴⁵⁶

5+1 Grubu üyeleri, İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerine son vermesini ve yakıtı kendilerinden almasında ısrar ederken, İran, bu ülkelere güven duymadığını belirtmiştir.⁴⁵⁷ Sonuç itibarıyla İran, yüzde 20 oranında uranyum

⁴⁵⁴ "İran ile yapılan Moskova görüşmeleri sonuçsuz kaldı", Haziran 2012, <http://www.bestanuce1.com/3384/iran-ile-yapilan-moskova-gorusmeleri-de-sonucsuz-kaldi&dil=tr>, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2015)

⁴⁵⁵ "İran müzakere şartını açıkladı", Haziran 2012, <http://www.haber7.com/guncel/haber/892755-iran-muzakere-sartini-acikladi>, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2015)

⁴⁵⁶ "Hürmüz Boğazı'nda ABD-İran gerilimi tırmanıyor", *TASEP*, http://tasep.org/default.asp?s=yd&id=271#.VXcbts_tmko, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2015)

⁴⁵⁷ "Nükleer müzakerede üçüncü randevü", *Anadolu Ajansı*, Haziran 2012, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/58730--nukleer-muzakerede-ucuncu-randevu> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2015)

zenginleştirmeyi bırakması ve Fordo nükleer tesisini kapatmasını isteyen AB'nin taleplerini reddetmiş, yaptırım ve ambargoları yasadışı olarak nitelendirmiştir. Ayrıca görüşmelerden sonuç alınamayınca üst düzey görüşmeler de askıya alınmıştır. Ancak uzamanlar, teknik konular ve müzakere zeminini oluşturmak için 3 Temmuz'da İstanbul'da bir araya gelmiştir.⁴⁵⁸ Böylece teknik konularda bir uzlaşma sağlanana kadar üst düzey görüşmeler askıya alınmıştı.

İstanbul'da yapılan müzakerelerde, en son Moskova'da ki görüşmelerden bir ilerleme sağlayamayan taraflar konuya ilişkin tartışmalar ile ilgili ve İran'ın nükleer programıyla ilgili sorunun giderilmesi konusundaki tekliflerin ayrıntıları üzerinde görüş alışverişinde bulunulmuştur ve İran'ın nükleer programıyla ilgili görüşmelerin devam edileceği açıklanmıştır.⁴⁵⁹ Müzakereler için ön çalışma niteliğini taşıyan görüşmeler sürerken İran füze tatbikatında orta menzilli füzelerini başarıyla denediğini açıklarken aynı zamanda İsrail'in yanı sıra ABD'nin Körfez bölgesindeki üslerini vurabileceğini öne sürmüştür. Devrim Muhafızları Komutan Yardımcısı Hüseyin Selami, "Bu tatbikatın ana amacı İran milletinin hayati değerlerimizi ve milli çıkarlarımızı korumadaki siyasi kararlılığını göstermek. Askeri seçeneğin masada olduğunu söyleyenlere bir cevap veriyoruz" demiştir. Hürmüz Boğazı'nı kapatma seçeneğini tekrar dillendiren Tahran yönetime New York Times'a konuşan üst düzey bir ABD Savunma Bakanlığı yetkilisi şöyle cevap vermiştir: "Hürmüz bizim için kırmızı çizgi. İran bunu düşünmesin bile. Koyacakları mayınları temizleriz. Ticari gemileri rahatsız edecek savaş gemilerini boğazın sularına gömeriz."⁴⁶⁰

24 Temmuz 2012'de yine teknik düzeyde ikinci toplantı İstanbul'da yapılmış ve bu toplantıda mevcut görüş farklılıklarının nasıl azaltılacağı ve sürecin nasıl ilerletileceği ele alınmıştır.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ "İran-P5+1 nükleer görüşmeleri askıya alındı", Haziran 2012, <http://www.ulusalkanal.com.tr/gundem/tgbliler-mumtazer-turkoneyi-fenayakaladigundem/milletvekillere-rekor-zamyurt/akpli-ciftci-akpye-isyan-ettikultur-sanat/insanliki-kesti-cezayiri-dikecekgundem/ermeni-soykirimi-yalanini-yasar-kemale-sormayingundem/akpli-kuzu-hesabimiz-tutmadigunde-h3770.html>, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2015)

⁴⁵⁹ "AB: İran'ın nükleer programıyla ilgili görüşmeler devam edecek", *Hürriyet*, Temmuz 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/20912811.asp>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁶⁰ "Hürmüz'de restleşme", *Hürriyet*, Temmuz 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/20910173.asp>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁶¹ "Teknik düzeydeki nükleer müzakerelerin ikincisi de İstanbul'da yapılacak", *Hürriyet*, Temmuz 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/index/istanbul&s=Son%20Dakika&d=20120709>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

18 Eylül 2012 yılında İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Başbakan Said Celili, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ile İstanbul'da yaptığı görüşme arkasından Celili şunları dile getirmiştir:

“Biz, kendilerine 'verdiğimiz planın, önerilerimizin cevabını almaya hazırız' dedik. Dün akşam iyi bir görüşme yaptık. Hem Moskova görüşmesi hem de ondan sonraki süreçte geçen görüşmeleri gözden geçirdik. Ortak noktaları değerlendirdik. Yeni işbirlikleri ve yeni görüşmeler için ne yapabiliriz, onu konuştuk. Nihai sonuç şu; Bayan Ashton bu görüşmemizin sonucunu 6 ülkeyle kendi içlerinde değerlendirsinler. Dolayısıyla Moskova görüşmesinden sonra yapılan uzmanlar ve yardımcıları seviyesindeki görüşmelerde geçen ortak noktaları birleştirerek, gelecek görüşme için bir çerçeve çizilsin. Dolayısıyla, onun 6 ülkeyle değerlendirmesini ve sonucunu bekliyoruz. İyi ve verimli bir görüşmemiz oldu. Umarız ortak noktaları birbirine yaklaştırmada yardımcı olur.”⁴⁶²

Beyaz Saray Kasım ayında yapılacak olan seçimleri düşünürken İsrail Başbakanı Netanyahu da İran nükleer programı konusunda askeri seçeneğinin ön plana çıkarılmasını istiyordu. Yediot Aharonot gazetesinin haberine göre Netanyahu, Amerikalı Cumhuriyetçi Kongre üyesi Mike Rogers'ın İsrail ziyareti sırasında, Obama'nın İran politikasını eleştirmiştir. Çünkü Netanyahu'ya göre artık İran konusunda diplomasi için zaman tükenmiştir. İsrail Başbakan Yardımcı Moşe Ya'alon ise UAEA'nın raporları ele alarak yapmış olduğu açıklamalarda İran'ın artık nükleer silah elde etmek için senelere değil sadece birkaç aya ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır.⁴⁶³ Aynı şekilde açıklama da bulunan Netanyahu'da ABD kanalı olan NBC'de yayınlanan Meet the Press programında, Obama'yı kısa sürede net bir kırmızı çizgi belirlemesi çağrısı yapmıştır.⁴⁶⁴

ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton İran'ın nükleer sorunu ile ilgili olarak yapılan yaptırımlar ve diplomasi konusunda zaman tanınması gerektiğini dile getirmesi Netanyahu tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Çünkü Netanyahu'ya göre

⁴⁶² “Celili: Ashton'la verimli bir görüşme yaptık”, *Hürriyet*, Eylül 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/21504593.asp>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁶³ “İsrail Başbakanı ile ABD Büyükelçisi bağıra çağıra kavga etti”, *Hürriyet*, Eylül 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/21363253.asp>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁶⁴ “Netanyahu: İran'ın nükleer bomba üretmesine 6-7 ay kaldı”, *Hürriyet*, Eylül 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/21488066.asp>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

artık Beyaz Saray'ın İran'a karşı kırmızı çizgiler çekemeye hazır olmaması halinde, İsrail'in saldırısını engellemeye hakkı yoktur.⁴⁶⁵

Eylül 2012 yılında Netanyahu'nun BM Genel Kurulu'ndaki konuşmasında nükleer bomba üretmekle suçladığı İran'a sert mesajlar göndermiştir: "İran'ı dünya barışı için en büyük tehlikedir. Kırmızı çizgiler savaş çıkarmak için değil, kırmızı çizgiler savaşı engellemek içindir."⁴⁶⁶ Ayrıca Netanyahu kürsüde patlamaya hazır bir bomba bulunan grafikte İran'ın kırmızı çizgisini göstermiştir. Irak savaşı öncesinde ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'in yaptığı sunumla benzerlikleri vardı. Çünkü Irak'ın kitle imha silahları ürettiğini iddia eden Powell, iddiasını desteklemek için çeşitli çizimler kullanmıştı. Powell'in bu iddiaları Irak'a yapılan askeri müdahalenin meşrulaştırılması konusunda büyük rol oynamıştı. İran'la yapılan görüşmelerin ve uygulanan ekonomik yaptırımların yeterli olmadığını savunmuştur. Netanyahu, ülkesinin varoluş hakkının tehlikede olduğunu da iddia etmiştir. El Kaide ile İran'ı aynı kategoriye sokmuş ve nükleer silahların dünyanın en tehlikeli terörist rejiminin elinde olmasıyla dünyanın en tehlikeli terörist örgütünde olmasının bir fark olmadığını belirtmiştir. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad da 26 Temmuz'da BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada İsrail'in tehditlerine dikkat çekmişti ve hegemonyacı güçlerin silah savaşı ve nükleer silahlarla kitle imha silahlarının tehdidi hüküm sürdüğünü dile getirmiş ve İran, kendi fikirlerini empoze etmeye çalışan dünya güçlerinin tehdidi altında olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Medeniyetsiz siyonistlerin İran'a karşı devam ettirdiği askeri eyleme geçme tehditlerini, gerçekliğin açık bir örneğini oluşturduğunu söylemiştir.⁴⁶⁷

ABD'de başkanlık seçimi daha da yaklaşırken Obama CBS televizyonundaki söyleyişinde, Cumhuriyetçi rakibi olan Mitt Romney ile ilgili olarak İran ve Suriye konusunda savaş istediği imasında bulunmuştur. Fakat kendisinin yeniden seçilmesi durumunda ülkeyi bir maceraya sürüklemeyeceği taahhüdünde bulunmuştur. Ayrıca Obama Romney'nin Suriye ve İran konusunda pozisyonunu netleştirmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü Obama söyleyişinde başkanlık döneminde yapacağım dediği

⁴⁶⁵ Obama, Netanyahu'nun görüşme isteğini reddetti, *Hürriyet*, Eylül 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/21441239.asp>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁶⁶ "Kırmızı çizgi alay konusu oldu", *Hürriyet*, Eylül 2012, www.hurriyet.com.tr/planet/21581595.asp, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁶⁷ "Netanyahu BM konuşmasında bütün dünyayı savaşa çağırdı!", Eylül 2012, <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/netanyahu-bm-konusmasinda-butun-dunyayi-savasa-cagirdi-haberi-60188>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

şeyleri yaptığını (Irak'ta savaşı bitireceğimi söyledim. Yaptım. El Kaide'nin, Usame Bin Ladin'in peşine düşeceğini söyledim. Bin Ladin gitti.) belirterek Romney'nin savaş başlatılmasını istiyorsa bunu açıkça söylemesi gerektiğini belirtmiştir. Romney ise Obama'yı İsrail politikası üzerine ve İsrail'e sırt çevirmekle eleştirmiştir. Ayrıca Obama'nın söyleyişinde 'İran'a askeri bir güç kullanma konusunda Netanyahu'dan ne kadar baskı görüyorsunuz?' soruna cevap olarak 'İsrail'in endişesini anlıyorum fakat çıkan bütün gürültüleri engelleyeceğim' demesi hem İsrail'in tepkisine, çünkü İsrail'in kaygılarını için gürültü demişti, hem de Romney'nin tepki vermesine neden olmuştur.⁴⁶⁸

Cumhuriyetçi aday Mitt Romney'e göre Obama'nın tekrar seçilmesi durumunda İran nükleer silaha sahip olacaktı ancak kendisinin seçilmesi durumunda İran'ın nükleer silaha sahip olmayacaktı. Ayrıca nükleere sahip bir İran kabul edilemez ve askeri bir eylem her zaman masada olacağını belirtmiştir.⁴⁶⁹

Obama, rakibi Mitt Romney ile en son yaptığı dış politika tartışmasında şu ifadeleri kullanmıştı: "İran, benim başkanlığım döneminde nükleer silaha sahip olmayacak. İran ya diplomatik yolu seçip nükleer programına son verir ya da birleşik bir dünyayı ve hiçbir seçeneği masadan çekmeyeceğini söyleyen beni, yani ABD başkanını karşısında bulur."⁴⁷⁰

Financial Times İran Meclis Başkanı Ali Laricani'nin röportajını yayınlamış ve bu röportajda Laricani şunları dile getirmiştir: "ABD seçim yarışlarında kendini Obama'dan çok daha sert göstermeye çalışan Romney'nin iktidara gelmesinin ABD politikaları açısından çok büyük bir fark doğurmayacaktır. Çünkü ABD'de kararları veren bireyler değil, politik sistemleridir. Bu yüzden belirgin değişikliklerin meydana geleceğini düşünmüyorum."⁴⁷¹

BBC Tahran muhabiri Mohsin Asgari ABD seçimleri ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir: İran'da birçok kişi Cumhuriyetçilerin kazanmasının savaş demek

⁴⁶⁸ "İsrail'in gürültüsü kesilecek", Eylül 2012, <http://www.habername.com/haber-abd-nukleer-obama-romney-secim-iran-80861.htm>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁶⁹ Brian Montopoli, "Romney, Gingrich at GOP Debate: We'd Go to War to Keep Iran from Getting Nuclear Weapons", , *CBS News*, Kasım 2012, <http://www.cbsnews.com/news/romney-gingrich-at-gop-debate-wed-go-to-war-to-keep-iran-from-getting-nuclear-weapons/>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁷⁰ "Obama'nın yeni dönemdeki zorlu gündemi", *BBC*, Kasım 2012, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121107_obama_new_term.shtml, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁷¹ "İran'a saldırı pahalıya mâl olur", *Hürriyet*, Eylül 2012, www.hurriyet.com.tr/planet/21512266.asp, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

olacağını, Barack Obama'nın yeniden seçilmesinin daha güvenli olduğunu düşünüyordu. Beklenti, Obama yönetiminin yeniden bir görüşme süreci başlatması yönünde. Fakat bazı İranlı politikacılar Barack Obama'nın seçilmesinin İran üzerindeki baskıları artıracığını düşünüyor.”⁴⁷²

İsrail'in İran'a karşı bir hava saldırısında bulunma planı uzun süredir konuşuluyordu. Obama ise bunun olmasından yana değildir. Çünkü İsrail İran'ı bombaladığı anda petrol fiyatlarının kontrol edilemez yükselişi ABD ekonomisi etkileyecekti ve Obama'nın seçimleri kaybetmesi yüksek bir ihtimal olacaktı. Her ne kadar İsrail'de İran'a saldırma konusunda tam bir uzlaşma olmamasına rağmen Netanyahu'nun İran politikası 'her an saldırabiliriz' tehdidi üzerine kurulmuştur. Bu da aslında ABD'yi baskı altında tutan akıllı bir strateji olarak değerlendirilmiştir. İsrail'in saldırma ihtimali ve bunun dünya ve ABD ekonomisi üzerinde doğuracağı olumsuzluklar Obama'nın İran politikasında bir rahatlık oluşturmasını engellemiştir.⁴⁷³

İran politikaları sebebiyle iki ülke arasında gerilimlerin yaşandığı bir döneme denk gelen AIPAC toplantısında bir konuşma yapan İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres, ABD ve İsrail ilişkilerine olan inancını yinelemiştir. Konuşmasında iki ülkenin de İran'ın nükleer silah geliştirmesine karşı olduğunu belirtmiştir. Obama'yı İran'a karşı uygulanan ekonomik ve politik yaptırımlar için övmüştür. Ayrıca Obama'nın İsrail'e bağlılığını olduğunu belirtmiş ve Beyaz Saray'da bir dostumuz var şeklinde açıklamada bulunmuştur. Konuşmasının devamında İran'daki rejimin şeytani, zalim ve ahlâki olarak çöküntüde olduğunu ifade etmiştir. Rejimin insan onurunun ezilip çiğnenmesi ile ayakta durduğunu vurgulamış ve İran'ın terörün ana sponsoru olduğunu iddia etmiştir. “İran rejim devam ettikçe Berlin, Madrid, Delhi ve Bangkok da en az İsrail kadar tehlikededir. İran'ın arzusu Ortadoğu'yu ve dünya ekonomisinin büyük bölümünü kontrol etmektir istemektedir. Bu durdurulmalıdır ve durdurulacaktır. İsrail savaşın dehşetini yaşamıştır, savaşmayı istemez. Barış her

⁴⁷² “Obama: İkinci dönemde dış politika”, *BBC*, Kasım 2012, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121107_usa2012_obamaworldanalysis.shtml, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁷³ **Taşpınar**, Ömer: “Netanyahu Obama ve İran”, *Sabah*, Mart 2012, <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/taspinar/2012/03/05/netanyahu-obama-ve-iran>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

zaman birinci seçeneğimizdir ama eğer savaşmaya zorlanırsak, bana güvenin, galip geleceğiz demiştir.”⁴⁷⁴

Obama'nın 2012 Kasım ayında seçimi kazanıp 2013 yılı itibariyle ikinci dönemine başlamıştır. Başkan Obama ikinci yemin töreni konuşmasında İran meselesinden dolayı olarak bahsetmiş ve bu konuya yeniden eğileceğinin ipuçlarını vermiştir.⁴⁷⁵

14 Şubat 2013 tarihinde Tahran'da müzakere yapılmıştır. Ön görüşme niteliğindeki UAEA'nın Tahran'daki müzakerelerinden sonuç alınamamıştır. Tahran yönetimi, nükleer silah testi yaptığı öne sürülen Parçin askeri tesisine UAEA heyetinin girmesine izin vermemiştir. UAEA ile İran arasında yapılan müzakerelerde uzlaşma sağlanamamasıyla 5+1 Grubu ülkeleriyle İran arasında 26 Şubat'ta Kazakistan'da yapılacak nükleer müzakerelerin başarı şansı zayıflamıştır.⁴⁷⁶

UAEK Başkanı Yukiya Amano, İran'ın nükleer programına ilişkin hazırladığı son raporunda, “İran yönetiminin ciddi engellemeleri nedeniyle nükleer programının askeri boyutunun açıklığa kavuşturulamadığını” belirtmesi de aynı şekilde görüşmelerin başarı şansını azaltan gelişmeler arasında belirtilmiştir.⁴⁷⁷

ABD Başkan Yardımcı Joe Biden, İran'ın nükleer programına ilişkin olarak İran'la ikili görüşmek istediğini dile getirmiştir. İran'ın dini lideri Ayetullah Ali Hamaney bu teklifi “Siz Amerikalılar bize silah yöneltip müzakere istiyorsunuz. İran devletini bu şekilde korkutamazsınız” diyerek reddetmiştir.⁴⁷⁸

Obama'nın ikinci döneminde İran'ın nükleer programı ile ilgili müzakereler Kazakistan'ın başkenti Almaata'da 26 Şubat 2013 tarihinde yeniden başlamıştır. 5+1 grubuyla İran arasındaki görüşmeler Haziran 2012 Moskova'da yapılan müzakereler sonrasında kesilmişti. BBC muhabiri James Reynolds: “5+1 ülkelerinin bu turda

⁴⁷⁴ **Peres**, Şimon: “Nükleer İran konusunda ABD-İsrail görüşleri paralel”, *ŞALOM*, Mart 2012, <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/23228-SIMON-PERES-Nukleer-Iran-konusunda-ABD-Israil-gorusleri-paralel.aspx>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁷⁵ **Yegin Abdullah/Kanat**, Kılıç Buğra: “İran ve Batı Arasında Nükleer Mutabakat Jeopolitik Karmaşa”, *SETA*, Sayı 121, 2015, s. 11

⁴⁷⁶ “Tahran'da uzlaşma yine yok”, *TRT Haber*, Şubat 2013, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/tahranda-uzlasma-yine-yok-74823.html>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁷⁷ “Kazakistan, İran ile yapılacak müzakerelere hazır”, *Zaman*, Şubat 2013, http://www.zaman.com.tr/dunya_kazakistan-iran-ile-yapilacak-nukleer-muzakerelere-hazir_2057975.html, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁷⁸ “Silahı bize çevirip müzakere istiyorsunuz”, *Hürriyet*, Şubat 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/22547444.asp>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

İran'a bazı yaptırımları gevşetme vaadinde bulunabilir. Tabii bunun karşılığında İran'dan uranyum zenginleştirilmesinin askıya alınması, Kum yakınındaki denetimsiz nükleer tesisin kapatılması ve orta düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stoğunun ülke dışına çıkarılması istenecektir.” İran ise öncelikle yaptırımların kaldırılmasını şart koşmaktadır.⁴⁷⁹ Nükleer Başmüzakereci Said Celili ALmaata Üniversitesi'nde ‘Batılı ülkeler İran’ın haklarını tanırorsa, özellikle de uranyum zenginleştirme hakkını tanırorsa ilerleme kaydedebilir’ derken AB Dış Politika Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ‘İran’dan uranyumu yüksek düzeyde zenginleştirmekten vazgeçmesi karşılığında, bazı ekonomik yaptırımlardan geri adım atmak ile ilgili olarak masaya koyduğumuz bu teklife somut bir yanıt bekliyoruz. İran’ın müzakerelerde esneklik göstermesi gerekir’ demiştir.⁴⁸⁰ Siyasi düzeyde yapılan müzakere yine sonuçsuz kalmıştır.

Obama İsrail ziyareti öncesi Arutz 2 televizyonuna verdiği röportajda şunları söylemiştir:

“Başbakan Binyamin Netanyahu’ya da aynı şeyi söyledim: Bu işi diplomatik yoldan çözemezsek tüm seçenekler masadadır. Burada amacımız, İran’ın İsrail’i tehdit edebilecek ve bölgede silahlanma yarışını tetikleyebilecek nükleer silaha ulaşmaması. Bu kadar şeyin olduğu bir dönemde bunun son derece tehlikeli olacağı aşikâr. Bu bir kırmızı çizgi. İran’ın bir nükleer silah geliştirmesinin bir yıl kadar süreceğini düşünüyoruz. Elbette o noktaya çok yaklaşmalarını istemeyiz.”⁴⁸¹ Ayrıca, “İran’ın nükleer silah geliştirmesini önlemek için gücü dahilinde her şeyi yapmaya kendimi adadım ve bu sorunu diplomatik yollarla halledebilirsek, daha kalıcı bir çözüm olur.”⁴⁸²

Obama ilk başkanlık döneminde İsrail’e resmi bir ziyaret yapmamışken ikinci başkanlık döneminde seçildikten sonra ilk seyahatini İsrail’e yapmıştır. Obama başkanlık yarışında takınmış olduğu tavır nedeniyle birçok analist bu ziyareti İsrail

⁴⁷⁹ “İran ile 5+1 görüşmeleri Kazakistan’da”, *BBC*, Şubat 2013, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/02/130226_iran_nukleer_kazakistan.shtml, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁸⁰ “İran’la görüşmeler Kazakistan’da başladı”, *CNN*, Nisan 2013, <http://www.cnnturk.com/2013/dunya/04/05/iranla.gorusmeler.kazakistanda.basladi/703105.0/>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁸¹ “Obama: İran bir yıldan önce o silahı yapamaz”, *Hürriyet*, Mart 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/22825413.asp>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁸² “Obama: İran’ın bir yılı kaldı”, *Hürriyet*, Mart 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/22818191.asp>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

yöneticileriyle güven tazeme ve İsrail halkına yönelik bir gönül alma gezisi olarak görmüşlerdir. İsrail'in İran'a karşı askeri bir harekate kalkışmasından ziyade bu işin ABD'ye bırakılması konusunda Obama'nın ikna etme girişiminde bulunacağı ifade edilmiştir.⁴⁸³

İsrail'in Yediot Ahronot gazetesinde Obama ziyareti ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir: “Obama, İsrail'in İran'a olası bir saldırı üzerinde konuşmasının, İran'la ABD arasında nükleer silah konusunda yapılacak müzakerelere zarar verdiğini belirtecek.”⁴⁸⁴ Obama karşılama töreninde İbranice ‘memlekete dönmek ne iyi’ demiş ve Maariv gazetesi şöyle bir ifade kullanmış ‘balla kaplı’ ziyaretin asıl amacı olası İran saldırısını ertelemektir. Obama İran saldırısı ile ilgili olarak ‘diplomasi için hala zaman var. Her zaman İsrail'in arkasında olacağız’ derken Netanyahu'da ‘İsrail kendini, kimsenin yardımı olmadan koruyabilir’ açıklamasını yapmıştır.⁴⁸⁵

2013 yılında İran nükleer sorununda müzakerelerin tıkanıldığını düşünürken Mart ayında başlanan ve ilerleyen zamandalar da dört defa Umman'da ABD ile İran arasında gizli görüşmeler yapılmaya başlanmıştır.⁴⁸⁶ Umman'ın seçilmesinin nedeni Umman Sultanı olan Kabus Bin Said, ABD ile müttefik iken aynı zamanda İran ile de iyi ilişkilere sahip bir Arap yönetici olmasıdır.

İran nükleer programıyla ilgili uzun süredir yaptırımlara maruz kalmasına rağmen 10 Nisan 2013 yılında yeni bir uranyum üretim tesisinin kapıları açmış ve iki yeni madende de çalışmalara başlamıştır. İran'ın bu faaliyetleri uluslararası kamuoyunda yansımıştır. Ayrıca Batı ve İsrail tarafından yine ‘İran atom bombası geliştiriyor’ şeklinde ifadeler yerini almıştır.⁴⁸⁷

Kısaca, İran ve 5+1 grubu ülkeleri ile son 5 yılda yaptığı sekiz müzakerede anlaşamadıkları konuların başında, uranyum zenginleştirme, nükleer enerji elde etme

⁴⁸³ **Kohen**, Sami: “Obamanın gezisinin anlamı”, *Milliyet*, Mart 2013, http://cadde.milliyet.com.tr/2012/10/21/YazarDetay/1682483/obama_nin_gezisinin_anlami, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁸⁴ “İran'a Saldırma”, *Yediot Ahronot*, Şubat 2013, <http://www.trtturkhaberdar.com/haber/irana-saldirma-9293.html>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁸⁵ “Obama Kudüs'te Nükleer İran'a izin vermeyeceğiz”, *Maariv*, Mart 2013, <http://www.trtturkhaberdar.com/haber/obama-kuduste-nukleer-irana-izin-vermeyecegiz-10049.html>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

⁴⁸⁶ **Zentürk**, Ardan: “ABD-İran Umman Anlaşması ve Kürtler”, *El-Aziz*, Ekim 2014, http://www.el-aziz.com/ardan_zenturk_abd-iran_umman_anlasmasi_ve_kurtler_yazi10348.html, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁴⁸⁷ “İran'dan iki maden ve bir nükleer tesis daha”, *Hürriyet*, Nisan 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/23000401.asp>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015)

hakkı ve yaptırımlar gelmektedir. ‘Uranyumu zenginleştirmeyi durdurun’ yönündeki 5+1 ülkelerinin talebini ‘kırmızı çizgileri’ olarak gören İran, bunun müzakere dahi edilemeyeceğini belirtmiştir. İran tarafından sıklıkla dile getirdiği ‘her ülke gibi bizim de nükleer enerji elde etme hakkımızı resmen tanıyın’ ifadesi diğer ülkeler tarafından kabul edilmemektedir. Taraflardan birinin kırmızı çizgisi diğerinin ise ‘hak’ olarak gördüğü konulardaki anlaşmazlıklardan dolayı BM, AB ve ABD birçok alanda İran’a yaptırım uygulamıştır. İran ise bu yaptırımları haksız ve yasa dışı olarak nitelendirmiş ve bunların kaldırımını istemiştir. Ayrıca ABD, Batılı ülkeler ve özellikle İsrail İran’ın nükleer çalışmalar sonucunda silah temin etmeye çalışmakla suçlamış, İran ise bu çalışmalarının tamamen enerji ve tıbbi amaçlarla olduğunu savunmuştur.⁴⁸⁸

18-19 Mart 2013 tarihinde İran’ın nükleer programı nedeniyle 5+1 grubu ülkeleriyle müzakere görüşmelerine İstanbul’da başlamıştır. Bu görüşmeler 5-6 Nisan ayında Almaata’da siyasi liderler düzeyinde yapılacak olan toplantı öncesinde bir hazırlık aşaması olarak edilmiştir.⁴⁸⁹

Almaata görüşmelerinin devamı niteliğinde olan İran ile 5+1 ülkeleri arasında nükleer müzakereler 15 Mayıs 2013’te İstanbul’da yapılmıştır.⁴⁹⁰ AB Dış Politika Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton İstanbul’da yapılan görüşme ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir: “Yararlı bir görüşmemiz oldu. Bu bir müzakere turu değildi. Ortaya koymuş olduğumuz önerileri ele aldık ve artık düşüncelerimizi, sürecin bir sonraki aşamasına geçilmesinin yolları üzerinde yoğunlaştıracamız. Kısa bir süre sonra tekrar irtibata geçeceğiz.”⁴⁹¹

⁴⁸⁸ “İran ile 5+1 müzakereleri Almaata’da sürüyor”, Nisan 2013, <http://www.sondakikahaberleri.info.tr/haber/825353-iran-ile-5-1-muzakereleri-almati-da-suruyor>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁴⁸⁹ “İran’ın nükleer programı İstanbul’da masaya yatırılıyor”, Mart 2013, tr.sputniknews.com, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁴⁹⁰ “Ashton ve Celili İstanbul’da bir araya geldi”, Mayıs 2013, <http://www.sondakika.com/haber/haber-ashton-ve-celili-istanbul-da-bir-araya-geldi-4636776/>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁴⁹¹ avrupa.info.tr, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

5.5. Arap Baharı Sonrası ve Ruhani Dönemi İran'ın Nükleer Programı

Ahmedinejad döneminde (2005-2013) İran dış politikasının ciddi tahribatlara maruz kaldığını söyleyebiliriz. İran'ın nükleer programıyla ilgili olarak bir dizi yaptırımlar ve ambargolar almış ve bu yaptırımlar İran'ın ekonominin bozulmasına ki bunda İran'ın petrolünü satamaması ve diğer ülkelerle yapmış olduğu ticari ilişkileri sarsılması etkili olmuştur. İran müttefiki olarak tabir edebileceğimiz Rusya ve Çin'den nükleer kriz konusunda ve ülkenin ekonomik krizden çıkışında beklediğini alamamıştır. Suriye'de yaşanan kriz İran'ın Türkiye ve Arap dünyasıyla ilişkisini de sorunla hale getirmiş ve özellikle Suudiler başta olmak üzere Sünni Arap devletleri İran'ı birinci güvenlik tehdidi olarak görmeye başlamışlardır. İran Arap Baharı'ndan da zararlı çıkmıştır. İran'ın düşüncesine göre Beşar Esed devrilmeden önce Batıyla ilişkilerindeki sorunları çözmek ya da en azından bir ilerleme kaydetmek için yeni bir dış politika açılımına girmiştir. Ağustos 2013 yılında cumhurbaşkanlığına gelen Hasan Ruhani de dış politikada önceliğini batıyla ilişkilerini düzeltmek olarak seçmiştir ve böylece dış politikada yumuşamaya gitmiştir. Ruhani'ye göre dünyayla güvenilir, sağlıklı ve sürdürülebilir ilişki kuramayan İran hiçbir sorununu çözmeye olanağına sahip olamazdı.⁴⁹²

Beyaz Saray sözcüsü Jay Carney yapmış olduğu yazılı açıklamada şunları dile getirmiştir: ABD'nin, uluslararası toplumun İran'ın nükleer programıyla ilgili kaygılarını tam olarak giderecek bir diplomatik çözüme ulaşılması için İran hükümetiyle doğrudan temas kurmaya hazırız.”⁴⁹³ ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ise Carney'e benzer bir açıklama yapmıştır: “Uluslararası ortaklarımızla İran hükümetiyle doğrudan temas kurmaya hazırız. İran'ın, nükleer programıyla ilgili uluslararası toplumun kaygılarını tam olarak giderecek bir diplomatik çözüme varılması için tüm dünyaya karşı uluslararası yükümlülüklerini yerine getireceğini umuyoruz.”⁴⁹⁴

⁴⁹² Keskin, Arif: “İran Neden ABD'ye Yakınlaşmak İstiyor?”, *ORSAM*, Eylül 2013, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4703>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁴⁹³ “Beyaz Saray'dan Ruhani mesajı”, *Hürriyet*, Haziran 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/23517125.asp> (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁴⁹⁴ “Washington'da Ruhani'nin seçilmesi olumlu karşılandı”, *Hürriyet*, Haziran 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/23525827.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

Ruhani döneminde İran ile Batı arasındaki restleşmenin yerini yumuşaya bırakmıştır.⁴⁹⁵ Ruhani cumhurbaşkanı seçildikten sonra düzenlemiş olduğu basın toplantısında İran'ın tartışmalı nükleer programından dolayı Batılı ülkeler ile İran arasında yaşanan gerginliği azaltmak için çabalayacağını mesajlarını vermiştir. Ancak İran'ın zenginleştirilmiş uranyum azaltılmasını desteklemeyeceğini söylemiştir.⁴⁹⁶ Ama nükleer programın daha şeffaf hale getirileceğini söylemiştir. Ahmedinejad'ın İran nükleer programı karşısındaki tutum nedeniyle Batıyla ilişkilerde mesafe olmuş ve bu nedenle İran ağır yaptırımlara maruz kalmıştır.⁴⁹⁷

İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu ise Ruhani'nin cumhurbaşkanlığını kazanmasına rağmen İran'a nükleer programı durdurması için baskıların artırılması için uluslararası kamuoyuna çağrıda bulunmuştur. Netanyahu bu konuda: "Kendimiz aldatmayalım. İran'ı yöneten cumhurbaşkanı değil, aynı zamanda nükleer politikalara karar veren dini liderdir" demiş ve İsrail İstihbarat Bakanı Yuval Steinitz ise "İran halkının radikal rejime tepkisini görmek güzel. Fakat yaptırımlar artırılmalı" şeklinde açıklama yapmıştır.⁴⁹⁸

28 Ağustos 2013 yılında UAEA bir rapor hazırlamıştır ve bu raporda Ruhani'nin göreve başlamasından sonra İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerinde yavaşlama olduğunu belirtmiştir. Cenevre'de yapılacak görüşmeler öncesinde çıkan bu rapor olumlu karşılanmıştır.⁴⁹⁹

Eylül 2013 yılında Obama, Ruhani'ye nükleer programla ilgili anlaşmazlığı çözmeye hazır olduğunu, Tahran'ın atom bombası elde etme peşinde olmadığını göstermesi gerektiğini ve İran'ın işbirliği yapması karşılığında ambargoları esnetebileceğini ifade eden bir mektup göndermiştir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁵ "Nükleer müzakerelerde çözüm yok", *Basın İlan Kurumu*, Ekim 2014, <http://www.bik.gov.tr/nukleer-muzakerelerde-cozum-yok-haberi-76886/> (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁴⁹⁶ "Ruhani'den yeni dönem mesajı", *Hürriyet*, Haziran 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/23528303.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁴⁹⁷ **Erdil**, Merve: "Nükleer mi, Petrol mü?", *Hürriyet*, Haziran 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/23538319.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁴⁹⁸ "ABD kutladı İsrail yine yaptırım dedi", *Hürriyet*, Haziran 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/23522462.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁴⁹⁹ "Ruhani'den sonra uranyum zenginleştirmesinde yavaşladı", *Basın İlan Kurumu*, Kasım 2013, <http://www.bik.gov.tr/ruhani-den-sonra-uranyum-zenginlestirmede-yavaslama-haberi-54740/> (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁵⁰⁰ "Obama'dan Ruhani'ye çağrı", Eylül 2013, <http://www.yazete.com/dunya/obamadan-ruhaniye-cagri-682828.html>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

Eylül 2013 yılında Hasan Ruhani BM Genel Kurul toplantısına katılmış ve ılımlı mesajlar göndermiştir. Ruhani'nin Washington Post gazetesine yapmış olduğu açıklama da şunları dile getirmiştir: “Nükleer pazarlıklar başlaması halinde birkaç ay içerisinde anlaşma sağlanacaktır. Ancak kısa vadeli bir plan üzerinde anlaşıldığı sürece ilerleme kaydedilebilir. Bu süre ne kadar kısa tutulursa katılımcılar için de o kadar iyi olacaktır. Müzakerelerde bir anlaşma sağlamak için uzun yıllar değil aylar alacaktır.”⁵⁰¹

İran'da diyalog yanlısı Ruhani dönemi başlaması ile 5+1 grubu ülkeleri ile İran arasında nükleer program konusunda anlaşmaya varmak üzere müzakereler başlamıştır. Her ne kadar dünya kamuoyu nükleer müzakereler sürecini Eylül 2013 yılında BM genel kurul toplantısı sonrasında Obama ve Ruhani arasında telefon görüşmesiyle başladı diye bilse de, daha önce bahsettiğimiz üzere Mart ayında bu heyetler arasında daha önceden Umman'da İran'ın nükleer programıyla ilgili gizli görüşmeler gerçekleşmiştir.⁵⁰² 2015 yılında İran ile yapılan müzakerelerin temeli Mart 2013 yılında yani Ahmedinejad cumhurbaşkanı olduğu dönemde yapılan gizli görüşmeler ile atılmıştır. Eylül 2013 yılında Obama ve Ruhani arasında 1979 yılından bu yana ABD ve İran liderleri arasında bu düzeyde gerçekleşen ilk temas olan telefon görüşmesi yapılarak yeni bir ivme kazanmıştır. Böylece Kasım 2013 yılında 5+1 grubu ülkeleri ile İran arasında geçici bir anlaşma imzalanmış ve nihai anlaşma için görüşmelere devam etmişlerdir. 2013 yılında temeli atılan anlaşma ertelemelerle 2015 yılına kadar gelmiş ve son olarak 31 Mart'ta siyasi çerçeve anlaşması, 30 Haziran'da da nihai anlaşma imzalanması kararlaştırılmıştır.⁵⁰³

15-16 Ekim 2013 yılında İran ile 5+1 grubu ülkeleri arasında Cenevre'de müzakere gerçekleşmiştir. Hasan Ruhani'nin seçilmesinden sonra gerçekleşen bu ilk müzakerede öncekilere nazaran detaylara ve umut vadeder açıklamalar yapılmıştır. AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ve İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif görüşmeleri ‘önemli ve ileriye dönük’

⁵⁰¹ “Ruhani: Birkaç ayda çözüm sağlanır”, *Deutsche Welle*, Nisan 2013, <http://www.dw.de/ruhani-birka%C3%A7-ayda-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCm-sa%C4%9Flan% C4%B1r/a-17116639>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵⁰² **Taşken, Cemalettin/Gözel, Arif**: “Nükleer Müzakerelerin Arka Planı”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, Kasım 2013, <http://www.ankar strateji.org/haber/nukleer-muzakerelerin-arka-planı-940/>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁵⁰³ **Yegin ve Kanat**, s. 7

olarak nitelendirmişlerdir. 15-16 Ekim’de yapılan nükleer görüşmelere 7-8 Kasım’da devam edilmiştir.⁵⁰⁴

İran Cenevre görüşmelerinde 1 yılı kapsayan üç aşamalı bir plan sunmuştur. Plan’ın adı Zarif tarafından ‘Gereksiz Krizi Sonlandırmak ve Yeni Bir Ufuk Açmak’ adıyla sunumu yapılmıştır. Batılı devletlerden bu plan ile ilgili olarak olumlu mesajlar gelmiştir.⁵⁰⁵ İsrail ise İran’ın “tatlı diline” Batı’nın kanmaması gerektiğini savunuyor. Tel Aviv hükümeti, “Dünya İran’ın nükleer programının tamamen durmasını talep etmeli ve yaptırımlar bu aşamada gevşetilmemeli” diye açıklama yapmıştır.⁵⁰⁶

İran’ın dini lideri Ayetullah Ali Hamaney, Batılı ülkelerle yürütülen nükleer müzakereler konusunda şunları dile getirmiştir: “Amerikanlılar bir taraftan müzakere yapılmasına istekli olduğunu söylerken diğer taraftan tüm seçeneklerin masada olduğu söylüyor. ABD mecburi olarak müzakerelerde İsrail’in isteklerini göz önünde bulunduracaktır. Yani güçlü Siyonist sermaye sahipleri ve şirketlerinin, Washington yönetimine egemendir. Bu sebeple Amerikanlılar mecburen onları düşünmek zorundadırlar ancak bizim böyle bir meselemiz yok. Siyonist rejimin haramzade ve gayri meşru rejim olduğunu ilk günden beri söylüyoruz ve söyleyeceğiz.”⁵⁰⁷

İran’da yeni dönem ile birlikte İran ve Batı arasında yumuşama yaşanmış ve taraflar arasında müzakereler başlamıştır. ABD’nin en önemli müttefiki konumunda olan İsrail muhtemel bir anlaşmanın aleyhine neticelenmesinden oldukça endişeli olmuştur. Netanyahu, her zaman İran’a karşı yaptırımların devam edilmesi ve hatta arttırılmasını dile getirmiştir. ABD İsrail’in rahatsızlığının bilincinde olmuş ve bu konuda açıklama olarak ‘Hiçbir anlaşma olmaması, kötü bir anlaşma olmasından iyidir’ demiş ve İran’la kötü bir anlaşma yapılmayacağını, eğer bir anlaşma yapılırsa da bunu dikkatli bir şekilde takip edileceğini belirtmiştir. Ayrıca İran tarafı

⁵⁰⁴ **Yüksel**, Musa Umutcan: “İran’da Yeni Eğilim: Nükleer Müzakereler, Bölge Ülkelerine Yansımaları ve Batı ile Gelişen İlişkileri”, *Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi*, Ekim 2013, http://www.impr.org.tr/iranda-yeni-egilim-nukleer-muzakereler-bolge-ulkelerine-yansimalari-ve-bati-ile-gelisen-iliskiler/#.VXcljc_tmko, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵⁰⁵ İran’ın nükleer atağı, <http://www.ulusalkanal.com.tr/m/dunya/iranin-nukleer-atagi-h16572.html> (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵⁰⁶ “İran teklifinin ismi şahane içeriği muamma”, *Hürriyet*, Kasım 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/24924251.asp>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵⁰⁷ “Hamaney ABD’ye yüklendi: Gülümseyen düşmana güvenmeyin”, *Hürriyet*, Kasım 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/25036973.asp>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

müzakerelerin 3-6 ay içinde sonuç vereceği görüşünde olmuştur. Fakat Dışişleri Bakan Yardımcısı Abbas Aragchi, ‘İran’dan bir gram uranyumun dahi ülke dışına çıkarılmasına izin vermeyeceğiz’ şeklinde açıklama yapması sürecin beklenenden daha uzun süreceği görüşünü güçlendirmiştir.⁵⁰⁸

AIPAC yapmış olduğu açıklamada İran’a yeni yaptırımlar için lobi faaliyetlerinde herhangi bir ara, erteleme ya da iptal söz konusu olmadığını vurgulamıştır. Medyada çıkan raporlarda, AIPAC dahil olmak üzere İsrail yanlısı grupların 80 gün süreyle lobi çalışmalarını askıya alacakları söylenmiştir. Fakat iddiayı reddeden AIPAC Başkanı Michael Kassen, İran’a daha ağır yaptırımlar için yasa çıkarılması yönünde ABD Kongresi’ne baskı yapmaya devam edeceklerini, fakat bir yandan İran’ın nükleer programını sonlandırması için diplomatik girişimleri de desteklediklerini vurgulamıştır. Obama yönetiminden yetkililer sert yaptırımların uzlaşma çabalarına zarar verebileceğini düşünmektedir. Öte yandan AIPAC söz konusu bu sert yaptırımlar sayesinde ABD’nin İran’ı masaya oturtabildiğinin altını çizerek, İran nükleer programını durduruncaya kadar daha da ağırlaştırılmış yaptırımlar konusunda ısrarını sürdürmektedir.⁵⁰⁹

5+1 grubu ülkeleri ile İran, yeniden 7 Kasım 2013 tarihinde Cenevre’de nükleer müzakereler için toplanmıştır. Gerek ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ve gerekse İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif bu müzakereler için yapmış olduğu olumlu açıklamaları ile başlayan görüşmeler ve diğer ülke dışişleri bakanlarının basına yapmış oldukları iyimser açıklamalar da eklenince görüşmelerin sonucunda çözüme olabilir şeklinde yorumlar yapılmıştır.⁵¹⁰ Her ne kadar Cenevre’deki pazarlıkların teknik ayrıntıları gizli kalsa da resmi açıklamalar dışında bazı bilgiler açığa çıkmıştır. Bunlar arasında ABD’nin önderliğinde hazırlanan geçiş anlaşması taslağının tartışılmış olmasıdır. Söz konusu anlaşmada İran 6 ay boyunca uranyumu yüzde 20 zenginleştirme işlemini durduracaktı. Bu oranda zenginleştirilmiş uranyum stokları, uluslararası kontrol altına alınacak ve bu orandan düşük zenginleştirmek işlemleri

⁵⁰⁸ “İran yeniden müzakere masasında”, *Milliyet*, Kasım 2013, <http://www.milliyet.com.tr/iran-yeniden-muzakere-masasinda/dunya/detay/1788555/default.htm>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵⁰⁹ “ABD: Önceliğimiz İsrail’in güvenliği”, *ŞALOM*, Kasım 2013, <http://www.salom.com.tr/newsdetails.asp?id=88851>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵¹⁰ **Taşken**, Cemalettin: “İran, ABD ve Nükleer Müzakereler”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, Kasım 2013, <http://beta.ankarastrateji.org/yorum/i-ran-abd-ve-nukleer-muzakereler/>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

devam edebilecekti. İran'ın kabul etmesi durumunda ekonomik yaptırımlar gevşetilmeye başlayacaktı. İsrail tabi bu anlaşmaya karşı çıkmış çünkü İsrail'in asıl istediği tüm nükleer çalışmaları yasaklayan bir anlaşma olmasıydı.⁵¹¹

Zarif Guardian gazetesine yapmış olduğu açıklamada şunları dile getirmiştir: “Görüşmelerde çok büyük ilerleme kaydedildi. Bir anlaşmanın taslağının hazırlanması için çalışmalara başlanacaktır. Tabi Batılıların yapacağı katkı da bu noktada önemlidir. Böylece bunun büyük bir anlaşma mı yoksa doğru yönde atılmış küçük bir adım mı olduğuna karar vereceğiz. Ama her şekilde doğru yönde ilerlediğimiz için memnun olacağım.”⁵¹²

Zarif, Cenevre görüşmelerinde İran'ın öne sürdüğü çok aşamalı planı kabul edildiğini belirtmiştir. Hem geçici anlaşma hem de uzun vadeli uzlaşma kapsamında Batı'nın İran'ın nükleer zenginleştirme programını kabul etmesi, karşılığında da İran'ın programın kapsamını daraltması öngörülmüş ve bu doğrultuda İran uranyum zenginleştirmeyi nükleer enerji tesislerinde kullanılan yakıtların seviyesi olan yüzde 5'le sınırlandırmış olacaktı.⁵¹³

Washington Post yazarı David Ignatius ABD'nin iki aşamalı bir plan hazırladığını dile getirmiştir. Bu plan öncelikle İran'dan uranyum zenginleştirmesini durduracaktı. Tahran Zenginleştirilmiş uranyumu teslim ettikçe Tahran'a uygulanan yaptırımlar kademeli olarak gevşetilecekti.⁵¹⁴

İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague BBC One'da yayımlanan Andrew Marr Show'da müzakerelerle ilgili olarak şunları dile getirmiştir: “Anlaşmaya varılmamış olsa da önemli bir ilerleme kaydedilmiş ve bu gelecekte anlaşmaya varılması için iyi bir fırsat sunmuştur. Sonuç olarak anlaşma masadadır. Böylece bir anlaşmaya varılabilir. Fakat çok zor bir müzakere süreci yaşanacaktır ki uluslararası

⁵¹¹ **Kohen**, Sami: “İran ile pazarlığın arka planı”, *Milliyet*, Kasım 2013, <http://www.milliyet.com.tr/iran-ile-pazarligin-arka-planı/dunya/ydetay/1790644/default.htm>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵¹² **Dehghan**, Saeed Kamali/ **Borger**, Julian: “Iran and west to begin drafting nuclear deal after great leap forward in Geneva”, *The Guardian*, Kasım 2013, <http://www.theguardian.com/world/2013/nov/07/iran-and-west-drafting-nuclear-agreement>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵¹³ “Kerry, İran konusunda henüz anlaşma yok”, *Hürriyet*, Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/25071142.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁵¹⁴ **Ignatius**, David: “A two-step framework for an Iran deal”, *The Washington Post*, Kasım 2013, http://www.washingtonpost.com/opinions/david-ignatius-a-two-step-framework-for-an-iran-deal/2013/11/06/c60a1a5c-466a-11e3-bf0c-cebf37c6f484_story.html, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

barış ve güvenlik için bu gereklidir. Bu sebeple tam ne zaman sonuçlanır bu konuda bir şey söyleyemiyorum ama müzakere sürecini sürdürmeliyiz.”⁵¹⁵

Cenevre görüşmelerinde İran, petrol ve bankacılık yaptırımların gevşetilmesini istemiştir. 5+1 ülkeleri ise buna karşı çıkmış ve sadece İran’ın ülke dışında dondurulan malvarlığının serbest bırakılmasını teklif etmiştir. Ruhani bu teklife olumlu yaklaşmış fakat Fransa anlaşmaya karşı çıkmıştır. Böylece Cenevre’deki nükleer müzakerelerde yine sonuç alınamamış ve İran tarafı sebep olarak Fransa’nın karşı çıkmasını göstermiştir. Fransa’nın karşı çıkma sebebi olarak İsrail çıkarlarını savunmak olduğu düşünülmüştür.⁵¹⁶

Ayetullah Hamaney, müzakerelerde Fransa’nın tavrını eleştirmiş ve Paris yönetimini İsrail’e boyun eğmekle suçlamıştır. Hamaney, “Fransızlar bir zamanlar ABD ve İngiltere’ye karşı geldikleri için itibar sahibiydiler fakat şimdi Fransız devlet adamları sadece ABD değil Siyonist rejim (İsrail) karşısında da kendilerini küçük düşürmekte” diye konuşmuştur.⁵¹⁷ Ayrıca, Hamaney, “Bugün emperyalistlerin başında ABD hükümeti geliyor. Fransız liderler ise sadece ABD’ye boyun eğmiyorlar, bölgenin kuduz köpeği İsrail’in önünde de diz çöküyorlar. İsrail ise yıkılmaya mahkûmdur” demiştir.⁵¹⁸

Bu süreç içersin de İsrail tarafı ise sert tepki göstermiştir. İsrail İran’a yönelik yaptırımların kesilmesini istememektedir. Netanyahu Hamaney’in konuşmasını ‘gerçek İran’ı temsil ettiğini söylemiş ve devamında “Bizim kafamız karışık değil. İran’ın nükleer silahları olmaması gerekiyor ve size söz veriyorum, olmayacak” demiştir.⁵¹⁹ Çünkü İsrail’e göre taraflar arasında bir mutabakata varılması ve bunun sonrasında ekonomik yaptırımların kalkması demek İran’ın bölgesel etkinliğinin artmasına neden olacaktır. İsrail İran ile yürütülen müzakerelerin doğrudan tarafı olmamış ve İran’ın nükleer bir güç olmasına şiddetle karşı çıkmıştır. ABD, İsrail’in askeri müdahale istemesine rağmen hala müzakere seçeneği üzerinde durmaktadır.

⁵¹⁵ The Andrew Marr Show, Interview: William Hague, MP Foreign Secretary, *BBC One*, Kasım 2013, <http://www.bbc.co.uk/programmes/articles/3hshxHhM4dKd3px6Q3NzRF/transcripts>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵¹⁶ “Cenevre’de İran’a enayi şoku”, *Hürriyet*, Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/25083321.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁵¹⁷ “İran’ın vereceği yanıt, saldırganı pişman eder”, *Milliyet*, Kasım 2013, <http://www.milliyet.com.tr/-iran-in-verecegi-yanit-/dunya/detay/1795098/default.htm>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵¹⁸ “İsrail yıkılmaya mahkum”, *Hürriyet*, Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/25168532.asp> (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵¹⁹ “Kritik zirve başladı”, *Milliyet*, Kasım 2013, , <http://www.milliyet.com.tr/kritik-zirve-basladi/dunya/detay/1796689/default.htm>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

Başbakan Netanyahu'da İran'ın bütün nükleer faaliyetlerini durdurması kadar yaptırımların sürmesini savunmuştur.⁵²⁰

Netanyahu, İran'ın nükleer reaktörleri kaldırmasını, bu yerine getirmezse yaptırımların arttırılması gerektiğini vurgulayarak, "Üçüncü bir seçenek daha var. Ekonomi felç geçirmiş bir durumdayken baskı arttırılabilir. Bu yapılacak yerde İranlılar serbest bırakılıyor ve bu da büyük bir hata" ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca Netanyahu, İran'ın nükleer programı engellenmesi gerektiğini belirterek, "Günün birinde uyandığınızda İran'ın Alman şehirlerine nükleer füze doğrulttuğunu görebilirsiniz" demiştir.⁵²¹

Netanyahu, İran'la sürdürülen nükleer görüşmeler sırasında, 5+1 ülkelerinin İran'a bir teklif sunacağını iddia etmiş ve müzakerelerin, İran'ın yeniden nükleer silah yapabilme yeteneğini kazanacağına olanak sağladığını savunarak şunları söylemiştir: "Bunları kabul etmenin tarihi boyutta bir hata olduğuna inanıyoruz. Bunlar tamamen reddedilmelidir. İsrail tamamen bu teklifin karşısındadır. İran, nükleer silah çalışmalarını yürüttüğü tesisleri tamamen dağıtmadan İran'a yapılan baskının bitirilmemesi gerekir. İsrail her zaman her türlü tehdide karşı tek başına, kendini savunma hakkını saklı tutar."⁵²²

Netanyahu, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'e şunları söylemiştir: "İranlıların Cenevre'de çok rahat yürüdüklerini görüyorum. Anlaşılan her istediklerini aldılar. Ancak Batı'nın İran ile yapacağı anlaşma bizi bağlamaz. Bu çok kötü anlaşmayı kesinlikle reddediyoruz."⁵²³

Netanyahu Cenevre müzakerelerinin ikincisinin de sonuçsuz kalmasının ardından yeniden başlayacak görüşmeler için "Cenevre'de masada duran anlaşma iyi bir anlaşma değil. İnanıyorum ki bu, tehlikeli ve kötü bir anlaşma" olduğu söylemiş ve konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

⁵²⁰ **Boz**, Hakan: "ABD-İran Uzlaşısı, İsrail-S.Arabistan Eksenine Rağmen Sağlanabilir mi?", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, Kasım 2013, <http://www.21yyte.org/tr/arama/iran/2013/11/20/7308/abd-iran-uzlasi-islam-s-arabistan-eksenine-ragmen-saglanabilir-mi>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵²¹ "Netanyahu: 'Günün birinde uyandığımızda...'", *Milliyet*, Kasım 2013, <http://www.milliyet.com.tr/netanyahu-gunun-birinde/dunya/detay/1794443/default.htm> (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵²² "Netanyahu: İran'a yapılacak teklife karşıyız", *Hürriyet*, Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/25068562.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁵²³ "Cenevre'de tarihi anlaşma yakın, İsrail kızgın", *Hürriyet*, Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/25077551.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

“İyi bir anlaşma İran’ın nükleer bomba yapabilme kabiliyetini sona erdirecek, materyallerin tamamen sökülüp dağıtılması ile gerçekleşecektir. İranlılar, Cenevre’ye dönüp anlaşma yapmak için nasıl da hevesliler. Biliyorlar, herkes biliyor, anlaşma onların zenginleştirmeyi durdurmalarına engel değil. Pratikte zenginleştirme hakkına sahip olduklarını söylüyorlar. Dünyanın kabusu için bu rüya bir anlaşma. İran geçen her gün büyük bir ekonomik baskı altında, sabırla ve kararlılıkla iyi bir anlaşma yapılabilir. Bunun anlamı üzerinde baskı ve basınca devam edilmelidir.”⁵²⁴

İngiliz Financial Times gazetesinde, Netanyahu’nun Cenevre müzakerelerde varılacak ‘kötü bir anlaşmanın’ savaşa neden olabileceğini söylediğini anımsatmıştır.⁵²⁵

Netanyahu’nun kötü bir anlaşma olarak ithaf etmesi aslında Obama’nın daha önceden söylemiş olduğu ‘hiçbir anlaşma yapmamak kötü bir anlaşma yapmaktan iyidir’ cümlesini hatırlatmak amaçlıdır. İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu’nun tepkisiyle ilgili sorulara da yanıt veren Zarif, "Ben kendisinin hatalar üzerine bir otorite olduğunu düşünmüyorum zira kendisi bütün hayatı boyunca hatalar yaptı. 1991'den beri İran'ın programının nükleer silahtan altı ay uzakta olduğunu söyleyip duruyor, dolayısıyla kendisini güvenilir bir otorite olarak görmüyorum" dedi.⁵²⁶

14 Kasım 2013 yılında yapmış olduğu basın toplantısında Obama şunları söylemiştir: “İran’ın nükleer silahlara sahip olmasını istemiyorum. Sahip olması durumunda bölgede istikrar bozulur ve nükleer silahlanma yarışını tetikleyebilir. Bunu engellemek için masada tüm seçeneklerimiz vardır. İran’a karşı uygulamış olduğumuz yaptırımların adil olduğunu düşünüyorum. Bu yaptırımlar sayesinde İran’ın ekonomisi bozuldu ve bizimle masaya oturdu.”⁵²⁷

⁵²⁴ “Cenevre’de masada duran anlaşma iyi bir anlaşma değil”, Kasım 2013, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/253010--cenevre-de-masada-duran-anlasma-iyi-bir-anlasma-degil>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵²⁵ “Resmen tehdit etti: Blöf yapmıyoruz, vururuz”, *Milliyet*, Kasım 2013, <http://www.milliyet.com.tr/resmen-tehdit-etti-blof/dunya/detay/1794060/default.htm>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵²⁶ “Kerry, İran konusunda henüz anlaşma yok”, *Hürriyet*, Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/25071142.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁵²⁷ “Full transcript: President Obama’s Nov. 14 news conference on the Affordable Care Act”, *The Washington Post*, Kasım 2013, http://www.washingtonpost.com/politics/transcript-president-obamas-nov-14-statement-on-health-care/2013/11/14/6233e352-4d48-11e3-ac54-aa84301ced81_story.html, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

5.6. Ortak Eylem Planı

İran ile 5+1 grubu üyeleri arasında birçok müzakere gerçekleşmiş fakat istenilen sonuç alınamamıştır. 24 Kasım 2013 yılında ise ilk somut sonuç alınmış ve 5+1 ile İran arasında ilk kez tarihi diyebileceğimiz bir anlaşma (Ortak Eylem Planı) imzalanmış, 20 Ocak 2014 yılında da yürürlüğe girmiştir.

24 Kasım 2013 yılında Cenevre’de yapılan müzakere sonucunda 6 aylık geçici bir nitelik taşıyan bu anlaşma süresinin bitmesiyle iki tarafında onayıyla anlaşma yenilenebilecek ya da daha kapsamlı yeni bir anlaşma yapılacaktır.⁵²⁸ Anlaşmanın temel maddeleri şöyle:

İran’ın taahhütleri

- Yüzde 5'in üzerinde uranyum zenginleştirme girişimlerine son verilmesi (Yüzde 3,5-5 oranında zenginleştirilmiş uranyum nükleer enerji reaktörlerinde, yüzde 20 nükleer tıpta, yüzde 90 ise nükleer bomba yapımında kullanılıyor)
- Yüzde 20'ye yakın zenginleştirilmiş uranyum stokunun seyreltilerek yüzde 5 seviyesine düşürme veya daha fazla zenginleştirilemeyecek bir biçime dönüştürme yoluyla "etkisiz kılınması"
- Daha fazla santrifüj inşa edilmemesi (bunlar uranyumu zenginleştirmede kullanılıyor)
- Natanz ve Fordo'daki santrifüjlerin yarısından dörtte üçüne kadar olan kısmının operasyon dışı bırakılması
- Yeni zenginleştirme tesislerinin kurulmaması
- Yüzde 3,5 düzeyinde zenginleştirilmiş uranyum stokunun arttırılmaması
- Arak'taki ağır su reaktörlerinin inşaatının durdurulması, nükleer silah üretiminde zenginleştirilmiş uranyum yerine kullanılabilir plütonyum üretimine girişilmemesi
- Başta Natanz ve Fordo'da olmak üzere diğer tesislerde UAEA’ya günlük denetim izni vermek
- Arak reaktörü ve diğer konularda bilgi temin etmek

⁵²⁸Örmeci, Ozan: “İran’la Nükleer Anlaşma”, *Uluslararası Politik Akademisi*, Kasım 2013, <http://politikaakademisi.org/iranla-nukleer-anlasma/> (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

P5+1 ülkelerinin taahhütleri

- Sınırlı, geçici, özel hedefli ve geriye döndürülebilir nitelikte yaptırımlarda gevşetmeye gidilmesi
- İran'ın taahhütlerini yerine getirmesi halinde nükleer nedenlerden kaynaklı yeni yaptırım uygulanmaması
- İran'ın altın ve değerli madenler, otomobil ve petrokimya ürünlerinin ticaretine uygulanan belli yaptırımların kaldırılması
- Belli İran hava yolları uçakları için güvenlik bağlantılı tamir ve denetime izin vermek
- İran'a petrol satışından taksitler halinde 4,2 milyar dolar nakit akışı sağlamak⁵²⁹

Uluslararası toplumunda bunun karşılığında İran'a 7 milyar dolar olacağı hesaplanan bir yaptırım hafifletmesine gitmesi öngörülmüştür. Ayrıca ABD ve Batı ülkeleri de İran'ın bu koşullara sadık kalması halinde altı ay boyunca İran'a yeni yaptırım uygulamayacak, onun yerine petrol, finans ve bankacılık alanında uygulanan yaptırımlara dokunulmadan, İran'a getirilen yaptırım rejiminde sınırlı, geçici, hedefe dönük ve hızlıca geri getirilmeye uygun bir hafifletmeye gidilmeye çalışılacaktır. Yani mevcut yaptırımlar gerekirse hızla eski haline getirilebilecek şekilde hafifletilecektir.⁵³⁰

Obama söz konusu anlaşma sonrasında yapmış olduğu açıklama şu şekildedir:

“Başkan olduğumdan bu yana İran'ın nükleer silah edinmesini engellemek konusunda kararlılığımı açıkça gösterdim. Birçok kez söylediğim gibi güçlü önceliğim bu sorunun barışçıl yollarla çözülmesi oldu ve diplomasi elimizi uzattık. İran'ın uzun yıllardır uluslararası topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmek konusunda isteksizdi. İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin seçilmesiyle diplomasi yolunun tekrar açıldı. Bugün bu diplomasi, İran'ın barışçıl bir program takip ettiğini ve nükleer silah geliştiremeyeceğini doğrulayabileceğimiz daha güvenli dünyaya doğru yeni bir yol açtı. Neredeyse 10 yıldan beri ilk defa İran'ın nükleer programını

⁵²⁹ “İran'la nükleer anlaşma neleri içeriyor?”, *BBC*, Kasım 2013, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131125_iran_nukleer_anlasma, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵³⁰ **Taniş**, Tolga: “İran'la nükleer anlaşma sağlandı”, *Hürriyet*, Nisan 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28631473.asp>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

durdurduk ve programın önemli bölümleri geriye alınacak. İran, zenginleştirmenin bir bölümünü durduracağını ve stoklarının bir kısmını nötr hale getireceğini taahhüt etti. İran, uranyum zenginleştirmeye yarayan yeni nesil santrifüj kullanamayacak. İran yeni santrifüj kuramayacak veya çalıştıramayacak ve santrifüjler limitli olacak. İran, platinyum reaktöründe çalışmayı durduracak. Yeni denetim kuralları İran'ın nükleer tesislerine geniş erişim sağlayacak ve uluslararası toplumun İran'ın taahhütlerini yerine getirip getirmediğini doğrulamasına izin verecek. Böyle bir anlaşmaya varılmasında uygulanan yaptırımların etkisi büyük oldu. Ayrıca İran anlaşmaya sadık kaldığı sürece bazı yaptırımlar kaldırılacak ve yeni yaptırımlardan kaçınılacaktır.”⁵³¹

Obama ayrıca, daha fazla yaptırım uygulanmasını isteyen ABD Kongresi'ne uyarıda bulunup müzakereler boyunca yeni yaptırım uygulanması yönünde çıkarılacak herhangi bir yasayı veto edeceğini de söylemiştir.⁵³²

Tarihi anlaşmaya İran açısından bakıldığı zaman, İran'ın nükleer projesi her ne kadar sınırlamalar olsa da meşru bir girişim olarak kabul edilmiş ve İran'ın masaya oturması ile uluslararası sistemin yeniden bir parçası olarak görülmüştür. Fakat en önemli kazanım hiç şüphe yok ki İran'a uygulanan yaptırımların gevşetilecek olmasıdır. 5+1 grubu ülkelerin temsil ettiği uluslararası toplum ve özellikle ABD açısından bakıldığı zaman ise, uzun yıllardır devam eden nükleer sorununun müzakere ile ikna edilmiş ve nükleer silah üretimi riski en azından şimdilik önlenmiştir.⁵³³

İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani anlaşmayla ilgili olarak “Dünya'daki büyük güçler, İran'ın nükleer faaliyet hakkını artık resmen tanıdı” derken, Ayetullah Hamaney ise, “Nükleer müzakere ekibi bu başarıdan dolayı tebrik edilmeli. Bu başarının arkasında Allah'ın yardımı ve İran halkının desteği var” demiştir.⁵³⁴ İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif ise anlaşmayla ilgili olarak “Bu anlaşma

⁵³¹ “Obama: İlk kez İran'ın nükleer programını durduruyoruz”, *Hürriyet*, Kasım 2014,

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/25195069.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁵³² “İran'la nükleer anlaşma 20 Ocak'ta yürürlüğe giriyor”, *BBC*, Kasım 2013,

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140112_iran_nukleer, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵³³ **Küçükcan**, Talip: “İran Nükleer Anlaşması Yeni Bir Dönemin Başlangıcı mı?”, *SETA*, Kasım 2013, <http://setav.org.tr/iran-nukleer-anlasmasi-yeni-bir-donemin-baslangici-mi/yorum/14216>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵³⁴ “İran'la tarihi anlaşma”, *Hürriyet*, Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/25194798.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

önemli bir başarıdır. İran halkının, haklarına ve onuruna saygı beklediğini, bu sürecin bunu sağlayabileceğini umuyorum. Anlaşmanın yürütülmesi için bir komisyon oluşturulmuş ayrıca, karşılıklı güvenin sınanacağı bir süreç olacaktır.”⁵³⁵

İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Merziye Afham, İran'ın nükleer programı hakkında varılan anlaşmaya ilişkin olarak:

“Netanyahu'nun öfkesi, anlaşmanın taşıdığı değer gösteresidir. Bölge ülkeleri, gereksiz bir krizi ortadan kaldıran bu anlaşmadan dolayı memnun olmalıdır. İran'ın önceliği daha önce de belirttiğimiz gibi komşu ülkeler ile iyi ilişkiler içerisinde olmaktır. İran çıkarlarını tehlikeye sokacak bir adım atmayacağı gibi bölgede ki işbirliği atmosferinin iyileştirilmesi için çalışmaya devam edecektir.”⁵³⁶

ABD Dışişleri Bakanı John Kerry anlaşma sonrasında Uluslararası Konferanslar Merkezi'nde düzenlenen basın toplantısında şunları dile getirmiştir: “İran'la imzalanan anlaşma bir ilk adım olmakla birlikte asıl amacın dünyayı daha güvenli bir yer haline getirecek daha kapsamlı bir anlaşmadır. Atılan bu adım ile İran'ın programının geriletilmiş olacaktır. Bu ilk adım İran'ın uranyum zenginleştirme hakkına sahip olduğu anlamına gelmiyor. Bu metin, ‘İran'ın barışçıl nükleer programı müzakereye tabidir’ diyor. Bu anlaşma, bölgedeki ortaklarımızı ve müttefikimiz İsrail'i daha güvenli yapacaktır.”⁵³⁷

Çin Dışişleri Bakanı Vang Yi, İran'ın nükleer programına ilişkin anlaşmanın ülkenin nükleer sorununun diplomatik yollarla çözümü yönünde ‘ilk önemli adım’ olarak nitelendirmiştir. Irak Başbakanı Nuri el-Maliki, söz konusu mutabakatın, bölgede güvenlik, istikrar ve kalkınma alanlarında yeni bir döneme vesile olması umudu dile getirmiştir. Suriye yönetimi de, ‘tarihi’ olarak nitelendirdiği anlaşmayı memnuniyetle karşıladığını bildirmiştir. İtalya Dışişleri Bakanı Emma Bonino, 5+1 ülkeleriyle İranlı yetkililer arasında varılan anlaşmadan dolayı oldukça memnun olduğunu belirtmiştir. AB Konseyi Başkanı Herman Van Rompuy, anlaşmanın ‘İran'ın nükleer programının barışçıl niteliğine ilişkin güvenceler verilmesi açısından

⁵³⁵ “İsrail anlaşmaya çok kızdı”, *Milliyet*, Kasım 213, <http://www.milliyet.com.tr/israil-anlasmaya-cok-kizdi/dunya/detay/1797060/default.htm>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵³⁶ “İsrail'den sert tepki: Tarihi hata”, *Hürriyet*, Kasım 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/25195182.asp>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵³⁷ “İran'la nükleer müzakerelerde anlaşma tamam”, *Milliyet*, Kasım 213, <http://www.milliyet.com.tr/iran-la-nukleer-muzakerelerde/dunya/detay/1797028/default.htm>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

hem İran hem de uluslararası toplumun geri kalanı için ileriye doğru atılmış önemli bir adım' olduğunu söylemiştir.⁵³⁸ Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, "Cenevre'den çıkan sonuç herkes için bir kazançtır" derken, Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande'ın yorumu ise, "Dün gece varılan geçici anlaşma doğru yolda atılmış bir adımdır. İran'ın askeri nükleer programını durdurmaya, dolayısıyla ilişkilerimizin normalleşmesine yönelik bir adımdır" şeklinde olmuştur. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban ki Moon ise "Tarihi bir anlaşma, İran halkı ile Ortadoğu ve diğer uluslar için yeni bir başlangıç" olarak değerlendirmiştir.⁵³⁹

5+1 ülkeleri ile İran arasında Cenevre'de anlaşmaya varılması UAEA Yönetim Kurulu üyesi ülkelerin büyük çoğunluğunu tatmin ederken, yönetim kurulunda gözlemci üye statüsüyle bulunan İsrail, anlaşmaya destek vermeyen ve "İran'ın nükleer silah sahibi olacağı" iddiasını sürdüren tek ülke olmuştur.⁵⁴⁰

İran'ın nükleer programını izlemekle görevli İsrail İstihbarat Bakanı Yuval Steinitz, anlaşmayla ilgili olarak "İran'ın aldatmacası ve kendini kandırmadan ibarettir. Yapılan anlaşma İran'ın bomba sahibi olmasına biraz daha yaklaştırdı. İsrail, İran'ın aldatmacasından ibaret olan bu uluslararası kutlamaya katılmayacak" şeklinde dile getirmiştir.⁵⁴¹

İsrail Başbakanı Netanyahu anlaşmayla ilgili olarak şunları söylemiştir: "İran uygulanan ekonomik yaptırımların hafifletilmesi halinde 6 ay içinde yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri yerine getirmeyecektir. Cenevre'de elde edilen tarihi bir anlaşma değil, tarihi bir hatadır."⁵⁴² Ayrıca, "Bugün dünya çok daha tehlikeli hale geldi. Zira, dünyanın en tehlikeli rejimi, dünyadaki en tehlikeli silahları elde etme konusunda önemli bir adım attı. İran, İsrail'in yıkımına kararlıyken İsrail bu anlaşmanın hükümlerine bağlı değildir. İsrail'in her türlü tehdit karşısında kendisini savunma hakkı vardır. Başbakan olarak yineliyorum. İsrail, İran'ın nükleer

⁵³⁸ "Dünya memnuniyetle karşıladı", *Hürriyet*, Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/25197603.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁵³⁹ "Cenevre'den tarihi anlaşma çıktı", *Sabah*, Kasım 2013, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2013/11/25/cenevreden-tarihi-anlasma-cikti>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵⁴⁰ "Ruhani'den sonra uranyum zenginleştirmede yavaşlama", *Anadolu Ajansı*, Kasım 2013, <http://www.aa.com.tr/tr/tag/255738--ruhaniden-sonra-uranyum-zenginlestirmede-yavaslama> (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁵⁴¹ "İsrail anlaşmaya çok kızdı", *Milliyet*, Kasım 213, <http://www.milliyet.com.tr/israil-anlasmaya-cok-kizdi/dunya/detay/1797060/default.htm> (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵⁴² "İsrail'den sert tepki: Tarihi hata", *Hürriyet*, Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/25195182.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

askeri kapasiteye ulaşmasına izin vermeyecektir.”⁵⁴³ Netanyahu, ayrıca “İran sadece yüzeysel bazı tavizler karşılığında nükleer programını koruma fırsatını elde etti ve yapılan anlaşma yetersizdir” şeklinde dile getirmiştir.⁵⁴⁴

İsraili yetkililer, anlaşmanın kendileri için bağlayıcı olmadığı için askeri seçeneğin hala masada olduğu uyarısında bulunmuştur. Söz konusu anlaşma uzun dönemli bir uzlaşma takip etmez ve İran nükleer genişleme planlarını yenilerse, o zaman İsrail’in hava saldırısında bulunma olasılığı da artacağı düşünülmektedir.⁵⁴⁵ Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman anlaşmaya ilgili olarak; “İran’ın en büyük diplomatik zaferi. Sözde meşru uranyum zenginleştirme hakları resmen tanındı” derken Eski Mossad Başkanı Danny Yatom ise, “Nihai anlaşma da bu geçici anlaşma gibi olacaksa, başımız belada.”⁵⁴⁶ İsrail’de sol muhalefet anlaşmayı, ‘Basel’de Herzl, Yahudi devletinin temelini atarken, bir başka İsviçre kentinde Obama’nın Netanyahu’yu bitirdiğini’ şeklinde tanımlamıştır.⁵⁴⁷

İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres, “Anlaşmanın başarısı veya başarısızlığı sözlerle değil sonuçlarıyla değerlendirilecektir. İran halkına şunları söylemek istiyorum: Ne siz bize, ne de biz size düşmanınız. Bu sorunu diplomatik yollardan çözüme olasılığımız var. Bu sizin ellerinizde. Terörü reddedin. Nükleer programa son verin ve uzun menzilli füze geliştirmeyi durdurun. Kişisel olarak ABD Başkanı Barack Obama ve diğer liderlerden duyduğum, uluslararası toplumun, İran’ın nükleer silah geliştirme girişimini tolere etmeyeceğidir. Diplomatik yol başarısız olursa nükleer çalışmalar diğer yollarla engellenecektir. Alternatif yollar çok daha kötüdür.”⁵⁴⁸

⁵⁴³ “İsrail’den İran’la nükleer anlaşmaya sert tepki”, *Radikal*, Kasım 2013, http://www.radikal.com.tr/dunya/israilden_iranla_nukleer_anlasmaya_sert_tepki-1162620, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵⁴⁴ **Güven**, Rayka Nayır: “Obama: İran barış yanlısı olduğunu kanıtlamalı”, *ŞALOM*, Kasım 2013, http://www.salom.com.tr/haber-89077-obama_iran_baris_yanlisi_oldugunu_kanitlamaliquote.html, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁴⁵ **Joshi**, Shashank: “Anlaşma İsrail ve Körfez’i neden tedirgin ediyor?”, *BBC*, Kasım 2013, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131125_iran_analiz, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

⁵⁴⁶ “Tarihi adım”, *Hürriyet*, Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/25198892.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015)

⁵⁴⁷ **Molinas**, İvo: “Tarihi anlaşma mı tarihi yanlış mı?”, *ŞALOM*, Kasım 2013, http://www.salom.com.tr/haber-89083-tarihi_anlasma_mi_tarihi_yanilgi_mi.html, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁴⁸ “Cumhurbaşkanı Peres, İran’la nükleer müzakerelerde anlaşmaya varılmasını değerlendirdi”, Kasım 2013, <http://israilblogu.com/2013/11/page/2/>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

20 Ocak 2014 yılında İran, anlaşmaya uygun olarak yüzde 20 oranında zenginleştirilmiş uranyum üretimi durdurmuştur. Natanz ve Fordo'daki nükleer tesislere giden BM denetçileri, UAEEK üyelerine, 'İran şu an itibariyle yüzde 5'in üstünde uranyum zenginleştirmiyor' raporunu vermişlerdir. Denetçiler, uranyum zenginleştirme sisteminde bağlantıyı kesildiği yere mühür vurmuştur. İran, Natanz ve Fordo'nun yanısıra inşası süren Arak ağır su reaktörünün faaliyetlerinde de herhangi bir geliştirme yapmayacağını ilan etmiştir. İran, ayrıca, nükleer silaha dönüştürülmesi kolay olan orta düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stoğunun yarısını seyreltmeye başlamıştır.⁵⁴⁹

ABD Başkanı Obama anlaşmanın uygulanmaya başlanması ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

"İran, 20 Ocak'tan başlayarak ilk kez, daha yüksek seviyelerde zenginleştirilmiş uranyum stokunu saf dışı bırakmaya ve bu türden zenginleştirmeyi mümkün kılan altyapının bazılarını sökmeye başlayacak. İran, zenginleştirme kapasitesini, yeni santrifüjler tesis etmemek ya da başlatmamak veya yeni nesil santrifüjler kullanmamak suretiyle sınırlandırmayı kabul etti. İran'ın nükleer tesislerine yeni ve daha sık aralıklarla denetimler, dünyaya İran'ın taahhütlerini yerine getirmekte olduğunu doğrulama olanağı verecek. Hepsi birlikte ele alındığında, bunlar ve diğer adımlar, bizim, İran'ın nükleer silah edinmesini engelleme hedefimizi ileriye taşıyacak."⁵⁵⁰

İran 24 Kasım 2013'te Cenevre'deki anlaşmanın olumlu etkilerini almaya başlamıştır. Nisan 2014 yılında Petrol Bakan Yardımcısı Ali Macidi, günlük ham petrol ihracatının 1 milyon varile yükseldiğini açıklamıştır. Macidi, anlaşma ile petrol üretimine yatırımları artırmış ve risklerin azalması üzerine yabancı şirketler yatırımlara ilgi göstermeye başlamıştır. Böylece yeni petrol anlaşmaları ülkenin kalkınmasına önemli katkıda bulunmuştur.⁵⁵¹

⁵⁴⁹ "Nükleer programı böyle mühürlediler", *Hürriyet*, Ocak 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/25613114.asp>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁵⁰ "İran'la anlaşma 20 Ocak'ta başlıyor", *Milliyet*, Ocak 2014, <http://www.milliyet.com.tr/iran-la-anlasma-20-ocak-ta-basliyor/dunya/detay/1820993/default.htm>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁵¹ "İran'ın petrol ihracatı arttı", *Hürriyet*, Nisan 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/26225704.asp>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

ABD, 5+1 ülkeleri İran'la nükleer anlaşmanın detaylarını şekillendirirken Beyaz Saray, Kongre'nin pazarlıklarını sabote etmesini engellemeye çalışmaktadır. Senato'da "Nükleer Silahları Arınmış İran" başlıklı tasarıya destek verenlerin sayısı, 16'sı Demokrat olmak üzere 59 senatöre çıkınca yönetim karşı saldırıya geçmiştir. Obama Demokrat senatörlerle bir araya gelerek tasarının Kongre'den geçmesi halinde müzakerelerin çökeceğini ve savaş ihtimalinin artacağını anlatmıştır. Senato'nun çoğunluk lideri Harry Reid, zamanlamanın yanlış olduğunu söylemiş ve tasarımı gündeme almayacağını açıklamıştır. Cumhuriyetçilerde tasarımı kendi kontrollerindeki Temsilciler Meclisi'nde oylamak istemiştir. Beyaz Saray ise tasarının Kongre'nin iki kanadından da geçmesi halinde Başkan Obama'nın veto hakkını kullanacağını söylemiştir. Söz konusu tasarı Tahran'ın nükleer enerji için bile uranyum zenginleştirmesine izin vermiyor ve müzakere sürecinin yarım kalması halinde ise İran'a yaptırımları sertleştirmektedir. Tasarıda ayrıca İsrail'in, İran'a karşı önleyici saldırı düzenlemesi halinde ABD'nin İsrail'in yanında yer alması gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁵²

ABD'nin önde gelen Yahudi lobilerinden olan AIPAC konferansında, Başkan Howard Kohr, ABD Başkanı Barack Obama'nın veto edeceğini belirtmesine rağmen İran'a daha fazla baskı uygulanması talebini yinelemiştir. Arizona Senatörü Cumhuriyetçi John McCain, Obama yönetimini eleştirirken, İran ile uzlaşmalardan sonuç alınmaması durumunda İran'ın daha ağır yaptırımlarla karşı karşıya kalacağını bilmesinden emin olmak için AIPAC'ın gayretlerine devam etmesini istemiştir. ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ise İran'ın nükleer programına son vermesi için Obama yönetiminin uğraşlarına destek istemiş ve ABD'nin daima İsrail'in arkasında olduğunu söyleyerek dinleyicilere İranlılarla da diyaloga açık olmaları çağrısında bulunmuştur.⁵⁵³

Şubat 2014 yılında, AIPAC Senato'da İran'a yönelik yeni yaptırımlar uygulanmasını öngören yasa tasarısı için baskı uygulamaktan vazgeçtiğini açıklamıştır ki zaten bu konuda Obama Ulusa Sesleniş konuşmasında Kongre'den çıkacak yeni yaptırımları veto edeceğini ifade etmesi de bunda etkili olmuş olabilir.

⁵⁵² "Washington'da İran savaşları", *Milliyet*, Ocak 2014, <http://www.milliyet.com.tr/washington-da-iran-savaslar/dunya/detay/1824024/default.htm>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁵³ "AIPAC'ta söylemler yumuşadı", *ŞALOM*, Mart 2014, <http://www.salom.com.tr/newsdetails.asp?id=90256>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

ABD'nin dış politikasında Yahudi lobisinin etkisinin olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat İsrail ve yanlılarının istememesine rağmen tarihi anlaşmanın imzalanması Yahudi lobisinin ABD üzerindeki her ne kadar herkes tarafından kabul edilmese de etkisinin azaldığı yönünde düşünceler ortaya çıkmıştır. AIPAC, ADL ve AJC İran'la müzakereler sürerken yeni yaptırımların çıkarılması için yoğun kampanya yürütmüşler fakat çokta etkili olmadıklarını anlaşmanın imzalanmasıyla anlaşılabilir. Bazı çevreler özellikle AIPAC'in yasa tasarısından müzakerenin başarısızlık sonuçlanasıya kadar geçici olarak vazgeçtiğini açıklaması olumlu olarak değerlendirilmiştir. Çünkü müzakereler bu yasa tasarısı ile durdurulması demek sorumlusu olarak Yahudi lobisi ve en çok da AIPAC'e yüklenebilirdi.⁵⁵⁴

Amerikan Yahudi Kongresi'nde (AJC) Hillary Clinton şöyle konuşmuştur:

“İran için belli bir zaman çizelgesi saptayarak, diplomasinin başarıya ulaşabilmesi için yer açmalı ve yeni yaptırımlar uygulamadan karşı tarafa bir şans tanımalıyız. Başarısız olunduğu takdirde yeni yaptırımları yürürlüğe koyacağız. İran'la yürütülen diplomatik temaslar açısından kritik bir zaman dilimindeyiz. Mevcut durumun sürdürülebilir olmadığı ve İran'ın zor seçimlerle karşı karşıyadır. İran'ın nükleer silah üretimine son sürat gitmesini engelleyecek ve sadece İsrail'i değil Körfez bölgesi ve hatta tüm dünyayı koruyacak kapsamlı bir anlaşmanın koşullarının belirlenmesi için müzakerelerde her geçen saat önem taşımaktadır. Önümüzdeki yolda ilerlerken, endişelerimizin olması doğal ama bir tek şeyden kuşkumuz olmamalı ki o da ABD ile İsrail arasındaki dostluk. ABD daima İsrail'in arkasında olacak ve İsrail'in güvenliğini sağlamaktan vazgeçmeyecektir.”⁵⁵⁵

International New York Time gazetesi Temmuz 2014 yılındaki haberine göre, anlaşmanın imzalanması için belirlenen son tarihine doğru yaklaşılırken, İran Dışişleri Bakanı ve nükleer baş müzakerecisi Cevad Zarif'in yaratıcı teklif olarak ortaya attığı fikir aslında hem Batılı güçleri hem de İran'ın iç aktörlerini memnun etmeyi hedeflemiştir. Bu teklifte İran'ın mevcut nükleer enerji üretim kapasitesini uzun vadede söz konusu kapasitenin genişletilmesine müsaade edilmesi koşuluyla

⁵⁵⁴Nasi, Selin: “ABD dış politikasında İsrail lobilerinin etkisi azalıyor mu?”, *ŞALOM*, Şubat 2014, <http://www.salom.com.tr/newsdetails.asp?id=90143>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁵⁵“Hillary Clinton: Yaptırımlardan önce İran'a bir şans verilmeli”, *ŞALOM*, Mart 2014, <http://www.salom.com.tr/newsdetails.asp?id=90521>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

çok büyük oranda dondurabileceği yer alıyordu. Teklifin uygulanması halinde Batılı güçlerin isteği olan İran'ın nükleer programı büyük oranda durdurulmuş olacaktı.⁵⁵⁶

Cenevre'de 24 Kasım 2013 yılında taraflar arasında geçici anlaşma imzalanmış ve Ocak 2014'te yürürlüğe girmesinden itibaren yoğun görüşmeler başlamıştır. 6 aylık geçici anlaşma Temmuz 2014'e kadar daha kapsamlı anlaşmaya varılması öngörülmüş ancak bu sağlanamamıştır. Bunun üzerine anlaşma için süre 24 Kasım 2014'e kadar uzatılmasına karar verilmiştir.

İran ile 5+1 ülkeleri arasında yürütülen nükleer müzakereler 4 ay daha uzatılması kararlaştırılmıştır. 2 Temmuz'da Viyana'da başlayan müzakerelerin altıncı turu, 18 Temmuz'da sona ermiştir. Bazı konularda somut ilerlemeler kaydedilmiş ve kapsamlı anlaşma metnini oluşturmak için daha fazla zaman ve çaba gerektiren bazı ana konularda halen çok ciddi farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Taraflar arasında, Şubat ve Temmuz 2014 tarihleri boyunca gerçekleştirilen altı turlu müzakerelerde, taraflar arasında uranyum zenginleştirme düzeyi, ağır su reaktörlerinin geleceği, santrifüjler, nükleer işbirliği ve yaptırımlar konularında anlaşmazlıklar çıktığı için uzatma kararı alınmıştır.⁵⁵⁷

AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ile İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif ise, müzakerelerin yürütüldüğü Coburg Otel'de ortak basın açıklaması yapmıştır. Açıklamada 24 Kasım 2013 tarihinde Cenevre'de varılan geçici anlaşma kapsamında yoğun görüşmeler gerçekleştirildiği belirtilerek, İran'ın nükleer programının tamamen barışçıl olmasını sağlamak için, karşılıklı olarak karar verilen uzun dönemli ve kapsamlı çözüme ulaşmak amacıyla yapıcı bir ortamda ve farklı formatta çok sayıda toplantılar gerçekleştirdiği ifade edilmiştir.⁵⁵⁸

27 Ağustos 2014 yılında İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Ali Ekber Salihi, programı konusunda endişelere sebep olan Arak ağır su reaktörünü, üretilen plütonyum miktarını sınırlandıracak şekilde yeniden tasarladıklarını açıklamıştır.

⁵⁵⁶ Sanger, David: "Iran offers proposal on nuclear program", *International New York Times*, Temmuz 2014, http://www.nytimes.com/2014/07/15/world/middleeast/iran-outlines-nuclear-deal-accepts-limit.html?_r=0, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁵⁷ "İran ile müzakereler 4 ay daha uzatıldı", *Anadolu Ajansı*, Temmuz 2014, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/361134--iran-ile-nukleer-muzakerler-4-ay-daha-uzatildi>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁵⁸ "İran ile nükleer müzakereler 4 ay daha uzatıldı", *CNN*, Temmuz 2014, <http://www.cnnturk.com/haber/dunya/iran-ile-nukleer-muzakereler-4-ay-daha-uzatildi>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

Arak'taki reaktörün önceki haliyle, nükleer bir silahın parçalanabilir çekirdeği olarak kullanılabilen önemli miktarda plütonyum üretebilme kapasitesine sahip olarak inşa edildiği bildiriliyordu. 5+1 ülkelerinin temsilcileri, İran ile müzakerelerde Arak ağır su reaktörüne yönelik endişelerini dile getirmiş ve İran'dan reaktörün kapatılarak çok daha az miktarda plütonyum üretecek başka bir reaktör kurmasını talep ederken İran bu talebe karşı çıkmıştı.⁵⁵⁹

Kasım 2014 yılında İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Ali Ekber Salahi ve Rus Rosatom firması Başkanı Sergey Kiriyenko tarafından 1992 yılındaki anlaşmayla başlayan İran ile Rusya arasında nükleer işbirliğinin genişletilmesi hedeflenmiştir. Bu anlaşmaya göre İran uranyumu, Buşehr nükleer santralinde kullanılacak uranyum çubuklarına dönüştürülmek üzere Rusya'ya gönderecekti. Anlaşma sayesinde Rusya, İran'ın nükleer pazarındaki etkisini daha da güçlendirirken, İran ise nükleer programını uluslararası topluma kabul ettirme konusunda bir adım daha öteye gitmiş oldu.⁵⁶⁰

5+1 grubu ülkeleri ile İran arasındaki müzakerelerin en büyük hedefi, bir tarafın uranyum zenginleştirme faaliyetlerine kalıcı olarak azaltılmasını sağlamak iken diğer tarafın ekonomik yaptırımların bir an önce kaldırılmasıdır. Cenevre kentinde 24 Kasım 2013'te varılan geçici anlaşmaya göre, 20 Temmuz 2014'e kadar kapsamlı anlaşmaya varılması öngörülmüş ancak bu sağlanamamıştı. Bunun üzerine anlaşma için süre 24 Kasım'a 2014'e kadar uzatılmıştır. Kasım 2014 yılında İran'ın nükleer programıyla ilgili Viyana'da sürdürülen müzakerelerde taraflar, müzakere süresini uzatma kadarı almıştır. Taraflar arasında farklılıkların giderilmemesi üzerine müzakereler 1 Mart 2015'e kadar siyasi bir anlaşma sağlanması, 30 Haziran 2015'e kadar da ayrıntıların belirlenerek sonuca ulaşılması hedeflenmiştir.⁵⁶¹

İran ile P5+1 grubu ülkeleri arasında yapılan ve "uranyum zenginleştirme, yaptırımlar, işbirliği ve ağır su reaktörü" gibi konuların karara bağlanamamıştır. Görüşmeleri uzatma kararı alınsa da, 24 Kasım 2013 tarihli Cenevre Anlaşma (Ortak

⁵⁵⁹ "İran, Arak Nükleer Reaktörünü yeniden tasarlıyor", Ağustos 2014, <http://www.haberler.com/iran-arak-nukleer-reaktorunu-yeniden-tasarliyor-6424151-haberi/> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁶⁰ "İran'ın nükleer gücü Rusya", *Anadolu Ajansı*, Kasım 2014, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/420470--iran-in-nukleer-gucu-quot-rusya-quot>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁶¹ İran görüşmeleri uzatmalara kaldı, *Deutsche Welle*, Kasım 2014, <http://www.dw.de/iran-g%C3%B6r%C3%BCmeleri-uzatmalara-kald%C4%B1/a-18083286>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

Eylem Planı) taslağı mevcut şekliyle devam edecektir. Bir başka tabirle, İran nükleer programını sınırlandırmayı sürdürecektir, karşılığında yaptırımlarda sınırlı iyileşme devam edecektir.⁵⁶²

7 aylık uzatma kararının sonucuna ilişkin iki hakim görüş vardır. Bunlardan birincisi, görüşmelerden çıkan sonucun bir başarısızlık olması diğeri ise alınan 7 aylık uzatma kararının nihai bir anlaşmaya giden süreç olarak değerlendirilmesidir. Obama gelinen noktayı İran'la nükleer meselenin çözümü adına iyi bir fırsat olarak değerlendirirken, Cumhuriyetçiler ise Obama'nın İran'a karşı açık vermekle suçlamakla birlikte İran'a daha ağır yaptırımlar uygulanmasını savunmuşlardır. İran dini lideri Ali Hamaney gelişmelerle ilgili olarak Batı ülkeleri nükleer program müzakerelerinde İran'a diz çöktüremeyecek şeklindeki acıklı kamuoyunda İran'ın zaferi olarak algılanmıştır.⁵⁶³

İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani müzakerelerin uzatılmasıyla ilgili olarak şunları dile getirmiştir: “Bugün nihai bir anlaşma sağlanmamış olabilir. Ancak nihai anlaşmaya ulaşmak için önemli aşamalar kat edildi ve artık koşullar 3 ya da 6 ay öncesiyle aynı değil. Bakış açıları birbirine oldukça yaklaştı ve ihtilafli birçok konu çözüme kavuşturuldu. Ancak hala kat edilmesi gereken aşamalar var. Müzakerelerin kazananı İran halkı olacak. Dünyanın İran ile müzakere etmekten başka seçeneği yok ve müzakereler nihai bir anlaşma ile sonuçlanacak.”⁵⁶⁴

ABD Dışişleri Bakanı John Kerry nükleer müzakerelerin uzatılmasıyla ilgili olarak İran tarafının konuyla ilgili ciddi ve hedefe yönelik olarak sıkı çalışmalarını takdir etmiş ve nihai anlaşmaya yönelik önemli ilerlemeler kaydedildiği dile getirmiştir. Ayrıca İran'ın şimdiden çok miktarda nükleer maddeyi üretmeyi bıraktığını ve bu sayede dünyanın daha güvenli bir yer haline geldiğini açıklamıştır. Hasan Ruhani ise görüşmeler süresinde fikir ayrılıklarının büyük kısmının kapandığını ve çok yakında zafere ulaşacaklarını dile getirmiştir. Batılı diplomatlar ise 1 Temmuz 2015'e kadar uzatılmasının yanı sıra, Mart ayında siyasi bir anlaşmaya

⁵⁶²**Taşken**, Cemalettin: “Müzakerelerin Seyri ve Rusya-ÇinEtkisi”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, Kasım 2014, <http://www.ankarastrateji.org/print/haber/muzakerelerin-seyri-ve-rusya-cin-etkisi-1514/>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁶³**Taşken**, Cemalettin: “Viyana Sonrası Nükleer Süreç”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, Kasım 2014, <http://beta.ankarastrateji.org/yorum/viyana-sonras-nukleer-surec/> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁶⁴“İran ile nükleer müzakerelerin uzatılması”, Kasım 2014, <http://www.haber3.com/iran-ile-nukleer-muzakerelerin-uzatilmasi-3037509h.htm>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

varmayı hedeflediklerini dile getirmiştir.⁵⁶⁵ Böylece Viyana’da gerçekleşen toplantının ardından yapılan ortak açıklamada İran’la devam eden nükleer program müzakerelerinin 1 Temmuz 2015 tarihine kadar devam etmesi üzerinde mutabakat sağlandığı belirtilmiştir.

Netanyahu İsrail parlamentosu Knesset’te yaptığı konuşmada, İran ile yapılan nükleer müzakereleri endişeyle takip ettiklerini, diğer ülkelere de endişelerini ilettiklerini belirtmiştir. Ayrıca müzakerelerin uzatılmasından memnun olduğunu açıklamıştır. Netanyahu konuşmasını şöyle devam ettirmiştir: “Her zaman dediğimiz gibi, kötü bir anlaşma yerine hiç anlaşma yapmamak daha iyidir. İran’ın tüm isteklerinin kabul edildiği bir anlaşma yani İran’la yapılacak bir anlaşma, İsrail, bölge ve dünyanın geleceği için son derece tehlike arz etmektedir. Önümüzdeki zaman diliminde de İran’ın bizi ve diğer ülkeleri tehdit edecek bir nükleer güç haline gelmemesi için mücadele edeceğiz.”⁵⁶⁶

İran devlet televizyonuna konuşan İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif 5+1 grubu ülkeleriyle yürütülen müzakerelerle ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Nükleer müzakerelerde belirsiz ve eksik anlaşmayı kabul etmeyeceğiz. Bu nedenle, tüm konularda uzlaşma sağlanmadan herhangi bir anlaşma yapılmayacak. İran baskı ve yaptırımlara boyun eğmeyecek. Çözüme ulaşmak için tek yol, Cenevre’de varılan geçici anlaşmanın ilkeleri temelinde İran ile müzakeredir. Yaptırımların kaldırılması ve diğer konularda iyi görüşmeler yapıldı. Elbette henüz konular üzerinde herhangi bir anlaşma sağlamış değiliz hatta bazı konularda hala görüş ayrılıkları da bulunuyor. Batılı ülkeler, özellikle ABD ve bu ülkedeki bazı siyasi kesimler, yaptırımların kendilerinin çıkarına olduğunu düşünüyor. Halbuki yaptırımların maliyeti dışında, onlara hiçbir yararı yok. Karşı tarafın müzakerecileri fikirlerini değiştirmede ve gerginlikten yararlanan bazı siyasi

⁵⁶⁵ “İsrail, İran müzakerelerinin uzamasından memnun”, Kasım 2014, *ŞALOM*, http://www.salom.com.tr/haber-93135-Israil_Iran_muzakerelerinin_uzamasindan_memnun.html, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁶⁶ “Netanyahu: İran ile yapılacak bir anlaşma...”, *Milliyet*, Kasım 2014, <http://www.milliyet.com.tr/netenyahu-iran-ile-yapilacak-bir/dunya/detay/1974397/default.htm>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

grup ve kişilere direnç gösteremedikleri sürece, bir anlaşmaya varmak çok zor olacak.”⁵⁶⁷

5.7. 2015 Müzakereleri ve Nihai Anlaşma

15 Ocak 2015 tarihinde İran ile 5+1 grubu ülkeleri Cenevre’de, 18 Şubat 2015 tarihinde ise Viyana’da müzakerelere başlamışlardır. Müzakerelerde önemli ilerlemeler kaydedilse de görüş ayrılıklarının olduğu belirtilmiş ve sonuç alınamamıştır.

3 Mart 2015 yılında İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu ABD Kongresi’nde konuşma yapmıştır. Bu Kongre öncesinde Şubat 2015 yılında Netanyahu yapmış olduğu yazılı açıklamada şunları dile getirmiştir: “Başkan Barack Obama’ya meydan okumak için değil, ülkemizin ayakta kalabilmesini etkileyen konularda sesimi yükseltme sorumluluğum olduğu için ABD’yi ziyaret edeceğim.”⁵⁶⁸

Netanyahu ABD Kongre’sinde İran sorununu ve anlaşmayı şöyle ifade etmiştir: “İran aldatmaca bir politika izliyor. Söz konusu anlaşmaya bağlı kalmayıp kendi atom bombasını yapmaktan çekinmeyecektir.”⁵⁶⁹ Bir başka deyişle İran ile bu yönde yapılacak bir anlaşma İran’ın nükleer silah yapmasını engellemez aksine İran’ın nükleer silahlanma yolunda önünü açacağını savunmuştur. Konuşmasının devamında ise “Tarihte pek çok ırk Yahudileri katletmek için uğraşmıştır fakat başarılı olamamıştır. Bugün de İran nükleer silahlara sahip olarak bizi yok etmeye çalışıyor. İranlılar çok yetenekli insanlardı ta ki 1979 yılında bağnazlar tarafından yönetimleri ele geçirilinceye kadar. İran’ın rejimi radikal İslam kökenlidir ve İran her zaman ABD’nin düşmanı olacaktır. İran’ın IŞİD’le savaşması nedeniyle ABD’nin dostu olduğuna sakın inanmayın. Söz konusu IŞİD ve İran ise düşmanınızın düşmanı da düşmanınızdır. Artık tüm dünya ülkeleri İran’ın İsrail’i yok etme tehditlerine karşı

⁵⁶⁷ “İran: Eksik anlaşmayı kabul etmeyiz”, *Sabah*, Şubat 2015, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/02/22/iran-eksik-anlasmayi-kabul-etmeyiz>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁶⁸ “Netanyahu: ABD ile derin bir anlaşmazlık içindeyiz”, *Milliyet*, Şubat 2015, <http://www.milliyet.com.tr/netanyahu-abd-ile-derin-bir/dunya/detay/2011832/default.htm>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁶⁹ **Kohen**, Sami: “ABD-İsrail krizi nereye kadar gider?”, *Milliyet*, Mart 2015, , <http://www.milliyet.com.tr/abd-israil-krizi-nereye-kadar/dunya/ydetay/2023780/default.htm>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

durmalıdır. Biliyorum bu söyleyeceklerim sizi şoke edecek ama İran yalnızca nükleer denetçilere karşı çıkmakla kalmıyor aynı zamanda onları aldatıyor da. İran şu anda bile bizim bilmediğiniz gizli nükleer santrallerde silah üretiyor olabilir. İran ile yapılmaya çalışılan nükleer anlaşma onların bomba üretmesini engellemeyecek aksine bu yolda onların önünü açacaktır. Dünya, İran'dan şu üç maddeyi hayata geçirmesini diretmelidir. İlk olarak, Ortadoğu'da ki komşularına karşı saldırganlıktan vazgeçilmesi, ikincisi terörizmi desteklemekten vazgeçilmesi, son olarak dünyadaki tek Yahudi ülkesi olan İsrail'i yok etme tehditlerinden vazgeçilmesi.”⁵⁷⁰

Netanyahu, Kongre'de İran'ın nükleer bomba üretmesini zorlaştıracak bir öneride bulunmuş ve bu öneriyi şöyle açıklamıştır: “Uygulanabilir bir alternatif sundum. Önerim, müzakerelerin düşmesi halinde İran'ın nükleer silah üretebileceği süreci uzatacak kısıtlamalar öngörüyordu. Ayrıca bu öneri İran'ın dünya çapında desteklediği terörizmi, komşularıyla gerginliklerini ve İsrail'in yok edilmesi çağrısını durduracaktır. Şu an öngörülen koşullarda İran en az bir yıl boyunca uranyum üretirse nükleer bir silah yapabileceği belirtilmektedir.”⁵⁷¹

ABD'nin BM Daimi Temsilcisi Samantha Power AIPAC konferansında İsrail ve ABD ilişkilerine değinmiş ve İran sorunu ile olarak da şöyle konuşmuştur: “ABD Başkanı Harry Truman'ın, 1948'de kuruluşunu ilan eden İsrail'i 11 dakika sonra tanıyarak İsrail'i tanıyan ilk devlettir. Uzun yıllar iki ülke arasında çok önemli bağlar var. ABD her zaman İsrail ile yan yanadır. İsrail'in güvenliği de bizim için önemlidir. İran ile yürütülen müzakerelerde ise diplomasiye şans tanınmalıdır. ABD, İran'ın nükleer silah elde etmesine müsaade etmeyecek. Nokta. Diplomasi başarısız olursa İran'ın oluşturacağı tehlike ortadadır. Bunun olmasına müsaade etmeyeceğiniz.”⁵⁷²

17-20 Mart 2015 yılında İsviçre'nin Lozan kentinde nükleer müzakereleri yürüten taraflar bir araya gelmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Kerry ile İranlı mevkidaşı Zarif, nükleer müzakerelerde ilerleme sağlandığı yönündeki açıklamaları olsa da

⁵⁷⁰ “Netanyahu ABD Kongresi'nde İran'a yüklendi”, Mart 2015, <http://www.gazetevatan.com/netanyahu-abd-kongresi-nde-iran-a-yuklendi-746134-dunya/>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁷¹ “Netanyahu: İran nükleer anlaşmasına uygulanabilir bir alternatif önerdim”, *BBC*, Mart 2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150304_netanyahu_iran, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁷² **Power**, Samantha: “Remarks at the AIPAC Policy Conference”, *United States Mission to The United Nations*, Mart 2015, <http://usun.state.gov/briefing/statements/238074.htm>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

müzakerelere katılan yetkililere göre taraflar arasında anlaşma olmasının çok uzak olduğunu dile getirmişlerdir. Nükleer müzakerelerde siyasi bir anlaşma çerçevesi oluşturulması için son tarih 31 Mart'tır. Ayrıca bu süreçte özellikle İsrail tarafının anlaşma sağlanmaması için ABD yönetimine baskı yapmaya çalışmıştır.⁵⁷³

Lozan'daki müzakerelere 25 Mart'ta devam edilmiştir. ABD'li yetkililer anlaşma için sadece halledilmemiş bazı konular kaldığını söylemiştir. Hala masada yer alan temel konular vardı. Bunlar; İran'a uygulanan yaptırımların nasıl kaldırılacağı, anlaşmaya varıldıktan sonraki yıllarda neler olacağı ve İran'ın nükleer araştırma ve geliştirme yapma kapasitesinin ne olacağıdır. Müzakereler başlarken 31 Mart 2015 tarihi anlaşmanın ana hatlarını belirleyebilmek için koyulan son tarih olmuştu⁵⁷⁴ fakat müzakerelerin uzatılması kararlaştırılmış ve 2 Nisan müzakerelerde ana hatlarıyla uzlaşma sağlanmıştır.

Almanya Şansölyesi Angela Merkel ile telefon görüşmesi gerçekleştiren İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, nükleer müzakerelerin kritik günlere ulaştığını belirterek, şunları söylemiştir:

“İran, şimdiye kadar gereken esneklikleri göstermiştir. Artık karşı tarafın son adımları atması gerekiyor. Yaptırımların kaldırılması, genel anlaşmanın temel konusudur, çünkü genel anlaşmanın asıl amacı, iki taraf arasında güven sağlanmasıdır. İran, her zaman iki tarafın da kazanç elde edeceği bir anlaşma için çaba göstermiştir ve anlaşma sağlanması herkesin yararına olacaktır” demiştir. Merkel ise, “Almanya, müzakerelere olumlu destek sağlayacaktır, çünkü İran'ın nükleer programı ile ilgili şüphelerin kaldırılması, tüm tarafların yararına olacaktır. Biz de yaptırımların kaldırılması gerektiğine inanıyoruz. İran için yeni yıl ile birlikte, genel bir anlaşma sağlanmasını diliyor ve Almanya'nın bu konuda çaba göstermeye devam edeceği sözünü veriyoruz”⁵⁷⁵

Wall Street Journal gazetesi, İsrail istihbaratının, İran nükleer programına ilişkin uluslararası müzakereleri dinlediğini ileri sürmüş ve İsrail'in, elde ettiği

⁵⁷³ “Nükleer müzakere'de sıcak saatler”, Mart 2015, <http://www.gazetevatan.com/-nukleer-muzakere-de-sicak-saatler-751585-dunya/>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁷⁴ “Kerry ABD'ye dönüşü erteledi, İran müzakereleri sürüyor”, *BBC*, Mart 2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150329_kerry_iran, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁷⁵ “Ruhani, Angela Merkel ile görüştü”, Mart 2015, <http://tr.mehrnews.com/NewsDetail.aspx>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

istihbaratı, Tahran ile muhtemel bir anlaşmayı önlemek için ABD Kongresi'ne sızdırdığını dile getirmiştir. İsrail ise bu haberleri yalanlamıştır.⁵⁷⁶

23 Kasım 2013 Cenevre'de imzalanan Ortak Eylem Planı çerçevesinde yürütülen müzakereler kapsamında 26 Mart'ta Lozan'da bir araya gelen ilgili ülkelerin dışişleri bakanları sekiz günlük çalışmanın sonunda bir mutabakata varmıştır. 2 Nisan 2015 yılında İsviçre'nin Lozan kentinde 5+1 ülkeleri ile İran arasında 8 tur yapılan müzakere ile nihai barışa yakınlaştıran bir çerçeve anlaşmasının kabul edilmesiyle ciddi bir ilerleme sağlanmıştır.⁵⁷⁷

Anlaşma içeriğinde, İran'ın barışçıl nükleer programının devam etmesi, buna karşılık uranyum zenginleştirme kapasitesinin, düzeyinin ve zenginleştirilmiş uranyum stokunun belirli süreler için sınırlandırılması yer alıyordu. Ayrıca, İran'da Natanz'dan başka uranyum zenginleştirme tesisi olmayacaktır. İran, üzerinde mutabık kalınan çerçeve ve program dahilinde santrifüjlerle ilgili araştırma ve geliştirme çalışmalarını sürdürecektir. İran 10 yıl süreyle yeni uranyum zenginleştirme tesisi kurmayacak, sadece yüzde 3,67 düzeyinde uranyum zenginleştirilecek, zenginleştirdiği uranyum stoku 300 kilogramı aşmayacak ve sadece ilk nesil santrifüjleri kullanacaktır. Fordo tesisi uranyum zenginleştirme tesisinden nükleer, fizik ve teknoloji merkezine dönüştürülecektir. Arak'taki ağır su reaktörü silah yapımına elverişli düzeyde plütonyum üretilmesini engelleyecek şekilde yeniden dizayn ve inşa edilecektir. Buna karşılıklı İran AB, ABD ve BM Güvenlik Konseyi tarafından uygulanan yaptırımların kaldırılacağı ve bu mutabakat doğrultusunda kapsamlı bir anlaşmanın (Kapsamlı Ortak Eylem Planı, KOEP) yapılabilmesi için 30 Haziran'a kadar müzakerelerin devam edeceği duyurulmuştur. Böylece taraflar arasında istenen İran'ın nükleer programının barışçıl olmasının sağlanması ve İran'a nükleer programı dolayısıyla uygulanan yaptırımların kaldırılması konusunda anlaşmaya varılmış görülmektedir.⁵⁷⁸

⁵⁷⁶**Parlak**, Namık Kemal: "İsrail, İran'la nükleer müzakereleri dinledi", *Zaman*, Mart 2015, http://www.zaman.com.tr/dunya_israil-iranla-nukleer-muzakereleri-dinledi_2285261.html, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁷⁷**Tüysüzoğlu**, Göktürk: "İran nükleer krizinde tarihi anlaşmaya doğru", *Politika Akademisi*, Nisan 2015, <http://politikaakademisi.org/iran-nukleer-krizinde-tarihi-anlasmaya-dogru/>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁷⁸**Sinkaya**, Bayram: "Lozan Görüşmeleri: Mutabakat Var, Anlaşma Yok!", *ORSAM*, Nisan 2015, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=5367>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

UAEK Genel Müdürü Yukia Amano ek protokolün nihai anlaşmaya eklenmesini gerektiğini söylemiş ve bunu şöyle dile getirmiştir:

“İran, ek protokolü uygulamalı. Ek protokolün uygulanması, beyan edilmemiş faaliyetin yokluğuna güvenilir garantiler vermek için temel oluşturuyor. Bu kısmının, yani ek protokolün uygulanmasının, kapsamlı anlaşmaya dahil edilmesini umuyorum. Ek protokol çok güçlü bir kontrol mekanizmasıdır. Ek protokolü uygulayan ülke, nükleer faaliyetini azami ölçüde ayrıntılarıyla beyan etmeli ve beyanını her çeyrek yenilemeli. Biz, tutarsızlıklar tespit edildiğinde erişim talep etme hakkına sahibiz.”⁵⁷⁹

Lozan’da yapılan ortak basın açıklamasına göre İran, UAEA’nın kapsamlı denetim yetkileri veren Nükleer Güvenlik Anlaşması Ek Protokolü ile güncellenmiş ‘Kod 3.1’i uygulamayı kabul etmiştir.⁵⁸⁰ Lozan’daki çerçeve anlaşması ile İran’ın nükleer silahlı bir güce dönüşmesini önlemektedir. Bu anlaşmanın nihai bir anlaşmaya dönüşmesi durumunda İran hem ekonomik hem de politik aktör olarak sivrilecektir.⁵⁸¹

Anlaşma; İran’da “coşkulu gösterilerle”, İsrail’de “öfkeyle”, Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan’da ise “endişeyle” karşılandı. P5+1 ülkelerinin sözcüleri ise anlaşmayı “tarihi bir adım”, “önemli bir adım” gibi olumlu nitelendirmelerle değerlendirmişlerdir.⁵⁸²

ABD Başkanı Barack Obama varılan anlaşmayla ilgili olarak Beyaz Saray’da yaptığı açıklamada, “Bu iyi ve tarihi bir uzlaşmadır. Eğer nihai bir anlaşma sağlanırsa dünya daha güvenli bir hale gelecek. İran’ın artık nükleer silah elde etme fırsatı olmayacak. Eğer İran anlaşmaya uyarsa İran’a yönelik ABD ve BM yaptırımları aşama aşama kalkacak, aksi olursa yaptırımlar tekrar yürürlüğe girecek”

⁵⁷⁹ “Amano: UAEK ve İran protokolü nihai anlaşmaya dahil edilmeli”, Nisan 2015, <http://tr.sputniknews.com/avrupa/20150428/1015209886.html>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁸⁰ **Sinkaya**, Nisan 2015, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=5367>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁸¹ **Gürsel**, Kadri: “Nükleer anlaşma laik dış politika dayatıyor”, *Milliyet*, Nisan 2015, <http://www.milliyet.com.tr/nukleer-anlasma-laik-dis-politika/dunya/ydetay/2041100/default.htm>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁸² **Çaralan**, İhsan: “P5+1 ve İran çerçeve anlaşması -1: Haritanın yeniden çizilmesinde bir adım”, *Evensel*, Nisan 2015, <http://www.evrensel.net/yazi/73769/p5-1-ve-iran-cerceve-anlasmasi-1-haritanin-yeniden-cizilmesinde-bir-adim>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

demmiştir.⁵⁸³ Ayrıca, “Netanyahu ile bu konuda görüş ayrılıkları bulunuyor. Eğer Netanyahu İran’ın nükleer silah elde edememesi yönünde en etkili yolu bulmaya çalışıyorsa, bu, (İran ile varılan anlaşma) en iyi seçenektir. Bu eşsiz anlaşma, Orta Doğu’da yeni bir savaştan iyidir. John F. Kennedy’nin dediği gibi, müzakereden asla korkmamalı.”⁵⁸⁴

Dışişleri Bakanı Cevad Zarif ise anlaşmayla ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

“Müzakere ve anlaşmada bir tarafın tüm imtiyazlara sahip olması ve diğer tarafın buna teslim olması diye bir şey yok. Müzakerelerde bir takım imtiyazlar elde etmek için bazı imtiyazları karşı tarafa verebiliriz. Henüz yolun başındayız. Hedeflerimizden biri nükleer programın devam etmesi, diğeri hiç bir tesisimizin değişikliğe uğramamasıydı. Önceki BMGK tarafından alınan kararların tümünde İran’ın uranyum zenginleştirmesinin durdurulması, Arak ve Fordo tesislerinin faaliyetlerine son vermesi yer alıyordu. Bunların hiç biri gerçekleşmeyecek. Anlaşma uygulamaya geçtiği gün tüm ekonomik ve mali yaptırımlar kaldırılacak. Devletler yaptıkları anlaşmalara sadık kalmalıdır. ABD’nin kanunlarının ne olduğu bizi ilgilendirmez. Bu sorumluluk ABD’ye aittir. Çünkü ABD uluslararası kanunlara göre yaptırımların kaldırılması konusunda sorumlu ve görevli olacaktır. Eğer birileri yaptırımların aşamalı olarak kaldırılmasını konuşuyorsa şu bilinmelidir ki bu söylenen onaylananın aksidir.”⁵⁸⁵

Anlaşma ile ilgili olarak ilk açıklamalar Twitter’den yapılmıştır. İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, “Çözüm bulundu. Taslak yazmaya başlamaya hazırız” derken, Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani’nin “kilit parametrelerde anlaşmaya ulaşıldığı” mesajı düştü. AB Dış Politika şefi Federica Mogherini, “iyi haberleri” olduğunu yazarken,

⁵⁸³ “Nükleer müzakerelerde anlaşma sağlandı”, *Aljazeera*, Nisan 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/nukleer-muzakerelerde-anlasma-saglandi>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁸⁴ “Obama: İran’la anlaşma Orta Doğu’da yeni bir savaşı önledi”, Nisan 2015, <http://www.imctv.com.tr/79159/2015/04/obama-iranla-anlasma-orta-doguda-yeni-bir-savasi-onledi/>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁸⁵ **Tanış**, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28631473.asp>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

ABD Dışişleri Bakanı John Kerry “Büyük gün.. En yakın zamanda nihai anlaşma için çalışmaya dönüş” mesajını atmıştır.⁵⁸⁶

Fransa Dışişleri Bakanı Laurent Fabius anlaşma ile ilgili olarak “Kesinlikle hiçbir şekilde askeri bir kullanım olamaz. Geriye yaptırımların durumu kalıyor. Kaldırılmaları veya İran’ın şartları ihlâl etmesi halinde tekrar koyulmaları gerekli. Bu iki konu halen netleştirilmedi, daha yapılacak işler var. Geçerli ve uzlaşılabilir bir anlaşma umut ediyorum”⁵⁸⁷ demiştir.

ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ise, “Bu, İran’ın zenginleştirilmiş uranyum stoğunun 15 yıl boyunca yüzde 98 azaltılacağı anlamına gelen bir anlaşmanın temelidir. Bu düzenleme ile İran, anlaşmanın koşullarına sadık kaldığı sürece uluslararası toplumun da İran’ın nükleer programının barışçıl olduğuna güvenecektir. Nihai anlaşma ise, sözlere değil kanıtlara dayalı olacaktır.”⁵⁸⁸

P5+1 ve İran arasındaki nükleer müzakerelerdeki uzlaşmanın ardından Tahran yönetimine karşı savunduğu ‘askeri operasyon’ önerisini rafa kaldıran İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, 30 Haziran’a kadar hazırlanması öngörülen nihai anlaşmada İran’ın ‘İsrail’in varolma hakkını tanınmasını’ istemiştir.⁵⁸⁹

Netanyahu bu süreç ile ilgili olarak şunları aktarmıştır:

“İran’la nükleer silahlanma konusunda yapılan mutabakatın detaylarının uygulamaya geçmesi halinde İsrail’in geleceğini tehlikeye atılacaktır. Önümüzdeki kader belirleyici günlerde, İran işbirliği içinde olduğu terör güçlerine silah sağlayarak İsrail’e saldırma planına hız vermiştir. Bu anlaşma, İran’ın nükleer programını meşrulaştırmakta, ekonomisini kalkındırmakta ve bu şekilde de İran’a saldırgan yaklaşımını ve terörist davranışlarını arttırmak için cesaret vermektedir. Bu anlaşma, İran için nükleer bombaya giden yolu kolaylaştıracaktır. Alternatif davranış, taviz

⁵⁸⁶ “Nükleerde tarihi eşik”, *Cumhuriyet*, Nisan 2015,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/242013/Nukleerde__tarihi__esik.html (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁸⁷ “İran ile anlaşmanın ardından”, *ŞALOM*, Nisan 2015,

<http://www.salom.com.tr/newsdetails.asp?id=94825>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁸⁸ “İran ile nükleer müzakerelerde uzlaşılması”, Nisan 2015, <http://www.haberler.com/iran-ile-nukleer-muzakerelerde-uzlasilmasi-7155790-haberi/>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁸⁹ “Netanyahu’dan İsrail tanınsin şartı”, *Milliyet*, Nisan 2015, <http://www.milliyet.com.tr/netanyahu-dan-israil-taninsin-/dunya/detay/2038673/default.htm>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

vermeden güçlü bir duruş sergileyerek, daha iyi bir anlaşmayı kabul ettirene dek İran üzerindeki baskıyı arttırmaktır.”⁵⁹⁰

İstihbarat Bakanı Yuval Steinitz anlaşmayla ilgili olarak: “1981 yılında Irak’taki Osirak nükleer enerji santrali İsrail eliyle, ABD izin vermemesine karşın, vurulmuştur. İsrail, İran’ın mevcut yönetimini ortadan kaldıracak bir askeri/siyasal çözüm ortaya konmadığı takdirde her türlü uluslararası anlaşmaya karşı çıkacaktır” açıklamada bulunmuştur.⁵⁹¹

İsraili diplomatlar anlaşma ile ilgili olarak, “Bu anlaşma İran’ın taleplerine teslim olmaktır. Bu yolun sonunda barış amacıyla kullanılacak nükleer yetiler değil, savaş bulunmaktadır. Bahsedilen etkenler üzerine kurularak yapılacak bir anlaşma, dünyayı çok daha tehlikeli bir yer haline getirecek tarihi bir hatadır” derken Ekonomi Bakanı Naftali Bennet ise, “Dünyadaki en radikal İslamcı ve terörist rejim bugün yasadışı nükleer programına resmi bir helal damgası vurdurtmuştur. Bu rejim güvenilmezdir ve daha önce de BM’nin getirdiği çözümleri ihlal etmiştir. Bugün gelinen anlaşmada gelinen nokta, İran’ın bir gün nükleer silaha sahip olmasının önünü açarak, Ortadoğu’daki istikrarsızlığın daha da artması ve tüm dünya için bir tehdit oluşturan terörizmin güçlenmesini sağlamaktadır” demiştir. Yeş Atid Partisi Başkanı Yair Lapid de, “Hepimiz İran’ın anlaşmayı bozacağından ve İsrail’in kendi güvenliğini korumak zorunda kalacağından endişe ediyoruz. Ayetullah rejimi sahtekârlık ve kandırmayı yıllardır uygulayarak nükleer programına devam etmeyi başardı. Anlaşma yürürlüğe girdiği ilk günden itibaren bir açık yakalayarak hile yapmaya ve geçmişte de yaptığı gibi uluslararası çevreleri kandırmaya çalışacağını biliyoruz”⁵⁹²

Obama Nisan Pazar günü New York Times gazetesine verdiği demecinde çerçeve anlaşmasının İsrail açısından değerlendirmiş ve şöyle konuşmuştur:

“Anlıyorum ki İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu halkının güvenliği açısından bu konuda yoğun bir endişe içinde. Ancak İsrail halkına şunu söylemek istiyorum: Birincisi, yaptığımız anlaşma, İran’ın nükleer silah

⁵⁹⁰ **Kandiyoti, Selin/Palombo, Rakela**: “Çerçeve anlaşmada fikir ayrılıkları”, *ŞALOM*, Nisan 2015, http://www.salom.com.tr/haber-94716-cerceve_anlasmada__fikir_ayriliklari_.html, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁹¹ **Tüysüzöğlü**, Nisan 2015, , <http://politikaakademisi.org/iran-nukleer-krizinde-tarihi-anlasmaya-dogru/>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁹² **Kandiyoti ve Palombo**, Nisan 2015, http://www.salom.com.tr/haber-94716-cerceve_anlasmada__fikir_ayriliklari_.html, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

elde etmemesi için şu an elimizdeki en iyi koz. İkincisi, biz bu anlaşmaya girerken tüm dünya ve Ortadoğu ülkelerine şu mesajı da verdik ‘Kim İsrail’i karşısına alırsa biz de orada olacağız.’”⁵⁹³

Bu anlaşma ‘kazan-kazan’ anlayışıyla gerçekleşen diplomatik bir başarıdır. Tarafların bu anlaşmadan kazançlarına değinirsek eğer, Batı tarafı, İran’ın nükleer silah üretebilecek duruma gelmesini önlemek için yıllar boyunca çaba harcamıştır. Bu anlaşma İran’ın nükleer kapasitesini iyice kısmakta ve atom bombası üretmesinin önünü kesmektedir. Böylece 30 Haziran 2015’te son şeklini alıp Batı daha rahat olacaktır, çünkü istediğini almış bir Batı söz konusudur. İran tarafı ise, bu anlaşma ile nükleer programını kabul görecektir. Ayrıca her zaman kaldırılmasını istediği ambargolardan da kurtulacaktı. Böylece ekonomik güç olma yoluna girebilecek ve ülkelerle yakın ilişkiler kurabilecektir. Tabi bütün bunların olabilmesi için çerçeve anlaşmasının resmi ve bağlayıcı bir anlaşmaya dönüşmesi ve bu anlaşmasının da harfiyen uygulanmasına bağlı olacaktır. Fakat nihai bir anlaşma olmasını istemeyen taraflar bu konuda neler yapabileceği henüz bilinmiyor. Örneğin ABD Kongresi anlaşmayı onaylamayı reddeder mi?⁵⁹⁴ Hiçbir şekilde anlaşma istemeyen Netanyahu nihai bir anlaşmamaya dönüşmemesini nasıl engellemeye çalışacak? Ya nihai anlaşmaya dönüşürse! O zaman ABD-İsrail ilişkileri ne olacak? İsraili yetkililer, İran hakkında söylediklerinde ya haklıysalar. Bu durumda yeni bir savaş çıkar mı? Yahudi lobisi anlaşmanın Kongre’den geçmesini engelleyebilecek mi? Tüm bu senaryolar bir muamma. Her şey 30 Haziran 2015’te belli olacağı düşünülmektedir.

İran’ın anlaşma ile kazanımlarına karşılık yeterince güçlü denetim mekanizmasına tabi tutulup tutulamayacağı ve İran’ın sözlerine çok güvenilmeyeceği düşünen ABD’de bazı çevreler bu anlaşmaya şüpheli yaklaşmıştır. İsrail tarafı ile aynı düşünceleri paylaşan ABD Kongresi’ndeki Cumhuriyetçiler, yaptırımların kaldırılmasının iki ay geciktirecek ve nükleer anlaşmayı fiilen kendi onaylarından geçme şartına bağlayacak bir kanun hazırlığında olduğu söylenmektedir.⁵⁹⁵

⁵⁹³ “İran’la çerçeve anlaşma konusunda Obama’dan garanti”, *ŞALOM*, Nisan 2015, http://www.salom.com.tr/haber-94694-Iranla_cerceve_anlasma_konusunda_obamadan_garanti.html, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁹⁴ **Kohen**, Sami: “Nükleer anlaşmada kim, ne kazandı?”, *Milliyet*, Nisan 2015, <http://www.milliyet.com.tr/nukleer-anlasmada-kim-ne-kazandi-/dunya/ydetay/2038669/default.htm>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

⁵⁹⁵ **Aslan**, Ali H.: “Obama’nın İran’la dansı”, *Zaman*, Nisan 2015, http://www.zaman.com.tr/ali-aslan/obamanin-iranla-dansi_2287404.html, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

ABD'nin Irak'a karşı savaş açması, İran'ı çevrelemeye ve rejimini değiştirmeye çalışması ve İran'ın İsrail'le yaşadığı gerginlik hep İran'ın dış politikasını savunma ve güvenlik anlayışını biçimlendiren unsurlardır. İran ABD ve İsrail'i öncelikli tehdit olarak görmektedir ve bu ülkelere karşı güçlü devlet olmak için nükleere sahip bir ülke olunması gerektiğine inanan bir İran vardır. İran'ın nükleere sahip olmaya çalışması da ABD ve İsrail tarafından hedef tahtasında olmasına yol açmıştır. ABD ve İsrail İran'ın nükleer silahlara sahip olmaya çalışıyor yönündeki açıklamalarıyla kamuoyu ve dünyayı İran'a karşı konumlandırmak, bu ülkeye yönelik bir saldırıyı meşrulaştırmak, psikolojik altyapıyı hazırlamak amacını güttüğünü söyleyebiliriz. ABD ve İsrail'in söylemlerine karşı İran'ın hata yapmasını bekleyen bu ülkeler istediklerine karşı İran tam tersi bir tavır sergilemiş ve çatışmayı başlatan kendisinin olmasından ziyade karşı tarafın olmasına özen göstermiştir.⁵⁹⁶

Her anlamda askeri bir operasyon seçeneğini isteyen bir İsrail söz konusuydu. Bush yönetimi buna sıcak bakarken değişen yönetimle birlikte Obama'nın diplomasisinden yana taraf alması İsrail ile ABD gerilime yol açmıştır. Bu gerilim hiç şüphe yok ki İsrail'in İran'ın nükleer tesislerini ortadan kaldıracak bir askeri operasyonu Obama yönetime yaptırımamış ve istediğinin aksine daha çok müzakere diyen bir yönetimle karşı karşıya kalmış olmasındandı. Obama askeri seçeneği masada tuttuğunu söyle de bunu en son çare olarak görüyordu. Çünkü Ortadoğu'da bir savaş verilmişti ve bunun geri dönüşü ABD ekonomisinde ağır olmuştu. Tekrar bir savaşa gitmesi ekonomisine zarar verecekti ki bu ABD halkı tarafından da istenilen bir şey değildir. Bush dönemine nazaran Obama yönetiminde ekonomi iyi bir gidişat gösteriyordu ve bu Obama'ya desteğin artmasına neden oluyordu. Obama kendi ekonomisine zarar verecek olan bir seçeneği tercih etmektense karşı tarafa yani İran'a yaptırım ve ambargolar uygulanarak ekonomisine zarar verecek seçeneği kabul etti. Böylece Batı tarafının İran'dan özellikle istediği uranyum zenginleştirme programının azaltılması konusu İran'a uygulanan yaptırımlar ile elde edilme yolunda. Zarar görmüş bir ekonomiye sahip olan İran 'yaptırımlar kaldırılın' başlığı ile müzakere yolunu tutmaya başlamıştır. Böylece Obama yaptırımlar ile İran'ı zorlayıp ekonomisini zayıflatmaya başarmış, İran'dan isteneni de müzakere masasından almaya çalışmıştır. Ayrıca, 5+1 ülkeleri ile İran arasında müzakerelerde

⁵⁹⁶Doster, Barış: "İran'ın Devlet Kapasitesi ve Dış Politikası", *ORSAM*, Haziran 2013, Cilt 5, Sayı 54, s. 57

olumlu adımlar atılmasında tabi ki İıran'da değişen yönetimin etkisi yadsınamaz. Ruhani ile birlikte başlayan ilk adım Kasım 2013'te yaşanmış son adım ise 30 Haziran 2015 yılında olacaktır.

SONUÇ

Diaspora kavramı çok uzun yıllar önce ortaya çıkmış ki bunda Yahudilerin sürgün tarihi de etkili olmuş ve 20. Yüzyılda kavramın Yahudilerle aynı kaderi yaşayan topluluklarında bu adla adlandırılmaya başlamasıyla kavram genişlemiş ve böylece daha çok anlam kargaşası yaratmıştır. Bu sebeplerle bugün hala üzerinde uzlaşılan ve genel kabul görmüş bir tanım söylemek mümkün değildir.

Babil imparatorluğunun yükseldiği dönemlerde Kral Nebukadnezar tarafından Yahudiler hem kutsal Süleyman mabedlerinin yıkılmasını hem de sürgün yıllarının başlangıcını yaşamışlardır. Her ne kadar Pers imparatorluğunun güçlenip sürgündeki Yahudileri kendi topraklarına geri dönmesine ve mabedin inşasını tekrar yapılması izin vermiş olsa da bu durum Roma imparatorluğun bölgeyi fethederek Yahudilerin tekrar kutsal mekanını yerle bir edilmesini ve tekrar sürgüne gönderilmesini engelleyememiştir. Roma sürgününden sonra birçok yere dağılan Yahudiler zaman içerisinde engizisyonlara, pogromlara ve soykırımlara maruz kalarak tarihlerine yeni zulüm yıllarını eklemişlerdir. Fakat Çarlık Rusya'sında yaşanan pogromlar ve Nazi Almanya'sında ki soykırım Aliyah'ın daha da kuvvetlenmesine neden olmuş ve hayalini kurdukları topraklarda kendi devletlerini kurmuşlardır.

Siyonizm hedefi gerçekleşmiş olmasına rağmen dünyanın çeşitli bölgelerine yayılan Yahudilerin hepsi İsrail'e dönmemiş ve özellikle ABD'de hayatlarını sürdürmeyi devam etmişlerdir. Zaman içerisinde güçlü konuma gelen Yahudiler, ABD siyasi yapısında söz sahibi olmaya başlamış ve kendileri aleyhine çıkabilecek kararları etkileyebilecek bir güce erişmişlerdir. AIPAC bu anlamda özellikle Kongre içerisinde İsrail çıkarlarını koruyan ve savunan politikalar yürütülmesini sağlamak için çalışmalar yapmaktadır. Bu kadar güçlü olmasının nedeni de hem seçimlerde adaylara maddi yardımda bulunması hem de bir kes daha seçilmek isteyen adayların AIPAC tarafından engellenmesini istememesinden kaynaklanmaktadır.

Kongre ve siyaset üzerindeki ağırlığının yanında eğitim, medya ve finans sektörlerinde Yahudi lobisinin etkisi görülmektedir. Bu anlamda yine özellikle medyayı kullanılarak İsrail yanlısı bir politika izlenmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

2003-2011 yılları arasında olan Irak savaşı ve nükleer program müzakereleri çerçevesinde ABD-İran ilişkileri bu tezin iki örnek olayı olarak alınmıştır. İsrail, var oluşuna tehdit olarak gördüğü Irak'ın durdurulması için her zaman askeri seçeneği

masada tutmuş, bu sebeple ABD yönetimi de etkileyerek savaş açılmasını istemiş ve bu doğrultu da Ortadoğu'daki en önemli müttefiki tarafından savaş boyunca gerek ekonomik gerekse medya aracılığı ile desteklenmiştir. 1979 İran İslam Devriminden sonra ise ABD, nükleer programın başlatılmasında yardımcı olduğu İran ile ilişkileri bozulmuş ve İran'ın nükleer programı bir sorun olarak görmüştür. Süreç içerisinde İran'da değişen yönetimlerle ilişkili olarak ABD ve İran arasındaki ilişki olumlu ve olumsuz bir seyir izlemiştir. Fakat Hasan Ruhani'nin iktidara gelmesiyle birlikte İran'ın nükleer sorununda olumlu bir adım atılmıştır. 2003 yılından beri sorunun çözümü için müzakere yolu seçilmiş fakat nihai sonuç alınamamıştır. İsrail ve dolayısıyla da Yahudi lobisi hiçbir zaman İran'la bir müzakere yolu izlenmesini istememiş aksine askeri bir operasyon yapılmasını istemiştir. Bu anlamda Obama yönetimi ile ters düşmüş ve nükleer sorunda nihai anlaşma olarak belirlenen 30 Haziran 2015 tarihinde ancak İsrail ve Yahudi lobisinin bu anlaşmayı kabul edip etmeyeceği anlaşılabilir.

Yahudi lobisinin ABD dış politikasına etkisinin olduğu fakat bu etkisinin her olayda ve her zamanda aynı olmadığı, görece farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada karşılaştırılmış olan iki örnek olayda başat aktörlerin değişmesi Yahudi lobisinin etki derecesini etkilemiş olabilmektedir. Çünkü Irak Savaşı yıllarında hard power politikalarını benimseyen bir Bush yönetimi yer alırken, İran nükleer programıyla yürütülen müzakerelerde Bush yönetiminin aksine soft power politikaları benimseyen Obama yönetimi yer almıştır. Dolayısıyla olaylarda uygulanmış olan politikalarda İsrail ve Yahudi lobisinin tehlikelerin bertaraf edilmesinde öncelikli politikası olan askeri seçeneği ön plana çıkartırken diğer başat aktör, Irak'tan daha büyük bir tehlike olduğunu sürekli savunan bir baskı grubu ve devletin olmasına rağmen diplomasi yolunu tercih etmiştir. Böylece İsrail ve Yahudi lobisi askeri seçeneği her zaman masada bulunduran ve uygulama taraftarı olan Bush yönetiminin dış politikasında daha etkili olurken Obama yönetiminde görece daha etkisiz olduğu anlaşılabilir.

Somut olaylar ele alındığında Irak Savaşı'na giden süreçte fiili bir olay söz konusu olmuştur. Fakat İran'ın nükleer çalışmaları her ne kadar İsrail ve Yahudi lobisi tarafından "atom bombası üretiyor", "nükleer silahları var, bize karşı

kullanacak” ve “varoluşumuza bir tehdit” gibi uzun yıllardır söylemleri olmuş olsa da İran fiili bir harekete geçmemiş ve programıyla ilgili yürütülen müzakerelerde bir sonuç alınamamış olsa da görüşmeler devam etmiştir. Bu anlamda Yahudi lobisi gerçekleştirilen fiili bir olayda etkisi daha çok olurken henüz gerçekleşmemiş veya hiç gerçekleşmeyecek olan bir eylemde etkisi daha az olmuştur.

11 Eylül gibi somut bir olay yaşanmış ve beraberinde bir askeri operasyon gerçekleşmiş fakat İran’ın nükleer çalışmaları olsa da bunu kullanmamıştır. Böylece iki olay karşılaştırıldığında birinde etkisi daha hissedilir olurken diğerinde daha etkisiz olan bir baskı grubu söz konusu olmuştur.

Bu çalışma Yahudi lobisinden sonra gücü ve etkisi bakımından ikinci sırada yer alan Ermeni diasporasının özellikle ABD siyasal yapısında 1915 olaylarının soykırım olarak adlandırılması için yürütmüş olduğu faaliyetlerini Yahudi lobisinin kendi çıkarları doğrultusundaki çalışmalarıyla karşılaştırılması yapılarak literatüre kazandırılabilir. Çalışmada zaman ve olay kısıtlaması olduğu için sadece iki örnek olay alınarak karşılaştırma yapılmıştır. Fakat örnek olayların daha da çoğaltılarak Yahudi lobisinin ABD dış politikasına ne derece etkili olup olmadığı daha iyi açıklanabilir.

İran nükleer programıyla ilgili olarak yürütülen müzakerelerde nihai anlaşma için belirlenen 30 Haziran 2015 tarihinden sonraki süreçte eğer söz konusu anlaşmanın Kongre’den geçmesi üzerine Yahudi lobisinin Irak Savaşı’ndaki etkisi ve gücünün nükleer müzakere konusunda görece daha az olduğu kanıtlanmış olacaktır. Fakat nihai anlaşmanın Kongre’den geçmemesi durumunda tekrar Yahudi lobisinin ABD dış politikasında ve özellikle de İsrail aleyhine bir karar çıkartılmamasında ne kadar etkili olduğu bir kez daha anlaşılacaktır. Belirtilen sonuçlardan biri alınarak bu çalışma İsrail ve Suudi Arabistan’ın İran’ın nükleer programında ki ilişkileri ele alınarak Müslüman bir devlet ile Yahudi bir devletin ortak çıkarları doğrultusunda müttefikliği incelenebilir.

Bu çalışmada ayrıca teorik olarak baskı grupları ve lobilerin dış politikaya etkisi ve diasporaların lobi faaliyetlerini etkileyen faktörler bakımından iki literatürden yararlanılmıştır. Baskı gruplarının lobicilik yöntemini kullanarak ülkelerin dış politikasını etkilemeye çalışmaktadırlar. Kongre’de gerek yasa yaparak gerekse

yürütme gücü olan Başkan'ın kararlarını onaylayarak veya veto ederek ABD'nin dış politikasını etkilemeye çalışmaktadır.

KAYNAKLAR

Kitaplar/Makaleler

Acer, Yücel: “İran ile Nükleer Antlaşma: Hepimiz Şimdi Daha mı Güvendeyiz”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, 2013.

Açıkalin, Serpil: “Obama ve Ortadoğu”, *USAK*, Kasım 2008.

Akbaş, Zafer: “İran’ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları”, *History Studies*, Cilt 5 Sayı 2, 2013.

Akcanbaş, Mert: *Yahudi Enternasyonalı; Henry Ford*, Destek Yayınevi, İstanbul 2013.

Akgün, Mustafa: *Yahudinin Tahta Kılıcı*, 7. Baskı, Akgün Yayıncılık, Ankara 2004.

Aldemir, Miraç: “İran’ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar”, *Akademik Perspektif*, Ocak 2012.

Altun, Taner/**Ekiz**, Durmuş/ **Odabaşı**, Merve: “Sınıf Öğretmenlerinin Sınıflarında Karşılaştıkları Okuma Güçlüklerine İlişkin Nitel Bir Araştırma”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:17, 2011.

Arat, Elif: “Ulusötesi Lobilerin Medya Yetenekleri: ABD’deki İsrail Lobisi Örneği”, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 2011.

Arı, Tayyar: “İran: Eski Dost Yeni Düşman”, *2023 Dergisi*, Eylül 2004, <http://www.2023.gen.tr/mart05/1.htm>, (Erişim Tarihi: 09 Nisan 2015).

Arı, Tayyar: “ABD’de Lobciliğin Dış Politikaya Etkisi ve Türk Lobisi”, *Avrasya Dosyası: Türkiye-ABD İlişkileri*, 2005, Cilt 11, Sayı 2, http://www.tayyarari.com/download/lobi_avrasya.doc, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015).

Arı, Tayyar: ABD’da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika, MKM Yayıncılık, Bursa 2009.

Arıkan, Pınar: “İran ile P5+1 Ülkeleri Arasında Yeniden Başlayan Nükleer Müzakereler”, *ORSAM*, Nisan 2012.

Arslan, Elif: Ermeni diasporasının Ermenistan iç politikası üzerine etkileri, Ermeni Sorunu, 2006.

Armaoğlu, Fahir: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984.

Armaoğlu, Fahir: Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları 1948-1988, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1991.

Atabay, Tuğba: “Avrupa’daki Yahudi Sorunları ve Osmanlı İmparatorluğuna Göçleri”, *TÜYAM*, 2014.

Atmaca, Gül: “ABD ile İran’ın Savaşı Çoktan Başladı”, *ORSAM*, Aralık 2011.

Atmaca, Gül: “İran’da Nükleer Suikastlar Dizisi”, *ORSAM*, Ocak 2012.

Aydın Dilek/Tekbıyık, Arif: “İran Nükleer Programının Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2007.

Aydın, Mustafa/ Özcan Nihat Ali/ Kaptanoğlu, Neslihan: *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak’ın Geleceği ve Türkiye*, TEPAV Ortadoğu Çalışmaları, Matsa Basımevi, Ankara 2007.

Bal, İdris Türkiye-ABD ilişkileri ve 2003 Irak Savaşının Getirdikleri, 21.Yüzyılda Türk Dış Politikası, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004.

Balci, Kerim: *Kimin Savaşı? Ortadoğu'da Savaşın Perde Arkası*, Zaman Kitap, 2. Basım, İstanbul 2003.

Bayramoğlu, N. Nisa: *Amerika Birleşik Devletleri'nde Lobi Faaliyetleri*, Ankara Dış Politika Enstitüsü, 1985.

Besalel, Yusuf: *Yahudi Tarihi*, Gözlem Kitap, İstanbul 2000.

Bilgili, Münür: *Doğu Akdeniz Kıyısında (Suriye, Lübnan, İsrail) Yaşanan Göçler ve Devlet Oluşum Süreçlerine Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Blech, Rabi Benjamin: *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, Çev. Estreya Seval Vali, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2004.

Boz, Hakan: “Nükleer Müzakereleri Kim Kazanır? Suriye’de Kim Kaybeder?”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, Nisan 2012.

Boz, Hakan: “ABD-İran Uzlaşısı, İsrail-S.Arabistan Eksenine Rağmen Sağlanabilir mi?”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, Kasım 2013.

Bozkurt, Enver: “Bush Dönemi Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin Obama Döneminde Sürdürülebilirliği”, *1. Uluslararası Davraz Kongresi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Eylül 2009.

Brian Montopoli, “Romney, Gingrich at GOP Debate: We'd Go to War to Keep Iran from Getting Nuclear Weapons”, , *CBS News*, Kasım 2012, <http://www.cbsnews.com/news/romney-gingrich-at-gop-debate-wed-go-to-war-to-keep-iran-from-getting-nuclear-weapons/>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015).

Butler, Kim D.: “Diasporanın Tanımı ve İçeriği”, Çev. Gülgün Kozan ve Nihan Çevirgen, *ORSAM*, 2012.

Can, Faruk: *Bilgi Çağının Gündümlü Silahı: Medya*, Alfa Yayınları, İstanbul 2005.

Cankara, Yavuz: ABD Başkanlarının 1979 Sonrasında İran'a Yönelik Politikaları, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

Cohen, Robin: *Global Diasporas: an Introduction*, New York 2009.

Chomsky, Noam: Müdahale, Çev. Taylan Doğan ve Nuri Ersoy, BGST Yayınları, İstanbul 2008.

Clinton, Hillary: "Security and Opportunity for the Twenty-first Century", *Foreign Affairs*, Cilt 86, Sayı 6, 2007, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2007-11-01/security-and-opportunity-twenty-first-century>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015).

Çağlar, Barış: "Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın Raporu Ve Nükleer Bir İran'ın Bölgenin Tümü İçin Muhtemel Sonuçları", *ORSAM*, Kasım 2011.

Çaralan, İhsan: "P5+1 ve İran çerçeve anlaşması -1: Haritanın yeniden çizilmesinde bir adım", *Evrensel*, Nisan 2015.

Çebi, Hakan Yılmaz: İsrail'in Şifresi, Pegasus Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013.

Dalar Mehmet: "İran'ın Nükleer Programı: Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, No 24, 2008.

Demirtaş, Büşra: "ABD Dış Politikası ve Lobcilik", *Akademik Perspektif*, 2014.

Doğan, Sercan: "5+1 Grubu ve İran: İstanbul Müzakerelerinin Ardından", *ORSAM*, Ocak 2011.

Doster, Barış: "İran'ın Devlet Kapasitesi ve Dış Politikası", *ORSAM*, Haziran 2013, Cilt 5, Sayı 54.

Dufoix, Stephane: *Diasporas*, Çev. Işık Ergüden, Metis Yayıncılık, İstanbul 2011.

Duman, Bilgay: “Bağdat’ta Yapılan 5+1 ve İran Arasındaki Nükleer Müzakerelerin Irak İçin Anlamı”, *ORSAM*, Mayıs 2012.

Durant Will/ Lambelin, Roger: Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri, İnkılab Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul 2013.

Ekinci, Arzu Celalifer: “Türkiye’nin ABD-İran Arasındaki Kritik Konumu”, *USAK*, Mayıs 2008.

Ekinci, Arzu Celalifer: İran Nükleer Krizinde Avrupa Birliği’nin Rolü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Ekinci, Arzu Celalifer: “İran Nükleer Krizi”, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, 2009.

Erdemir Halil/ Erdemir, Hatice P.: “Kudüs’te Yahudi İsyanı ve Yahudiler”, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı.

Erkmen, Serhat: “ABD’nin Ortadoğu’da Değişim İhtiyacının Nedenleri”, *Stratejik Analiz*, No 35, 2003.

Erkmen, Serhat: “Wikileaks Sızıntılarında ABD-İsrail İlişkileri”, *ORSAM*, Aralık 2010.

Ersoy Eyüp/ Yegin, Mehmet “Türkiye ABD İlişkileri Çok Boyutlu Bir Ortaklığa Doğru”, *USAK*, Mayıs 2013

Friedman, Lee M.: *Jewish Pioneers and Patriots*, 2. Baskı, Macmillan 1943.

Giddens, Anthony: *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Ankara 2005.

Göztepe, Ece: “ABD’nin İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye’nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da Haklı Savaş”ın Haksızlığı Üzerine”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:59, Sayı:3, 2004.

Gürbüz, Yaşar: Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, Beta Yayınları, İstanbul 1987.

Gürkan Aslı/Beriş, Yakup: “Türk-Amerikan İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler”, *TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu*, Temmuz 2002.

Güven, Rayka Nayır: “Obama: İran barış yanlısı olduğunu kanıtlamalı”, *ŞALOM*, Kasım 2013.

Herzl, Theodor : The Jewish State, Dover Publications, New York 2008.

Hüseyinoğlu, Pınar: “İran’ın Nükleer Programı ve Bölge Dengelerine Yansımaları”, *TASAM*, İstanbul 2007.

İlhan Erol/Dirik, Nalan “Savaş Haberleri Bağlamında Haber Politikaları: ABD Örneği”, *Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 33, 2011.

İnceoğlu, Giritli Yasemin/Akiner,Nurdan: Savaş Kurnazları, Çocuklar, Medya ve Çocuk Rehberi, Yasemin İnceoğlu ve Nurdan Akiner (ed.), Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, 2008.

İşbilen, Evren: Nükleer Satranç: İran ve Nükleer Silahlanma Politikası, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2009.

Kanbolat, Hasan: “İsrail’in İran’a Saldırı Olasılığı Artıyor”, *ORSAM*, Şubat 2012.

Kandiyoti, Selin/Palombo, Rakela: “Çerçeve anlaşmada fikir ayrılıkları”, *ŞALOM*, Nisan 2015.

Karakaya, İskender: 11 Eylül 2001 Sonrası ABD’nin Değişen Güvenlik Algılamaları ve Politikaları, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

Keskin, Arif: “İran Neden ABD'ye Yakınlaşmak İstiyor?”, *ORSAM*, Eylül 2013.

Keskin, Arif: “İran Nükleer Krizi Nereye?”, *ORSAM*, Ekim 2013.

Kızıoğlu, Sedat: “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, *Sosyal Bilimler*, Cilt 2, Sayı 1, Ocak 2012.

Kıbaroğlu, Mustafa: “İran’ın Nükleer Güç Olma İddiası ve Batı’nın Tutumu: Şah’a Destek, Mollara Yasak”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt 1, Sayı 1, 2006

Kıbaroğlu, Mustafa: “İran’daki Gelişmelerin Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler”, Mart 2006.

Koçak, Gülin: “Nükleer Oyunun Dörtlüsü”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, Nisan 2010.

Kural, Muzaffer: “İran’ın Nükleer Programına Ortadoğu Ülkelerinin Yaklaşımları ve Ahmedinejad’ın Türkiye Ziyareti”, *ORSAM*, Aralık 2010

Kural, M. Muzaffer: “İran’ın Nükleer Programına Yönelik Cenevre Müzakereleri ve Sonrası”, *ORSAM*, Aralık 2010.

Kurt Ali Osman: Erken Dönem Yahudi Tarihi; Yahudiliğin Mimarı Ezra, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

Küçük, Cem: “İranlı Nükleer Fizikçileri Kim Öldürdü?”, *Yeni Şafak*, Ağustos 2012, <http://www.yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=33448&y=CemKucuk>, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015).

Küçükcan, Talip: “İran Nükleer Anlaşması Yeni Bir Dönemin Başlangıcı mı?”, *SETA*, Kasım 2013.

Laçiner, Sedat: “ABD’nin Irak operasyonu: Bir İsrail projesi mi?”, *2023 Dergisi*, Sayı 22, Şubat 2003.

Laçiner, Sedat: Türkler ve Ermeniler, Kaktüs Yayınları, İstanbul 2004.

Laçiner, Sedat: “Obama’nın Ortadoğu Politikalarının İlk Sonucu: İran Gösterileri”, *USAK*, Haziran 2009.

Mearsheimer John J./Walt, Stephen M. İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası, Çev. Hasan Kösebalaban, Küre Yayınları, İstanbul 2009.

Molinas, İvo: “Tarihi anlaşma mı tarihi yanlış mı?”, *ŞALOM*, Kasım 2013.

Mutluer, Mustafa: “Ermeni Diasporası ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, *Jeopolitik*, Sayı: 2.

Nasi, Selin: “ABD dış politikasında İsrail lobilerinin etkisi azalıyor mu?”, *ŞALOM*, Şubat 2014.

Ojalvo Denis: “Muhavere, İslamiyet öncesi Fars-Yahudi ittifakları”, *ŞALOM*, Ocak 2014.

Okur, Mehmet Akif: “Körfez Savaşı ve Irak’ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak’ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2008.

Omitowoju, Adeleke: “Kültürel Alışverişe Zemin Hazırlamak”, Çev. Ayşe Merve Kamacı, *TASAM*.

Örmeci, Ozan: “Siyasal sistemler: Amerika Birleşik Devletleri”, *Uluslararası Politika Akademisi*, Mart 2013

Örmeci, Ozan: “İran’la Nükleer Anlaşma”, *Uluslararası Politik Akademisi*, Kasım 2013.

Özdemir, Atasay: “Uluslararası Sistemdeki Etkin Aktörlerin İran’ın Nükleer Programına Yaklaşımları”, Doktora tezi, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul 2013.

Özer, Atilla: Anayasa Hukuku Genel İlkeler, Turhan Kitabevi, Ankara 2005.

Öztürk, Tuğçe Ersoy: “Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası”, *TASAM*, Temmuz 2009.

Palambo, Rakela: “Gelecekte dünya Yahudi nüfusu nereye?”, *ŞALOM*, 2012.

Parlak, Bekir: Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetiş Yapılar, Alfa Aktüel, İstanbul 2005.

Peres, Şimon: “Nükleer İran konusunda ABD-İsrail görüşleri paralel”, *ŞALOM*, Mart 2012.

Saaf, Ahmedî Kuroş: “Efsaneden Gerçeğe ABD’deki İsrail Yanlısı Lobi”, (Çev. Alptekin Dursunoğlu), *Rahbord Dergisi*, Sayı 25, 2006.

Sandıklı, Atilla: “ABD Dış Politikası Karar Alma Sistemi”, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)*, Ocak 2015

Sandıklı Atilla/**Emeklier**, Bilgehan: “Kaos Senaryolarının Merkezinde İran”, *BİLGESAM*, İstanbul, Ocak 2012

Sandıklı Atilla/**Emeklier**, Bilgehan: “İran Nükleer Krizinin Türkiye’ye Olası Etkileri”, *BİLGESAM*, Mayıs 2012.

Sanger, David: “Iran offers proposal on nuclear program”, *International New York Times*, Temmuz 2014, http://www.nytimes.com/2014/07/15/world/middleeast/iran-outlines-nuclear-deal-accepts-limit.html?_r=0, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015).

Sarna Jonathan D. / **Golden**, Jonathan: “The American Jewish Experience Through the Nineteenth Century: Immigration and Acculturation”, *National Humanities Center*.

Silahçıoğlu, Doğu: ABD/İsrail-İran Denklemi ve Türkiye, İstanbul, Günizi Yayıncılık, 2006.

Sinkaya, Bayram: “Obama Döneminde ABD-İran İlişkileri ve Değişim Şansı”, *ORSAM*, Cilt:1, Sayı: 1, Ocak 2009.

Sinkaya, Bayram: “İran-5+1 Müzakereleri: Göstermelik Bir Oturum Mu?”, *ORSAM*, Eylül 2009.

Sinkaya, Bayram :“İran’ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü”, *ORSAM*, Cilt:1, Sayı: 12, Aralık 2009.

Sinkaya, Bayram: “BM Güvenlik Konseyi’nin İran’a Karşı Yeni Yaptırım Kararının da Ne İsteniyor?”, *ORSAM*, Haziran 2010.

Sinkaya, Bayram: “İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye’nin Tutumu Ve Uranyum Takası Mutabakatı”, *ORSAM*, Cilt: 2, Sayı:18, Haziran 2010.

Sinkaya, Bayram: “Lozan Görüşmeleri: Mutabakat Var, Anlaşma Yok!”, *ORSAM*, Nisan 2015.

Soy, Bayram: “Birinci Dünya Savaşı’ndan İkinci Irak Savaşına Orta Doğu: Medeniyetler Çatışması mı, Çıkar Mücadelesi mi?”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 41.

Sönmezoğlu, Faruk: Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitapevi, İstanbul 2005.

Şimsek Hasan/Yıldırım, Ali: Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006.

Taşdemir, Fatma: “Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt 2, No: 5, 2006.

Taşken, Cemalettin: “İran, ABD ve Nükleer Müzakereler”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, Kasım 2013.

Taşken, Cemalettin/Gözel, Arif: “Nükleer Müzakerelerin Arka Planı”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, Kasım 2013.

Taşken, Cemalettin: “Müzakerelerin Seyri ve Rusya-ÇinEtkisi”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, Kasım 2014.

Taşken, Cemalettin: “Viyana Sonrası Nükleer Süreç”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, Kasım 2014.

Taşkıran, Cemalettin: “Ermeni diasporası nedir? Ne istiyor?”, *Ermeni Araştırmaları Enstitüsü*, Cilt 3.

Taylor, Alan R.: İsrail’in Doğusu 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi, 3. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul 2001.

Telatar, Gökhan: “Barack Obama Yönetiminin İran’ın Nükleer Faaliyetlerine Yönelik Politikası”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2012.

Tokalak, İsmail: Paranın İmparatorları Rothschild’lerin Küresel Gücü, Ataç Yayınları, İstanbul 2014.

Topak, Suat Tayfun: “Uluslararası Sistemde Nükleer Güç Dengesi: İran’ın Nükleer Programı ve Son Dönem Türk Dış Politikası Bağlamında Türkiye’nin Rolü”, *International Journal of Social Science*, Cilt 6, Sayı 5, 2013.

Topçu, Hülya: “AB-İran Görüşmeleri Sonuçsuz Kaldı”, Temmuz 2008.

Tuna, Serpil: Türkiye’de Sinagog Mimarisi ve Edirne Büyük Sinagogu, (Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2006.

Türker, Muammer: “Amerika Birleşik Devletleri Yönetim Sistem”, *T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi*, http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/abd.pdf (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2015).

Uğur, Ali: Küresel Tehlike Siyonizm ve İsrail, Profil Yayınları, İstanbul 2014.

Ulutaş, Ufuk/ **Bölme**, Selin M./ **Demir**, Gülşah Neslihan/ **Torlak**, Furkan / **Ziya**, Saliha: İsrail'in Siyasetini Anlama Kılavuzu, Seta Yayınları, 2012.

Umerova, Zenife: Yahudi Lobisinin ABD İçindeki Konumu ve Ortadoğu Politikasındaki Rolü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

Ünaltay, Altay: “Demokratik reform önerisi: Yarı Başkanlık Sistemi”, Ocak 2008.

Ürküt Hasan/Sarı, Gökhan: “İran Nükleer Programının Türk Dış Politikasına Etkisi”, *Güvenlik Stratejileri*, Sayı: 20, 2010.

Üstün, Kadir: “İstanbul'daki Nükleer Müzakerelerin Anlamı”, *SETA*, Ocak 2011.

Walt, Stephen /**Mearsheimer**, John: İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası, Çev. Elif Ocak) Zodyak Kitap, İstanbul 2014

Yahya Harun, Mesih Müjdesi, Araştırma Yayıncılık, İstanbul 2006.

Yahya, Harun: Kabala ve Masonluk, Araştırma Yayıncılık, İstanbul 2007.

Yahya, Harun: Yeni Dünya Düzeni yada Yeni Masonik Düzen, Araştırma Yayıncılık, İstanbul 2009.

Yalçinkaya Haldun: “Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 19, 2008.

Yaldız, Fırat: “Diaspora Kavramı Bağlamında On İki Ada Türk Toplumu”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2004.

Yanarocak, Sara: Tarihte haftanın olayı: Kristalnacht-09-10.11.1938, *ŞALOM*.

Yanarışık, Oğuzhan: “ABD Seçimleri ve İsrail Lobisinin Baskısı”, *Akademik Perspektif*, Ekim 2012.

Yegin Abdullah/**Kanat**, Kılıç Buğra: “İran ve Batı Arasında Nükleer Mutabakat Jeopolitik Karmaşa”, *SETA*, Sayı 121, 2015.

Yegin Mehmet/ **armıklı**, Özmenek Elif: “ABD’deki Türk lobisi 2015’e ne kadar hazır?”, Mayıs 2014, *USAK*.

Yeni Başlangıç Üzerine Başkan’ın Konuşması,
http://turkish.turkey.usembassy.gov/konusma_060409.html, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015).

Yıldız, Uğur Burç: “The Influence of the European Friends of Israel on the Members of the European Parliament”, *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, Sayı 4, Cilt 13, 2014.

Younis, Abdulbari M.: Arap Medyasının Irak Savaşındaki Tutumu, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Yüksel, Musa Umutcan: “İran’da Yeni Eğilim: Nükleer Müzakereler, Bölge Ülkelerine Yansımaları ve Batı ile Gelişen İlişkileri”, *Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi*, Ekim 2013.

Yüksel, Okan: “ABD Siyasal Sisteminde Yahudi Lobisi’nin Gücü”, Ocak 2013, *Politik Akademi*.

İnternet Adresleri

ABD Anayasası, md:1, confinder.richmond.edu, (Erişim Tarihi: 08 Ocak 2015).

ABD Anayasası, md: 2 Bölüm 1, confinder.richmond.edu, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015)

About the Anti-Defamation League, <http://www.adl.org/about-adl/>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015).

About the Committee System, http://www.senate.gov/committees/committees_home.htm, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2015)

Adler, B.: “Congressman backs U.S. plan to remove Hussein”, Mart 2003, http://www.minutemannewscenter.com/articles/2003/03/13/westport/top_stories/7362579.txt?viewmode=fullstory, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2015).

AIPAC: “The U.S. and Israel,” <http://www.aipac.org/learn/us-and-israel> , (Erişim Tarihi: 30 Mart 2015).

Akdoğan, Gökhan, “Amerikan dış politika yapım süreci ve aktörler”, <https://tatarkursad.wordpress.com/2013/10/08/Amerikan-dis-politika-yapim-sureci-ve-aktorleri/>, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2015).

Amerikan Hükümetinin Ana Hatları, <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAAnaHatlar/Hukumet.htm>, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015).

American Jewish Congress, <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005683>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015).

American’s Pro-Israel Lobby, <http://www.aipac.org/about/how-we-work>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015).

Amerikalı Yahudiler, http://en.wikipedia.org/wiki/American_Jews, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2014).

Aslan, Ali H.: “Obama’nın İran’la dansı”, *Zaman*, Nisan 2015, http://www.zaman.com.tr/ali-aslan/obamanin-iranla-dansi_2287404.html, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015).

Avney, Uri: “Obama, İsrail ve AIPAC”, Haziran 2008, http://www.tebyan.net/islam/ahkam_precepts/zakat/2008/6/29/69272.html, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015).

Balfour, Arthur James “The Balfour Declaration, Foreign Office”, Kasım 1917, http://www.zionism-israel.com/Balfour_Declaration_1917.htm, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015).

Barak, Ehud: “Taking Apart Iraq’s Nuclear Threat”, *New York Times*, Eylül 2002, <http://www.nytimes.com/2002/09/04/opinion/taking-apart-iraq-s-nuclear-threat.html>, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2015).

Bennet, James: “Israel Says War on Iraq Would Benefit the Region”, *New York Times*, Şubat 2003, <http://www.nytimes.com/2003/02/27/international/middleeast/27ISRA.html>, (Erişim Tarihi: 05 Nisan 2015).

Berman Jewish Databank, <http://www.jewishdatabank.org/Studies/american-jewish-year-book-articles.cfm>, (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2014).

B’nai B’rith International, <http://www.bnaibrith.org/about-us.html>, (Erişim Tarihi; 5 Şubat 2015).

British Oalestine Mandate: British White Papers, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/whitetoc.html>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015).

Burns, John F.: “Thereats and Responses: Baghdad’s view; Citing North Korea, an Iraq Aide Says ‘Oil and Israel’, Not Weapons, Spur the U.S.”, *New York Times*, Ekim 2002, <http://www.nytimes.com/2002/10/22/world/threats-responses-baghdad-s-view-citing-north-korea-iraqi-aide-says-oil-israel.html>, (Erişim Tarihi: 05 Nisan 2015).

Bush’s Cincinnati Museum Center Speech, Ekim 2002, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/10/20021007-8.html>, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2015)

Congressional Research Service Library of Congress, “Treaties and Other International Agreements: The Role of The United States Senate”, Ocak 2001, <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CPRT-106SPRT66922/pdf/CPRT-106SPRT66922.pdf>, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015).

Constitution of the United States of America-1787, <http://uscode.house.gov/static/constitution.pdf>, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015).

Dehghan, Saeed Kamali/ **Borger**, Julian: “Iran and west to begin drafting nuclear deal after great leap forward in Geneva”, *The Guardian*, Kasım 2013, <http://www.theguardian.com/world/2013/nov/07/iran-and-west-drafting-nuclear-agreement>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015).

DEİK, “Dünyada Diaspora Stratejileri: Türk Diasporası İçin Öneriler”, https://www.deik.org.tr/2886/D%C3%BCnyada_Diaspora_Stratejileri_ve_T%C3%Di asporas%C4%B1_i%C3%A7in_%C3%96neriler.html, (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2014).

Dışişleri Bakanlığı, Haziran 2010, http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/Iran_Haziran_2010.pdf, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2015).

Dışişleri Bakanlığı, “İran’ın Nükleer Programına İlişkin Son Gelişmeler Hakkında Bilgi Notu”, Haziran 2010, http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/Iran_Haziran_2010.pdf, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2015).

Edelman, Eric S./ **Krepinevich Jr**, Andrew F./ **Montgomery**, Evan Braden: “The Dangers of a Nuclear Iran”, *Foreign Affairs*, Temmuz 2012, <https://www.foreignaffairs.com/articles/persian-gulf/2011-01-01/dangers-nuclear-iran>, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2015).

Eisenhower, Dwight D.: “Atoms for Peace”, Aralık 1953, http://www.eisenhower.archives.gov/education/bsa/citizenship_merit_badge/speeches_national_historical_importance/atoms_for_peace.pdf, (Erişim Tarihi: 08 Nisan 2015).

Eldar, Akiva: “Sharp pen, Cruel Tongue”, *Ha'aretz*, Nisan 2007, <http://www.haaretz.com/weekend/week-s-end/sharp-pen-cruel-tongue-1.217966>, (Erişim Tarihi: 13 Mart 2015).

Erdil, Merve: “Nükleer mi, Petrol mü?”, *Hürriyet*, Haziran 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/23538319.asp>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015).

Federal Bureau of Investigation, <http://www.fbi.gov/about-us>, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2015).

Federal Hükümet, Ekim 2005, http://www.usemb-ankara.org.tr/About_America_Government/federal.htm, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2015)

Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/1.html>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015).

From George Washington to The Hebrew Congregation in Newport, Rhode Island, 18 Ağustos 1970, <http://www.tourosynagogue.org/history-learning/gw-letter>, (Erişim Tarihi: 24 Aralık 2014).

“Full transcript: President Obama’s Nov. 14 news conference on the Affordable Care Act”, *The Washington Post*, Kasım 2013, http://www.washingtonpost.com/politics/transcript-president-obamas-nov-14-statement-on-health-care/2013/11/14/6233e352-4d48-11e3-ac54-aa84301ced81_story.html, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015)

Gediz, Mahmut, “Lobicilik, Lobicilik Çeşitleri, Lobilerin Baş Vurdukları Yöntemler”, 2011, <https://mahmutgediz.wordpress.com/2011/04/03/lobiciliklobicilik-cesitleri-lobilerin-bas-vurduklari-yontemler/>, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2015).

George W. Bush Administration: Address to the AIPAC Policy Conference, Mayıs 2004, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/US-Israel/bushaipac2004.html>, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2015).

George W. Bush, 2002 State of the Union Address, Ocak 2002, <http://www.americanrhetoric.com/speeches/stateoftheunion2002.htm>, (Erişim Tarihi: 03 Mart 2015).

Global Jewish Advocacy, http://www.ajc.org/site/c.7oJILSPwFfJSG/b.9196379/k.E030/About_AJC.htm, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015).

Greenberger Robert S./ **Legget**, Karby: “Bush Dreams of Changing Not Just Regime but Region A Pro-U.S., Democratic Area Is a Goal That Has Israeli, Neoconservative Roots”, *The Wall Street Journal*, Mart 2003, <http://www.wsj.com/articles/SB10481991589095700>, (Erişim Tarihi: 09 Mart 2015).

Goldberg, Michelle: “Why Amerikan Jewish Groups Support War with Iraq”, Eylül 2002, http://www.salon.com/2002/09/14/jews_iraq/, (Erişim Tarihi: 14 Mart 2015).

Guttman, Nathan: “Some Blame Israel for U.S. War in Iraq”, *Ha’aretz*, Mart 2003, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/some-blame-israel-for-u-s-war-in-iraq-1.17283>, (Erişim Tarihi: 05 Nisan 2015).

Guttman, Nathan: “Background: AIPAC and the Iraqi opposition”, *Ha’aretz*, Nisan 2003, <http://www.haaretz.com/print-edition/features/background-aipac-and-the-iraqi-opposition-1.13740>, (Erişim Tarihi: 06 Nisan 2015).

Gürsel, Kadri: “Nükleer anlaşma laik dış politika dayatıyor”, *Milliyet*, Nisan 2015, <http://www.milliyet.com.tr/nukleer-anlasma-laik-dis-politika/dunya/ydetay/2041100/default.htm>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015).

Iranian President at Tehran Conference: 'Very Soon, This Stain of Disgrace [i.e. Israel] Will Be Purged From the Center of the Islamic World – and This is Attainable, *The Middle East*

Media Research Institute, Special Dispatch Series, No: 1013, Ekim 2005,
<http://www.memri.org/report/en/0/0/0/0/0/1510.htm>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015).

İgnatius, David: “A two-step framework for an Iran deal”, *The Washington Post*, Kasım 2013, http://www.washingtonpost.com/opinions/david-ignatius-a-two-step-framework-for-an-iran-deal/2013/11/06/c60a1a5c-466a-11e3-bf0c-cebf37c6f484_story.html, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015).

Joshi, Shashank: “Anlaşma İsrail ve Kõrfez’i neden tedirgin ediyor?”, *BBC*, Kasım 2013, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131125_iran_analiz, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015).

Kinsley, Michael: “What Bush Isn’t Saying About Iraq”, Mart 2003, http://www.slate.com/articles/news_and_politics/readme/2002/10/what_bush_isnt_saying_about_iraq.html, (Erişim Tarihi: 05 Nisan 2015).

Kohen, Sami: “İran Nukleer Krizi Zamana Bırakıldı”, *Milliyet*, Nisan 2012, <http://www.milliyet.com.tr/iran-nukleer-krizi-zamana-birakildi/dunya/dunyayazardetay/17.04.2012/1529053/default.htm>, (23 Nisan 2015).

Kohen, Sami: “Obamanın gezisinin anlamı”, *Milliyet*, Mart 2013, http://cadde.milliyet.com.tr/2012/10/21/YazarDetay/1682483/obama_nin_gezisinin_anlami, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015).

Kohen, Sami: “İran ile pazarlığın arka planı”, *Milliyet*, Kasım 2013, <http://www.milliyet.com.tr/iran-ile-pazarligin-arka-planı/dunya/ydetay/1790644/default.htm>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2015).

Kohen, Sami: “ABD-İsrail krizi nereye kadar gider?”, *Milliyet*, Mart 2015, , <http://www.milliyet.com.tr/abd-israil-krizi-nereye-kadar/dunya/ydetay/2023780/default.htm>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015).

Kohen, Sami: “Nukleer anlaşmada kim, ne kazandı?”, *Milliyet*, Nisan 2015, <http://www.milliyet.com.tr/nukleer-anlasmada-kim-ne-kazandi-/dunya/ydetay/2038669/default.htm>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015).

National Security Council, <https://www.whitehouse.gov/administration/eop/nsc/>, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015)

National Security Council Institutional Files, <http://www.nixonlibrary.gov/forresearchers/find/textual/nsc/index.php>, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015).

Netanyahu, Benjamin: “The Case for Toppling Saddam”, *Wall Street Journal*, Eylül 2002, <http://www.potomac-airfield.com/netanyahu.htm>, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2015).

New Information on Top Secret Projects of The Iranian Regime’s Nuclear Program: Remarks by Alireza Jafarzadeh U.S. Representative Office, National Council of Resistance of Iran, Ağustos 2002, <http://www.iranwatch.org/library/ncri-new-information-top-secret-nuclear-projects-8-14-02>, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2015).

Öztürk, Canan: “Lobicilik Konusunda Temel Bilgiler”, 2011, cananca-paylasiyorum.blogspot.com.tr, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2015).

Parlak, Namık Kemal: “İsrail, İran’la nükleer müzakereleri dinledi”, *Zaman*, Mart 2015, http://www.zaman.com.tr/dunya_israil-iranla-nukleer-muzakereleri-dinledi_2285261.html, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015).

Peres, Shimon: “We Must Unite to Prevent An Ayatollah Nuke”, *The Wall Street Journal*, Haziran 2003, <http://www.wsj.com/articles/SB105650153380738000> (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015).

Power, Samantha: “Remarks at the AIPAC Policy Conference”, *United States Mission to The United Nations*, Mart 2015, <http://usun.state.gov/briefing/statements/238074.htm>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015).

President Weizman Speech to Bundestag, Ocak 1996, <http://mfa.gov.il/MFA/MFA-Archive/1996/Pages/President%20Weizman%20Speech%20to%20Bundestag%20-%20Jan%2016-%2019.aspx>, (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2014).

Release, Indemnification, and Hold Harmless Agreement and Agreement not to Sue, Nisan 2007, <http://www.defense.gov/news/Feb2003/d20030210embed.pdf>, (Erişim Tarihi 04 Nisan 2015).

Rosner, Shmuel: “AIPAC conference focuses on Hamas and Iran”, *Ha’aretz*, Mart 2006, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/aipac-conference-focuses-on-hamas-and-iran-1.181995>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015).

Sahimi, Mohammad: “Iran’s Nuclear Program-Part I: Its History”, *Payvand*, Ekim 2003, <http://www.payvand.com/news/03/oct/1015.html> ,(Erişim Tarihi: 08 Nisan 2015).

Security Council Holds Iraq in Material Breach of Disarmament Obligations, Offers Final Chance to Comply, Unanimously Adopting Resolution 1441, 2002, <http://www.un.org/press/en/2002/SC7564.doc.htm>, (Erişim Tarihi: 04 Nisan 2015).

“Security Council Imposes Additional Sanctions on Iran”, *United Nations*, Haziran 2010, <http://www.un.org/press/en/2010/sc9948.doc.htm>, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015).

Selected Speeches of Presiden George W. Bush 2001-2008, *Adress to the United Nations General Assembly*, Eylul 2002, http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/bushrecord/documents/Selected_Speeches_George_W_Bush.pdf, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2015).

Sipress, Alan: “Israel Emphasizes Iranian Threat”, şubat 2002, *Washington Post*, <http://www.unitedjerusalem.org/index2.asp?id=77133&Date=2/8/2002>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015).

Siyasi Siyonizmin Kurucusu Leo Pinsker, <http://ortadoguuzmani.com/?reqp=1&reqr=nzcdYaEvLaE5pv5jLabhM2H=>, (Erişim Tarihi: 24 Aralık 2014).

Tanış, Tolga: “İran’la nükleer anlaşma sağlandı”, *Hürriyet*, Nisan 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28631473.asp>, (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2015)

Tapper, Jake: “Questions for Dick Arney; Retiring, Not Shy”, *New York Times*, Eylül 2002, <http://www.nytimes.com/2002/09/01/magazine/the-way-we-live-now-9-1-02-questions-for-dick-armey-retiring-not-shy.html>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015).

Tarih Boyunca Diasporalar, *Focus Dergisi*, <http://www.focusdergisi.com.tr/tarih/00373/>, (Erişim Tarih: 25 Kasım 2014)

Taşpınar, Ömer: “Netanyahu Obama ve İran”, *Sabah*, Mart 2012, <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/taspinar/2012/03/05/netanyahu-obama-ve-iran>, (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015).

Tekvin/Yaratılış, 9. Bölüm, <http://incil.info/kitap/gen/9>, (Erişim Tarihi: 30 Kasım 2014)

The American Jewish Joint Distribution Committee, <http://www.jdc.org/about-jdc/?s=global-topnav>, (Erişim Tarihi; 5 Şubat 2015).

The Constitution Explained, <http://www.usconstitution.net/constquick.html>, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2015).

The Executive Branch, <https://www.whitehouse.gov/1600/executive-branch>, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2015).

Türk Dil Kurumu,

http://tdk.gov.tr/?option=com_karsilik&view=karsilik&kategori1=abecesel&kelime2=D, 2014 (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “17 Mayıs 2010 tarihli Türkiye, İran ve Brezilya Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu”, http://www.mfa.gov.tr/17-mayis-2010-tarihli-turkiye_-iran-brezilya-disisleri-bakanlari-ortak-deklarasyonu.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2015).

Türmen, Rıza: “Güvenlik Konseyi’nin İran kararı”, *Milliyet*, Haziran 2010, <http://www.milliyet.com.tr/guvenlik-konseyi-nin-iran-karari/riza->

turmen/siyaset/siyasyazyazardetay/14.06.2010/1250567/default.htm, (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2015).

Tüysüzoğlu, Göktürk: “İran nükleer krizinde tarihi anlaşmaya doğru”, *Politika Akademisi*, Nisan 2015.

United Nations Security Council, 1991, <http://www.un.org/Depts/unscom/Chronology/resolution687.htm>, (Erişim Tarihi: 04 Nisan 2015).

United Nations Weapons Inspectors Report to Security Council on Progress in Disarmament of Iraq, <http://www.un.org/press/en/2003/sc7682.doc.htm>, Mart 2003 (Erişim Tarihi: 25 Mart 2015).

US National Security Strategy, 2002, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>, (Erişim Tarihi: 04 Nisan 2015).

Ülkelerin İhlal Karneleri, Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi, <http://www.uhim.org/images/karne/1302014702.pdf>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015).

Walker Peter/ Tait, Robert: “Iran Ready to Co-Operate on Nuclear Programme Says Ahmadinejad”, *The Guardian*, Ekim 2009, <http://www.theguardian.com/world/2009/oct/29/mahmoud-ahmadinejad-iran-nuclear-programme>, (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2015).

Zentürk, Ardan: “ABD-İran Umman Anlaşması ve Kürtler”, *El-Aziz*, Ekim 2014, http://www.el-aziz.com/ardan_zenturk_abd-iran_umman_anlasmasi_ve_kurtler_yazi10348.html, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2015).

Zionist Organization of America, <http://zoa.org/about/>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2015).

Zunes, Stephen: “Why the U.S Supports Israel”, *Foreign Policy in Focus*, Mayıs 2002, http://fpif.org/why_the_us_supports_israel/, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2015).

www.aa.com.tr

www.adl.org

www.aipac.org

www.ajc.org

akademikperspektif.com

www.aljazeera.com.tr

www.ankarastrateji.org

archive.frontpagemag.com

arşiv.salom.com.tr

arsic.setac.org

arsiv.ntv.com.tr

arsiv.zaman.com.tr

www.americanrhetoric.com

avrupa.info.tr

www.bbc.co.uk

www.bestanuce1.com

www.bianet.org

www.bik.gov.tr

www.bilgesam.org

www.bnaibrith.org

caspiantv.net

www.cbsnews.com

www.circassiancenter.com

www.cnnturk.com

confinder.richmond.edu

content.time.com

www.cumhuriyet.com.tr

www.defense.gov

www.dunya.com

www.dw.de

edition.cnn.com

www.el-aziz.com

eremas.tr.gg

en.wikipedia.org

www.fatihhaber.com

www.fbi.gov

filistinler.tr.gg

fpif.org

www.foreignaffairs.com

forward.com

[www.evrensel.net,](http://www.evrensel.net)

www.gazetevatan.com

georgewbush-whitehouse.archives.gov

www.haaretz.com

www.habercem.com

www.haber7.com

www.haber10.com

hurarsiv.hurriyet.com.tr

www.hurriyet.com.tr

www.house.gov

idc.sdu.edu.tr

www.iha.com.tr

www.impr.org.tr

www.imctv.com.tr

international.nytimes.com

www.iranwatch.org

israeljewsjudaism.blogspot.com.tr

www.jdc.org

www.jewishdatabank.org

www.jewishvirtuallibrary.org

www.jpost.com

www.latimes.com

www.mehrnews.com

www.memri.org

www.mfa.gov.tr

mfa.gov.il

www.minutemannewscenter.com

www.milliyet.com.tr

nationalhumanitiescenter.org

news.bbc.co.uk

www.nixonlibrary.gov

www.nytimes.com

www.orsam.com.tr

www.ortadoguuzmani.com

www.pressmedya.com

politikakademi.org

www.radikal.com.tr

www.rightweb.irc-online.org

www.sabah.com.tr

www.salon.com

www.salom.com.tr,

www.senate.gov

www.sevion.com

www.slate.com

www.sondakika.com

www.tasam.org

tasep.prg

www.tayyarari.com

www.tdk.com

www.tebyan.net

www.theguardian.com

theshalomcenter.org

www.todayszaman.com

tr.sputniknews.com

www.trthaber.com

www.trtturkhaberdar.com

www.tourosynagogue.org

turkish.irib.ir

www.turkishny.com

turkish.turkey.usembassy.gov

tuyam.org

t24.com.tr

www.uhim.org

www.ulusalkanal.com.tr

www.un.org

www.unicankara.org.tr

www.unitedjerusalem.org

www.usconstitution.net

www.usemb-ankara.org.tr

www.ushmm.org

usun.state.gov

www.yazete.com

www.ydh.com.tr

www.yenisafak.com.tr

www.yurtgazetesi.com.tr

voicesofdemocracy.umd.edu

www.washingtonpost.com

www.washingtontimes.com

www.whitehouse.gov

www.wilsoncenter.org

www.wsj.com

www.zaman.com.tr

zionism-israel.com

zoa.org

www.21yyte.org